МАТИЦА СРПСКА
1826

МАТИЦА СРПСКА
Темишварски одбор

The Timişoara Comittee of the Matica Srpska

MATICA SRPSKA
Comitetul Timişoara

Фотографија на корицама
Српска саборна црква и Владичански двор у Темишвару

YU ISSN 0354-6721

ТЕМИШВАРСКИ ЗБОРНИК
THE TIMIȘOARA REVIEW
CULEGERE DE STUDII – TIMIȘOARA

13

Главни и одговорни уредник / Editor in-Chief /
Redactor şef şi responsabil
Сшеван Буīарски

Уредништво / Editorial Board / Redacţia
Академик Иван Алексејевич Чароūа (Белорусија), ūроф. др Ђорђе Ђурић, др Бранка Кулић, др Весна Марјановић, др Дуūан Ј. Поūов, ūроф. др Миља Радан

Главни уредници
др Божидар Ковачек (1991–2000), др Миодраī Јовановић (2000–2005), др Дуūан Поūов (2005–2012), Сшеван Буīарски (2012–)

НОВИ САД
2021

Штампање овог Зборника омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

САДРЖАЈ
CUPRINS
CONTENTS

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ
ARTICOLE ŞI STUDII
ARTICLES AND TREATISES

Снежана Мишић, *Иван Алексић; свештеник, сликар, хроничар породице и српске уметности* [Ivan Aleksić; preot, pictor, cronicar al familiei şi al artei sârbe – Ivan Aleksić; A Priest, A Painter, the Chronicler of Family and of Serbian Art] 7

Наташа Марјановић, *Заоставштина Лазара Лере у Музиколошком институту САНУ – Грађа за историју српског црквеног појања, музичке културе и просвете* [Moştenirea lui Lazar Lera de la Institutul de Muzicologie al Academiei Sârbe de Ştiinţe şi Arte – Documente cu privire la istoria cântului bisericesc sârb, cultura şi educaţia muzicală – The Legacy of Lazar Lera in the Institute of Musicology of the Serbian Academy of Sciences and Arts – Historical Documents about the Traditional Serbian Church Chant, Musical Culture and Education] 21

Мирко Живковић, *Српски језик на Букурештанском универзитету* [Limba sârbă la Universitatea din Bucureşti – The Serbian Language at the University of Bucharest] 51

Душан Ј. Попов, *Срби из Румуније – доктори наука (I)* [Sârbi din România – Doctori în ştiinţe (I) – The Serbs in Romania – Doctors of Philosophy (I)] . 69

Јована Касаш, *Однос банатских Срба према Мађарима, Немцима и Јеврејима за време провизоријума* [Atitudinea sârbilor timişoreni faţă de maghiari, germani şi evrei în timpul provizoratului – The Attitude of the Serbs in Timişoara towards the Hungarians, Germans and Jews during the Provisorium] . 99

Исидора Г. Бјелаковић, *О морфолошкој структури ћириличних докумената Националног архива у Сегедину* (1711–1750) [Structura morfologică a documentelor chirilice de la Arhivele Naţionale din Szeged (1711–1750) – The Morphological Structure of the Cyrillic Documents from the National Archive in Szeged (1711–1750)] 127

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА
NOTE ŞI DOCUMENTE
CONTRIBUTION AND MATERIALS

Божидар Панић, *Прилог родослову племићке породице Текелија* [Contribuţii la genealogia familiei nobiliare Tekelija – Contributions to the Genealogy of the Noble Family Tekelija] 137

Стеван Бугарски, *О једном покушају Срба из Липове средином XIX века* [Despre un demers al sârbilor din Lipova la mijlocul secolului XIX – About an Endeavour of the Serbs from Lipova at the Middle of the 19th Century] . . 157

Арсеније Бугарски, *Један српски гроб у Букурешту* [Un mormânt sârbesc la Bucureşti – A Serbian Grave in Bucharest] 161

Дејан Попов, *Нова сазнања о појању у Православној (српској) саборној цркви у Темишвару у првим деценијама XIX века* [Noi informaţii despre cântul bisericesc la Catedrala Ortodoxă (Sârbă) din Timişoara în primele decenii ale secolului XIX – New Information on Church Chanting at the Orthodox (Serbian) Cathedral in Timişoara in the First Decades of the 19th Century] . . 165

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ
CRITICĂ ŞI RECENZII
CRITIQUES AND REVIEWS

Исидора Бјелаковић, *Драгоцена збирка најстаријих матичних протокола у Темишвару* (Стеван Бугарски, *Први српски матични протоколи у Темишвару*, Темпус, Темишвар 2020, 411 стр.) 175

Душан Ј. Попов, *Стеван Бугарски, Издавачки подухват Савеза Срба у Румунији 1994–2018.*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2020, 497 стр. . . 176

Светозар Марков, *Мирослав Росић, Варјаш – Кад понестану речи*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2020, 400 стр. 178

Сарадници у овом броју Зборника – Colaboratorii din prezentul număr al periodicului – Collaborators in this issue of the Collection of Papers 181

Именски регистар – Indice de nume – Name Index 185

Географски регистар – Indice geografic – Geographic Index 194

UDC 75.071.1:929 Aleksić I.
75.036(=163.41)(498 Arad)

Др Снежана Мишић[*]

ИВАН АЛЕКСИЋ
свештеник, сликар, хроничар породице и српске уметности

САЖЕТАК: У раду је представљен Иван Алексић, потомак чувене сликарске породице Алексић, који није довољно заступљен у историографији с обзиром на свој значај и допринос који је дао на пољу српске културе и уметности. По професији свештеник, а по склоности и наслеђеном породичном таленту сликар и писац, оставио је значајан траг пре свега као хроничар породице и њене сликарске делатности, али и као хроничар новије српске уметности, при чему се не сме занемарити ни његов сликарски рад. Користећи богату архивску и писану грађу, као и ликовни материјал – портрети и аутопортрети Ивана Алексића, кроз анализу и тумачење доступних чињеница, обликује се портрет ове изузетно свестране личности. Посвећеност породици и њеној богатој уметничкој традицији, високо развијена свест о значају писаног сведочанства о њеним члановима, о српској уметности и уметницима, и о значају даровања и завештања уметничких дела музејским установама, разлози су да се подстакну даља истраживања и тумачења личности и дела Ивана Алексића која ће довести до његовог адекватног позиционирања у историји српске културе и уметности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Алексић, породица, уметничка традиција, свештеник, сликар, хроничар.

Породице у којима се уметничка пракса неговала кроз генерације нису ретка појава у историји уметности. „Родоначелник" преноси вештину сликања на наследнике – децу, а често и на унуке, и подстиче их да развијају своје уметничке таленте. Такве примере налазимо не само у европској историји уметности већ и у српској, пре свега оној новијег доба. Најеклатантнији примери су породице: Орфелин – Захарија и његов синовац Јаков; Исајловић – Јован Исајловић Старији и унук Јован Исајловић Млађи; дрворезбари Марко Гавриловић и његови синови Аксентије и Арсеније Марковић; Чортановић – Петар и син Павле; Боцарић – Анастас и млађи брат Спиридон (Шпиро), и други. Али, једина породица која је изнедрила три генерације признатих уметника, што је својеврсна појава у српској уметности, ако пратимо само

[*] s.misic@galerijamaticesrpske.rs

главну породичну грану – родоначелник Никола[1] (1808–1873), син Душан[2] (1843–1900) и унуци Иван[3] (1868–1938) и Стеван[4] (1876–1923) који су наставили да се баве сликарством – јесте сликарска породица Алексић.[5] Уз ову главну линију, треба поменути и бочну – двојицу синова Николиног брата Алексе, Јована и Мишу Алексића, који су се такође бавили сликарством, али са знатно мање успеха.

Од краја 1840. године када се у Арад доселио Никола Алексић („молер Ника") и ту подигао кућу и отворио сликарску радионицу, породица је све до почетка XX века живела у овом, у то време, изузетно важном културном и уметничком центру.[6] Њихово уметничко деловање везано за све специфичности живљења у Арадском поморишју, неспорно је обогатило српску културу и уметност. Чињеница да су се две генерације родиле у породичној кући у Араду говори о дугогодишњој породичној уметничкој традицији која је оставила траг и на њихово дело. У трећој генерацији, са Николиним унуцима – Иваном, Николом и Стеваном, Алексићи су се настанили у Модошу (Јаша Томић).

О породичној уметничкој традицији Алексића пише се у првим деценијама XX века:

---

[1] Никола Алексић (Стари Бечеј, 1808. – Арад, Румунија, 1. јануар 1873) стварао је углавном на ширем подручју Баната у периоду од четврте до седме деценије XIX века, и постао је један од најтраженијих и најпоштованијих сликара тога доба, нарочито када је у питању црквено сликарство. О Николи Алексићу: М. Николајевић, О. Микић, *Дело Николе Алексића*, Нови Сад 1974; М. Јовановић, „Никола Алексић – животна реалност", *Међу јавом и међ сном. Српско сликарство 1830–1870*, Галерија САНУ, Београд 1992, 240–255; О. Микић, „Алексић Никола", *Српски биографски речник 1*, А–Б, Нови Сад 2004, 116−117.

[2] Душан Алексић (Арад, Румунија, 15. мај 1843. – Деска, Мађарска, 27. јун 1900) сликарски занат изучио је код оца Николе, с којим је у почетку сарађивао и помагао му при извођењу већих сликарских радова. Током четири деценије сликарског деловања бавио се углавном црквеним сликарством. Израдио је већи број иконостаса, појединачних икона и зидних слика у црквама највише на подручју Баната, али је радио и у Срему и Бачкој. Као сликар скромних могућности опонашао је очев начин сликања и користио је његове иконографске предлошке. О Душану Алексићу: О. Микић, „Алексић Душан", *Српски биографски речник 1*, А–Б, Нови Сад 2004, 109–110.

[3] Иван Алексић (Арад, Румунија, 16. октобар 1868. – Модош / Јаша Томић, 3. април 1938), свештеник, сликар, писац. Службовао је у неколико парохија пре него што је 1900. прешао у Модош, где је остао до краја живота. Успешно се бавио писањем – хроничар породице и новије српске уметности. О Ивану Алексићу: О. Микић, „Алексић Иван", *Српски биографски речник 1*, А–Б, Нови Сад 2004, 111; С. Бугарски, „Иван Алексић, духовник с пером и кичицом", *Завичајна књижевност Срба из Румуније 1918–1947: преглед и библиографија*, Темишвар 2007, 34–36.

[4] Стеван Алексић (Арад, Румунија, 23. децембар 1876. – Модош / Јаша Томић, Банат, 2. новембар 1923), један од најзначајнијих сликара с почетка XX века чији је највећи део ликовног опуса везан за сликарство симболизма. Након првих сликарских поука добијених од оца Душана, школовање је наставио на сликарској Академији у Минхену. Радио је углавном у области црквеног сликарства – иконостаси, зидне слике, појединачне иконе, а често је и обнављао радове свога деде Николе. На позив старијег брата Ивана, прешао је са мајком из родног Арада у Модош, где је саградио породичну кућу са атељеом, и боравио докраја живота. О Стевану Алексићу: И. Алексић, „Стеван Алексић", *Прилози Летопису Матице српске*, књ. I, св. 1 (год. I), јануар−фебруар 1928, Нови Сад 1928, 14−22; Ј. Јованов, *Стеван Алексић 1876–1923*, Нови Сад 2008; Ј. Јованов, *Стеван Алексић (1876–1923)*, Нови Сад 1989.

[5] О. Микић, „Нови подаци о сликарској породици Алексић", *Свеске 17*, бр. 17 (год. IX), Друштво историчара уметности СР Србије, Београд 1986, 129–132.

[6] Кућа се налазила у Багреновој улици на броју 6: И. Алексић, *нав. дело*, 14.

> Неговање уметности у породици Алексић управо се наслеђивало с колена на колено. Душан, син Николе Алексића показао је такође велику способност на пољу сликарства. Од синова његових: Иван протонам. парох у Модошу и сам се бави сликарством и нарочито слике-миниатуре му откривају много дара; а брат његов Стеван је прави, по позиву сликар, који је свршио и академију у Минхену и од дужег времена у своме модошком атељеу слика своја уметничка дела.[7]

У српској историји уметности највећи траг су оставили Никола, родоначелник сликарске породице Алексић, и његов унук Стеван Алексић. О овој двојици уметника је доста писано, објављене су монографске студије, а друга два члана породице – Душан, Николин син, и Иван, Душанов син, Николин унук а Стеванов старији брат, који је такође успешно сликао, мање су позната.

Захваљујући меморисању чланова породице Алексић кроз генерације сачувани су њихови портрети – деце, супруга, унука, и аутопортрети, који представљају својеврсну визуелну генеалогију, а истраживачима и историчарима уметности пружају могућност да прате и анализирају њихов уметнички развој и ликовни израз. Највећи део тих остварења данас се налази у музејским колекцијама Галерије Матице српске,[8] Народног музеја у Београду[9] и Народног музеја Зрењанин.[10]

Док су Никола и Стеван најзаслужнији за визуелно меморисање чланова породице, Иван Алексић, по професији свештеник, а по склоности и наслеђеном породичном таленту сликар и писац, најзаслужнији је за прве, обимније податке о породици и њиховој сликарској делатности. Захваљујући Ивановим писаним сведочанствима, архивској грађи која се чува у Матици српској и Народном музеју Зрењанин, истраживањима историчарке уметности Олге Микић, некадашње кустоскиње Галерије Матице српске, и Стевана

---

[7] А. С., „Стеван Алексић", *Гласник. Црквени, школски и друштвени лист*, бр. 1 (год. IV), Timişoara (Темишвар), 1. јануар 1924, 4.

[8] Никола Алексић, *Уметникова деца (Јован и Корнелије)*, 1850–1855, ГМС/У 362; *Уметников син (Млади Душан Алексић)*, око 1860–1865, ГМС/У 157; *Иван Алексић као дете*, 1868–1869, ГМС/У 129; *Уметникова супруга у часу смрти (Маријета Алексић рођ. Станкић)*, 1860–1870, ГМС/У 1389; Стеван Алексић, *Аутопортрет*, 1895, ГМС/У 1852; *Женски портрет (Марија Алексић, мајка Стевана Алексића?) // Мушки портрет (Никола Алексић, брат Стевана Алексића?)*, 1895//1898, ГМС/У 255; *Уметников брат Иван Алексић*, 1896–1897, ГМС/У 22; *Уметников брат Иван Алексић*, 1900, ГМС/У 3418; *Аутопортрет*, око 1900, ГМС/У 233; *Аутопортрет у кафани*, око 1904, ГМС/У 2407; *За кафанским столом*, око 1906, ГМС/У 2433; *Аутопортрет*, 1911, ГМС/У 334; *Аутопортрет са супругом Стефанијом*, 1911, ГМС/У 1921; *Аутопортрет са мачком*, 1913, ГМС/У 5019; *Аутопортрет*, 1916, ГМС/У 2376; *Аутопортрет*, 1918, ГМС/У 3505; *Уметник у атељеу*, 1919, ГМС/У 2082.

Иван Алексић, *Гроздa Алексић рођ. Живановић, супруга Ивана Алексића*, 1918, ГМС/У 230; *Аутопортрет*, 1918, ГМС/У 231.

[9] Никола Алексић, *Маријета, уметникова жена*, око 1855, инв. бр. 31_836. Иван Алексић, *Аутопортрет*, 1917, инв. 31_4377.

[10] Никола Алексић, *Портрет Душана Алексића*, 1865–1870, инв. бр. ЗЛУ 256; *Марија Алексић рођ. Новковић*, 1865–1870, инв. бр. ЗЛУ 255.

Стеван Алексић, *Аутопортрет*, 1900–1901, инв. бр. ЗЛУ 6; *Аутопортрет*, 1918, инв. бр. ЗЛУ 133; *Душан Алексић на одру*, 1900, инв. бр. ЗЛУ 165; *Портрет сликареве мајке*, 1906, инв. бр. ЗЛУ 123; *Марија Алексић на одру*, недатовано, инв. бр. ЗЛУ 38; *Сликар са својим моделом*, 1919, инв. бр. ЗЛУ 128.

Иван Алексић, *Портрет сликаревог синовца*, недатовано, инв. бр. ЗЛУ 34; *Аутопортрет*, недатовано, ЗЛУ 36.

Бугарског из Темишвара, познате су нам многе чињенице о животу и раду Ивана Алексића.

Рођен је 16. октобра 1868. године, као прво дете Душана Алексића и Марије, рођ. Новковић, у породичној кући Алексића у Араду. Његово рођење уписано је у Протоколу крштених цркве Светих апостола Петра и Павла који се чува у Арадској жупанијској служби Националног архива Румуније у фонду Парохијских матичних протокола.[11] По завршетку гимназије у родном Араду школовање је наставио на богословији у Сремским Карловцима определивши се за свештенички позив. Ожењен Гроздом, кћерком карловачког професора Јована Живановића, рукоположен је за свештеника 1892. године и започео је службу у Српском Великом Светом Миклушу (Велики Семиклуш). Након тога, паралелно опслужујући парохије у Араду (1894–1895) и Сарволи (1896–1897), служио је пуних шест година (1894–1900) у Српском Светом Петру (Велики Семпетар). Године 1900. прешао је у Модош, где је службовао у српској православној Цркви Светог Николе и био на челу парохије, а једно време обављао је и послове управника школе. У Модошу је остао до краја живота, 3. априла 1938. године.[12]

Рођен и стасавао у сликарској породици, неизбежно је било да се од најранијих дана заинтересује за сликарство и стекне основе у овој вештини. Сликарски занат је учио од оца Душана, потом уз млађег брата Стевана, и усавршавао се копирањем слика старих мајстора у галеријама европских уметничких центара − Беча, Пеште и Минхена. Иако га је, како сам каже, отац одвраћао од сликарства „јер се бојао да ћу занемарити школске предмете и бити сликар, − по његовим речима: убоги сиромах, као и он",[13] Иван је иза себе оставио знатан број радова − иконе, портрете и аутопортрете – на основу којих можемо закључити да је имао уметничког дара и солидно сликарско знање.

Свештеници-сликари нису представљали нову појаву у српској уметности, на шта су указали и Милан Кашанин и Вељко Петровић у првој обимној студији о војвођанском сликарству *Српска уметност у Војводини од доба деспота до уједињења* (1927). Они као пример наводе сликарство зографа − уметника који су већином били монаси и свештеници,[14] истичући да се та

---

[11] Нажалост, матични протокол је оштећен, али је при дну странице под редним бројем 74, Божидар Панић, Србин из Арада, рашчитао: „година 1868, месец октобар, име младенца Иван, име оца Душан Алексић, вероисповест гр. восточна, занимање живописац, место боравка Арад, Шаркад. Остали подаци не виде се јасно": Протокол крштених цркве Светих апостола Петра и Павла 1860–1873, Арадска жупанијска служба Националног архива Румуније, Фонд Парохијских матичних протокола.

[12] Из извода Умрлих Српске православне цркве Епархије банатске, храма Св. оца Николаја у Јаши Томићу из 1938, сазнајемо да је протојерej-ставрофор Иван Алексић, парох, који је живео у ул. Вожда Карађорђа, к. бр. 348 или 345, преминуо 3. априла / 21. марта 1938. у 22.00 сата, а да је сахрањен два дана касније на општем гробљу у Јаши Томићу.

[13] И. Алексић, *нав. дело*, 15.

[14] Зографи су обележили српску црквену уметност на територији Карловачке митрополије у периоду од краја XVII до средине XVIII века, када је традиција касновизантијског сликарства доживљавала постепено гашење. О зографима: *Zografi. Icone Serbe fra tradizione e modernita. Paralleli / Serbian Icons Between Tradition and Modernity. Parallels*, ed. T. Palkovljević Bugarski, Novi Sad 2015.

традиција наставила током читавог XIX, па и на почетку XX века, без обзира на све већу појаву академски школованих уметника.[15]

О таленту Ивана Алексића, његовом сликарском раду и сврставању међу српске сликаре пише се већ на самом почетку XX века. Године 1901. у фељтону о Србима сликарима који је излазио у наставцима у *Српском Сиону* прота Лазар Богдановић бележи да „И ако је г. Алексић српски свештеник, дужан сам и његово име међу сликарима српскима споменути, јер се и он бави сликарским радом",[16] и у наставку текста, као пример наводи целивајућу икону *Сошествије Св. Духа* коју му је Иван поклонио, истичући да она показује да је имао много сликарског дара.

Две деценије касније, у студији о српској уметности у Војводини Вељко Петровић помиње Ивана Алексића и његов рад на пољу сликарства и истраживања старије војвођанске уметности:

> Модошки прота г. Иван Алексић, Николин унук, Душанов син а Стеванов старији брат дотерао је, особито поред брата Стевана коме је помагао при свима већим иконографским пословима, до вештине и укуса који већ чине дилетанта човеком од метијеа. Он је насликао до сада многе иконе и портрете, а заслужан је и као испитивач старије војвођанске сликарске уметности, те је на основу и његових података много тога успео да спасе г. прота Л. Богдановић, а његовим се радом користио и писац овог чланка.[17]

Оно што данас знамо о сликарском раду Ивана Алексића јесте да је помагао оцу Душану приликом осликавања иконостаса цркава у Банатском Брестовцу (Црква Вазнесења Господњег, 1888–1890) и Бољевцима (Црква Свете Мати Параскеве, 1890), а самостално је сликао иконостас новоподигнуте српске православне цркве у селу Моноштору (Арадска жупанија, Румунија) 1898. године.[18] Ова црква посвећена празнику Светог српског кнеза Лазара (Видовдан) једина је сеоска српска црква у Румунији посвећена српском светитељу. Иконостас скромних димензија, рад непознатог дрворезбара, осликао је Иван Алексић, о чему је оставио траг – потпис са годином − на престоној икони Светог Јована Крститеља.[19] Иако се у досадашњој историографији овај Иванов рад за цркву у Моноштору помиње као рад сликара „скромних способности, уз нешто наслеђеног талента и породичне предлошке", он свакако завређује посебну пажњу као једина његова у потпуности осликана целина.

Када говоримо о раду Ивана Алексића у области црквеног сликарства, треба имати у виду и иконе које је 1906. године урадио за модошку Цркву Светог Николе, а које се већ исте године помињу у тексту „О цркви модошкој

---

[15] В. Петровић, М. Кашанин, *Српска уметност у Војводини од доба деспота до Уједињења*, Нови Сад 1927, 131.

[16] Л. Богдановић, „Срби сликари. XLIII. Иван Алексић", *Српски Сион*, бр. 33 (год. XI), Ср. Карловци, 19. фебруар 1901, 564–565.

[17] В. Петровић, М. Кашанин, *нав. дело*, 131.

[18] С. Бугарски, Љ. Степанов, *Историјски и културни споменици Срба у румунском Банату*, Темишвар 2008, 68–69.

[19] У доњем десном углу ћирилицом писано у три реда: *Сликао | йоӣ – Иван Алексић | Срӣ. Св. Пеӣар 898.*

и сликарима њеним од 1746. – 1906. год.” који је објављен у *Српском Сиону*.[20] Наводи се да је свод и иконостас цркве сликао Стеван Алексић, али и да:

> Најпосле израдио је за успомену и парох ове цркве, Иван Алексић шест икона и то: Св. Саву на архијерејском трону – Алексићев потпис и година 1906, Богородицу са Христом на Богородичином трону – потписана и датирана 1906. (прерађена) и Поздрав Маријин на Богородичином трону, Распеће (зидна слика) у олтару, Св. Саву и Христа с децом на ђачком барјаку.[21]

Иван Алексић је знатан допринос дао и развоју портретске уметности, као модел − портретисани, и као сликар − портретиста. Посебну вредност представља чињеница да његов лик, односно његово одрастање и стасавање, можемо пратити кроз портрете на којима га налазимо од најмлађег доба па до зрелих година, и још значајније кроз аутопортрете. Данас се ови радови захваљујући управо самом Ивану Алексићу, његовим поклонима, односно тестаментарном завештању,[22] највећим делом налазе у музејским колекцијама, пре свега Галерије Матице српске и Народног музеја Зрењанин.

Сл. 1. Никола Алексић, *Иван Алексић као дете, унук Николе Алексића*, 1868−1869. Галерија Матице српске

Први његов сачувани портрет *Иван Алексић као дете*[23] (Сл. 1) урадио је Никола Алексић 1868–1869. године. Познато је да је „молер Ника” често сликао децу, између осталих и своју, што је било у складу с измењеним друштвено-историјским околностима у којима је породица постала основна јединица модерног друштва. Та промена у друштвеном схватању довела је до потребе меморисања чланова породице а самим тим и до повећане продукције породичних портрета међу којима су дечји портрети представљали јединствену жанровску целину.[24] У наредној генерацији, Никола је насликао свог унука Ивана као дете-бебу,

[20] – м –, „О цркви модошкој и сликарима њеним од 1746. – 1906. год.”, *Српски Сион*, бр. 20 (год. XVI), Ср. Карловци, 29. октобар 1906, 571−573.

[21] *Исто*, 573.

[22] ФМ 391* Поклон. Тестамент. Иван Алексић. Прота. 2. X 1938. Записник од 02. 10. 1938. Арх. бр. 547/38 и 5/1939.

[23] Никола Алексић, *Иван Алексић као дете, унук Николе Алексића*, 1868−1869, уље на платну, 72 × 56 cm, ГМС/У 0129.

[24] О дечјим портретима као важном сегменту српског портретног сликарства XIX века: В. Симић, *Портрет детета у српском сликарству 19. века*, Нови Сад 2004.

обученог у за тај узраст традиционалну хаљиницу и са звечком у рукама, како седи на столу. Деца су се углавном приказивала са предметима који су били у функцији њиховог дефинисања и указивања на животно доба у којем се налазе, тако да су мала деца, односно бебе, у рукама обично држала звечку која је била прва играчка сваког детета.[25]

Сл. 2. Стеван Алексић, *Уметников брат Иван Алексић (Портрет свештеника)*, 1896–1897. Галерија Матице српске

Три деценије касније, 1896–1897. године Ивана је на портрету *Уметников брат Иван Алексић (Портрет свештеника)*[26] овековечио његов млађи брат Стеван (Сл. 2). У време сликања портрета Иван је био свештеник у Српском Светом Петру, где га је у току летњег распуста након завршене прве године студија на Академији уметности у Минхену портретисао Стеван. У питању је трочетвртински портрет на којем је приказан млади свештеник, у црној свештеничкој одежди са широким плавим појасом, како седи на канабету. Положај тела – лежерно постављена фигура, а пре свега руку, и топли осмех усмерен ка посматрачу, указују на слободнији, интимнији приступ сликању. На овом портрету који је Иван Алексић поклонио Матици српској 1934. године,[27] осете се блискост и топлина искрених осећања која је Стеван гајио према свом старијем брату, који му је током читавог живота био подршка и велики ослонац – од најранијег детињства па докраја живота.

О портрету пише и сам Иван Алексић у тексту о брату Стевану који је објављен 1928. године у *Летопису Матице српске*:

> Ово је већ рад који нема ничег заједничког са старом очевом школом. Лице је добро погођено, боје већ нису шаблонске, него природне, са тоновима модрим, зеленкастим, које лајици не виде, но који у оку уметникову не остају непримећени. На коси и бради нису израђене длаке, а оно је ипак коса и брада. Одело је израђено брзо, без муке и израде ситница, па је ипак добро и природно. Овај портрет иако далеко заостаје иза каснијих портрета његових, значајан

[25] *Исто*, 23–25.

[26] Стеван Алексић, *Уметников брат Иван Алексић (Портрет свештеника)*, 1896–1897, уље на платну, 109,7 × 80,2 cm, ГМС/У 0022.

[27] ФМ 299* Поклон. Иван Алексић. Прота. Јаша Томић. 9. XI 1934. Даровно писмо у Матици српској, бр. 347/1934.

је због тога што показује велик напредак уметников већ после прве године студирања у Минхену.[28]

Из истог текста дознајемо и о односу двојице браће, о љубави и бризи коју је Иван, заштитнички настројен, осећао и неговао према најмлађем брату. Тако сазнајемо да га је финансијски помагао током студија у Минхену: „добри владика Никанор, како би омогућио да и ја потпомажем брата, поред моје парохије, поставио ме је и за администратора у суседној једној парохији, после чега сам га и ја стално потпомагао",[29] као и да је био спреман да због Стеванове уметничке каријере напусти Модош и са њим оде у Београд, због чега је преко пријатеља за себе тражио службу у престоници. Међутим, како пријатељ није могао с тим у вези ништа учинити, обојица су остали трајно везани за Модош.

Неколико година касније, 1900. Стеван је насликао још један његов портрет – *Уметников брат Иван Алексић (Портрет свештеника)*[30] (Сл. 3), који се такође налази у Галерији Матице српске. Овај портрет мањих димензија, изведен је слободно, са доста стваралачког набоја и акцентом на лицу портретисаног.

Сл. 3. Стеван Алексић, *Уметников брат Иван Алексић*, 1900.
Галерија Матице српске

Сл. 4. Иван Алексић, *Аутопортрет*, недатовано.
Народни музеј Зрењанин

[28] И. Алексић, „Стеван Алексић", *Прилози Летопису Матице српске*, 16.
[29] *Исто.*
[30] Стеван Алексић, *Уметников брат Иван Алексић*, 1900, уље на платну, 36,7 × 26,5 cm, ГМС/У 3418.

Осим на портретима Николе и Стевана Алексића, Иванов лик налазимо и на неколико аутопортрета. Први је онај из Народног музеја Зрењанин[31] (Сл. 4) који није датован, али га на основу приказаног лика као и вештине извођења можемо приписати почетничким радовима. Приказан је младић у белој кошуљи, кратке косе и бркова, без браде која је неодвојиви део црквеног идентитета свештеника, тако да је по свему судећи аутопортрет настао пре Ивановог рукоположења за свештеника 1892. године, вероватно у време док је био студент богословије у Сремским Карловцима.

Сл. 5. Иван Алексић, *Аутопортрет*, 1918. Галерија Матице српске

Други нама познат Иванов *Аутопортрет*[32], данас у Народном музеју у Београду, јесте онај настао последњих дана 1917. године. На овом једноставно решеном аутопортрету загаситих тонова ишчитавају се време и оклоности у којима је настао – рат, страдања, суноврат човечности, у којем су преовладавала осећања страха, стрепње, неизвесности, безизлазности.

Слично је решен и *Аутопортрет*[33] из 1918. године (Сл. 5), из исте године када је насликао и портрет супруге – *Грозда Алексић рођ. Живановић, супруга Ивана Алексића*.[34] Оба портрета се налазе у Галерији Матице српске у чију колекцију су стигли Ивановим тестаментарним завештањем Матици српској 1938. године. Сликани као брачни портрети, реалистично су обрађени и психолошки изнијансирани, нарочито Иванов аутопортрет. Из тамне позадине израња лице свештеника са наочарима, у црној свештеничкој мантији и са црном камилавком на глави.

Свестран, образован, уз веру посвећен уметности, свестан значаја и вредности писане речи, Иван Алексић је значајан траг оставио не само као хроничар своје породице већ и као хроничар српске уметности и уметника новијег доба. У жељи да се сачува успомена на Николу Алексића и његов сликарски рад, саставио је животопис свога деде који је послао да се објави у

---

[31] Иван Алексић, *Аутопортрет*, недатовано, уље на дасци, 30 × 22 cm, ЗЛУ 36.

[32] Иван Алексић, *Аутопортрет*, 1917, уље на картону, 27 × 20 cm, инв. 31_4377.

[33] Иван Алексић, *Аутопортрет*, 1918, уље на платну, каширано на картон, 31,5 × 24 cm, ГМС/У 0231.

[34] Иван Алексић, *Грозда Алексић рођ. Живановић, супруга Ивана Алексића*, 1918, уље на платну, каширано на картон, 31,5 × 24 cm, ГМС/У 0230.

календару *Кикинђанин* 1896. године.[35] У то време био је свештеник са службом у Српском Светом Петру, одакле је у октобру 1895. године упутио писмо, по свему судећи Димитрију Руварцу, историчару и публицисти који се бавио српском културном историјом од XVIII до XX века, у којем помиње ову своју намеру:

> Што се тиче Николе Алексића, његов животопис и лик му изнеће неки нови календар, који од ове, идуће године излази у Вел. Кикинди. Податке за животопис сам сâм сакупио и уредништу тога календара на адресу учитеља В. Кикиндског, г. Љубомира Лотића послао.[36]

У истом писму је дао и податке о сликарским радовима оца Душана,[37] као и биографске цртице о још неким члановима породице Алексић: Јовану Јоци и Миши Алексићу, братанцима Николе Алексића, који су се исто бавили сликарством.[38] Такође, помиње да се сликарством баве и он и његов млађи брат Стеван, који се у том тренутку школује на сликарској Академији у Минхену:

> Од Алексића, који су живи, осим мога оца и ја се бавим сликарством, предмета понајвише црквеног – и најмлађи ми брат Стеван, који је сада, од ове године у „München"-у, на сликарској академији.[39]

Три деценије касније писао је и о сликарском раду брата Стевана, као његов први и најзначајнији биограф, који је имао ту предност да непосредно прати сликарев рад и учествује у важним тренуцима његовог живота. Текст је објављен 1928. године у *Летопису Матице српске*.[40] Захваљујући сачуваној преписци коју је Иван Алексић водио са Васом Стајићем, а која се чува у Рукописном одељењу Матице српске, знамо да је још 1924. године тадашњем Матичином секретару др Марку Малетину послао „ради штампања у књигама издања Матице српске, животопис мога брата, пок. Стевана Алексића, сликара, заједно са његовом једном фотографијом."[41] Његов мотив за писање оба животописа, и деде и брата, било је неговање успомене, што и помиње у писму упућеном Стајићу: „Не рачунајући ни на какву књижевну славу – јер ја књижевник нисам – хтео сам, да са својим радом о њему сачувам успомену на њега, који, мислим, да припада целом нашем народу."[42]

---

[35] И. Алексић, „Никола Алексић, српски сликар", *Српски Великокикиндски илустровани календар за преступну годину 1896* (год. XVI), Велика Кикинда 1896, 78–80.

[36] Архива Музеја Јоце Вујића у Сенти, писмо Ивана Алексића, 17/22. октобар 1895, Српски Свети Петар, бр. 2340 (у Галерији Матице српске).

[37] Осим основних биографских података навео је све цркве, српске и румунске, у којима је радио Душан Алексић.

[38] Јован Јоца (Темишвар, Румунија, око 1820. – Врањево, Банат, око 1860) и Миша Алексић (?Темишвар, Румунија, око 1820. – ?, 1848?), синови Алексе Алексића, српског учитеља у Мехали (у Темишвару), старијег брата Николе Алексића. Обојица су сликарство учили код стрица Николе у Великој Кикинди.

[39] Архива Музеја Јоце Вујића у Сенти, писмо Ивана Алексића, 17/22. октобар 1895, Српски Свети Петар, бр. 2340 (у Галерији Матице српске).

[40] И. Алексић, „Стеван Алексић", *Прилози Летопису Матице српске*, 14–22.

[41] Алексић Иван, Јаша Томић, 25. септембар 1927, Васи Стајићу – питање враћања рукописа адресанту, Рукописно одељење Матице српске (РОМС), 9.580.

[42] Алексић Иван, Модош, 10. јануар 1928, В. Стајићу – питање биографије сликара Николе и Стевана Алексића, РОМС, 7.589. Сачувана су још два писма у вези с објављивањем и штампањем животописа Стевана и Николе Алексића у *Летопису Матице српске*: Алексић Иван, Модош,

Поред биографских цртица чланова своје породице, Иван Алексић је велико интересовање показао и за сликарство и сликаре свога доба, о чему је такође писао. Систематски сакупљене податке и белешке о сликарима и средини у којој су се кретали, њен утицај на живот и дело уметника, као и о црквеној иконографији, уступио је проти Лазару Богдановићу који је истраживао уметност, и који је у *Срūском Сиону* у наставцима објављивао фељтон „Српски сликари" (1900–1906).[43] Такође, из сачуваног писма, данас у Народном музеју Зрењанин, које је др Иштван Беркеси, тадашњи генерални секретар Удружења јужноугарских историјских и археолошких музеја, упутио Ивану Алексићу исказујући захвалност за љубазност и помоћ, сазнајемо да му је Иван помагао приликом писања рада „Темишварски уметници", међу којима се нашла и биографија Николе Алексића.[44]

Активност на пољу истраживања и сакупљања података о новијој српској уметности и уметницима Иван Алексић је наставио и по пресељењу у Модош. Написао је прво чланак о модошкој цркви, свештеницима и сликарима који су у њој радили, који је објављен у *Срūском Сиону* 1906. године, а потом, две и по деценије касније, 1932. године и историјско-статистички спис *Моноīрафија Модошке ūарохије*,[45] са посветом својим парохијанима, као знак оданости месту у којем су он, његова браћа Никола и Стеван, и мајка, нашли свој „други Арад", и у њему остали до смрти.

О свим околностима које су пратиле објављивање Ивановог рукописа о модошкој парохији знамо захваљујући сачуваној преписци Ивана Алексића и Васе Стајића. У писму са почетка марта 1929. године Алексић обавештава Стајића да је написао монографију модошке парохије „која садржи 10 писаних табака" и да се у њој налазе „историјски подаци, важни не само за Модош, него и за неке од околних општина".[46] У истом писму истиче како се наши свештеници мало тиме баве, и да би им његова монографија могла послужити као подстрек и као узор у том раду, те је понудио Матици српској да је штампа. У следећем писму је Стајићу послао рукопис с молбом да га „проучи" и, уколико га сматра вредним, да га препоручи Матици за штампање.[47] Наредна сачувана писма су с краја године – крајем октобра пише да му Матица врати рукопис уколико неће да га штампа, јер је пронашао друго књижевно предузеће које жели да га објави.[48] Почетком децембра писао је Стајићу да помишља да су његов рукопис у Матици српској загубили и замолио

13. фебруар 1928, В. Стајићу – питање биографије Стевана Алексића, РОМС, 7.591; Алексић Иван, Модош, 11. март 1928, В. Стајићу – питање биографије Николе и Стевана Алексића, РОМС, 7.590.

[43] Л. Богдановић, „Српски сликари", *Срūски Сион*, Ср. Карловци 1900–1906.

[44] Писмо др Иштвана Беркесија Ивану Алексићу (на мађарском језику), Темишвар, мај 1910, Народни музеј Зрењанин, СА. 19.

[45] Посветио ју је успомени на своју супругу Грозду Алексић рођ. Живановић, умрлу 14. августа 1922. у 49. години живота: И. Алексић, *Моноīрафија модошке Еūархије*, Ср. Карловци 1932.

[46] Алексић Иван, Модош, 12. март 1929, В. Стајићу – израда монографије о Модошу, РОМС, 7.583.

[47] Алексић Иван, Модош, 16. март 1929, В. Стајићу – припрема монографије о модошкој парохији, РОМС, 7.582.

[48] Алексић Иван, Модош, 31. октобар 1929, В. Стајићу – питање рукописа о модошкој парохији, РОМС, 7.588.

га је да се он лично заузме да га пронађу како не би морао да поново пише монографију.[49] Како се његова слутња о изгубљеном рукопису показала оправданом,[50] почетком јануара 1930. године јавио је Стајићу да је монографију изнова саставио и да ју је директно послао председнику Матице српске Радивоју Врховцу.[51] Из писма с почетка марта 1932. године сазнајемо да је Иванов рукопис „О модошкој парохији" штампан у *Југословенском дневнику*, и да је тим поводом питао његово уредништво да ли је вољно да исти рад објави у посебној књижици и на квалитетнијем папиру, али како од њих није добио одговор, замолио је Стајића да у томе посредује.[52] По свему судећи, Стајић га је саветовао да се за штампање монографије модошке парохије обрати манастирској штампарији, што је овај и учинио, о чему је писмом из априла 1932. године обавестио Стајића.[53]

Уз све наведене заслуге за очување сећања на чланове своје породице и њихову сликарску делатност, као и за сакупљање изузетно важне грађе која је данас драгоцени извор за познавање српске уметности и уметника новијег доба, на таласу истих идеја и побуда је и његова одлука да музејима поклони уметничке радове деде Николе и брата Стевана, као и своје. Захваљујући Ивановим поклонима и тестаментарном завештању, знатан број њихових дела је пре Другог светског рата стигао у музејске колекције, и то углавном у Музеј Матице српске (данашњу Галерију Матице српске), Народни музеј у Београду и Народни музеј Зрењанин.[54]

Такође, из једног писма које је Ивану Алексићу 1910. године упутио др Иштван Беркеси, генерални секретар Удружења јужноугарских историјских и археолошких музеја, дознајемо и важан податак да је Уметничком музеју у Темишвару поклонио један цртеж сликара Арсенија Арсе Теодоровића:

> Високопречасни господине пароху, били сте љубазни да један оригинални цртеж Арсе Теодоровића, сликара који је с почетка XIX века живео у Темишвару, пошаљете јужноугарском историјском и археолошком музеју, уз услов да то дело буде назначено као заједнички дар Алексић Ивана, Николе и Стевана, да буде изложено у галерији слика и да буду назначена имена дародаваца. Управни одбор нашег музеја је све те услове прихватио с радошћу, тим пре што то у потпуности одговара интенцијама музеја. Тако високопречасном пароху као и његовој браћи срдачно захваљујемо и молим за даљу благонаклоност.[55]

---

[49] Алексић Иван, Модош, 2. децембар 1929, В. Стајићу – изгубљен адресантов рукопис у М. С., РОМС, 7.584.

[50] Алексић Иван, Модош, 8. децембар 1929, В. Стајићу – питање монографије о модошкој парохији, РОМС, 7.587.

[51] Алексић Иван, Модош, 12. јануар 1930, В. Стајићу – судбина рукописа о модошкој парохији, РОМС, 7.586.

[52] Алексић Иван, Модош, 10. март 1932, В. Стајићу – штампање монографије о модошкој парохији, РОМС, 7.592.

[53] Алексић Иван, Модош, 16. април 1932, В. Стајићу – штампање монографије о модошкој парохији, РОМС, 7.585.

[54] Међу писмима упућеним Ивану Алексићу, која је Народном музеју Зрењанин поклонила Стефанија, супруга Стевана Алексића, налази се и Захвално писмо Музејског одбора Матице српске за поклоњену слику Стевана Алексића *Распеће*, од 07. 09. 1937, бр. 835–1937, СА. 35, као и преписка са Миланом Кашанином, тадашњим директором Музеја кнеза Павла (данашњи Народни музеј у Београду), из 1935. и 1936. године: СА. 33 и СА. 34.

[55] Писмо др Иштвана Беркесија Ивану Алексићу (на мађарском језику), Темишвар, 1910, Народни музеј Зрењанин, СА. 17.

Племенити гест даровања и жеља да се истакне заједничка посвета браће још један су доказ Иванове оданости и посвећености породици, њеној дугој и богатој сликарској традицији, и свему ономе што су Алексићи кроз три генерације учинили за развој српске уметности и културе, као и његове развијене свести о важности остављања писаног трага о њима, о српској уметности и уметницима, за будуће генерације.

IVAN ALEKSIĆ
preot, pictor, cronicar al familiei şi al artei sârbe

Snežana Mišić

Rezumat

În lucrare este prezentat Ivan Aleksić, descendent al cunoscutei familii de pictori Aleksić, care este insuficient reprezentat în istoriografie având în vedere importanţa şi contribuţia sa în domeniul culturii şi artei sârbe. De profesie preot, însă ca vocaţie şi ca talent moştenit în familie pictor şi scriitor, a lăsat mărturii importante mai întâi ca şi cronicar al familiei sale şi a activităţii ei artistice, dar şi ca un cronicar al artei sârbe mai noi. Creaţia sa proprie nu poate fi, de asemenea, ignorată. Pe baza bogatului materialul arhivistic şi tipărit, cât şi a materialului artistic – portretele şi autoportretele lui Ivan Aleksić, analizând şi interpretând datele disponibile, se conturează portretul acestei personalităţi multilaterale. Dedicarea pentru familia sa şi bogata tradiţie artistică a acesteia, conştiinţa puternică cu privire la importanţa mărturiilor scrise despre membrii acesteia, despre arta şi artiştii sârbi, cât şi despre importanţa donării exponatelor de artă instituţiilor muzeale reprezintă motive pentru ca noi cercetări şi interpretări ale personalităţii şi creaţiei lui Ivan Aleksić să fie întreprinse. Acestea vor contribui la poziţionarea lui adecvată în istoria culturii şi artei sârbe.

IVAN ALEKSIĆ
A Priest, A Painter, the Chronicler of Family and of Serbian Art

Snežana Mišić

Summary

This paper is to present Ivan Aleksić, a descendant of the famous painters' family Aleksić. Having in mind the importance of his contribution to Serbian culture and art, it might be stated that he is not represented enough in our historiography. A priest by profession, and a painter and writer by his propensity and inherited talents, Aleksić paved a significant path, above all as a family and its paintings chronicler. He not only wrote about his grandfather Nikola, father Dušan and brother Stevan, but about Serbian art on the whole. He collected significant materials that provide a valuable source for exploring modern Serbian art and artists.

Born and raised in a family of painters, it was inevitably that Ivan would grow interest for and acquire basic skills in painting in his early childhood. He learned painting from his father Dušan and with his younger brother Stevan, and his, mostly religious and portrait paintings, deserve special attention.

To shape a portrait of this exceptionally versatile personality, rich archived and written resources, as well as artistic materials, portraits and self-portraits by Ivan Aleksić, have to be taken into consideration, along with analyses and interpretation of available facts. Dedication to his family and its rich artistic tradition, together with his highly developed awareness of the importance of written testimonials about family members, as well as about Serbian art and artists, along with understanding of the importance of leaving legacies to museums, are all the reasons that could inspire detailed researches and interpretations of personality and work of Ivan Aleksić. Consequently, his adequate position in the history of Serbian culture and art will be established.

UDC 783.65(497.11)(091)
783:929 Ler L.

Наташа Марјановић[1]

ЗАОСТАВШТИНА ЛАЗАРА ЛЕРЕ У МУЗИКОЛОШКОМ ИНСТИТУТУ САНУ – ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКОГ ЦРКВЕНОГ ПОЈАЊА, МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ И ПРОСВЕТЕ*

САЖЕТАК: У раду је делатност Лазара Лере, појца, мелографа и учитеља појања, представљена на основу прегледа заоставштине, сачуване у Музиколошком институту САНУ. Заоставштина садржи лична документа, нотне записе, документа о првим звучним снимцима српског појања, аналитичке белешке о појању и делове преписке. Сачувана грађа сведочи о етапама историјског развоја српског појања и о изузетној Лериној улози у очувању и неговању ове традиције, као и о његовом доприносу на пољу опште музичке културе, посебно у периоду између два светска рата.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српско црквено појање, мелографски записи, теоријски списи, преписка, *Расадник српскоī православноī црквеноī појања*, Приватна појачка школа, Основна школа Краљ Петар II, Земун.

Лепа песма благотворно утиче на душу, оплемењује.
Лазар Лера

У низу угледних појаца, мелографа и учитеља заслужних за неговање српског црквеног појања у XX веку посебно место припада учитељу и појцу Лазару Лери (1885–1966). Овим текстом представљамо значајан део његове заоставштине, сачуван у Музиколошком институту САНУ.[2] Грађа садржи:

---

[1] natasamarjanovic4@gmail.com

** Студија је резултат рада на истраживању у оквиру пројекта Музиколошког института САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 200176).

[2] На основу сачуваног акта из 11. IV 1950. године сазнајемо да је Лазар Лера, на иницијативу оснивача и првог директора Музиколошког института Петра Коњовића, сачинио и Институту доставио списак својих мелографских записа српског појања, као и нотних издања са записима других мелографа која је поседовао (вид. прилог бр. 1). Следећи поуздан податак односи се на пријем грађе из Лерине заоставштине, крајем седамдесетих година. Димитрије Стефановић, тадашњи директор Института, сачинио је и потписао „Извештај комисије за откуп заоставштине Лазара Лере". Упутио је захвалност Ђорђу Перићу, који је, будући да је познавао породицу Лерине супруге Миле, сарадницима Института скренуо пажњу на заоставштину. Рукопис није датиран. Уз сажети преглед садржаја грађе, констатовано је да је музички део заоставштине значајан за

1) лична документа (пасоше, службена документа, аутобиографију, приватну преписку), 2) рукописне нотне записе песама српског црквеног појања, 3) преписе композиција српских и страних аутора, 4) документа о *Расаднику српског православног црквеног појања*, 5) белешке и аналитичке записе о српском појању, 6) преписку. Посебно значајан историјски извор представљају пионирски звучни снимци српског појања *Расадник српског православног црквеног појања*, сачувани у дигитализованом облику у Фоноархиву Музиколошког института САНУ.[3]

На основу детаљног прегледа заоставштине, у овом раду осветлићемо питања која се односе на: 1) Лерин мелографски рад, 2) аналитички приступ, написе о појању, 3) педагошку делатност, 4) ангажман на припреми *Расадника српског православног црквеног појања* и 5) круг Лериних ученика и сарадника.[4] Богати фонд архивских докумената одсликава различите аспекте Лерине посвећености и предане делатности на пољу српског црквеног појања, али и активности његових савременика. Кроз фрагменте заоставштине просијавају питања о ширим културним и друштвеним приликама, стању у српској појачкој пракси предратног и међуратног периода, музичкој писмености, месту музике у државним школама, активностима певачких друштава и општој музичкој култури и просвети у Краљевини СХС/Југославији.

Наслеђе традиционалног српског појања и Лерин мелографски рад

Након првих искустава из ђачког хора и Црквеног певачког друштва у Чакову, Лера је знања и праксу у области српског црквеног појања стицао на самом извору неговања традиционалог српског, *карловачког* појања – међу угледним појцима и учитељима, у Гимназији у Сремским Карловцима и Учитељској школи у Сомбору, установама које су у XIX и почетком XX века биле матице српске културе и просвете. Као ученик Карловачке гимназије учио је црквено појање слушајући у многим приликама карловачке богословље, али и учествујући у раду гимназијског хора, под управом Душана Котура. У *Аутобиографији*, Лера је истакао да су на репертоару хора биле хармонизације Тихомира Остојића и дела Дмитрија Бортњанског.[5] Вероватно је у Гимназији, уз професора Котура, Лера стекао и музичку писменост и овладао

проучавање српског појања. Наредни детаљни увид у Лерине рукописе извршио је врсни појац Светозар Милуровић, ученик Ненада Барачког, познатији као Чика Цвеја (запис је датиран 5. фебруара 1979). Овом приликом такође захваљујемо господину Ђорђу Перићу на сећањима којима смо допунили информације о историјату грађе.

[3] Овом приликом пажњу првенствено усмеравамо на нотну и осталу рукописну грађу из заоставштине. О *Расаднику српског православног црквеног појања* вид.: Милица Андрејевић, „Звучни снимци српског православног црквеног појања", *Свеске Матице српске* 45 (2006): 76–87.

[4] На подршци и драгоценим разговорима током припреме овог рада топло захваљујем проф. др Даници Петровић и др Предрагу Ђоковићу.

[5] Уп. Димитрије Стефановић, „Лазар Лера (1885–1966) – прилог историји музичке културе код Срба", *Зборник Матице српске за друштвене науке* 50 (1968): 163–165; Наташа Марјановић, „Душан Котур: портрет композитора, педагога и музичког писца. Преглед рукописне заоставштине", *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 52 (2015): 185–198.

основним вештинама значајним за његову будућу диригентску активност. У сомборској Препарандији од 1902. до 1905. године био је ученик Радивоја Бикара (1873–1945), карловачког богослова, који је појање учио од врсног карловачког појца Герасима (Петровића).[6]

Из сомборског ђачког периода датирају и први Лерини мелографски записи, драгоцени за изучавање старијих пракси традиционалног српског, *карловачкоī* појања. Напеви које је у записима из 1903/4. године, у две збирке, забележио у сарадњи са школским другом Пером Зубаном јединствено су сведочанство о појачкој пракси негованој у Препарандији, али и на ширем простору тадашње Аустроугарске (поједини записи носе посебне ознаке локалне појачке праксе: „новосадско", „сомборско", „карловачко"). Из рукописа уочавамо да је ове записе Лера допуњавао појединим нотним белешкама и током каснијег периода, тридесетих и четрдесетих година.[7]

Као активан појац, посебно у периоду између два светска рата, Лера је мелографисао најчешће према сопственом појању, одабране песме и према казивању протојереја Михаила Поповића, протојереја Саве Теодоровића и др Милоша Ердељана, протођакона и професора Теолошког факултета у Београду.[8] На својим појачким збиркама радио је током четири деценије. Према ранијим подацима, укупно је забележио око 2200 песама српског појања.[9]

Нотни записи који се данас налазе у рукописној заоставштини у Музиколошком институту САНУ садрже највећи број песама Празничног појања, као и песме из Општег и Пригодног појања.[10] Богати фонд нотних бележака чине песме на Литургији Св. Јована Златоустог, Литургији Св. Василија Великог и Литургији пређеосвећених дарова, са додацима за Архијерејску службу, као и песме из *Минеја*, *Триода* и *Пентикостара* (тропари, кондаци, ирмоси, величанија, сједални, причасни). Сачувани записи датирају од 1903. до 1940. године, а поједини носе и податке о месту мелографисања (Сомбор 1903; Вршник, Соча 1917; Врњачка Бања 1925; Врњци 1937).[11] Поред увида у сам нотни материјал – што остаје и као тема за будућа истраживања која ће несумњиво отворити мноштво нових питања – драгоцено је размотрити белешке у којима је Лера описивао свој мелографски поступак, наглашавао

---

[6] Уп. Константин Т. Костић, *Из прошлости Учитељске школе у Сомбору*, Нови Сад 1938, 134; Д. Стефановић, *нав. дело*.

[7] Садржај двеју рукописних свезака представљен је у табелама у прилогу.

[8] Д. Стефановић, *нав. дело*.

[9] Постоје подаци да је тај обимни рукописни фонд откупио Архијерејски синод Српске православне цркве (уп. Д. Стефановић, *нав. дело*, 164). Међу рукописним белешкама сачуваним у заоставштини проналазимо неколико спискова који упућују на укупни садржај Лериних мелографских записа. Вид. прилоге бр. 1 и бр. 2. Уп. Заоставштина Л. Лере, Архив МИ САНУ, без сигнатуре (у току је рад на обради и сигнирању архивских докумената из Лерине заоставштине).

[10] Детаљан списак песама видети у табелама у прилогу.

[11] По пријему грађе у Музиколошки институт САНУ, посебно је, према извештајима о грађи, запажена мала жута коверта са тридесет аустријских дописница, на којима је Лера исписао празничне тропаре током боравка у опоравилишту на Вршнику код Соче (Словенија) између 27. X и 18. XI 1917. године. Међу записима су тропари следећих празника: Божић, Св. Василије, Обрезање, Богојављење, Св. Јован, Св. Сава, Архангел Михаило, Лазарева субота (гл. 1 и гл. 4), Крстовдан, Мала Госпојина, Ваведење, Сретење, Спасовдан, Св. Георгије, Васкрс, Духови, Велика Госпојина, Преображење, Св. Параскева, Св. Димитрије, Св. Никола, као и васкршњи ипакој, кондак, стихира *Воскресеније твоје* и *Да воскреснет Бог*, кондаци на Духове и на Крстовдан.

иницијалну потребу за записивањем црквених мелодија и, посебно, дефинисао ставове о потреби да се бележењем сачувају мање уобичајене поетско-мелодијске варијанте напева српског појања. Своја размишљања делио је нередко и у преписци са кругом сарадника и сатрудника на овом пољу делатности.

Основна Лерина замисао било је „утврђивање" (нотно бележење на основу традиционалне појачке праксе) што већег броја песама српског појања – што је и нагласио у вези са својим записима минејског, триодског и пентикостарског *малоī* појања. Према Лериному запажању, *мало* празнично појање се у пракси често певало произвољно; штавише, такво стање Лера је оценио као „неукусно". Ипак, поред већег броја песама *малоī* напева, особито је значајна његова посвећеност песмама *великоī* појања. Мелизматични, развијени тип напева Лера је сматрао угроженим и посебно је настојао да, као појац и мелограф, пружи допринос у тој области.

Према Лериному естетском суду, ирмоси *великоī* напева били су међу нашим најлепшим црквеним песмама. Изразио је чуђење што их Барачки није уврстио у своју збирку као бисере нашег појања.[12] Констатујући да се поменуте мелодије „скоро већ нигде не чују", покушао је да их сачува од заборава „укројивши" их на текст Херувимске песме, која подразумева спорије, дуже извођење. Лерини записи Херувимских песама ирмоског напева, у сваком од осам гласова, остају јединствена сведочанства, занимљивост за проучавање старих појачких пракси, односно за вредновање ауторовог креативног мелографског учинка.

Лера наводи да је *великим* напевом забележио и *Доūојно јесūи* у свих осам гласова, нагласивши да је за седми глас прерадио мелодију причасног *Хвалиūе* седмог гласа. Међу рукописима развијеног, мелизматичног појања, издвајамо и запис песме из Литургије Св. Василија Великог и Литургије пређеосвећених дарова (*Ниūе сили*, *Вкуситūе*), са карактеристичним припевима *Неанес*, који указују на везе са грчким појањем.[13] Значајан број *великих* сједалних записао је као „утврђене" мелодије у Карловачкој богословији и у Препарандији у Сомбору, док је поједине сам испевао.[14] Почетком пете деценије

---

[12] Ненад Барачки, *Ноūни зборник црквеноī īојања īо карловачком начину*, Нови Сад 1923.

[13] О *великом* појању вид.: Весна Пено, „О напеву у православном црквеном појању – прилог типологији црквених напева", *Музиколоīија* 3 (2003): 219–234; „Great Chant in Serbian tradition – on the examples of the melody *It is Truly Meet*", *Зборник Маūице срūске за сценске умеūносūи и музику* 40 (2009): 19–38; *Православно īојање на Балкану на īримеру īрчке и срūске ūрадиције – између Исūока и Заūада, еклисиолоīије и идеолоīије*, Музиколошки институт САНУ, Београд 2016, 123–128; Предраг Ђоковић, *Срūско црквено īојање – ūеоријске основе и ūракūична īримена*, магистарски рад, рукопис, Академија уметности у Новом Саду, 2010; Наташа Димић, *Асūекūи великоī īојања у конūексūу срūске īравославне црквене музике*, докторска дисертација, рукопис, Факултет музичке уметности, Београд 2015; Nataša Marjanović, „Great chant in the liturgical practice of the Serbian Orthodox Church", *Crossroads – Greece as an intercultural pole of musical thought and creativity*, http://crossroads.mus.auth.gr/proceedings/p. 569–579.

[14] У заоставштини је сачувана мала нотна свеска са преписима *великих* сједалних према Лериному запису, са печатом и потписом Димитрија Стефановића Тадина. Према напомени у свешчици, поједине песме утврђене су раније у Карловачкој богословији, односно у Учитељској школи у Сомбору. Сједален Симеону Мироточивом пренет је из Мокрањчевог *Сūраноī ūјења*, док је остале песме утврдио писац Лаза К. Лера, учитељ у пензији. Преписивање које је Стефановић отпочео 24. I 1956, нажалост, није довршено, те свеска не садржи исти број сједалних који је поменут у почетној напомени.

XX века, Лера ће констатовати да је *велико* појање у декаденцији и да се *велики* сједални не чују чак ни на службама за највеће празнике.[15]

У заоставштини су, у рукописној и штампаној форми, сачуване и *Две песме у част Св. Сави* које је, према Лерином запису, за хор компоновао Петар Крстић.[16] Као фрагмент из стихире „на Хвалите" самогласног напева VI гласа, песма *Радујсја архијерејев доброто* (сачувана у заоставштини и као једноглас, у Лерином рукопису) као самостална целина не стоји у служби Св. Сави. Основна мелодија ове песме у Лерином запису искројена је према причасном стиху *Днес на Синајстјеј*, и то у V гласу, за разлику од записа Ненада Барачког и Стевана Мокрањца, у којима је иста песма забележена у III гласу. Друга песма, *Добродјетељ дјеланијем*,[17] представља текстуално аутентичан други сједален, али испеван по VI гласу тропарског напева.[18] У богослужбеном контексту, обе песме могу имати функцију „самопроизвољних причасних" песама.[19] Поменуте песме такође су карактеристични примери Лерине појачке и мелографске инвентивности, посебно одражене у специфичном одабиру песама и типова напева које је неговао у усменој појачкој пракси, те потом и бележењем сачувао. С обзиром на историјски значај и музичко-формалне специфичности – свакако и у ширем контексту разматрања мелографских записа из пера његових претходника и савременика, особито када је реч о записима *великог* појања, поменути Лерини рукописи несумњиво би могли постати и предмет даљих истраживања.

Аналитички приступ црквеним напевима, написи о појању

Практична појачка и мелографска Лерина активност нераскидиво су повезане са његовим аналитичким, теоријским приступом напевима српског

---

[15] Писмо Лазара Лере некадањем епископу сумском Руске православне цркве Митрофану (Абрамову), Земун, 14. децембар 1940.

[16] Повод за настанак хорских композиција Петра Крстића била је 700-годишњица светосавске прославе, а оба дела објављена су у: *Ćirilometodski vjesnik*, IX, Zagreb 1938, vanredan prilog 1, 2. Уп. Наташа Марјановић, „Композитор Петар Крстић и традиција српског црквеног појања", у: *На маргинама музиколошког канона: композиторска генерација Петра Стојановића, Петра Крстића и Станислава Биничког*, ур. Биљана Милановић, Музиколошко друштво Србије – Музиколошки институт САНУ, Београд 2019, 223–239.

[17] Посебну занимљивост и позив на даље истраживање представља још једна композиција која је сачувана у Лериној заоставштини. Реч је о хармонизацији поменутог сједална Св. Сави, према истом Лерином запису, али из пера извесног Р. Н. Цемлинског (1935). Постоје подаци који говоре да су у последњој деценији XIX века познати композитор Александар фон Цемлински (Alexander von Zemlinsky) и Петар Крстић припадали кругу студената Роберта Фукса (Robert Fuchs) у Бечу (Цемлински од 1892, Крстић од 1896). Рашчитавање иницијала Р. Н. остаје тема за даља истраживања, посредно и за тумачење ширег одјека Лериног дела, односно феномена приступа иностраних композитора напевима српског појања.

[18] На нетрадиционална својства мелодија указао је класични филолог, врсни познавалац православне химнографије и српског црквеног појања др Ненад Ристовић. Нав. према: Богдан Ђаковић, *Богослужбени и уметнички елементи у српској црквеној хорској музици у периоду између два светска рата (1918–1941)*, Академија уметности – Матица српска, Нови Сад 2015.

[19] О самопроизвољним причасним песмама у традицији српског појања вид.: Весна Пено, „Типиком непрописане причасне песме у новијој традицији српског црквеног појања", *Музикологија* 4 (2004): 121–152.

појања. Несумњиво су на формирање личног Лериног појачког стила утицали не само примери из усмене, карловачке и сомборске, али и београдске појачке праксе, него и записи претходника које је помно проучавао. Међу Лериним преписима забележене су и поједине мелодије Корнелија Станковића (уз напомену да је казивач био Атанасије Поповић), преписи одабраних фраза појединих гласова и напева из Осмогласника, као и песме из Опела Стевана Мокрањца и Бранка Цвејића.

Као хонорарни службеник у Музиколошком институту САНУ после Другог светског рата (1952–1954), сачинио је препис *Осмоīласника* из рукописа Корнелија Станковића, стекавши тиме драгоцени увид не само у карактеристике забележених напева српског појања већ и друге одлике црквенопојачке праксе из прве половине и средине XIX века (о овоме, на пример, сведоче број и редослед стихира на јутрењу, карактеристике тропара „на *Блажена*" на литургији и сл.). Детаљно је анализирао и мелографске записе Станковићевих следбеника Гаврила Бољарића и Николе Тајшановића, Тихомира Остојића, Стевана Мокрањца, Станка Морара, Јована Живковића, као и својих савременика Јована Козобарића, Ненада Барачког и Бранка Цвејића. Посебно је разматрао појачка решења учитеља Радивоја Бикара, чију је праксу најчешће упоређивао са Бољарићевом и Остојићевом, али и са записима Бранка Цвејића: изнео је мишљење да је Бикар, угледајући се на Бољарића, уносио у појање сувише „трила" [украса, прим. Н. М.], сматрајући да је „тим лепше што је китњастије" (наводи примере песама *Христос воскресе*, *Свјеше шихиј*, а посебно напева *великоī* појања); анализирајући одабране Цвејићеве записе (нпр. степена, *Слава. И ниње*) оценио је да је „Бољарићево и Бикарево боље".

И у поступку „кројења" нових мелодија, тражећи најбоља решења за уобличење текстуално-мелодијских фраза у појединим песмама, детаљно је упоредно анализирао записе претходника и сумирао лична запажања о карактеристикама појединих мелодијских формула, односно специфичности гласова Осмогласника. Према фрагментима рукописних нотних бележака, уочљиво је да је поједине песме мелографисао и више пута, као и да је у поређењима вршио скраћења и прераде, према моделима већ „утврђених" записа. Посебно је упечатљив пример записа догматика *Цар небесниј*, гл. 8 *великоī* напева, песме коју је Лера сматрао „круном нашег црквеног појања". Уз објашњење да се она, због своје дужине, у пракси никада не отпева у целини, Лера тумачи свој поступак скраћења песме, при чему је у „кројењу" сужене верзије задржао све прописане одсеке, али је избегао сувишна мелодијска понављања. Значајан је и пример Стихире српским светитељима – у белешкама читамо да је стихиру коју је, уз измене текста, приредио протојереј Михајло Поповић, Лера прерадио према оригиналном тексту митрополита Јована Георгијевића: „од 167 тактова 64 такта су творевина М. Поповића, а 103 – Лазара Лере".[20] Лера такође истиче да је у свом запису литургијске песме *Блаīослови душе моја Госūода* код текста „и всја внутрењаја моја" одступио

[20] Верујемо да се и поменути записи *Сūихире срūским свеūиūељима* налазе, међу осталим Лериним рукописима, у фонду Архијерејског синода Српске православне цркве. Надамо се да ће нова истраживања омогућити и шире представљање целине ауторових нотних записа.

од Мокрањчевог решења, у жељи да избегне „нагли прелаз Мокрањчев из *полувеликог* у *мали* напев". Скраћивао је и мелодије Херувимских песама, задржавши у њима све прописане одсеке, али избегавајући сувишна понављања, са циљем да у литургијској пракси буду отпеване у целини (истакао је и сличне поступке Косте Манојловића у односу на Мокрањчеве записе). Ови поступци сведоче и о динамици богослужења, која директно условљава карактеристике извођачке појачке праксе.

У разноврсним белешкама, Лера је писао о типовима напева, карактеристичним мелодијским одсецима унутар појединачних напева, адекватном прилагођавању мелодијских одсека смислу химнографског текста итд. На различитим местима у својим нотним белешкама, за мелодије које одликује средње развијена мелизматика Лера је користио термин *полувелики напев*. Ова одредница, као и остала Лерина промишљања, могла би, чини се, бити разматрана и као својеврсна допуна теоријским разматрањима типова напева српског Осмогласника.[21]

Велику пажњу Лера је посвећивао питањима акцентуације црквенословенских текстова, односно акценатским законитостима мелодијског тока појединачних гласова и напева. У напоменама је истакао да је цео Осмогласник обрадио „по карловачком начину, са својим личним опажањима акценатске природе". Разматрајући проблем (не)прикладног наглашавања појединих, особито завршних слогова речи, анализирао је и упоређивао одабране записе песама које су сачинили Станковић, Мокрањац и Остојић. Посебно је занимљиво да је издвојио „чаковски напев", уз објашњење да се од напева из других крајева та мелодија делимично разликује управо по акцентима. Лера као примере наводи јектенију „чаковског напева", као и песме *Благословен грјадиј*, *Видјехом. Да испољатсја.* Уз белешку која упућује на Божићни кондак *Дјева днес* „кикиндског" напева не стоји додатна напомена.

Сегменти заоставштине указују и на Лерино бављење трилама, специфичним знаковима који су, забележени изнад химнографских текстова, појцима сугерисали кретање мелодије.[22] Лера сведочи да су се старије генерације свештеника и учитеља служиле овим знацима, те да је исто било у Учитељској школи у Сомбору, у оквиру наставе Радивоја Бикара, наставника црквеног појања (1898–1906).

У рукопису „Знаци за бележење мелодија" Лера је забележио појединости о трилама, али и мноштво других драгоцених података, својих виђења о карактеристикама српског појања. Према одликама ових записа, рекло би се да су му служили и као припрема за предавања, могуће у оквиру учитељских, предавачких активности: у тезама су изложени подаци из историје српског по-

---

[21] Уп: Ненад, Барачки, *Обрасци осмогласног појања*, рукопис, Сомбор 1936, заоставштина Ненада Барачког, Музиколошки институт САНУ, НБ I/41; Бранко Цвејић, *Уџбеник црквеног појања и правила*, рукопис, Народна библиотека Србије, РМ-32, Београд 1950. Вид. и: П. Ђоковић, *нав. дело.*

[22] Сачувана је свеска са записима текстова из Осмогласника са уписаним акцентима и трилама, местимично и (мањим форматом забележеним) нотним записима изнад одабраних сегмената текста, као и неколико текстова песама Празничног појања (Тропар Покрову пресвете Богородице, Величаније кнезу Лазару). О трилама вид.: Предраг Миодраг, *Триле у српском црквеном појању*, Висока школа – Академија Српске православне цркве за уметности и консервацију – Православна епархија нишка, Београд – Ниш 2014; П. Ђоковић, *нав. дело*, 117.

јања, са освртом на актуелну појачку праксу; указано је на врсте и структуру богослужења и удео црквених песама у појединачним службама; у основи је представљена подела српског појања на *мали* и *велики* напев, као и подела на осам гласова, врсте напева (са особитим освртом на *ѿодобан*);[23] засебно „поглавље" рукописа посвећено је питањима *О ѿојању великоī наѿева*, односно „посебног начина" појединачних црквених песама, кроз свих осам гласова. Лера и овде особито истиче значај „утврђеног" појања, које су, на основу знаалачког појања угледних појединаца, забележили Станковић, Бољарић, Мокрањац, Остојић, Морар, Стратимировић, Козобарић, Живковић, Ластавица, Цвејић, Павловић, Лера (на посебном месту издвојени су Лерине *Сѿаѿије* и „Бикарево појање"). У заоставштини су сачувани и различити спискови црквених песама груписани према припадности Општем појању, Осмогласнику, Празничном појању, Псалмима, Тропарима (могуће својеврсни подсетници, приручници у вези са радом на снимању *Расадника*) и преписи химнографских текстова (издвојени су сједални и причастен Св. Сави, Св. кнезу Лазару, одломци *Блажених* и *Полијелеја* на јутрењу; текст Светосавске химне).[24]

Занимљиви су, као шира слика Лериних интересовања – могуће такође значајни за његову педагошку делатност – и различити спискови нотних издања, са побројаним насловима српских једногласних појачких зборника (Барачки, Живковић, Ђорђевић, Остојић, Бољарић) и одабраних српских (Рандхартингер, Станковић, Мокрањац, Манојловић, Коњовић, Тајчевић, Травањ, Котур, Милојевић, Направник, Цвејић, Освалд), као и руских хорских издања (Љвов, Чајковски, *Обиход*). Издваја се и детаљан регистар духовних песама из нотног архива Панчевачког српског црквеног певачког друштва, док су се на посебном списку нашли одабрани наслови духовних композиција западне традиције (Бах, Хендл, Моцарт, Хајдн, Бетовен, Менделсон, Берлиоз, Дворжак, Брукнер, Барток, Широла).

Скица Лериног педагошког портрета

Фрагменти заоставштине посебно осветљавају појединости значајне за Лерину учитељску службу. Према сачуваној документацији, Лера је већ

---

[23] На посебном месту Лера бележи следећи списак подобних напева: 2. глас: Велики петак: на стиховње: *Јеīда оѿ древа.. Госѿоди во... Јеīда во īробје ново*; *Ибо уѿверди... Јеīда во īробје йлоѿски*; *Дому ѿвојему... Јеīда сили зрјаху ѿја*; На опелу: *Приидиѿе йосльедње цјелованије*; 4. глас: Арх. Михаил, Арх. Стеван, Св. Сава, Св. Три Јерарха, Св. Георгије, Цар Константин и Јелена: стихире на *Госѿоди возвах*, образац *Јако добља*; 5. глас: Св. Никола: на стиховње; Ускрс: на Хвалите; *Да воскреснеѿ Боī*, итд; Васкрсни тропари, *Анīелскиј собор*; 6. глас: Крстовдан, Св. Параскева, Благовести, на *Госѿоди возвах*, образац: *Совјеѿ йревјечниј*. О подобном напеву вид.: Патријарх Павле, „Постоје ли у црквеном појању подобни и који их гласови имају", у: *Нека ѿишања наше вере*, књ. 1, Издавачки фонд Митрополије београдско-карловачке, Београд 1998, 265–269; П. Ђоковић, *нав. дело*.

[24] Текст Светосавске химне датиран је 1935. године:

I *Ускликнимо с љубављу* (...) *Појѿе му, йојѿе / Песму и уѿројѿе.*

II *Здраво браћо с Бабуне / И босанских īора, / С Драве, Саве, Мораве / И Јадранскоī мора, / Банаѿ, Бачка, Горо фрушка / Здраво Истро и Корушка / Да славимо славу / Свеѿоī оца Саву.*

III *Свеколики народ наш / Кличе са свих сѿрана / Од йланина алйијских / До на крај Балкана / Свеѿи Саво, славо сѿара / Чувај нашеī младоī Краља / Цваѿ наших земаља / Йеѿра Госйодара.*

1905. године, са положеним испитом зрелости у Учитељској школи у Сомбору, постављен за сталног учитеља у Карлову, а шест година касније у Чакову. Најдужи ангажман као учитељ имао је у Земуну, у Основној школи „Краљ Петар II",[25] почев од 1919. до 1941. године.[26] Поред редовне учитељске дужности, у овој школи радио је са ученичким хором. Према оценама школских надзорника и изасланика Министарства просвете, био је предан, често похваљиван, узоран учитељ.[27]

Из позивница и концертних програма сазнајемо основне појединости о наступима ђачког хора под управом диригента Лазара Лере, на концертима, светосавским приредбама и забавама током четврте деценије XX века, у Земуну и Београду. Издвајају се подаци о наступу на „Јадранском поселу" 24. маја 1938, које је организовао Месни одбор у Земуну, о концерту хорова основних школа из Београда и Земуна на Коларчевом народном универзитету, у организацији Учитељског друштва „Маринковић", 5. јуна исте године, као и о Светосавској забави ученика Државне народне школе краља Петра II и краљевића Томислава и школе Дома слепих краља Александра I Ујединитеља и Државне народне помоћне школе у Земуну 1940. године. Основну школу „Краљ Петар II" представљао је хор под Лерином управом, уз клавирску пратњу оргуљаша Рудолфа Нидермајера.[28] Уз поменуте фрагменте сачуваних програма, према којима су на репертоару била дела Милојевића, Јоксимовића, Илића, Коруновића, Ђорђевића, Шрабеца, преписи световних композиција у Лериној заоставштини такође могу бити путоказ ка осветљавању репертоара школског хора. Међу преписима су одабране композиције Роберта Толингера, Јосифа Цеа, као и поједине песме Јована Фрајта (*На Ускрс сам се родио*, *Ej синоћ доцкан*, *Од како је Бањалука*, *Биљана плаћно белеше*, *Мој пенцеру*, *Сунце јарко*) и текстови световних песама *Лаку ноћ*, *Рибарева кћи*, *Кô лепи сан*, *Кога да љубим*, *Далматински шајкаш*, *На гондоли*, *Кад сам био*, *Где си, душо*, *Једна жеља*.

---

[25] Општа српска основна школа за подуку православне младежи у српском (илирском или такозваном славенском читању и писању) била је прва српска јавна школа у Земуну, основана 1745. године. Први учитељи ове школе били су свештена лица. Од 1909. године рад школе се одвијао у Дому православне српске црквене општине у Доњем граду (код Богородичине цркве). Пред крај Првог светског рата школа је радила под називом Српска православна вероисповедна школа, у периоду између два рата, до 1930. радила је под називом Државна основна школа Доњи град – Земун. Од школске 1934/35, као мушка основна школа, носи назив Државна народна школа „Краљ Петар II", *Водич Историјског архива Београда*, књ. 2, прир. Емилија Бадер, Оливера Таушановић, Београд 1991, 336–337.

[26] Године 1919. изабран је за сталног учитеља, а 1925. за учитеља основне школе у Земуну, с правима чиновника 1. групе 2. категорије, с положајном платом. Током 1938/39. радио је хонорарно и у Занатској шегртској школи, а током 1939/40. у Општој продужној школи у Земуну. Био је члан Удружења југословенских учитеља и Добротворне задруге Српкиња Земункиња. Вид.: Службенички лист – Државна основна народна школа у Земуну; Министарство просвете Краљевине Југославије, Одељење за народне школе, Одобрења Лазару Лери за хонорарна запослења, од 5. јула 1938. и 9. августа 1939. године.

[27] Током Другог светског рата био је у заробљеништву у Немачкој.

[28] Рудолф Нидермајер, дипломац Конзерваторијума у Прагу, 1939. године у Земуну је основао и водио Приватну канторску (оргуљарску) школу. Био је ангажован и као оргуљаш у Римокатоличкој цркви у Земуну. Душица Младеновић, *Приватно музичко школство у Кнежевини/Краљевини Србији и у Србији између два светска рата*, мастер рад, рукопис, Факултет музичке уметности, Универзитет уметности, Београд 2021, 92–95.

Лера је примао позивнице за многобројне сличне школске и друге хорске свечаности организоване у међуратном периоду у Београду, Земуну, Сремским Карловцима, Чакову, Темишвару. Посредно се откривају подаци о активностима певачких друштава (Учитељско певачко друштво „Маринковић" и Друштво „Мокрањац" из Београда; „Слога" из Темишвара; Српско црквено певачко друштво из Врањева; Грађанско црквено певачко друштво „Кајмакчалан" из Битоља; „Трбовељски славчек" из Словеније), посебно и појединости о деловању музичара, представника руске емиграције у Србији средином XX века. Драгоцено је сведочанство о извођењу Крстићевих хорских песама према Лериним записима, на прослави Св. Саве у Богословији у Сремским Карловцима 1940. године. Хорски концертни наступ том приликом је, уз суделовање камерног оркестра Седмог пешадијског пука, предводио Сергије Муратов, руски наставник музике у Богословији.[29] Слику тадашњих друштвених и црквено-музичких прилика осветљава још једна позивница/програм Светосавске прославе. На Коларчевом универзитету, с благословом Његове светости патријарха српског г. Варнаве, поводом празника Св. Саве и Недеље православља одржан је духовни концерт. Након уводног говора епископа охридско-битољског Николаја (Велимировића), наступили су хор Богословије, којим је дириговао Сергије Муратов, и хор Вазнесенске цркве под управом Алексија В. Грињкова.[30] На репертоару су била дела Мокрањца, Маринковића, Кастаљског и Чајковског. Разноврсни Лерини записи и подсетници показују и да је посећивао концерте симфонијске и хорске музике у дворани Коларчевог универзитета.

*

И као педагог Лера је вршио мисију неговања и очувања српског црквеног појања. У периоду између два светска рата био је појац у многим црквама у Београду, укључујући и Саборну цркву.[31] Вишеструко је, међутим, значајан његов појачки ангажман у Земуну. Као појац земунске Богородичине цркве (од 1933), био је дужан да савесно обавља појачку дужност, да редовно доводи школску децу у цркву, подучава их читању Апостола и Антифона, одржава ред на литијама (нарочито са децом која се облаче и носе рипиде).[32]

Мање је познато да је Лера у Земуну, уз сагласност Архијерејског синода Српске православне цркве и надзор Министарства просвете, организовао и Приватну појачку школу.[33] У оснивачком (нажалост, недатираном) акту, као основни задатак ове школе наведен је циљ „да васпитава будуће појце

---

[29] О активностима представника руске „беле" емиграције, посебно руских наставника црквеног појања и хоровођа у српским богословијама, вид.: Андреј Тарасјев, „Руски црквени хорови и хоровође Београду (1920–1970)", *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 55 (2016): 107–128; Алексеј Арсењев, „Руска емиграција и црквено појање у Србији: 1920–1970", *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 55 (2016): 129–174.

[30] Овом приликом посебно истичемо да је Алексеј Васиљевић Грињков (1893–1966) од 1925. био настањен у Земуну, поред више од хиљаду руских емиграната. Током 1923–1929. био је ангажован као наставник теорије музике у Приватној музичкој школи Нине Хростицке у Земуну, хоровођа у земунском руском храму у градском парку, потом од 1929. хоровођа у Вазнесенском храму у Београду. А. Арсењев, *нав. дело*, 153.

[31] Д. Стефановић, *нав. дело*, 163.

[32] Закључак Управног одбора Српске православне црквене општине у Земуну, 27. мај 1933.

[33] О приватним музичким школама у Србији између два рата вид.: Д. Младеновић, *нав. дело*.

за српске православне цркве, деловође (перовође), уједно и рачуновође за српске православне црквене општине, а касније и хоровође".[34] Настава је била предвиђена као индивидуална, кроз два течаја: нижи, једногодишњи и виши, трогодишњи,[35] у периоду од тринаест месеци (од септембра у години уписа, до октобра наредне године), са летњом двомесечном паузом, као и распустима током црквених и државних празника. Основни услов за упис била је елементарна музичка обдареност, односно интересовање за „појачко-деловођску" или дужност хоровође. Правилником је било предвиђено и приређивање јавних наступа, приредби и концерата полазника ове школе.

У једном од докумената сачуваних у заоставштини (на малом папиру, графитном оловком забележено), Лерине белешке указују на то да су по један или два појца наизменично појали на службама у Богородичиној и Николајевској цркви у Земуну – „по дужности", „по тесту" или „по скали". Чини се да ови подаци стоје у вези са радом Приватне појачке школе, указујући на различите критеријуме одабира ученика који су, према обавези или заслугама, односно достигнутом појачком умећу, учествовали у богослужењима по договору са учитељем Лером. Према записима у поменутом документу, ове активности одвијале су се сваког месеца. Отворено је питање методике Лерине наставе појања.[36]

Лера је у Земуну био и члан Српске занатлијске певачке и просветне задруге. За сада остаје непознато да ли је имао одређени ангажман и у хорским активностима земунских певачких друштава.

Звучни снимци у процесима учења српског појања

Визију о значају систематичног учења појања Лера је вероватно најефектније испунио кроз рад на *Расаднику српскоī православноī црквеноī појања*, првом звучном издању са снимцима српских црквених напева, објављеном 1933. године у Загребу, у издању Едисон Бел Пенкала. У сарадњи са угледним земунским трговцем Чедом Димитријевићем и појцима Душаном Ламбрином и Ђорђем Парабућким, Лера је снимио обиман корпус од 160 најзначајнијих утврђених песама Општег, Празничног појања, Осмогласника и Опела.[37] Основни циљ предузетих активности био је да заинтересованима буде олакшано учење српског црквеног појања. У тренутку када оно више није било заступљено као обавезни предмет у учитељским и општим грађанским школама и када је драстично смањен број добрих појаца и учитеља, ново издање чинило се посебно драгоценим за индивидуалне процесе учења.[38]

---

[34] Вид.: Лазар Лера, *Правила Приватне појачке школе у Земуну*, Основне одредбе.

[35] Упечатљиво је да је и ова, као и Нидермајерова Приватна оргуљарска школа, садржала виши, трогодишњи, и нижи, једногодишњи течај.

[36] Према новијим истраживањима, у периоду између два рата студенти Богословског факултета у Београду, уз професора Воју Илића, обучавани су и основама солфеђа. У процесима учења појања, тонове напева најпре су изговарали абецедом. Вид.: Предраг Ђоковић, „Патријарх Павле и црквено појање", *Гласник, Службени лист Српске православне цркве* 1 (2016): 42–47.

[37] У заоставштини су сачуване штампане листе, својеврсни каталог песама *Расадника*.

[38] Уп. Даница Петровић, „Српско црквено појање као предмет музиколошких истраживања", *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 15 (1995): 31–46; „Традиционално

Преписка сведочи о сарадњи на снимању и многим корацима које су издавач Чеда Димитријевић и Лера као сарадник предузимали у циљу што успешније дистрибуције новог издања. Указујући на актуелне проблеме на пољу неговања црквене музике – смањење броја добрих појаца и учитеља, као и чињеницу да је међу младим генерацијама недовољно музички писмених, Димитријевић је истицао кључну улогу сомборских ученика, Бикарових наследника, који су у овом периоду били активни као учитељи и „расадници" српског појања. Издавач првих звучних снимака српског појања предвиђао је да би учење уз грамофонске плоче омогућило да се појање обнови и у „најзабитијим местима без музикалнога и нотнога знања", чак и да се у целој држави негује „једнообразно пјеније". Очигледно је било замишљено да се учење појања одвија „по слуху", без ослонца на нотне записе. Димитријевић је истицао значај издања за црквене општине, школе, манастире и богословије, а нарочито и за пропагирање и очување српског појања међу вернима у иностранству.[39] Молбе за благослов упућиване су Синоду Српске православне цркве, патријарху српском Варнави, као и појединим епископима (нпр. Симеону (Станковићу), епископу захумско-херцеговачком), митрополиту Доситеју итд.[40] Када су плоче биле приказане члановима Синода и Архијерејског сабора у Сремским Карловцима, аутори су добили значајну подршку и похвалу архијереја, који су одали признање да је „*Расадник* не само стао на пут декаденцији црквеног појања, већ да би га успешно могао раширити и по најзабитијим крајевима, нарочито за време дугих зимских вечери".[41] Митрополит Доситеј и епископ горњокарловачки Максимилијан у Сабору су се особито залагали за *Расадник*.[42]

Из писама сазнајемо да је *Расадник* током четврте и пете деценије XX века доспео до фрушкогорских манастира, али и до Шумадије, Краљева, манастира Жиче,[43] Високих Дечана, па и до Америке.[44] Димитријевић је договоре о дистрибуцији издања водио и у Сплиту, Плашком, Сарајеву, на Цетињу. Значај снимљеног материјала врло брзо су уочили учитељи ангажовани око

српско народно црквено појање у 20. веку – пут неговања, замирања, страдања и обнављања", *Црква 2000. Календар Српске православне патријаршије*, Београд 1999, 104–111.

[39] Нарочито је занимљиво да Чеда Димитријевић наговештава да ће, након издања *Расадника*, изнети у јавност и предлог пројекта за хорско, „нотално пјеније у четири гласа" – „да га могу и најпримитивнији људи научити, те да у сваком месту па и у најзабитијем селу добијемо корално пјеније оних композиција које Св. Синод одобри. Тако ће свако село имати своје црквено певачко друштво. Сва та друштва неговаће једнообразно црквено пјеније [подв. Ч. Д.] и из свију њихових чланова моћи ће се на једном заједничком слету образовати један импозантан хор од 5-600 певача, који би служио, а и служиће на част и понос и радост целом нашем народу и Високом Клиру". Писмо Чеде Димитријевића Светом Архијерејском Синоду СПЦ, Сремски Карловци, у Земуну, на дан Св. Саве 1933.

[40] Писмо Чеде Димитријевића патријарху Варнави, Земун, јануар 1934; Писмо Чеде Димитријевића епископу захумско-херцеговачком, Земун, Св. Сава 1933.

[41] Писмо Л. Лере Професору из Сомбора, Земун 2. јул 1934.

[42] Писмо Милоша Димитријевића Л. Лери, 15. август 1934, Земун.

[43] Чеда Димитријевић износи занимљиво сведочанство: *Расадник* је, приликом екскурзијске посете Жичи, посебно показан групи панчевачких гимназијалаца, међу којима је била и петнаестогодишња унука Чеде Димитријевића. Писмо Чеде Димитријевића Петру Жоржу, Борово, „Бата", 17. јун 1940.

[44] Уп. Писмо Петра Жоржа Чеди Димитријевићу, Борово 19. јун 1940; Писмо Милоша Димитријевића Л. Лери, 15. август 1934, Земун; Писмо архимандрита Петронија (Трбојевића), манастир Шишатовац, Чеди Димитријевићу, 23. фебруар 1933.

рада појачких школа. Архимандрит манастира Шишатовца, Петроније (Трбојевић), изразио је одушевљење идејом о коришћењу грамофона за учење појања. Његово је било и уверење да би уз грамофон вероучитељи могли лакше појању подучавати школску омладину, а црквени појци, канонарси, и све лаике („сељачке момке и девојке и све одрасле").[45]

Врсни познавалац црквеног појања Митрофан (Абрамов), некадањи епископ сумски Руске православне цркве, који је 1921. добегао у Србију, очигледно је јасно увидео употребну вредност нових снимака. Примљен у клир (не и у архијерејски сабор) Српске православне цркве 1922, он је и лично дао велик допринос у области српске црквене музике. У трећој деценији XX века, најпре је основао школу појања у манастиру Раковици, а касније је, као игуман манастира Високи Дечани и управник тамошње монашке школе, посебно бринуо о црквено-музичком образовању монаштва.[46] Залагањем свога старешине, дечанска братија је четрдесетих година прибавила *Расадник*, као и посебно одабран, квалитетан грамофон – с циљем лакшег учења и проучавања снимљених напева. У једном писму владици, Лера истиче да је основни циљ *Расадника* да „данашње генерације, које су још у великој мери и нотално, научи правилном и једнообразном појању", уочавајући уједно могућност да издање послужи и старијим генерацијама као „подсетник".[47] Занимљиво је и да 1940. године Лера у Дечане шаље и две поменуте песме Св. Сави које је, према његовом мелографском запису, за хор приредио Петар Крстић, како би их игуман, Рус Митрофан (Абрамов), уврстио у корпус хорских црквених композиција које ће проучавати с ученицима монашке школе.

У Лериној преписци, као и у преписци композитора Петра Крстића, проткани су и драгоцени подаци о интересовању за црквено појање међу Србима у дијаспори и о дистрибуцији *Расадника* у Америци у четвртој деценији XX века. Одломци кореспонденције коју су са секретаром Српског певачког савеза у Детроиту водили композитор Петар Крстић и Чеда Димитријевић показују да је ново звучно издање било препознато као изузетно значајно, с обзиром на то да је очување српског језика, музике и традиције било основни циљ Савеза. Димитријевић је обавестио Певачки савез о *Расаднику* с нагласком на значају неговања једногласне појачке традиције, али и чињенице да је управо из те праксе произашло и српско хорско црквено појање.[48]

Одјеци Леринога рада кроз мисије ученика и сарадника

Могло би се рећи да је издањем *Расадника* посредно проширена и педагошка Лерина улога на пољу црквене музике. Богата преписка, као драгоцена

---

[45] Писмо архимандрита Петронија (Трбојевића), манастир Шишатовац, Чеди Димитријевићу, 23. фебруар 1933.

[46] А. Арсењев, *нав. дело*, 132.

[47] Писмо Лазара Лере некадањем епископу сумском Руске православне цркве Митрофану (Абрамову), Земун, 14. децембар 1940.

[48] Писмо Чеде Димитријевића В. М. Лугоњи, секретару Српског певачког савеза, Детроит (Мичиген, САД); Писмо Српског певачког савеза Петру Крстићу, Детроит (Мичиген, САД), 16. август 1933, Заоставштина П. Крстића, Архив МИ САНУ.

грађа за нашу црквеномузичку, али и културну и духовну историју,[49] засебно сведочи о одјецима Лерине активности међу круговима ученика, пријатеља и сарадника. И кроз епистоларну заоставштину отварају се перспективе за даља сагледавања његове улоге у историјском развоју српске црквене музике, као и за осветљење прилика у појачкој пракси у послератном периоду.

У најобимнијем сегменту Лерине епистоларне заоставштине, сачувана је кореспонденција са Будимиром Стефановићем, сарадником Историјског архива Војводине у Сремским Карловцима који је био нарочито посвећен проучавању српског појања. Почев од првог „сусрета" са Лером, када је у Богословији у Сремским Карловцима чуо снимке отпојане Стихире српским светитељима, Стефановић је кроз мноштво писама и контаката изражавао дивљење и захвалност, пружајући подршку за наставак Лериног рада на записивању мелодија српског појања.[50] Веома посвећен овом пољу у практичном и теоријском смислу, био је добро упућен у Лерине подухвате и стручно коментарисао појединачне кораке у мелографском раду свог великог узора. Посредно је, компетентно и смело, коментарисао и праксу појања учитеља Бикара. Са великим ентузијазмом је коментарисао Лерин рад на „кројењу" Херувимских песама ирмоским напевом, сматрајући да тај поступак заслужује особиту пажњу као специфичан вид обнове појачког репертоара.[51] Као слика тадашње праксе, драгоцене су и Стефановићеве процене о неповољнијим изгледима за увођење Лериних *великих* сједалних у богослужбену употребу, с обзиром на тежње свештенства за скраћивањем и убрзавањем служби. Посебно је био посвећен проблему језика, акцентуације, исказивања смисла црквеног текста кроз појање.

Са Лером је делио утиске о рукописима различитих мелографа српског појања. Посебно су занимљива Стефановићева виђења о записима Бранка Цвејића, које је вредновао као оригиналну слику традиционалног народног карловачког појања.[52] Сматрао их је аутентичним, али је такође заступао став о потреби за критичким освртима на старе записе и одређеним изменама у савременој пракси. Из преписке се види и да је Лера причао Будимиру Стефановићу о својим разговорима са Цвејићем на теме из заједничке области рада. Минуциозне Стефановићеве анализе многобројних црквених песама, уз мноштво нотних примера у текстуалним одељцима писама, могле би постати предмет засебног истраживања, као прилози за детаљну музичко-филолошку студију о црквеним напевима, савременом језику и акцентуацији.

---

[49] Целовити приказ Лерине кореспонденције превазишао би оквире овог текста, те ова обимна грађа остаје могући предмет засебне студије. Међу Лериним најзначајнијим кореспондентима били су Чеда Димитријевић, Милош Димитријевић, Паја Радосављевић (Њујорк, САД), В. Лугоња (Детроит, САД), некадањи епископ сумски Руске православне цркве Митрофан (Абрамов), Будимир Стефановић, Димитрије Стефановић.

[50] Међу студијама које је Стефановић, посебно у црквеним гласилима, објавио током шездесетих година XX века, стоји и значајан текст о историјским верзијама текста Стихире српским светитељима. Будимир Стефановић, „Стихира Србима светитељима – скраћена верзија са допунским текстом и коментаром", *Богословље* (1965): 185–193. Уп. Д. Стефановић, *нав. дело*, 164.

[51] Писмо Будимира Стефановића Лазару Лери, Нови Сад 25. децембар 1948.

[52] Писмо Будимира Стефановића Лазару Лери, Нови Сад 18. октобар 1949.

Педесетих година, као учитељ у пензији, Лера је на позив Петра Коњовића, оснивача и првог директора Музиколошког института Српске академије наука, ангажован као хонорарни службеник Института. Драгоценог ученика пронашао је у тада младом институтском сараднику Димитрију Стефановићу (1929–2020), који се спремао за одлазак на постдипломске студије у Енглеску. Сачувани фрагменти кореспонденције у Лериној заоставштини осветљавају поједине видове сарадње током Стефановићевог боравка у Оксфорду, наговештавајући да је то тек делимична слика њиховог садржајног односа. У писмима из колеџа Линколн, Димитрије Стефановић даје значајне осврте на учење појања са Лером, описујући и своја нова појачка искуства. Појање руског Осмогласника Стефановића инспирише да упоређује мелодијске са говорним акцентима црквенословенског, као и на дискусију о карактеристичном „посрбљавању" рускословенских акцената у српској појачкој пракси.[53] Стефановић је Лери писао и о свом музиколошком раду на докторској тези – о посетама библиотекама, откривањима појединачних неумских рукописа и раду на транскрипцијама које ће суштински утицати на слику историјата српског појања. У одређеним етапама рада, учитељ Лера му је и помагао, преснимавао и слао потребан материјал из Института, снабдевао га новим нотним и другим издањима. Из писама сазнајемо и да је Стефановић планирао објављивање антологије нотних записа српског појања, а Леру позвао да направи избор најрепрезентативнијих мелодија („од Корнелија и Барачког до Лере") за будућу збирку, која би била штампана у иностранству. Ови подаци додатно осветљавају Лерину активност на записивању, преписивању и поређењу разних варијанти српског појања током ангажмана у Музиколошком институту.

Несумњиво је да су Лерине поуке утицале на Стефановићев практични појачки, диригентски и музиколошки приступ традиционалном српском појању. Стефановић је у писмима говорио и да све више размишља о *великом* напеву, о потреби за поређењима српског са грчким, византијским појањем, али и руском појачком праксом.

Пре свега, ова преписка осветљава однос пун поштовања и радости међусобне сарадње. Стефановић је Лери захваљивао на драгоценој помоћи у раду и нарочито на развијању љубави према нашем појању.[54]

Празник Св. Атанасија, Лерину крсну славу, професор Димитрије је редовно обележавао и у својим зрелим годинама, преносећи и најмлађим сарадницима Музиколошког института драгоцена сећања на Чика Леру. Превасходно, преносио нам је осећање захвалности и благодарности које би требало да гајимо према учитељима, нашим старијима који су нам открили и у аманет оставили споменике црквене уметности, културе и духовности, да у њима препознајемо своје корене и духовно богатство. Нека и овај текст, уочи годишњице упокојења академика Стефановића, буде знак захвалности нашем уваженом, драгом и вољеном професору и његовом учитељу Лазару Лери.

---

[53] Писмо Димитрија Стефановића Лазару Лери, Оксфорд, 27. април 1960.

[54] Уз један од записа Величанија Св. Сави Лера је забележио посвету свом ученику и сараднику Димитрију Стефановићу.

Прилози:

Бр. 1. Списак Лериних мелографских записа и нотних издања других аутора, сачињен на иницијативу Петра Коњовића (1950)

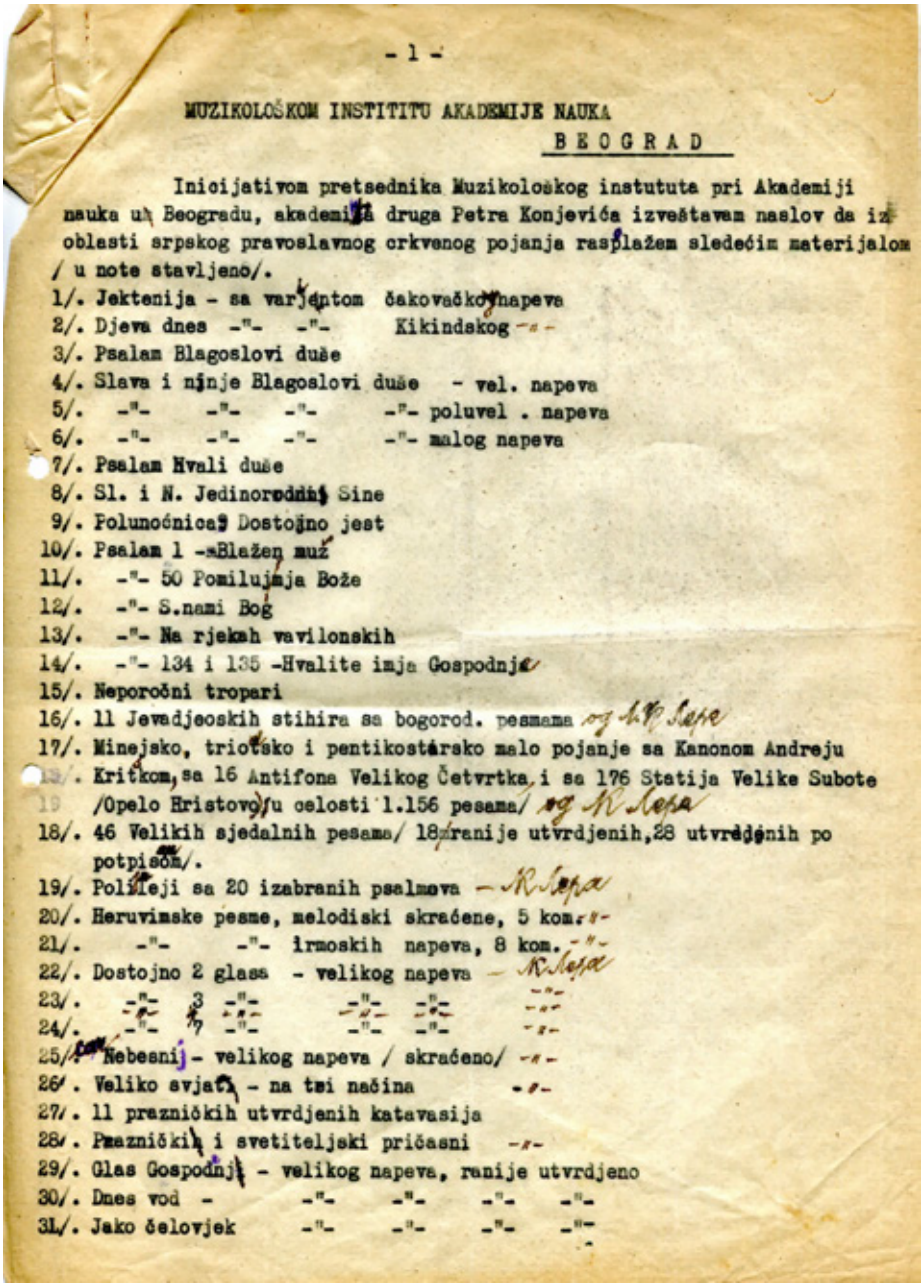

- 1 -

MUZIKOLOŠKOM INSTITITU AKADEMIJE NAUKA

B E O G R A D

Inicijativom pretsednika Muzikoloskog instututa pri Akademiji nauka u Beogradu, akademika druga Petra Konjevića izveštavam naslov da iz oblasti srpskog pravoslavnog crkvenog pojanja raspolažem sledećim materijalom / u note stavljeno/.

1/. Jektenija - sa varijantom čakovačkog napeva
2/. Djeva dnes -"- -"- Kikindskog -"-
3/. Psalam Blagoslovi duše
4/. Slava i njnje Blagoslovi duše - vel. napeva
5/. -"- -"- -"- -"- poluvel . napeva
6/. -"- -"- -"- -"- malog napeva
7/. Psalam Hvali duše
8/. Sl. i N. Jedinorodnij Sine
9/. Polunoćnica Dostojno jest
10/. Psalam 1 -Blažen muž
11/. -"- 50 Pomiluj mja Bože
12/. -"- S.nami Bog
13/. -"- Na rjekah vavilonskih
14/. -"- 134 i 135 -Hvalite imja Gospodnje
15/. Neporočni tropari
16/. 11 Jevadjeoskih stihira sa bogorod. pesmama
17/. Minejsko, trioćsko i pentikostarsko malo pojanje sa Kanonom Andreju Kritkom, sa 16 Antifona Velikog Četvrtka, i sa 176 Statija Velike Subote /Opelo Hristovo/u celosti 1.156 pesama/
18/. 46 Velikih sjedalnih pesama/ 18 ranije utvrdjenih, 28 utvrdjenih po potpisom/.
19/. Polijeji sa 20 izabranih psalmova
20/. Heruvimske pesme, melodiski skraćene, 5 kom.
21/. -"- -"- irmoskih napeva, 8 kom.
22/. Dostojno 2 glasa - velikog napeva
23/. -"- 3 -"- -"- -"-
24/. -"- 7 -"- -"- -"-
25/. Nebesni - velikog napeva / skraćeno/
26/. Veliko svjat - na tri načina
27/. 11 prazničkih utvrdjenih katavasija
28/. Prazničkih i svetiteljski pričasni
29/. Glas Gospodnji - velikog napeva, ranije utvrdjeno
30/. Dnes vod - -"- -"- -"- -"-
31/. Jako čelovjek -"- -"- -"- -"-

32/. Po glasu vopijuščeg – vel. napeva, od potpisanog
33/. Svjati serbski – stihira srp. svetiteljima
34/. od protojer. M. Popovića i L.K. Lere
35/. Dobrodjeteljej djelanijem, sjed. vel. napeva
36/. Radujsja arhijerejev dobroto – pričesno SV. Savi– od L.K.Lere
37/. Opšti troperi i kondaci
38/. Opelo
39/. Osmoglasnik sa 760 pesama
40/. Gospodi vozvah na 8 glasove; Da ispravitsja na neparne glasove.

Osim gore izloženog ima ova izdanja:
1/. St. St. Mokranjac: Osmoglasnik
2/. -"- -"- -"- Strano pjenije
3/. -"- -"- -"- Opšte pojanje
4/. Jov. Živković: Staro karlovačko pojanje
5/. Boljarić – Tajšanović: St. karlovačko pojanje
6/. Pripravnici Učiteljske škole u Somboru: Crkveno pojanje
7/. Morar: Crkveno pojanje
8/. B. Joksimović: Osmoglasnik /Blažena /.
9/. Prota Milojević: Osmoglasnik/ Blažena/.
10/. Jovan Kozobarić: Karlovačko crkveno pojanje
11/. Tihomir Ostojić: -"- -"- -"-
12/. Барановић: Божић и Вел. Петак.

- 3 -

Smatram za potrebno da obrazložim izvesna mesta

Kod tekućeg broja 1/. Jektenija čakovskog napeva - kod pesama

Blagosloven grjadij, Vidjehom svjet i Da ispolnjatsja

čakovski napev donekle otstupa od napeva drugih krajeva.

Razlika se ogleda u akcentima.-

kod tek. br. 2/. „Djeva dnes" završava se sasvim otsečno bez izvijanja.

Kod br. 5/. Sl i n. Blagoslovi duše - kod teksta:
i vsja vnutrenjaja moja" otstupam donekle od Mokranjca u želji da bi se
" se izbegao nagao prelaz Mokranjćev iz poluvelikog u mali napev.

Kod. br. 17/. „Mirejsko, triodsko i pentikostarsko malo pojanje" utvrdio sam sa željom da se i ono peva utvrdjeno, a ne proizvoljno - ponegde vrlo neukusno.

Kod br. 19/. kog „Polijeleja" rukovodio sam se istim razlozima kao i kod br.17

Kod br. 20 /. Heruvimske pesme originalnih melodija su mahom predugačke pa se zbog toga prekidaju - smatrao sam za bolje skratitii ih, zadržavši u njima sve propisane otseke - izbegavši suvišna ponavljanja.

Kod br. 21 /. Irmasi velikih napeva su naše najlepše crkvene pesme. kako se ti veliki irmosi danas već skoro nigde ne čuju, da bi se melodija sačuvale od zaborava - preneo sam na njih tekst heruvimske pesme, koja se zbog sveštenoradnje peva otegnuto.- istoje je ST. Mokranjac počeo a K. Manojlović dovršio heruvimsku pesmu 3 glasa sjedalnog napeva. /. Mokranjac: Opšte pojanje str. 220/.

Kod br. 24/. Da bi se pesma „Dostojno" mogla pojati svima glasovima velikog napeva- poslužio sam se za sedmi glas melodijom Hvalite 7 glasova.

Kod br. 25/. Pesmu " Car nebeskij " velikog napeva smatram krunom našeg crkvenog pojanja. ali kako seona zbog svoje dužine nikad ne otpeva ni do polovine- pokušao sam da je skratim zadržavši sve propisane otseke, i ovde izbegavši suvišna melodiska ponavljanja.

Kod br. 33 /. Stihiru srpskim svetiteljima obradjenu po protojereju Mihajlu Popoviću , koji je tekst iste donekle izmenjao, preradio sam prema originalnom tekstu Jovana Gavrilovića / Mitropolita katoličkog. Od 1 do 167 taktova 64 takta su tvorevina M. Popovića, a 103 - L. K.Lere.-

Kod br. 39/. Osmoglasnik sam obradio po karlovačkom načinu sa svojim ličnim opažanjima akcenatske prirode .-

11.IV 1950
Београд

Лаза К. Лера,
Београд, Кнеза Милоша 85

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
СЕЛЕБОСВЕЛИЧНИЈА НАУКА
МУЗЕЈСКОШКИ ИНСТИТУТ
242
2.VIII 50 год.

Бр. 2. Садржај целокупне збирке Лериних записа (на основу ауторових напомена)

- Опште појање (Псалми) – на Полуноћници, Јутрење по Јеванђељу, на Литургији, Јектенија за опело (са свима прописаним песмама), Литургија Василијева, Архијерејска, Празнична. Овако је обрађено градиво и за све остале заповедне празнике садржано у Минеју, Триоду и Пентикостару [прим. Л. Лера]
- Све утврђене празничне катавасије (11 на броју)
- 175 *Стаѿије* Велике суботе и Опело
- 14 антифона Великог четвртка
- Сви ирмоси великог и малог напева
- Октоих са свима прописаним песмама, око 700 песама
- Херувимске песме, као и *Да молчиѿ* у оригиналу, и у скраћеном слогу
- Свих 30 изабраних псалама за полијелеје
- Величања *великоӣ* и *малоӣ* напева
- 11 јеванђељских стихира
- 46 општих тропара и кондака
- *Свеѿиѿељске и ѿразничне ѿричасне ѿесме*
- поред утврђених 17 *великих* сједалних, утврдио и ставио у ноте још 29, тако да сваки заповедни празник има по једну или две такве песме
- збирка од 1200 песама *малоӣ* појања; у свему има око 2000 црквених песама

Бр. 3. Записи песама *Опшшеī* и *Прйодноī йојања* у Заоставштини у МИ САНУ

Служба	Назив песме[55]	Место и време бележења/ напомене
Вечерње	*Велико Свјеше шихиј*	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Литургија Св. Јована Златоустог	*Слава, и нињe. Блаїослови душе моја*	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Молишвами	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Сйаси ни	
	Придише	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Алилуја „новосадско” *Алилуја* „карловачко”	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Госйоди йомилуј / Тебје Госйоди „карловачко”, „сомборско”	
	Госйоди йомилуј (молбано)	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан потпис: К. Ђ. Маринковић, учитељ
	Херувимска песма гл. 1	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Херувика гл. 1	1.V 1925.
	Херувика гл. 1	1936.
	Херувика гл. 2 (Станковићева)	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Херувика гл. 4 („Руска”)	
	Херувика гл. 8	
	Херувика карловачка	
	Херувимске песме по ирмоским напевима	
	Херувимска песма, гл. 2	15. VI 1937.
	Херувимска песма, гл. 2	24. VI 1937.
	Иже херувими, гл. 3, по сједалном	25. VI 1937.
	Иже херувими, гл. 4	
	Иже херувими, велико, гл. 4	5. IX 1952.
	Иже херувими, гл. 5	
	Иже херувими, гл. 6	19. VII 1937. Врњци
	Иже херувими, гл. 7, по *Нешљенија*	10. IX 1937.
	Иже херувими, гл. 8	15. IX 1937.
	Иже херувими, гл. 1	25. IX 1938.
	Иже херувими, гл. 3	На Сретеније 1939.
	Досшојно јесш, гл. 1	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Досшојно јесш, гл. 4 (*йолувелико*)	
	Досшојно јесш, гл. 4 (*велико*)	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан „Поп Димитријево”
	Досшојно јесш, гл. 5	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Досшојно јесш, гл. 6 (*йолувелико*)	
	Досшојно јесш, гл. 6 (*велико*)	
	Досшојно јесш, гл. 8 (Мушицково)	
	Досшојно јесш, гл. 8	
	Велики йрийев за Досшојно гл. 3	

[55] Називи песама наведени су према насловима у Лерином рукопису.

	Велико Достојно їл. 2, по ирмосу їл. 2	1923.
	Велико Достојно їл. 3, по ирмосу їл. 3	1923.
	Велико Амин (пред *Један свјаш*)	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Хвалише, гл. 1	
	Хвалише	
	Хвалише гл. 3 (*Днес хвалише*)	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Хвалише, гл. 8	
	Хвалише їл. 8 (велико), по песми *Глас Госиоден*	20. II 1927.
	Крушевачко Хвалише	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Хвалише на *Тон десиотин*	
	Светитељска причасна: *Творјај анїели* *В ïамјаш вјечнују* *Чашу сïасенија*	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан; Текстови потписани под исту мелодију [прим. Н. М.]
	Светитељска причасна: *Во всју земљу* *Сïасеније содјелил* *Радујшесја ïраведнији* *Блажени јаже избрал*	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Произвољна причасна: *Госиоди кшо обишајеш*	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Скажи ми *Госиоди услиши* *Око сердца*	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Нешљенија искушенијем	
	Днес на Синајсшјеј III гл.	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Днес на Синајсшјеј	21. XII 1933.
	Днес на Синајсшјеј	На маргини запис: „Бикар и Морар се слажу”
	Причасно од Ускрса до Спасовдана: *Воскрес Исус ош їроба*	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тјело Христово (*мало*) *Тјело Христово* (*велико*)	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Литургија Св. Василија Великог	*Велико Свјаш*	
	Велико Свјаш (скраћено)	Скратио: Л. К. Лера
	Велико Свјаш (краће)	Л. К. Лера 1920.
	Велико Свјат (најкраће)	
	Велико Свјаш, скраћено *Полувелико Свјаш*, за Велику Суботу	18. I 1924.
	Велико Свјаш	22. VII 1924.
	Велико Амин (I и *II). Тебе їојем*	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тебе їојем	28. II 1920.
	Ирмос О шебје радујешсја	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан Додатак: *мали* завршетак

Литургија пређеосвећених дарова	*Нињe сили*	Неколико записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
		28. II 1920.
	Вкуси̑те	Неколико записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Архијерејска литургија	*Слава. И нињe. Цар небесниј (велико)*	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан Дужа и скраћена верзија
	Слава. И нињe. Цар небесниј (велико)	Саставио: Л. Лера 29. XI 1933.
	Тон деспо̑тин (мало)	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тон деспо̑тин (велико)	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Ис по̑ла е̑ти	
	Архијерејско Свја̑тиј Боже	
	Госпо̑ди спа̑си бла̑гочести̑вија	
	Арх[ијерејско] Госпо̑ди по̑милуј и *Мно̑гаја ле̑та*	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Приди̑те по̑клонимсја (велико)	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Опело	*Велико Свја̑тиј Боже*	
	Со духи по̑праведних скончавшихсја	Рукопис Димитрија Стефановића (могуће и његов запис)
	Јектенија за упокојене	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Рукоположење	*Досто̑ин/Аксиос*	

Бр. 4. Записи песама *Празничноī ѿојања* у Заоставштини у МИ САНУ

Празник	Назив песме	Време и место бележења / напомене
МИНЕЈ		
Мала Госпојина	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 4. XI 1917.
		Недатиран, засебан запис
	Кондак	Недатиран, засебан запис
	Сједален гл. 4	8. IX 1925. Препис Димитрија Стефановића
Крстовдан	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Кондак	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 14. XI 1917.
	Сједален гл. 1	14. IX Препис Димитрија Стефановића
Св. Параскева	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан 27. X
	Сједален I Сједален II	Препис Димитрија Стефановића
	Тропар	1917. У опоравилишту на „Вршнику” код Соче
Св. Димитрије	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	29. X 1917. У опоравилишту на „Вршнику” код Соче
Св. архангел Михаило	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 5. XI 1917.
	Ирмос	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Ваведење	Стихира на *Госѿоди возвах*, *По рождасѿвје ѿвојем* Стихира на литији *Днес боīовмјесѿимиј храм*	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 4. XI 1917.
Св. Александар Невски	*Величајем ѿја* (I лик)	27. VI 1937.
	Величајем ѿја (II лик)	
Св. апостол Андрија	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Св. Никола	Стихира на стихове *Человјече божиј*	Бикар Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Сједален I Сједален II Величаније	
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 30. X 1917

Рождество Христово	Слава и ниње на повечерју, *Волсви персидстији*	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Стихире „на стиховње”	
	Сједален I Сједален II Сједален III (пополијелејски) Величаније Ирмос Велики прокимен на II дан Божића *Кто Бог велиј*	
	Ирмос Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 3. XI 1917.
Обрезање Господње и Св. Василије	Тропар Св. Василију, тропар Обрезању	
Богојављење	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 4. XI 1917.
	Сједален I Сједален III (пополијелејни) Величаније Ирмос	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Велико Глас Господен	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Глас Господен	
	Днес вод Јако человјек	
	Ко гласу, гл. 8	На Богојављење 1940.
Св. Јован	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 4. XI 1917.
	Велики прокимен *Бог наш*	Потпис: Коста Ђ. Маринковић, учитељ
Св. Сава	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
		Запис уз наслов једног записа: „Дим. [Димитрије Стефановић, прим. Н. М.] ово је за Вас лично”
	Тропар *Пути воводјашчаго*	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 4. XI 1917
		Београд 1962.
	Причастен *Радујсја архијерејев доброто*	Део стихире „на *Хвалите*”
Сретење	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Ирмос	
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 5. XI 1917.
Св. Три јерарха	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Св. Георгије	Сједален	Поп Ђура Поповић
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 12. XI 1917.
Благовести	Сједален I Сједален II Сједален III (пополијелејни) Величаније Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан

Св. Ћирило и Методије	Величаније	Недатиран, засебан запис
Св. Константин и Јелена	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Рођење Св. Јована	Величаније	
	Сједален	У Врњачкој Бањи 6. VII 1925.
Св. апостоли Петар и Павле	Стихира на литији *Премудрост божија* Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Св. Козма и Дамјан	Тропар *Свјати бесребреници*	16. XI 1920.
Св. Илија	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Преображење	Величаније	
	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У оноравилишту на Вршнику код Соче, 13. XI 1917.
Велика Госпојина	Стихира *Богоначалним мановенијем*, гл. 1-8	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
		По учењу Радивоја Бикара У лагеру „Вршнику" код места „Соча" на Арх. Мих. 1917. Лаза К. Лера
	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У оноравилишту на Вршнику код Соче, 13. XI 1917.
	Сједален I	Недатиран, засебан запис
Усековање главе Св. Јована	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
ТРИОД		
Велики пост	*Боī наш на небеси* *Кто Боī велиј* *Не отврати лица твојегo* *Дал јеси достојаније* *Воскресни Боже*	Сомбор 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Субота 5. недеље Великог поста (Акатист)	*Велико Возбраној*	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Радујсја невјесто	Сомбор 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Лазарева субота	Тропари гл. 1 и гл. 4	У оноравилишту на Вршнику код Соче, 10. XI 1917.
Цвети	Сједален I Сједален II Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Велики четвртак	Ирмос	
	Слава долīотерпјењију	Сомбор 1903/4, Л. Лера и П. Зубан

Велики петак	Стихире „на стиховье” *Једа от̄ древа*	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Господ воцарисја *Ибо ут̄верди* *Дому т̄војему*	Сомбор 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тебе одјејущчаїосја	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Велика субота	Сједален I Сједален II *Да молчит̄* Велики прокимен *Воскресни Боже* Ирмос *Не ридај мене мат̄и*	
ПЕНТИКОСТАР		
Васкрс	*Воскресеније т̄воје*	Сомбор 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
		У опоравилишту на Вршнику код Соче, 12. XI 1917.
	Ирмос *Анїел војиј̲аще*	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
		Посебан, недатиран запис
	Ирмос *Анїел војиј̲аще*, *малої* напева	Недатиран, засебан документ
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 12. XI 1917.
	Кондак	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 14. XI 1917.
	Ипакој	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 12. XI 1917.
	Стихире на „хвалите”	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 18. XI 1917.
Томина недеља (Мали Ускрс)	Величаније	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
Преполовљење	Тропар	11. V 1963.
Спасовдан	Величаније Ирмос	Сомбор, 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 12. XI 1917.
Духови	Сједален I Сједален II Величаније Прокимен *Кт̄о Боїї велиј* Ирмос	Два записа, у свескама из Сомбора 1903/4, Л. Лера и П. Зубан
	Тропар	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 13. XI 1917.
	Кондак	У опоравилишту на Вршнику код Соче, 14. XI 1917.

Бр. 5. Фотографија: Лазар Лера и Димитрије Стефановић у Панчеву

ИЗВОРИ

Архивска грађа:

Заоставштина Лазара Лере, Архив Музиколошког института САНУ, Београд:

Барачки, Ненад, *Обрасци осмогласног појања*, рукопис, Сомбор 1936, заоставштина Ненада Барачког, Музиколошки институт САНУ, НБ I/41.

- Закључак Управног одбора Српске православне црквене општине у Земуну, 27. мај 1933.
- Лера, Лазар, *Правила Приватне појачке школе у Земуну*, Основне одредбе.
- Министарство просвете Краљевине Југославије, Одељење за народне школе, Одобрења Лазару Лери за хонорарна запослења, од 5. јула 1938. и 9. августа 1939. године.
- Писмо Будимира Стефановића Лазару Лери, Нови Сад 25. децембар 1948.
- Писмо Будимира Стефановића Лазару Лери, Нови Сад 18. октобар 1949.
- Писмо Димитрија Стефановића Лазару Лери, Оксфорд, 27. април 1960.
- Писмо Лазара Лере Професору из Сомбора, Земун 2. јул 1934.
- Писмо Лазара Лере некадањем епископу сумском Руске православне цркве Митрофану, Земун, 14. децембар 1940.
- Писмо Милоша Димитријевића Лазару Лери, Земун, 15. август 1934.
- Писмо Петра Жоржа Чеди Димитријевићу, Борово 19. јун 1940.
- Писмо Петронија Трбојевића, манастир Шишатовац, Чеди Димитријевићу, 23. фебруар 1933.
- Писмо Чеде Димитријевића Светом Архијерејском Синоду СПЦ, Сремски Карловци, у Земуну, на дан Св. Саве 1933.
- Писмо Чеде Димитријевића епископу захумско-херцеговачком, Земун, Св. Сава 1933. Писмо Чеде Димитријевића патријарху Варнави, Земун, јануар 1934.
- Писмо Чеде Димитријевића Петру Жоржу, Борово, „Бата", 17. јун 1940.
- Писмо Чеде Димитријевића В. М. Лугоњи, секретару Српског певачког савеза, Детроит (Мичиген, САД).
- Службенички лист – Државна основна народна школа у Земуну.
- Стефановић, Димитрије, „Извештај комисије за откуп заоставштине Лазара Лере"

Цвејић, Бранко, *Уџбеник црквеног појања и правила*, рукопис, Народна библиотека Србије, РМ-32, Београд 1950.

Заоставштина Петра Крстића, Архив Музиколошког института САНУ:

- Писмо Српског певачког савеза Петру Крстићу, Детроит (Мичиген, САД), 16. август 1933.

Водич Историјског архива Београда, књ. 2, прир. Емилија Бадер, Оливера Таушановић, Београд 1991, 336–337.

Нотна грађа:
Барачки, Ненад, *Нотни зборник црквеног појања по карловачком начину*, Нови Сад 1923.

Цитирана литература:
Андрејевић, Милица, „Звучни снимци српског православног црквеног појања", *Свеске Матице српске* 45 (2006): 76–87.
Арсењев, Алексеј, „Руска емиграција и црквено појање у Србији: 1920–1970. године", *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 55 (2016): 129–174.
Димић, Наташа, *Аспекти великог појања у контексту српске православне црквене музике*, докторска дисертација, рукопис, Факултет музичке уметности, Београд 2015.
Ђаковић, Богдан, *Богослужбени и уметнички елементи у српској црквеној хорској музици у периоду између два светска рата (1918–1941)*, Академија уметности – Матица српска, Нови Сад 2015.
Ђоковић, Предраг, *Српско црквено појање – теоријске основе и практична примена*, магистарски рад, рукопис, Академија уметности у Новом Саду, 2010.
Ђоковић, Предраг, „Патријарх Павле и црквено појање", *Гласник, Службени лист Српске православне цркве* 1 (2016): 42–47.
Костић, Константин Т., *Из прошлости Учитељске школе у Сомбору*, Нови Сад 1938.
Марјановић, Наташа, „Душан Котур: портрет композитора, педагога и музичког писца. Преглед рукописне заоставштине", *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 52 (2015), 185–198.
Марјановић, Наташа, „Композитор Петар Крстић и традиција српског црквеног појања", у: *На маргинама музиколошког канона: композиторска генерација Петра Стојановића, Петра Крстића и Станислава Биничког*, Музиколошко друштво Србије – Музиколошки институт САНУ, Београд 2019, 223–239.
Marjanović, Nataša, „Great chant in the liturgical practice of the Serbian Orthodox Church", *Crossroads – Greece as an intercultural pole of musical thought and creativity*, http://crossroads.mus.auth.gr/proceedings/p.569–579.
Миодраг, Предраг, *Триле у српском црквеном појању*, Висока школа – Академија Српске православне цркве за уметности и консервацију – Православна епархија нишка, Београд – Ниш 2014.
Младеновић, Душица, *Приватно музичко школство у Кнежевини/Краљевини Србији и у Србији између два светска рата*, мастер рад, рукопис, Факултет музичке уметности, Универзитет уметности, Београд 2021.
Патријарх Павле, „Постоје ли у црквеном појању подобни и који их гласови имају", у: *Нека питања наше вере*, књ. 1, Издавачки фонд Митрополије београдско-карловачке, Београд 1998, 265–269.
Пено, Весна, „О напеву у православном црквеном појању – прилог типологији црквених напева", *Музикологија* 3 (2003): 219–234.
Пено, Весна, „Типиком непрописане причасне песме у новијој традицији српског црквеног појања", *Музикологија* 4 (2004): 121–152.
Пено, Весна, „Great Chant in Serbian tradition – on the examples of the melody *It is Truly Meet*", *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 40 (2009): 19–38.
Пено, Весна, *Православно појање на Балкану на примеру грчке и српске традиције – између Истока и Запада, еклисиологије и идеологије*, Музиколошки институт САНУ, Београд 2016.
Петровић, Даница, „Српско црквено појање као предмет музиколошких истраживања", *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 15 (1995): 31–46.
Петровић, Даница, „Традиционално српско народно црквено појање у 20. веку – пут неговања, замирања, страдања и обнављања", *Црква 2000. Календар Српске православне патријаршије*, Београд 1999, 104–111.
Стефановић, Будимир, „Стихира Србима светитељима – скраћена верзија са допунским текстом и коментаром", *Богословље* (1965): 185–193.
Стефановић, Димитрије, „Лазар Лера (1885–1966). Прилог историји музичке културе код Срба", *Зборник Матице српске за друштвене науке* 50 (1968): 163–165.
Тарасјев, Андреј, „Руски црквени хорови и хоровође Београду (1920–1970)", *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 55 (2016): 107–128.

FONDUL LUI LAZAR LERA ÎN INSTITUTUL DE MUZICOLOGIE AL ACADEMIEI SÂRBE DE ȘTIINȚE ȘI ARTE – DOCUMENTE CU PRIVIRE LA ISTORIA CÂNTULUI BISERICESC SÂRB, CULTURA ȘI EDUCAȚIA MUZICALĂ

Nataša Marjanović

Rezumat

Lucrarea descrie activitatea lui Lazar Lera (1885-1966), cântăreţ bisericesc, melograf şi pedagog. Cercetarea se bazează pe materialul arhivistic din bogata sa moştenire păstrată la Institutul de Muzicologie al Academiei Sârbe de Ştiinţe şi Arte (Belgrad). Moştenirea conţine documente personale, corespondenţă, numeroase înscrisuri muzicale melografice ale lui Lera de cântări bisericeşti tradiţionale sârbe, documente despre primele înregistrări ale cântului bisericesc sârb interpretate de Lera, etc. Aceste surse semnificative reprezintă o mărturie a stadiilor de dezvoltare istorică a cântului bisericesc sârb şi a rolului remarcabil al lui Lera în salvarea şi păstrarea acestei tradiţii, cât şi a contribuţiei mai largi a lui Lera în domeniul educaţiei muzicale, în special în perioada interbelică.

Pe baza consultării detaliate a conţinutului fondului menţionat, în articol se face referire în special la: 1) activităţile de transcriere şi melografiere ale lui Lera, 2) abordarea sa analitică în domeniul cântului bisericesc, 3) activităţile pedagogice, 4) lucrul la *Pepiniera Cântului Bisericesc Sârb* şi 5) cercul său de colaboratori şi elevi. Sunt prezentate numeroase activităţi ale contemporanilor săi, de asemenea problematica unor circumstanţe culturale şi sociale mai largi, situaţia practicării cântului bisericesc sârb în perioada pre-, inter- şi postbelică, alfabetismul muzical, situaţia orelor de muzică în şcolile de stat, activitatea societăţilor de cântări, respectiv cultura generală şi educaţia muzicală în Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor / Regatul Iugoslaviei.

THE LEGACY OF LAZAR LERA IN THE INSTUTUTE OF MUSICOLOGY OF THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS – HISTORICAL DOCUMENTS ABOUT THE TRADITIONAL SERBIAN CHURCH CHANT, MUSICAL CULTURE AND EDUCATION

Nataša Marjanović

Summary

This paper focuses on the activities of Lazar Lera (1885–1966), a chanter, melographer and teacher. The research is based on the archiv material from the rich legacy kept in the Institute of Musicology SASA (Belgrade). The legacy contains personal documents, correspondence, numerous Lera's notational melographic records of Serbian church chant, documents about the first sound records of Serbian church chant sung by Lera, etc. These significant sources testify to the stages of historical development of Serbian chant and Lera's remarkable role in saving and nourishing this tradition, as well as to Lera's wider contribution in the field of music education, particularly between the two World Wars.

Based on the detailed review of the legacy's content, the paper brings special light to: 1) Lera's work as a transcriber/melographer, 2) his analytical approach to the field of church chant, 3) pedagogical activities, 4) work on the *Nursery of Serbian Church Chant* and 5) the circle of his collaborators and pupils. Numerous activities of his contemporaries are presented, as well as the issues about wider cultural and social circumstances, the situation of the Serbian church chant practice during the pre-war, interwar and afterwar periods, musical literacy, the position of musical lessons in the state schools, the activities of singing societies and the general music culture and education in The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes / The Kingdom of Yugoslavia.

UDC 811.163.41:378(498.11)

Мирко Живковић

СРПСКИ ЈЕЗИК НА БУКУРЕШТАНСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ*

Хрвати се старају за своје,
а наши ништо.
Сава Текелија[1].

САЖЕТАК: Катедре за славистику постојале су већ од XIX века на универзитетима у Букурешту, Клужу и Јашу, а касније на новооснованом универзитету у Темишвару. О педесетогодишњици славистике на универзитету у Темишвару писао је Жива Милин (*Темишварски зборник*, бр. 5, 2008). Овим написом о славистици на Универзитету у Букурешту заокружује се казивање о поменутој теми, иако је спис о Букурешту доведен само до 1986. године, што указује на потребу даљег истраживања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: славистика, србистика, Букурештански универзитет, Joan Богдан, Илије Барбулеску, Антон Балота, Емил Петровић.

1. Подаци о интересовањима румунских културних кругова, посебно румунских научника, за српски језик, културу и књижевност досежу до XIII и XIV века, када су на подручју румунских кнежевина присутни списи, преписи и преписивачи српскословенске редакције. Ту спада и вишевековна употреба словенског језика у Румунској цркви, употреба ћирилице као румунског писма до XIX века, превођење српских текстова на румунски језик, прожимање и изучавање фолклора и балканских мотива. Несумњиво је, међутим, да необично важан корак, управо прекретницу, представљају систематски наставни облици интересовања, у првом реду организовање катедара за славистику на универзитетима.

Изучавање српског језика, српске и хрватске књижевности, посебно фолклора, заузима на тим катедрама централно место, а већина шефова катедара и њихових сарадника биће ученици југословенских филолога.

---

* Проф. др Мирко Живковић написао је овај текст 1996. године, са подацима углавном до свог пензионисања 1986. Стицајем околности, напис је до сада остао необјављен.

[1] *Дневник Саве Текелије*, Нови Сад 1992, 113.

2. Прва Катедра за славистику основана је на Универзитету у Букурешту у оквиру Факултета за језике и филозофију[2] 1891, а за професора је именован Јоан Богдан, следбеник Ватрослава Јагића, образован у Бечу, Санкт Петербургу, Кијеву и Риму. Он је 1901. на факултету увео практичне семинаре за словенске језике, који су укључивали приказе и вежбе из српског језика и књижевности Јужних Словена. Творац букурештанске и целокупне румунске славистике, Јоан Богдан се истицао као југослависта. Био је дописни члан Румунске академије од 1892, редовни члан од 1903. и почасни члан Српске академије наука од 1914. године.[3]

Његов ученик Илије Барбулеску, школован у Букурешту, Прагу и Загребу, именован је као први професор при оснивању Катедре за словенске језике у Јашу 1905. године. Као југословенски магистар, предавао је о српском језику, српској и хрватској књижевности у историјској перспективи. Изабран је за дописног члана Румунске академије 1908. и Српске академије наука 1914. године.[4]

После присаједињења Трансилваније Румунији након Великога рата оснива се Катедра за славистику и у Клужу под вођством Банаћанина Јосифа Поповића, слависте специјализованог у Грацу, Лајпцигу, Бечу, Загребу и Паризу. Био је стручњак за експерименталну фонетику словенских језика и у тој области позабавио се системом српскохрватских нагласака.[5] Бавио се и дијалекталним питањима, односно утицајем српског језика на румунски банатски говор.[6]

После Јосифа Поповића значајна је у Клужу богата и широка делатност шефа катедре Емила Петровића, једног од најугледнијих румунских лингвиста XX века, слависте светског гласа, чије се име уписује непосредно после имена Јоана Богдана. Као познавалац класичних и десетине модерних језика, Емил Петровић се бавио, између осталог, експерименталном фонетиком и лингвистичком географијом. Био је члан Међународног комитета слависта, председник Удружења слависта Румуније, покретач румунских стручних часописа за лингвистику, дописни члан Румунске академије од 1945, а редовни од 1948. године. Нашао се и међу ауторима румунског лингвистичког атласа. Новина у изради тог атласа јесте то што је први пут унета и грађа из неколико насеља националних мањина, између осталих из Гада и Карашева.

На основу својих дијалекталних испитивања, Емил Петровић је објавио студију *Graiul caraşovenilor*[7], за коју је Петар Скок устврдио да „чини част румунској славистици"[8] и да по свом квалитету, методологији, исцрпности и тачности превазилази све дотадашње доприносе проучавању српског и хрватског говора у Румунији, а по оцени Павла Ивића, представља „најуспе-

---

[2] У Улици Едгара Кинеа (Edgar Quinet) бр. 5.

[3] Gheorghe Mihăilă, „Ioan Bogdan – Întemeietorul primei catedre de limbi slave din România", у: *Din istoricul slavisticii româneşti*, Bucureşti 1982, 21–24; Elena Linţă, „Ioan Bogdan profesorul", исто, 42–56.

[4] Gheorghe Mihăilă, *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti 1973, 189.

[5] *Sur l'accent en serbocroate*, Paris 1902.

[6] G. Mihăilă, нав. дело и стр.

[7] Emil Petrovici, *Graiul caraşovenilor*, Bucureşti 1935.

[8] *Јужнословенски филолоī* XVIII (1949–1950): 259.

лији од прилога које су до сада страни истраживачи дали нашој дијалектологији, превазилазећи далеко и радове тако еминентних научника као што су били Лескин, Хирт, Блох и други. Уопште има врло мало радова у нашој науци који би квалитетом или савременошћу метода били изнад Петровићеве књиге"[9]. Дао је и оригиналне, јединствене доприносе из домена словенско-румунских односа.[10] Као професор у Клужу и Букурешту држао је предавања из старословенског језика, упоредне граматике старословенског језика, словенско-румунских лингвистичких односа, дијалектологије, топономастике, српскохрватског, бугарског и руског језика. У тим доменима образовао је знатан број следбеника, научних истраживача.

На Катедру за славистику Универзитета у Букурешту после Јоана Богдана долази његов ученик Петре Канчел, специјализован као слависта у Софији, Бечу и Прагу а као југослависта у Београду. Именован за професора 1920, убрзо је започео предавања о српској народној поезији. У оквиру првог предавања превео је песму *Хасанаīиница*,[11] а потом држао предавања о српској и хрватској књижевности 1933–1935. године.[12]

Од његових ученика и сарадника навешћемо Антона Б. Балоту, који се специјализовао у Београду и тамо одбранио докторску тезу пред комисијом у којој су били А. Белић, Ст. Куљбакин и Х. Барић. Антон Б. Балота је држао предавања и руководио практичним вежбама углавном из југославистике, посебно српског фолклора. У међуратном раздобљу бавио се превођењем, изучавањем и популаризовањем југословенских књижевности, а после Другог светског рата посветио се проучавању компаративних тема у балканском и југословенским фолклорима.[13] За асистента је од 1927. имао Марију Тимуш Канчел, а од 1935. Србина из Румуније Богољуба Писарова, који је руководио семинарима на којима су се одвијале граматичке вежбе и лексичке анализе из српског језика. Богољуб Писаров је и најзначајнији доратни преводилац српске књижевности у Румунији.[14]

3. До наставне реформе 1948. године предавања и семинаре из славистике похађали су само студенти румунског језика или историје, и то са циљем упознавања општих тема славистике, појединих словенских језика или румунско-словенских лингвистичких и књижевних односа.

Септембра 1948. на Катедри за славистику Филолошког факултета Букурештанског универзитета образовани су лекторати за неке словенске језике.

Септембра 1952. основана је Катедра за словенске језике; за њеног шефа именована је Лучија Џамо Дијаконица, стручњак за старословенски, а лектор за српски језик био је Трајан Аксенте. Од тада су студенти могли одабрати

---

[9] Павле Ивић, *Дијалекшолоīија срūскохрвашскоī језика*, Нови Сад 1956, 213.

[10] Emil Petrovici, *Influen]a slav@ asupra fonemelor limbii rom$ne*, Bucureşti 1956; од низа радова навешћемо још само „Географическое распределение славянских топонимов на территории Румынии", *Romanoslavica* IX (1963): 5–15.

[11] Victor Vescu, „Filologia sârbocroată la Universitatea din Bucureşti", у: *Din istoricul slavisticii româneşti*, Bucureşti 1982: 190–191.

[12] G. Mihăilă, нав. дело, 197.

[13] *Romanoslavica*, II (1958) и III (1959): 159–182.

[14] Између осталог, превео је и објавио на румунском књиге: *Плаве леīенде, Градови и химере* и *Блаīо цара Радована* Јована Дучића и *Мисли о добру и злу* владике Николаја (Велимировића).

као главну специјалност (како се говорило: под А) један од следећих словенских језика: бугарски, пољски, словачки, српски и чешки, За српски језик су се определили и 1953. дипломирали Виктор Веску и Аурелија Антон.

Трајан Аксенте је био дипломирани стручњак за италијански језик; српски је донекле знао, па је и сва предавања и практичне вежбе држао на румунском, тако да ни његови студенти нису могли ваљано да узнапредују из српског језика, иначе своје главне специјалности. Стање се поправило када му је 1954/55. за асистента дошла Елена Манолију Барбу, Румунка из југословенског Баната.

Септембра 1952. основан је у Букурешту Институт за стране језике[15], са четири катедре: за енглески, немачки, српски и француски. Директор овог института био је професор Матеј Кристеску, а за шефа Катедре за српски језик именован је аутор овога написа[16]. Почео сам тада да радим као једини наставник српскога језика.

Септембра 1954. распуштен је Институт за стране језике и све четири катедре су припојене Филолошком факултету[17] Букурештанског универзитета; ту смо радили као засебна катедра, напоредо са Катедром за словенске језике којом је руководила Лучија Џамо Дијаконица.

Септембра 1955. образована је заједничка јединствена Катедра за славистику, и ја сам постао њен руководилац. Почетком 1956/57. школске године за шефа ове катедре долази академик Емил Петровић и на тој дужности остаје и следеће школске године, али је он и даље становао и радио у Клужу, а у Букурешт је долазио само повремено и држао нека предавања. Није се уплитао у руковођење, тако да сам ја, као његов заменик, и током ових двеју година био ефективни руководилац катедре.

Децембра 1958. постављен је за шефа катедре професор Георге Михаила, а од следеће школске године образоване су две катедре за словенске језике: катедра А – за бугарски, пољски и словачки, шеф катедре Јон К. Кицимија, и катедра Б – за српски, старословенски, украјински и чешки, шеф катедре професор Георге Михаила.

Септембра 1963. основан је у Букурешту као засебна установа Институт за стране језике и књижевности.[18] Управник овог института био је професор Борис Казаку. У оквиру Института радила су четири факултета: за романске, германске, словенске и за класичне и оријенталне језике. У оквиру Факултета за словенске језике постојале су три катедре: за руски језик, за руску и совјетску књижевност и за словенске језике; шеф Катедре за словенске језике био је професор Георге Михаила.

4. Септембра 1977. распуштен је Институт за стране језике и књижевности и у оквиру Филолошког факултета Универзитета у Букурешту установљен је Факултет за стране језике и књижевности који је преузео сва четири оде-

---

[15] Булевар Скиту Магуреану (Schitu Măgureanu) бр. 9.

[16] За разлику од додадашњег текста, урађеног углавном према писаним изворима, у наставку се морам позивати и на моје непосредно познавање, рад и искуство; тиме постајем наратор и учесник. У настојању да избегнем субјективност, радије ћу износити чињенице него их коментарисати, па ипак нормално је очекивати да ћу и као наратор дати свој лични печат, као што сам то учинио и као учесник.

[17] У Улици Едгара Кинеа бр. 5.

[18] У Улици Питари Моши (Pitari Moşi) бр. 13.

љења Института. У оквиру словенског одељења радиле су катедре за руску филологију и за словенску филологију. Именован сам за руководиоца Катедре за словенску филологију, и на тој сам дужности остао до пензионисања 1986. године.[19]

Студије на Институту за стране језике трајале су четири године, а биле су намењене првенствено формирању преводилаца. Наша катедра је и као одељење и као специјалност имала српски језик. Наставни план прописивало је Министарство наставе, а био је састављан по узору на руске факултете сличнога профила.

Највећи број часова (око 50%) био је одређен за практичне вежбе. У првој години превођена су лака штива са српског на румунски, у другој се прелазило на превођење са румунског на српски и ширио се домен на пољопривреду, индустрију, трговину, наставу, туризам, спорт, књижевност, уметност; током треће и четврте године превођени су тежи текстови и вршена је општа лингвистичка интерпретација.

Од самог почетка установили смо као начело да се сва предавања и све практичне вежбе обављају искључиво на српском језику. Изузетно су током првога семестра прве године студенти слушали два предавања на румунском језику: историју југословенских народа и географију Југославије.

Иако је и као одељење и као специјалност био српски језик, иако су у наставним програмима наше катедре наведени само српски језик и српска књижевност, наши су студенти најпре усвајали латиницу, а потом ћирилицу, текстови за превођење и анализе узимани су и из српске и из хрватске књижевности, и из екавског и из ијекавског наречја.

Током првога семестра друге године предавао се савремени српскохрватски књижевни језик, а током другог – историја српске и хрватске књижевности; оба предмета су настављана и продубљивана у трећој и четвртој години. Такође током првог семестра друге године предавани су савремени румунски језик и историја румунске књижевности, а од другог семестра – историја руске и совјетске књижевности, уз напомену да је руски језик изучаван од првог семестра прве године. Током друге године предавана је општа лингвистика, а у четвртој години – лексикологија, стилистика и историја српскохрватског језика. Од почетка до краја студија била су издвојена по два часа недељно за такозване идеолошке предмете и часови за физичко васпитање.

Почев од 1955/56. школске године, студије су трајале пет година и завршавале се дипломским радом. Током другог семестра пете године није више било наставе, него су студенти довршавали и предавали дипломске радове. У наставни план су уведени нови предмети: за прву годину – увод у књижевност, светска књижевност, техника научног истраживања; за другу – старословенски језик, педагошка психологија; за трећу – упоредна граматика словенских језика, педагогија, страни језик по избору; за четврту – методика предавања српскохрватског језика; за пету – естетика, методика предавања из румунског језика, педагошка пракса, специјални семинар по избору; број часова повећао се на 32 недељно. Уз мање измене, по том наставном плану

[19] Напомињем да за период 1952–1954. нисам нашао архивску грађу, те све износим по сећању.

радило се до септембра 1963, када су заведене две равноправне специјалности: под А – српскохрватски, под Б – румунски или по избору један од светских језика.

Од 1961/62. на студије српског језика примани су кандидати тек сваке друге школске године; то се почело доследно примењивати нарочито од 1970/71. школске године, када је допунски прописано да се може примити највише по седам студената.

Са увођењем двеју специјалности измењен је наставни план: савремени румунски књижевни језик, односно страни језик по избору, изучаван је од прве до пете године, психологија у другој, педагогија у трећој, библиотекарство у петој.

Почев са 1972/73. школском годином, студије се поново скраћују на четири године, али са две специјалности: под А – српскохрватски, под Б – румунски или по избору један од светских језика. Тада је прописан нов наставни план:

Наставне године	I				II				III				IV			
Полугодишта	1.		2.		1.		2.		1.		2.		1.		2.	
Предавања/вежбе	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**
Српскохрватски савремени језик			2	1	2	1	2	1	2	1	2	1				
Практичне вежбе српскохрватског језика		8		8		8		7		6		6		4		4
Историја српске и хрватске књижевности					2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1
Историја српскохрватског језика					2	1	2	1								
Старословенски језик	1	1	1	2												
Савремени језик Б					1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
Практичне вежбе из савременог језика Б		8		7		7		7		4		4		4		4
Наставне године	I				II				III				IV			
Полугодишта	1.		2.		1.		2.		1.		2.		1.		2.	
Предавања/вежбе	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**	**П**	**В**
Историја књижевности савременог језика Б								2	1	2	1	2	1	2	1	
Увод у лингвистику	1	1														
Увод у књижевност	1	1														
Светска књижевност	2	1	2	1												
Историја философије					2	2										
Философија и етика	2	3	2	3												
Политичка економија							2	2								
Естетика											2	2				
Научни социјализам													2	2	2	2
Педагогија и социјално васпитање									2	2						
Методика А									1							
Методика Б									1							
Фискултура		2		2		1		1		1		1				

Предмети по избору: упоредна граматика словенских језика, теорија књижевности, општа лингвистика.

Факултативни предмети: историја словеначке и македонске књижевности, страни језици.

У завршним годинама обављана је пракса.

Од 1984/85. школске године српскохрватски језик изучава се само као опција Б, а као опција А – румунски или један од четири страна језика.

5. Дакле, новембра 1952. почео сам радити на Институту за стране језике у Букурешту као једини предавач за српски језик.

Почетак је био тежак, врло тежак: никада до тада нисам радио нешто слично, нити сам се бавио студирањем језика. Једино што ми је олакшало рад било је моје присећање на часове српскога језика и књижевности у темишварској Педагошкој школи, коју сам похађао између два рата, где смо имали младе одличне наставнике из Југославије: Богдана Чиплића, изузетног војвођанског књижевника; Светозара Марковића, ученика Александра Белића, потоњег шефа Катедре за српскохрватски језик на Сарајевском универзитету; Олгу Ђурић за српски језик, те Љубомира Ајваза за педагогију и психологију.

Институт за стране језике, као новооснована установа, није располагао никаквим помоћним училима, чак ни библиотеком. За српско одељење било је најтеже: након *Резолуције Информбироа о стању у Комунистичкој партији Југославије* нити смо могли што очекивати, нити што набавити из Југославије. За практичне вежбе користили смо једино лист на српском језику *Правда*, који је тада излазио у Букурешту, и књиге које је Српска редакција Државног издавачког предузећа издала током 1951. године.[20] Припремао сам, такође, разне текстове за преводе и ретроверзију, умножавао их и делио студентима, па већ следеће године на основу тих текстова и пропратних граматичких, односно лексичких објашњења издао *Практични курс за српскохрватски језик*,[21] иначе првенац, јер су остале катедре за стране језике тек после неколико година објавиле сличне приручнике.

Током другог семестра 1952/53. добио сам за асистента Чедомира Чонку. Он ми је био од велике помоћи. Становао је код мене и провели смо више ноћи у припремању и расправљању лингвистичких и књижевних проблема. Иако ни он није био дипломирани филолог, имао је развијен осећај за језике, брзо је усавршио своје познавање српскога нагласка и дикцију. Од свих асистената које сам имао, он је био најтемељитији, највреднији, најсавеснији; нажалост са премештањем листа *Правда* у Темишвар 1955, наша катедра је у њему изгубила изузетног сарадника.

Школске године 1953/54. додељен је за асистента Виктор Веску. Он је уз Чедомира Чонку водио практичне вежбе, а ја сам као професор држао сва предавања: граматику, фонетику[22], фонологију, историју језика, упоредну граматику, дијалектологију, методику, историју књижевности српске и хрватске – од старе до савремене[23]; после неколико година предавао сам још историју

---

[20] Можда је срећна околност што сам до 1969. био и одговорни уредник те редакције.

[21] Mirco Jivcovici, *Curs practic de limbă sârbocroată*, I, Bucureşti 1953; II, Bucureşti 1954.

[22] Mirco Jivcovici, *Curs de limbă sârbocroată contemporană, I, Fonetica*, Bucureşti 1962.

[23] Mirco Jivcovici, *Istoria literaturii sârbe şi croate, sec. XX*, Bucureşti 1974.

културе и цивилизације југословенских народа и као специјални курс – историју словеначке и македонске књижевности. Излишно је истицати да све то нити је било, нити је могло бити, на високом нивоу и са личним доприносима; трудио сам се максимално да задовољим захтеве високе наставе и да себи припремим сараднике и следбенике.

Обраћао сам посебну пажњу на проучавање српских и хрватских говора у Румунији, прионуо систематској припреми младих дијалектолога. И сâм сам се укључио у проучавање наших говора у Банату: заједно са колегама Бранком Беријем и Виктором Вескуом током 1958. и наредне две године сакупљао сам дијалектолошки материјал. Највећи део времена провели смо у Свиници, али смо обишли углавном сва места са српским и хрватским живљем. У заједничком раду „О српским и хрватским говорима у Банату"[24] извршили смо први покушај класификације тих говора, покушај да говоре сврстамо по групама, да одредимо њихову теренску распрострањеност и установимо однос према књижевном језику и према дијалектима српскога језика. Пружили смо прилику студентима да прате специјални курс о српским и хрватским говорима у Румунији и о методологији дијалектолошких испитивања; појединци су били укључени у теренски рад, а неки од њих написали су дипломске радове из области дијалектологије. Одбрањене су и две докторске дисертације из тог домена.[25]

Школске године 1955/56. имали смо у четири године седамдесет и једног студента, а пошто су се практичне вежбе изводиле са групама од по десетак студената, указала се потреба за новим наставницима. У недостатку филолога, односно југослависта, једини критеријум за ангажовање било је добро познавање српскохрватскога књижевног језика. Тада су ангажовани као предавачи југословенски политички емигранти Бранко Берић, Миливој Георгијевић и Душан Новаков, а као асистенти – Феличија Дима, Румунка из југословенског Баната, Иван Антин, професор руског језика, Александар Филиповић и Милорад Благојев, учитељи. Са предавачем Трајаном Аксентеом и асистентима Виктором Вескуом и Еленом Барбу Манолију имали смо тада на катедри 11 наставника.

Следеће школске године није више ангажована Феличија Дима, али су дошла два нова асистента: Сава Јанковић, професор историје, и Загорка Пашић, професор руског језика.

Касније због смањења броја студената и повећања дидактичких норми смањивао се и број наставника у колективу: 1957/58. и сâм сам радио са свега пола норме, док сам пуну норму имао у Издавачком предузећу. Нису више

---

[24] Мирко Живковић, Бранко Берић, Виктор Веску, „О српским и хрватским говорима у Банату", *Нови живот* 2 (1961): 77–84; 1 (1962): 82–90; Б. Берић је обрађивао фонетику, В. Веску лексику а ја морфологију и синтаксу. Из истог домена објавио сам и друге прилоге: „Articolul postpus la adjective în graiul sârbesc din Sviniţa", *Studii şi cercetări lingvistice* 1 (1969): 63–68; „Српски и хрватски говори из Румуније – нове тенденције и појаве", реферат на VIII Међународном славистичком конгресу у Загребу 1978, у; *Analele Universităţii Bucureşti, Limbi şi literaturi străine* II (1977): 5–14. О сличним проблемима писали су засебно и Б. Берић и В. Веску. Користећи комплетнији материјал, истраживање је продубио наш бивши студент, познији истакнути лингвиста др Миле Томић.

[25] Виктор Веску и Миле Томић.

ангажовани Милорад Благојев, Сава Јанковић и Александар Филиповић, а дошла је као приправник Аурелија Антон Никулеску; 1958/59. нису више ангажовани Трајан Аксенте, Загорка Пашић и Аурелија Антон Никулеску, а дошао је као приправник Дорин Гамулеску; 1959/60. нису ангажовани Душан Новаков и Елена Барбу Манолију; колектив од некадашњих 12 наставника преполовио се у правом смислу речи.

Септембра 1961. дошао је на нашу катедру као југословенски лектор Аугуст Ковачец са Загребачког свеучилишта; од те године имали смо непрестано по једног лектора из Југославије. Они су долазили на по две или три године, и то по југословенском кључу: из Београда, Загреба, Новог Сада, Сарајева и из других универзитетских центара где се студирао српскохрватски књижевни језик.[26]

Укључивши се у рад нашег колектива, Аугуст Ковачец је и сам студирао и касније у Загребу постао предавач за романистику, затим и шеф катедре; одбранио је докторску дисертацију о истрорумунском говору.

Лектор из Сарајева Богдан Дабић помогао нам је као изузетни зналац српскохрватског акценатског система, фонологије и фонетике. По повратку у Сарајево унапређен је за професора и шефа катедре.

Септембра 1962. именована је за приправника Војислава Стојановић, један од наших најбољих студената; катедру је напустио Бранко Берић.

Септембра 1964. дошла је за приправника Викторија Фрнку, Војислава Стојановић је унапређена за асистента, а Иван Антин премештен за уредника Издавачког предузећа за педагошку и дидактичку литературу.

Сада су били створени услови за прелаз на ужу специјализацију чланова колектива. Ја сам наставио да предајем историју српске и хрватске књижевности XX века, историју културе и цивилизације југословенских народа, историју македонске и словеначке књижевности, Миливој Георгијевић – историју српске и хрватске књижевности (стара, средњовековна, до реализма), Дорин Гамулеску – савремени српскохрватски књижевни језик (фонетика, фонологија и граматика), Виктор Веску – историју српскохрватског књижевног језика[27], историјску граматику српскохрватског језика[28], упоредну граматику словенских језика, методику предавања српскохрватског књижевног језика, као и неке специјалне курсеве, касније Војислава Стојановић – савремену српскохрватску књижевност. Практичним вежбама управљали су сви чланови колектива у зависности од нормираних дидактичких часова.

Докторску дисертацију *Доситеј Обрадовић у контексту српско-румунских односа* одбранио сам 1971; посветио сам се проучавању српско-(југословенско-) румунских културних и књижевних веза.[29] За студенте сам објавио

---

[26] Напомињем да су из Београда и Новог Сада углавном долазили млади апсолвенти, који се ни пре, ни после Румуније нису посветили високој настави српског језика.

[27] Victor Vescu, *Istoria limbii sârbocroate literare*, Bucureşti 1978. Објавио је још и своја предавања: *Limba sârbocroată. Curs practic* I, Bucureşti 1978.

[28] Victor Vescu, *Curs de gramatică istorică a limbii sârbocroate*, Bucureşti 1977.

[29] Опширније у: Octavia Nedelcu, „Profesorul Mirco Jivcovici la 70 de ani", *Romanoslavica* XXX (1994): 145–153.

Историју српске и хрватске књижевности XX века. Саставио сам неколико српско-румунских, односно румунско-српских речника,[30] и израдио више уџбеника за средње школе.

Дорин Гамулеску је 1970. одбранио докторску дисертацију *Елементи српскохрватског порекла у дакорумунском речнику.*[31] За студенте српскохрватског одељења објавио је *Морфологију имена.*[32] Објавио је више запажених прилога из домена румунско-српских културних веза.[33] Након мог пензионисања поверено му је руковођење српскохрватским колективом.

Војислава Стојановић је докторирала 1972. са темом *Српски савремени роман.* За студенте је објавила *Историју југословенске књижевности. Епоха српског романтизма.*[34] Саставила је темељну антологију српске књижевности у Румунији[35] и почела се бавити књижевном критиком.

Викторија Фрнку се специјализовала за фолклор и 1978. одбранила докторску дисертацију *Јанку од Хунедоаре у фолклору јужних Словена*.

Сви Румуни чланови нашег колектива били су на специјализацији у Југославији.

После мог пензионисања остало је пет наставника као права школа југослависта у Румунији. Нажалост, колектив се убрзо свео на свега три члана: Војислава Стојановић је умрла 1989, а Виктор Веску 1991. године.

6. Као један од најтежих проблема у високој настави 1952. године наметнуо ми се недостатак библиотеке. Незамисливо, нисмо располагали ниједном књигом, ниједним часописом на српском језику. У тој ситуацији обратио сам се писмом неким нашим интелектуалцима и установама. Одговорио је једино пензионисани протојерej Слободан Костић и понудио ми на поклон своју библиотеку. Посетио сам га у Темишвару 1953. и с њим у некој влажној кући у кварту Мехали на поду видео књиге. По повратку у Букурешт поднео сам извештај Министарству наставе и тражио средства за откуп те библиотеке. Одговор је био веома повољан: одмах је наложено чиновнику рачуноводства да са мном путује у Темишвар ради откупа. У присуству проте Слободана Костића и тадашњег директора антикварнице (преузимање је могло да иде искључиво посредством државне установе) инвентарисали смо и проценили књиге.

Сада, после толико година, размишљам да уопште нисам преценио књиге, иако сам одређивао за то време и за протино стање високе цене: било је подоста примерака из XVIII века, ранијих школских и црквених књига,

---

[30] Штампани су у Букурешту и Панчеву 1970, Букурешту 1981. и 1986, Темишвару 1994.

[31] Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, Bucureşti–Панчево 1974.

[32] Dorin Gămulescu, *Limba sîrbă, II, Morfologia numelui*, Bucureşti 1975.

[33] Dorin Gamulescu, „Toponimi rumunskog porekla u SFR Jugoslaviji i njihov značaj za rumunsku dijalektologiju", *Analele Universităţii Bucureşti, Limbi si literaturi străine, II slave* XXVI (1977); „Топоними румунског порекла у Црној Реци", *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XIX/2 (1976): 107–141; *Influenţe româneşti în limbile slave de sud. I, sârbocroată*, Bucureşti 1983; „Aspecte ale activităţi lui D. Ţichindeal în raport cu opera lui D. Obradovici", *Raporturi literare româno-slave*, Bucureşti 1976; *Jovan Sterija Popović i Lecsiconul de la Buda, Actele Simpozionului Rom$no-iugoslav*, Bucureşti 1979.

[34] Умножено у Букурешту 1973.

[35] *Трајање*, Ваљево 1986.

доста првих издања; било је на тим књигама посвета и потписа и других вредних бележака.

Иако је посао обављен у пролеће 1953, у Букурешт смо књиге примили тек након пола године, прегледане и у два наврата печатане од стране цензуре. То је био зачетак нашега књижног фонда.

Након поновног успостављања добросуседских односа између Румуније и Југославије тражили смо, и службено и приватно, да се доносе књиге и часописи толико потребни нашима и странцима који студирају језик и књижевност. Иако сам се годинама заносио овим подухватом, мало сам, врло мало успео. Током 34 године, колико сам ефективно био на челу српског колектива, наша библиотека није била снабдевена ни приближно како би требало. Приликом одлазака у Југославију, посебно у Београд, приликом посета југословенских званичника, привредних и културних посленика нашој катедри, добијали смо обећања, али се она нису остварила. Како је време пролазило, навикавао сам се на обећања званичника, али ме је и те како болело када су се тако понашали и неки књижевници и културни радници.

Истини за вољу, примали смо с времена на време понеки свежањ књига, али спорадично, и примали смо само што је дотично издавачко предузеће, односно пошиљалац, имало на располагању, а не што је нама недостајало. Примали смо превасходно класичну белетристику, често у више наврата иста дела, а нисмо примали књижевнокритичке студије, теоретске расправе из домена лингвистике и слично. Нисмо примали ниједан дневни лист, нити недељник. Покушали смо да бар то решимо уз помоћ југословенске амбасаде: молили смо их да нам уступе периодику коју примају пошто је прочитају. И они су обећали...

Наша библиотека ни сада не располаже ниједним комплетом српског књижевног или стручно-филолошког часописа[36] и наши наставници и студенти су лишени могућности да се упознају са достигнућима српске културе у том домену током последњих педесетак година. Истовремено колективи осталих словенских језика са наше заједничке катедре савршено су систематски снабдевани књигама, стручном и општом периодиком, те располажу књижевном грађом слично одговарајућим факултетима у матичним границама.

7. Наша катедра је имала као задатак да припреми наставнике српског језика за српске школе у Румунији. То смо успели, тако да сада заиста располажемо довољним бројем наставника српског језика. Поред редовног школовања, обезбеђивали смо периодичне течајеве за усавршавање наставног особља свих степена: васпитачица, учитеља, наставника српског језика, из четири жупаније: Арад, Караш Северин, Мехединц и Тамиш. Покушали смо да пружимо слушаоцима увид у њима дотад мање позната питања и да разјаснимо стручне и методолошке проблеме образовно-васпитног процеса. Обављали смо инспекције ради унапређења особља у наставне степене.

Други задатак пред нама био је да припремимо стручњаке и преводиоце са српског на румунски и обрнуто, уз то да их припремимо као познаваоце

---

[36] По свом пензионисању 1986. поклонио сам библиотеци комплет часописа *Наш језик* и више стручних књига. Све је регистровано као моја донација.

југословенских народа. Настојали смо да развијемо код студената интересовање за све што је везано за југословенске народе, да им укажемо на прожимања и везе са Румунима. Приличан број наших некадашњих студената ради сада у Министарству иностраних послова Румуније (примера ради, тројица су амбасадори), Министарству културе (у издавачким предузећима, у медијима и слично), Министарству наставе итд.

Током Другог светског рата и годинама после њега у Румунији се није преводило из југословенских књижевности. Први значајнији превод појавио се 1954: била је то *Госпођа министарка* Бранислава Нушића.[37] Од тада смо годинама преводили ми, чланови српског колектива. Предност у одабирању књига за превођење давали смо књижевној и естетској вредности дела, а не етничкој припадности писца, па је превођена српска и хрватска књижевност, класици и савременици. Ја сам преводио Бранислава Нушића, Антонија Исаковића, Мирослава Крлежу, Ивана Раоса, Ђорђа Лебовића, Фадила Хаџића, Благоја Иванова, Бориславa Пекића, Игора Торкара; Војислава Стојановић – Иву Андрића, Ранка Маринковића, Мешу Селимовића, Михајла Лалића, Владана Десницу, Јована Христића итд. Након десетак година рада нашег колектива превођење смо препустили углавном нашим апсолвентима.

Обезбедивши професоре и преводиоце, махом и стручњаке за језик, морамо рећи да је међу апсолвентима Румунима ипак највећи број оних који се српским језиком тек само служе.

8. У раздобљу 1952–1986. наш колектив је организовао књижевне, културне и научне манифестације поводом обележавања годишњица југословенских књижевника и културних прегалаца, као и другим поводима. Посебно је достојан помена симпозијум из октобра 1981. посвећен деведесетогодишњици оснивања прве катедре за славистику у Букурешту, на којем су учествовали професори и научници из свих универзитетских центара Румуније.[38]

Највише смо се, међутим, заложили за организовање симпозијума посвећених румунско-југословенским културним, књижевним и лингвистичким везама: у Вршцу 1970, Панчеву 1972, Зрењанину 1974, Букурешту 1976. и 1982, Београду 1980.[39] Југословенска страна је одустала од организовања договореног VII симпозијума у Београду 1984. године.

Организатор симпозијума у Југославији било је Друштво за румунски језик из Зрењанина (касније су му се придружили Филолошки факултети из Београда и Новог Сада и Међународни славистички центар), а у Румунији – наш колектив. На симпозијумима су учествовали са саопштењима и слависти са других катедара, па и из других универзитетских центара Румуније: Дан Симионеску, Јон К. Кицимија, Георге Михаила, Елена Линца, Корнелију Барборика, Дан Хорија Мазилу, Чезар Апреотесеј, Валентин Келару, Јон Патруц, Василе Адаскалицеј, Јон Мари, Аритон Врачију, Јон Лаудат; штавише,

---

[37] Напоредо са објављивањем, дела Бранислава Нушића, и дела других драмских писаца превођена су и прилагођавана за потребе румунских позоришта. Посебно су комедије Бранислава Нушића игране у раздобљу 1954–1986. године на дванаестак румунских водећих сцена, укључујући престоницу.

[38] *Din istoricul slavisticii româneşti*, Bucureşti 1982.

[39] Научна саопштења са наведених симпозијума штампана су у зборнику са симпозијума.

успели смо да заинтересујемо и приволимо на учешће извесни број истакнутих румунских романиста: Паул Миклау, Еуџен Маринеску, Чичероне Погир, Ђорђе Мунћану, Павел Руксандоју, Јон Илијеску итд. Са југословенске стране учестововали су академици и професори Миодраг Ибровац, Душан Недељковић, Никола Петровић, Владан Недић, Миливој Павловић, Раду Флора, Ђорђе Трифуновић, Радомир Ивањић, Асим Пецо, Радоје Симић, Вукосава Карановић, Милан Ванку, Драгиша Живковић, Живан Милисавац, Велимир Михајловић, Никола Гавриловић, Светозар Марковић, Богдан Дабић, Невенка Гошић, Томо Саздов, Петар Атанасов, Јован Деретић, Слободан Ж. Марковић, Момчило Савић, Крунослав Фрањић, Франце Јакопин, Хелга Глушич, дакле представници свих југословенских народа и универзитетских центара. На четвртом симпозијуму у Букурешту учествовали су и наши бивши студенти, тада већ млађе колеге: Борислав Ђ. Крстић, Ђока Мирјанић, Иво Мунћан, Миља М. Радан, Еуџенија Јоан, Кристина Формаџију.

Број учесника југословенско-румунских симпозијума

Место одржавања:	Учесници из Југославије	Учесници из Румуније	Свега
Вршац 1970.	21	12	33
Панчево 1972.	19	20	39
Зрењанин 1974.	22	28	50
Букурешт 1976.	31	61	92
Београд 1980.	46	17	63
Букурешт 1982.	10	49	59

Саопштења на овим симпозијумима илустровала су богатство и разноврсност преокупација научних истраживача двеју земаља, ширење тематског круга истраживања, плуралитет и модерност научноистраживачке методологије.

Радови са подручја културних веза били су првенствено усмерени на истицање значајнијих момената из историје културних додира, развоја школства, позоришних представа; откривена је нова архивска грађа и указано на смернице и могућности развијања даљих истраживања.

У радовима из књижевности преовладавао је компаративни приступ литерарним појавама на румунско-југословенској равни и у широј балканској и европској перспективи. Домен је проширен на књижевност националних мањина: румунске у Југослаији и српске у Румунији, на рецепцију нових писаца и књижевних дела. Лингвистика је била заступљена интересовањима за језичке типологије, билингвизам, међусобне језичке утицаје, дијалекте, питања етимологије и ономастике, истраживање старих рукописа и слично.

Обележавајући домете на научном пољу, саопштења са поменутих симпозијума занимљива су и за стручњаке и за шири круг читалаца, посебно за студенте филологе, слависте и југослависте на румунским, односно романисте и румунисте на југословенским универзитетима, па и за истраживаче

широм света који се баве истраживањем југоистока Европе. Она означавају одређену превађену етапу у проучавању румунско-југословенских веза и отварају перспективе за даљи прилаз тој проблематици.

Симпозијуми су имали велик одјек. Њихов рад су редовно пратили централна штампа, радио и телевизија, а на свечаним скуповима присуствовале су истакнуте културне личности и представници власти двеју земаља. Симпозијум у Букурешту 1976. одвијао се под покровитељством Министарства васпитања и образовања Румуније.

Активност катедре, односно колектива за српски језик при румунским високим школама у Букурешту пратили су културни и научни прегаоци Румуније и Југославије. На VI симпозијуму у Букурешту саопштење Слободана Ж. Марковића, дугогодишњег председника Међународног славистичког центра у Београду, било је посвећено нашем колективу.[40]

Неки наши радови били су укључени у предавања угледних професора Филолошког факултета у Београду,[41] а нама је указана част да држимо предавања студентима тога факултета. Наша имена су унета у *Leksikon pisaca Jugoslavije*. Нажалост, покушај да се неки од наших обимнијих радова штампају у Југославији или у сарадњи издавачких предузећа Југославије и Румуније нису уродили плодом. Такође је за нас остао неостварен нормални и редовни проток информација, што отежава делатност истраживачима обеју страна. На многе књиге и радове штампане у Румунији могла би се применити тврдња коју је Лазар Чурчић изрекао у једном конкретном случају:

> Поводом ове књиге, и не само у вези са њом ваља приметити да је штета што се књиге српских писаца из Румуније не издају у заједници са неким од наших издавача, или што се бар откупом дела тиража оне не нађу и у нашим књижарама. То што се до ових књига не може доћи јако отежава рад и наших научника, који убудуће неће моћи, на пример, заобилазити ову књигу када буду писали о М. Црњанском, В. Ј. Илићу, Д. Ј. Васиљеву и свим другим писцима о којима је писао аутор ове ваљане и добре књиге.[42]

Шта рећи у закључку до – да се у румунском високом школству српски језик достојанствено изборио за угледно и запажено место, да је кроз Катедру за српски језик већ прошло неколико наставничких гарнитура, а да је општи рад непрестано напредовао, што је доказ да су обезбеђени услови да она крај свих тешкоћа опстане; но ако је рад српске катедре већ запажен и у научним круговима високо котиран, ако је озваничен румунским државним законодавством, пожељно је и потребно да буде на одговарајући начин подржан и од стране административних, односно културних установа матичне земље.

---

[40] Слободан Ж. Марковић, „Допринос румунских слависта проучавању југословенско-румунских веза на научним састанцима Међународног славистичког центра", у: *Radovi VI simpozijuma*, Bucureşti 1982, 192–197.

[41] Asim Peco, *Dijalektologija*.

[42] Лазар Чурчић, „Мирко Живковић, *Сведочанства о српско(југословенско)-румунским културним и књижевним односима*", *Зборник Матице српске за књижевност и језик* XXV/2 (1977): 413–415.

СТУДЕНТИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У БУКУРЕШТУ 1952–1987.[43]

Година уписа 1952: Антохи Елена II, Асултанеј Марија I, Балашоју Тома, Балћану Александра, Бодрон Северика, Босанчану Михај, Бузак Лукреција, Бујка Родика, Влад Георге III, Гал Јозефина, Грос Андроник, Давид Николае, Драгич Василе, Драгомир Еминеску, Илије Штефанија I, Јакоми Георге, Кампеану Јосиф I, Кандеа Николае, Константинеску Јонел, Крецу Јон, Кроитору Елена II, Лефтер Панаит, Ловас Франчиск II, Мија Јон I, Михеш Лучан, Нистор Аурел, Паун Титу, Петреску Георге, Петреску Марија, Пинку Фрида I, Попа Лучан, Приставу Елена I, Ребеџеа Лазар, Русу Валерија, Салаџеан Василе, Скрипка Петруца III, Соаре Елеонора, Спира Константин I, Стојан Маријана, Тирибеџеа Иримија, Трандафир Јулијан III, Тудор Јонел.

Година уписа 1953: Букур Ђеорђета II, Бусујочеану Поликсенија, Галан Афтекла III, Гамулеску Дорин, Делију Флорика, Дирна Александру, Картујану Рада, Лалеску Михај, Лука Николина, Лунгу Петру, Мирча Маријета, Михај Виолета, Морковеску Виктор, Параскивеску Виорика, Поп Лучан, Сима Константин, Танасе Јон, Христу Александру.

Година уписа 1954: Аргир Дорин, Богдан Стела, Илијеску Константин I, Јонеску Меланија, Поп Родика Марија, Татулеа Корнелија II, Урзичану Александру II, Химлер Регина, Хопиртеану Сидонија.

Година уписа 1955: Бошњак Река, Драгнеа Констанца, Карп Мирча, Лазар Александру, Малетић Благоје, Мареш Александру, Мирјанић Ђока, Сваткау Јоан, Стојшић Тома, Транцу Аурелија, Чукан Ана, Шварц Дорика.

Година уписа 1956: Велемировић Живко II, Ердељан Емилија, Габура Лучија I, Галмеану Лидија, Јонеску Елисабета, Керпенишан Миодраг III, Кодреану Јоана, Косак Кристина, Кристеа Нона, Крстић Цветко, Луца Николета, Марков Миленко, Матејевић Душан II, Недељков Душица, Николин Мирослав, Петровић Мирела, Скоберча Еуџенија.

Година уписа 1957: Бакић Миливој I, Благојев Милица I, Богдан Маргарета, Богданов Светомир I, Брусин Милојка I, Викол Ана-Марија, Габура Лучија I, Јовановић Милан, Јонеску Илеана, Литвиненко Адријана, Мартинов Зорка II, Мергић Анђелија, Миленковић Душица, Ожога Василе, Пеја Михај I, Пејић Константин I, Петак Драгољуб II, Петровић Видосава I, Попа Еуџенија, Поповић Јован I, Радован Смиљана, Стојановић Војислава, Танаселеа Дојна, Теодоровић Радомир, Унгуреану Виорика, Филиповић Александар, Царан Јелица, Царан Јованка, Чоков Владимир I, Чолаковић Јован II.

Година уписа 1958: Андреј К. Викторија IV, Андрејић Јован, Богдан Вадим, Јефтић Стефан, Јонеску Марија, Камбуреану Ђеорђета, Костаке Штефанија, Крстеа Јоника, Лускалов Ћира, Миленовић Чедомир, Мирјанић Драгомир, Невренчан Паја, Рабиновић Едит, Радан М. Михај, Сабљић Георгије I, Томић Миле.

Година уписа 1959: Алдеа Маријана, Балуца Ана, Барчук Александру, Варна Родика Елена, Георгију Кармен, Гионеа Јонел II, Јонеску Еуђенија,

[43] Исписано из матичних књига факултета у Букурешту.

Мутулеану Аника, Прикопе Ана, Таланџеску Михаил I, Фрнку Викторија, Цоку Јордаке.

Година уписа 1960: Бачију Елена, Берку Петра, Гирда Константин, Киру Андреј, Кристеа Флорика, Кристеа Штефанија, Марков Даница, Негреску Маријана II, Пелимон Маријана, Рахоцки Галина, Смаранда Олтеа, Собол Алис I, Стан Елена, Статеску Антонета, Тинџире Корнелија, Унгуреану Марија.

Година уписа 1961: Балабан Кристијана, Беклеану Родика, Газибара Петра, Марков Светозар, Масути Борислав, Мунћан Иван, Неагу Михај, Николин Крста II, Пантелије Феличија, Савић Жарко.

Година уписа 1963: Гоне Ђеорђета, Грекиловски Виорика, Јонеску Марија, Ненoју Санда.

Година уписа 1965: Арсу Михаела, Аћимов Велинка, Баланика Маријета III, Илић Ђурђевка, Јова Марија I, Мутић Марија, Поповић Олга, Сери Исмина, Стојка Елена, Тошић Милева, Турку Елена, Чизмаш Борица.

Година уписа 1966: Белин Милан, Живанов Велинка, Марин Милица, Путин Олга, Раду Смаранда, Тамченку Александру, Тошић Олга, Трентеа Вероника.

Година уписа 1968: Бирта Иван III, Грујић Верица, Деспотовић Станко I, Еуменов Пистимија, Поповић Ана, Стериоју Сузета, Субин Јелена.

Година уписа 1970: Лујанов Милка I, Панић Златомир, Тодоров Миомир, Фокша Илеана, Формаџију Кристина, Штефанеску Ђеорђета.

Година уписа 1972: Беркару Флорентина, Гвозденовић Славомир, Захарија Еуџенија, Јонеску Елена, Одороаба Габријела, Ћосић Горан.

Година уписа 1974: Дору Дојна, Григорију Дана, Катринеску Ђеорђета, Попеску Флорин, Ретеган Дана, Станков Меланија, Харсулеску Флоренца, Чука Кармен.

Година уписа 1976: Капитан Рамона, Кицулеаса Октавија, Константинеску Габријела, Пал Ирина, Радан Н. Михај, Радин Милина, Шароњев Даница.

Година уписа 1978: Александру Јонел, Димитар Љубомир Димитров, Догареску Лијана, Зилински Елена, Кићеску Маријана, Костаке Дојна, Матејану Маринела, Мискије Еуџенија, Петковић Снежана, Танасеску Данијела.

Година уписа 1980: Костаке Дору, Костеа Адријан, Кошовеану Маринела, Пауловић Маринела, Петку Костела, Теменски Кармен, Шербан Јоана.

Година уписа 1982: Баранга Викторија, Давидеску Данијела, Заву Вероника, Лупу Маријана, Матејеску Флорентина, Никулеску Теодора, Татару Силвија, Триф Раду.

Година уписа 1984: Динка Петре, Јон Петруца, Јоника Кармен, Корбеану Кармина, Обрадов Миодраг, Трандафир Дијана, Чоканел Лукреција.

Година уписа 1986: Јаношев Радослава, Каравасиле Аурора, Попеску Виктор, Рајковић Срђан, Соаре Флорентина, Цирлеа Каталин, Шољмошан Јованка.

СТРУКТУРА ГЕНЕРАЦИЈА СТУДЕНАТА СРПСКОГ ЈЕЗИКА ПО НАРОДНОСТИ

Година уписа	Румуни		Срби		Остали		Свега	
	Уписани	*Дипломирали*	*Уписани*	*Дипломирали*	*Уписани*	*Дипломирали*	*Уписани*	Дипломирали
1952.	39	28			3	1	42	29
1953.	18	16					18	16
1954.	8	5			1	1	9	6
1955.	7	2	3	1	2	1	12	4
1956.	9	8	8	5			17	13
1957.	9	8	20	9	1		30	17
1958.	7	6	7	6	2	2	16	14
1959.	12	10					12	10
1960.	14	12	1	1	1	1	16	14
1961.	5	5	5	4			10	9
1963.	4	4					4	4
1965.	6	4	6	6			12	10
1966.	3	3	5	5			8	8
1968.	2	2	4	3	1		7	5
1970.	3	3	3	2			6	5
1972.	4	4	2	2			6	6
1974.	7	7	1	1			8	8
1976.	3	3	4	4			7	7
1978.	7	7	2	2	1	1	10	10
1980.	6	6	1	1			7	7
1982.	8	8					8	8
1984.	6	6	1	1			7	7
1986.	4	4	3	3			7	7
Свега:	**191**	**161**	**76**	**56**	**12**	**7**	**279**	**224**

LIMBA SÂRBĂ LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI

Mirko Živković

Rezumat

Catedrele de limbi slave au existat încă din secolul al XIX-lea la Universităţile din Bucureşti, Cluj şi Iaşi, ulterior şi la nou fondata Universitate din Timişoara. Despre jubileul slavisticii la Universitatea din Timişoara a scris Jiva Milin (*Темишварски зборник*, 5, 2008). Prin prezentul articol dedicat slavisticii la Universitatea din Bucureşti se întregeşte tema menţionată. Articolul conţinând informaţii doar până la anul 1986, indică necesitatea efectuării cercetărilor în continuare.

THE SERBIAN LANGUAGE AT THE UNIVERSITY OF BUCHAREST

Mirko Živković

Summary

The Departments of Slavic languages existed since the 19th century at the Universities of Bucharest, Cluj and Iaşi, later at the University of Timişoara as well. An article about the anniversary of the Slavistics at the University of Timişoara was written about Jiva Milin (*Темишварски зборник*, 5, 2008). The article about Slavistics at the University of Bucharest completes the mentioned topic, although it contains data until 1986 only, which indicates the necessity of further researches.

UDC 378.22(=163.41)(498)

Душан Ј. Поповић

СРБИ ИЗ РУМУНИЈЕ – ДОКТОРИ НАУКА (I)

САЖЕТАК: Титула доктора наука сматрана је још од средњег века врхунцем научне каријере појединаца. Она је најчешће повезана са просветном каријером, односно научноистраживачким радом дотичне особе. Незанемарив број Срба са данашње територије Румуније стекао је титулу доктора наука, почев са Савом Поповићем Текелијом, 1786. године. У раду су приказани сви Срби доктори наука са нашег подручја, независно од струке, од места где су и од времена када су одбранили докторску дисертацију. Због обиља података грађа ће бити објављивана у наставцима, по извесним групама, а у свакој групи хронолошки, редоследом година рођења. Овај први део обухвата овдашње Србе докторе наука који су докторирали у традиционалном систему школства (до Болоњског процеса) а радили у наставном кадру на високим школама у Румунији или иностранству.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Срби, доктори наука, Румунија, универзитетска настава.

Још у средњем веку, када је наука узела већи замах, и када су средства комуницирања и информисања међу научницима постала приступачнија, сматрало се да је врхунац сваке научне каријере управо одбрана докторске дисертације и стицање назива доктора наука. У већини случајева, титула доктора наука у вези је, с једне стране, са дидактичком каријером, а с друге стране – са научноистраживачком каријером, било да се она одвија у оквиру неког универзитета, или у неком истраживачком институту.

Традиционални начин стицања докторске титуле, који се практиковао последњих деценија у многим земљама, предвиђао је да кандидат, након неколико година научног „сазревања" и одговарајућег пријемног испита, уз упутство ментора, после полагања 2-3 испита, пред комисијом стручњака из домена, одбрани докторску дисертацију и стекне титулу доктора наука у одређеној научној области.

Што се тиче Срба са данашње територије Румуније, можемо са радошћу констатовати да и у том правцу имамо дугу традицију. Наиме, Арађанин Сава Поповић Текелија (Арад, 17/28. август 1761. – Арад, 21. септембар / 7. октобар 1842), године 1786. постао је први доктор правних наука код Срба, одбранивши докторску дисертацију на Правном факултету Будимског универзитета. Међутим, иако је стекао докторску титулу, Сава Текелија се није определио за универзитетску каријеру, већ је делао у правном и политичком животу тадашње Угарске; упамћен је као велики добротвор и борац за основна

права српског народа у Хабзбуршкој царевини. Први Србин доктор медицине у обновљеној Србији, био је такође Арађанин, Јован Стејић (Арад, 6. октобар 1802. – Београд, 23. новембар 1853), који је стекао докторат у Бечу 1829. године.

У овом раду приказаћемо личности Срба доктора наука, али због обиља података грађу ћемо објављивати у наставцима, по извесним групама, а у свакој групи хронолошки, редоследом година рођења. Овај први део обухвата Србе докторе наука рођене до 1935, који су докторирали у традиционалном систему школства (до Болоњске конвенције), а радили у наставном кадру на високим школама у Румунији или иностранству.

Раденко СТАНКОВИЋ

Основни биографски подаци. Раденко Станковић је рођен 14/26. априла 1880. у селу Лесковици (Румунија, Караш-северинска жупанија). Његов отац Зарија био је православни свештеник, протојереј, који је од 1869. до 1890. године служио у Српској православној цркви у Лесковици.[1] Раденко је био ожењен Даринком, рођеном Милованов; имали су сина Радета (вајар, студирао је у Загребу у класи професора Ивана Мештровића и затим био професор на Академији ликовних уметности у Београду) и ћерку Милану. Даринкин отац, Стеван Милованов, студирао је природне науке у Загребу и Будимпешти, био је професор и директор Српске велике гимназије у Новом Саду и аутор уџбеника.[2] Сви чланови породице били су музички обдарени: Раденко је свирао виолину, а супруга Даринка и деца Радета и Милана – клавир. Раденко Станковић је умро у Београду, 5. децембра 1956; сахрањен је на Новом гробљу у Београду.

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу похађао је у Белој Цркви, Српску велику гимназију у Новом Саду и матурирао је 1898. године. Високо школовање почео је на Медицинском универзитету у Инзбруку, а завршио на Универзитету у Бечу, где је дипломирао 1903. године. У Бечу остаје и после дипломирања (1903–1906), као асистент на чувеној Интерној клиници Хермана Нотнагела. Ту ради под руководством професора Карла Ландштајнера, који ће 1930. добити Нобелову награду из медицине, за проналазак, односно класификацију, крвних група.[3]

Професионална и дидактичка каријера. Године 1906. долази у Загреб и до 1920. ради као лекар опште праксе. Након тога почиње његова дидактичка каријера, пошто је 1921. изабран за ванредног професора кардиологије на новооснованом Медицинском факултету Универзитета у Београду. Сма-

---

[1] Васа Лупуловић, *Српска православна парохија из Лесковице кроз време*, Темишвар, 2012, стр. 39.

[2] http://www.livnica-jeremic.co.rs/eng/vajari/radeta_stankovic.php

[3] Драгомир Бонџић, „Срби из Румуније професори универзитета – прилог проучавању српске интелектуалне елите у 20. веку", *Култура Републике Србије и Срба у Румунији*, зборник (уредници: Ненад А. Васић и Сандра Р. Давидовић), Београд, 2020, стр. 90–107.

тра се да је Раденко Станковић био један од челних оснивача кардиологије у Србији. Наредне, 1922. године, као један од, у то време, најпознатијих кардиолога у Европи, др Раденко Станковић је у Београду основао прву Интерну пропедевтичку клинику (тј. клинику где студенти, кроз праксу, уче како се утврђује дијагноза неке интерне болести). Том приликом је у Србију донео и први електрокардиографски апарат за клинику. За редовног професора Медицинског факултета у Београду изабран је 1929. године. Пре тога, у својству ванредног професора на истом факултету, боравио је 1921. као стипендиста Рокфелерове фондације у Њујорку, бавећи се истраживањима крвних група људи, дакле, у домену у којем је још у Бечу радио са професором Ландштајнером. Стручни престиж омогућио му је добијање новчаних средстава за опремање болнице тада најсавременијом апаратуром. Болницом је управљао све до друге половине 1932, када се посветио политичкој и социјалној делатности: постао је сенатор и министар просвете. Његово гесло било је да ко хоће универзитетску каријеру не може да се бави приватном праксом, што је личним примером и доказао.[4]

Научна делатност. Научни домени у којима је истраживао били су: кардиологија; интерна пропедевтика; класификација крвних група.[5]

Докторска дисертација. Раденко Станковић је докторирао на Универзитету у Бечу, код професора Карла Ландштајнера, којем је, одмах по апсолвирању на Медицинском факултету, био асистент.

Пробрана библиографија. На почетку своје каријере, у Загребу је био уредник медицинског стручног часописа *Liječnički vjesnik* (бројеви XXXIII, од 1911. год.).[6] Писао је и чланке са политичком пројугословенском садржином. Године 1922. у Загребу је постао саиздавач *Jugoslavenske njive*, а у Београду је 1923. преузео периодик *Нови лист*, који је до тада издавао Мирко Цветков.

Избор стручних написа. „Аритмије", *Медицински преглед* 1/1926; „О константности појава код митралне стенозе", *Медицински преглед* 2/1928; „Носологија у интерној дијагностици", *Медицински преглед* 3/1929; „О поремећају економије срчаног рада код урођених срчаних мана", *Медицински преглед* 3–4/1929; *Enzymatische Hydrolyse des Keratins mit dem Kropfsafte des Astur palumbarius (Habicht) und Vultur monachus (Kuttengeier)*, [коаутор], Walter de Gruyter, Berlin – New York 1929.[7]

Чланство у научним и стручним организацијама. Био је члан управе Српског привредног друштва „Привредник" у Загребу.

Посебности. Осим стручног и дидактичког рада, проф. др Раденко Станковић био је активан и у политичкој сфери. Почетком двадесетих го-

---

[4] Jovan Mićić, Dragan D. Micić, „Osamdeset godina nastave interne medicine na medicinskom fakultetu univerziteta u Beogradu (1922–2002)", *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, 2003, vol. 131, br. 7–8, 351–364.

[5] Jovan Maksimović, „Doprinos lekara iz Vojvodine u uspostavljanju zdravstvene službe u Srbiji i osnivanju i radu Srpskog lekarskog društva", *Medicinski pregled*, Novi Sad, mart–april, LXI (3–4), 2008, 191–203.

[6] Vladimir Dugački, „Medicinska periodika u Hrvatskoj do 1918. godine", *Studia lexicographica*: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku, Zagreb, 4, 1(6) (2010), 115–127.

[7] Овај рад је 13. октобра 2009. објављен поново, у електронском облику: DOI: https://doi.org/10.1515/bchm2.1929.181.5-6.291

дина XX века у Загребу је био повереник за социјалну политику у Народном вијећу. Лични лекар краља Александра I постао је 1929. Од новембра 1932. до јануара 1934. био је министар просвете, у време када је, 10. марта 1933, у Београду потписана *Школска конвенција* између Краљевине Румуније и Краљевине Југославије, којом се регулише питање српских мањинских основних школа у румунском Банату и румунских основних школа у југословенском Банату.[8] Његова политичка каријера крунисана је после убиства краља Александра I, 1. октобра 1934, када је именован за једнога од тројице краљевских намесника малолетном краљу Петру II Карађорђевићу (чији је, одраније, био лични лекар), са кнезом Павлом Карађорђевићем и др Ивом Перовићем. Њихово намесништво трајало је до војног удара, 27. марта 1941, када су намесници потписали оставку. Савремени историчари сматрају да је суштинска власт припадала Павлу Карађорђевићу, а да су друга двојица намесника сведена на „присутне грађане".[9] По окупацији Југославије, Немци су др Раденка Станковића ухапсили, одвели у Аустрију и покушали да га наговоре да формира српску владу и буде окупацијски управитељ Србије. Пошто је он то одбио, пуштен је након годину дана и по повратку у Београд је пензионисан, али се до краја рата налазио у строгом кућном притвору. После ослобођења, нове власти сматрале су га неподобним, те се није могао вратити катедри и клиници. Иако се за време Другог светског рата није бавио политиком, нове власти су га прогласиле непријатељем, сматрале су да је сарађивао са окупатором. Осудиле су га 1949. на 12 година затвора, одузеле сав породични иметак и утамничиле га у казниоици у Сремској Митровици. По изласку из затвора, где је био мучен и понижаван, нарушеног здравља умро је 1956. у Београду. Одлуком Деканата Медицинског факултета у Београду, проф. др Раденко Станковић рехабилитован је 24. јануара 2001, а Окружни суд у Београду потврдио је рехабилитацију после пола века од његове смрти, 18. децембра 2006. године.

Јован ХАЏИ

Основни биографски подаци. Јован Хаџи је рођен 10/22. новембра 1884. у Темишвару (Фабрики), од оца Павла, званичника на пошти, и мајке Анке, рођ. Костић, из Новог Сада. Породица Хаџи пореклом је из југозападног дела Македоније (околина места Козани). Јованов деда био је православни свештеник у Темишвару (Мехали).[10] Јован је имао сестру Марију и брата Стевана. Био је ожењен Ђурђицом, рођ. Петровић из Осијека, и с њом имао синове: Александра (умро је млад) и Душана.[11] Душан (рођен у Љубљани, 26. августа

[8] *Темишварски весник*, год. I, бр. 7, 1933, стр. 1. Тачан назив конвенције на румунском је „Convenţia între Regatul României şi Regatul Iugoslaviei relativ la Regulamentul şcolilor primare minoritare din Banat" и објављена је у службеном листу *Monitorul Oficial*, Nr. 220, 25. sept. 1933 (Legea Nr. 150, 25. sept. 1933).

[9] https://sr.wikipedia.org/wiki/Раденко_Станковић

[10] Деда му је свештеник Константин Хаџи (1820, Темишвар – 1906, Мехала); вид. о њему у књизи: Стеван Бугарски, Љубомир Степанов, *Срби у Темишвару. Мехала*, Темишвар, 2008, стр. 89.

[11] Друге податке о Јовану Хаџију, вид. у књизи: Д. Бонџић, *Нав. дело*, стр. 94–97.

1921), био је дипломирани физикохемичар, редовни професор Универзитета у Љубљани, редовни члан Словеначке академије знаности и уметности (САЗУ) и почасни професор Универзитета „Св. Кирил и Методије" у Скопљу.[12] Јован Хаџи је преминуо 11. децембра 1972. у Љубљани.[13]

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу и гимназију Јован Хаџи је похађао у Загребу, а затим је студирао на Универзитету у Бечу (1903–1907). Ту је стекао и титулу доктора филозофије, смера природних наука, 1907. године.

Професионална и дидактичка каријера. Године 1907. запошљава се у Земаљском музеју у Загребу, а 1908. постаје професор средње школе и, истовремено, асистент на Катедри за компаративну анатомију Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу. Године 1913. постаје приватни доцент зоологије и компаративне анатомије, а 1919. наставник на Господарско-шумарском факултету. Следеће године унапређен је у ванредног, а 1921. у редовног професора на Универзитету у Љубљани. Фебруара 1939. одржао је стручно предавање на Коларчевом народном универзитету у Београду. Током Другог светског рата живео је у Београду (1944).

Научна делатност. За њега се сматра да је био словенски зоологичар српског порекла. Објавио је преко стотину радова и научних расправа из области експерименталне зоологије, морфологије нижих животиња, развојне биологије, систематике, турбеларијске теорије о постанку животиња, као и биологије и фауне Јадранског мора. Био је познат по томе што је израдио сопствени систем класификације животиња („Хаџијев систем").

Докторска дисертација. Титулу доктора природних наука стекао је одмах по завршетку факултета, 1907, на Универзитету у Бечу, одбранивши дисертацију под насловом *О нервном систему хидре*.[14]

Пробрана библиографија.[15] „Vorversuche zur Biologie von Hydra", *Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen*, 22, 38–47 (1906); *Einige Kapitel aus der Entwicklungsgeschichte von Chrysaora*, Arb Zool Inst Univ Wien, 1909; *The Evolution of the Metazoa: International Series of Monographs on Pure and Applied Zoology*, Vol. 16, Kindle Edition, 2013; „Skorpiony europejskie Państwowego Muzeum Zoologicznego w Warszawie; Skorpione des Polnischen Zoologischen Staatsmuseums", *Annales Musei Zoologici Polonici*, 9, 4, 29–34 (1930); „Kurze zoogeographische Ubersicht Jugoslaviens: Mit 2 Kartenskizzen im Texte", *SIL Proceedings*, 1922–2010, 7, 1 (1935);[16] „Application of the Principles of Phylembryogenesis to the Protista, *Nature*, 169, pp. 1019 (1952); „An Attemp to Reconstruct the System of Animal Classification", *Systematic Zoology*, 2, 4, 145–154 (1953); „Die morphologische Bedeutung der Wimperrosetten der Ktenophoren", *Jour. Fac. Sci.*

---

[12] https://www.sanu.ac.rs/clan/hadzi-dusan/
[13] https://archive.ph/20121222161503/http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx
[14] https://sr.wikipedia.org/wiki/Јован_Хаџи#cite_note-2
[15] https://scholar.google.com/scholar?start=20&q=Jovan+Hadzi&hl=ro&as_sdt=0,5
[16] Рад објављен поново, у електронском облику, 1. децембра 2017.

Hokkaido Univ., Ser. VI, Zool. 13, 32–36 (1957); *The Evolution of the Metazoa*, Pergamon Press, 1963.[17]

Чланство у научним и стручним организацијама. Био је члан Југославенске академије знаности и умјетности (ЈАЗУ) у Загребу. За дописног члана Српске краљевске академије (Одељење природних наука) изабран је 17. фебруара 1936. а за редовног члана Словеначке академије знаности и уметности (Slovenska akademija znanosti in umetnosti – SAZU) 7. октобра 1938. године. Био је, такође, почев од 22. марта 1948, дописни члан Српске академије наука (Одељење природноматематичких наука), затим члан Чехословачке академије наука од 1970. и почасни члан више научних друштава.

Награде и признања. За научне заслуге у домену зоологије награђен је Прешерновом наградом (1956), а 1969. добио је титулу почасног доктора Универзитета у Љубљани. Неколико врсти бескичмењака добило је назив по његовом имену, као на пример, *Astagobius hadzii*, *Cyclopina hadzii*, *Isohypsibius hadzii* и *Niphargus hadzii*. Био је председник словеначког Друштва за истраживање пећина (од 1927. до 1945).[18] У вези са његовим научним радовима написано је неколико научних расправа и књига: Carter, G. S., „On Hadži's Interpretations of Animal Phylogeny", *Systematic Zoology*, 3 (4) стр. 163–173 (1954), doi:10.2307/2411377. JSTOR 2411377; Kotpal, R. L., *Origin of metazoan, Modern Text Book of Zoology: Invertebrates* (10th ed.), Rastogi Publications, pp. 192–193 (2008) и др. Добитник је више ордена: Св. Саве 3. реда, Југословенске круне 3. реда, Ордена рада 1. реда, Ордена заслуга за народ, Награде АВНОЈ-а 1967. и других ордена и награда.

Посебности. Као млад, био је активан у „Зори", студентском друштву српске омладине у Бечу, где је, између осталог, 25. новембра 1905. одржао предавање „О досадашњем стању десцендентне теорије у зоологији". Словеначка академија наука и уметности основала је 1950. Биолошки институт, на чијем је челу, до своје смрти, био Јован Хаџи. И данас овај институт носи име Јована Хаџија.

Борислав ПОПОВИЋ

Основни биографски подаци. Борислав Поповић рођен је 1906. године у Чакову (Румунија, Тамишка жупанија). Био је један од познатих Чаковаца: адвокат, политичар, директор Педагошког института. Преминуо је у Темишвару 1982. године.

Школовање, стручно усавршавање. О његовом школовању скоро се ништа поуздано не зна, па ни када је, где је и уопште да ли је одбранио докторску тезу. Међутим, када је ССКДУР 31. марта 1946. свечано отворио у Темишвару Народни универзитет, међу предавачима били су адвокат Борислав Поповић и професор медицине Бранко Стефановић.[19]

---

[17] reprints.lib.hokudai.ac.jp

[18] https://en.wikipedia.org/wiki/Jovan_Hadži

[19] Андреј Милин, Миодраг Милин, Цветко Михајлов, *Срби у Румунији за време комунизма*, Темишвар, 2011, стр. 34.

Професионална и дидактичка каријера. Након завршетка Другог светског рата и постепене промене политичког режима у Румунији, почев од 1945, указала се прека потреба за оснивање универзитета у Темишвару који би, поред постојеће Политехничке школе (основане 1920), био извор припреме високо школованих кадрова, потребних привреди и настави. Након више неуспелих покушаја, Декретом бр. 175/1948. основан је Пегагошки институт, са само једном наставном јединицом, Факултетом математике и физике, а школовање је трајало три године.[20] Факултет је почео да ради 1950. а 1. јануара 1951. преместио се у сопствену зграду (старо крило данашњег Западног универзитета). До 1958. на челу института био је постављен један директор. Први директори били су: проф. др Михаил Германеску (децембар 1948. – октобар 1951) и ванредни професор Јоан Битеа (октобар 1951. – октобар 1952). После њих је за директора наименован Борислав Поповић, и ту функцију обављао је од октобра 1952. до фебруара 1956.[21] Тек 1958, након што је Педагошком институту додат и Филолошки факултет, функција директора претворена је у функцију ректора. Крајем 1956, када је формирано Централно веће Фронта националне демократије, Борислав Поповић, „професор универзитета, председник Савеза адвоката Темишвара", изабран је за пуноправног члана.[22] Иако нема експлицитних назнака о томе, може се претпоставити да је, сходно важећим законима у настави, Борислав Поповић осим руководеће функције предавао известан број часова, највероватније из домена политичких наука. Ова тврдња се заснива на чињеници по којој је, паралелно са овом руководећом функцијом, од 1948. до 1950. године, у условима када је у нашим школама био велик недостатак наставног особља, правник Борислав Поповић био и професор у новооснованој Српској мешовитој гимназији у Темишвару, где је предавао политичку економију, марксизам и устав.[23] У лето 1950, Министарство наставе организовало је у Предеалу други течај на српском језику, за наставничко особље наших школа; директор течаја био је правник др Борислав Поповић.[24]

Научна делатност. Будући да му је основно занимање (адвокат) било изразито практичног карактера, др Борислав Поповић се није бавио научном делатношћу чији су резултат књиге или студије. Био је, међутим, релативно активан и објављивао је разне чланке и расправе у тадашњим нашим периодицима и алманасима, где је могао изнети и своја научна или практична виђења друштвенополитичких проблема.

---

[20] Adrian Chiriac, „Academicianul Coriolan Drăgulescu – ctitor al chimiei în Universitatea de Vest din Timişoara", *Coriolan Drăgulescu – 100 de ani de la naştere*, Timişoara, 2007, 53–59.

[21] *Orizont*, nr. 10 (1626), anul XXIX, octombrie 2017, стр. 26. Наспрам имена Борислава Поповића није назначена докторска титула, већ само „професор".

[22] *Scînteia tineretului*, Anul XII, Seria II-a, Nr. 2358, Marti 4 decembrie 1956, стр. 1.

[23] Душан Сабљић, *Српско школство у Румунији 1919–1989*, Темишвар, 1996, стр. 86.

[24] Исто, стр. 62.

Пробрана библиоīрафија.[25] „Закон о сређивању сеоских и градских дугова”, *Темишварски весник*, год. I, бр. 1/1933; 2/1933; „Југословенско-румунско зближење”, *Алманах Живоī*, Темишвар 1936, „Антиф.[ашистички] одбор Славена из Румуније и политички проблеми”, *Правда*, год. II, бр. 24/1945; 25/1945; „О Аграрној Реформи”, *Правда*, год. II, бр. 26/1945; „Земљу онима који је обрађују!”, *Правда*, год. II, бр. 46/1945; „23. август 1944 – 23. август 1945”, *Правда*, год. II, бр. 84/1945; „1945–1946”, *Правда*, год. III, бр. 122/1946; „Ко има права на демократске слободе”, *Правда*, год. III, бр. 123/1946; „Јединство словенских народа и демократија”, *Правда*, год. III, бр. 147/1946; „Ускрс 1946”, *Правда*, год. III, бр. 150/1946; „Пут румунске демократије”, Календар *Правда* за преступну годину 1948. која има 366 дана, Темишвар, стр. 110–115.

Члансīво у научним и сīручним орīанизацијама. Дуго времена био је адвокат – правник Епархије темишварске. Био је председник Адвокатске коморе Тамишке жупаније од 1956. до 1968. године.[26] Посебно у годинама пре и после Другог светског рата, адвокат др Борислав Поповић биран је у руководеће структуре наших културних и политичких организација: одборник Артистичког одбора, на оснивачком конгресу Савеза српских певачких друштава у Румунији, 5. фебруара 1936;[27] члан Надзорног одбора, на ванредној скупштини Кола српске омладине у Темишвару, одржаној 21. новембра 1940.[28]

Наīраде и īризнања. Сходно Декрету бр. 7/1978, чл. 9 у погледу додељивања Ордена Социјалистичке Републике Румуније, додељен му је Орден 23. август, трећег реда.

Посебносīи. У ратним и поратним годинама бавио се политиком. При оснивању Земаљске српске народне странке, политичке партије Срба у Румунији (1934), на оснивачкој седници Припремног одбора, као адвокат, изабран је за једног од правозаступника.[29] Касније је изјављивао да је био против стварања посебне српске партије и да је постао поклоник јединствене политичке странке, заједно са Румунима, позивајући се на заједничке циљеве двају народа (1938).[30] У оквиру Антифашистичке организације Словена у Румунији (АФОС), обављао је функцију генералног секретара 1945, касније и потпредседника, залажући се за оснивање јединствене организације овдашњих Срба.[31] То се и догодило, па је 30. септембра 1945. основан Савез словенских културно-демократских удружења у Румунији (ССКДУР), а за председника изабран је адвокат Борислав Поповић и потврђен је на годишњој скупштини 16. фебруара 1947.[32] На седници Извршног одбора ССКДУР 18. јула 1948, у својству председника широко образлаже мотивацију за „одо-

---

[25] Стеван Бугарски, *Завичајна књижевносī Срба из Румуније 1918–1947*, Темишвар, 2007, стр. 532, 547, 703–704.

[26] https://baroul-timis.ro/frontend/web/page/despre-noi

[27] Стеван Бугарски, „Савез српских певачких друштава у Румунији”, *Темишварски зборник* 8, Матица српска, Нови Сад, 2015, стр. 72.

[28] Љубомир Степанов, *Савез Срба у Румунији – 25*, Темишвар, 2016, стр. 21.

[29] *Темишварски весник*, бр. 28, 20. мај 1934, стр. 1

[30] Душан Сабљић, „Земаљска српска народна странка (ЗСНС) у Румунији 1934–1938”, *Наша реч*, бр. 119, 24. април 1992, стр. 2.

[31] Исто, стр. 28, 30, 31.

[32] Исто, стр. 34, 36, 40.

брење и усвајање" антијугословенске резолуције, која је, на крају, и усвојена, упркос противљењу неких челника.[33] На том положају остаје и 25. априла 1948, на трећој годишњој скупштини ССКДУР, односно 16. јануара 1949, када је нови Извршни одбор усвојио документ подршке Резолуцији Политичког бироа ЦК РРП по националном питању. Године 1947. срећемо га у својству једног од администратора Лугошке банке[34]. Као адвокат-бранилац, учествовао је 1949. у процесу руководиоцима отпора, такозваним антикомунистичким партизанима из Баната.[35] Адвокат др Борислав Поповић је, дакле, упркос честим променама политичке климе свога доба, умео да се понаша избалансирано, прилагодљиво, користећи своју стручну спрему и политичко умеће.

Милош ЕРДЕЉАН

Основни биографски подаци. Милош Ердељан је рођен 12. децембра 1907. у Деви (Румунија, жупанија Хунедоара). Његов отац Милан (Емил) био је берберин, а мајка Ана, рођ. Кањижа, домаћица. Породица његовог деде по оцу, по коме је Милош добио име, боравила је једно време у Великом Семпетру. Милошев отац Милан одселио се затим у Деву, где је имао берберску радњу, а касније се дефинитвно преселио у Нови Сад. Осим Милоша, Милан и Ана имали су још четири сина и две кћери; сва су деца добила високо образовање.[36] Милошева породица изнедрила је више свештеника. Његов брат Милорад био је угледан свештеник у Новом Саду,[37] а брат Александар, као ђакон Саборне цркве у Новом Саду, убијен је 1942. приликом злогласне рације.[38] Милош се венчао 1935. у Бихаћу, са Ангелином Радоњић, из Негославаца (Хрватска), магистром фармације. У браку су имали сина Боривоја (рођ. 11. септ. 1936), који је био новинар и спољнополитички дописник *Политике*[39] и рано преминулу ћерку Браниславу. Милош Ердељан је преминуо 16. јула 1976. у Београду,[40] а сахрањен је на православном гробљу у Сремским Карловцима.[41]

---

[33] Андреј Милин, Миодраг Милин, *ССКДУР или Срби из Румуније на барикадама хладног рата* (двојезично, српско-румунско), Темишвар, 2009, стр. 67, 108–117.

[34] Eusebiu Narai, „Situaţia financiar-bancară în judeţul Severin (1044–1948) (III)", *Analele Banatului*, S.N., Arheologie – Istorie, XX, 2012, стр. 361–378.

[35] Mircea Rusnac, *Procesul conducătorilor partizanilor anticomunişti din Banat (1949)*, https://istoriabanatului.wordpress.com/2009/06/17/mircea-rusnac-procesul-conducatorilor-partizanilor-anticomunisti-din-banat-1949/ [Прегледао 20. марта 2021].

[36] Др Драгомир М. Батањац, *Српски Свети Петар*, Београд, 1997, стр. 170.

[37] Илија Томић, „Др Милош Ердељан – рад и дело, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати", књ. 7 (2010), стр. 45–52.

[38] *Споменица православних свештеника 1941–1945*, Београд 1960, стр. 68.

[39] Мирјана Сретеновић, „Судбине, прогони и успеси наших научника", *Политика*, 16. децембар 2019 (онлајн издање) http://www.politika.rs/scc/clanak/Култура/Судбине-прогони-и-успеси-наших-научника

[40] https://sr.wikipedia.org/Милош_Ердељан

[41] Благота Гардашевић, „† Протођакон др Милош Ердељан, професор Богословског факултета", *Богословље*, год. XX (XXXV), свеска 1 и 2, 1976, стр. 1–4.

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу и четири разреда средње грађанске школе завршио је 1922. у Сентандреји (Мађарска). Пошто је, након разграничења после Великога рата, цела породица прешла у Краљевину СХС, у Нови Сад, Милош Ердељан је уписао петогодишњу Богословију у Сремским Карловцима и завршио је 1927, са одличним успехом. Студирао је на Православном богословском факултету Универзитета у Београду и дипломирао 1931. године. Ради усавршавања и даљих истраживања, боравио је 1956–1957. у Јерусалиму, а 1961. у Бону.[42]

Професионална и дидактичка каријера. По завршетку факултета, најпре је радио као канцелариста у Сентандреји при Будимској епархији (1931–1933), а од 1933. до 1935.[43]окушао се као суплент за веронауку Реалне гимназије у Бихаћу. Од краја 1935. до октобра 1936. био је указни асистент на Катедри за *Свето писмо Старог завета* Православног богословског факултета у Београду. За време Другог светског рата остао је на факултету, али је, по налогу, привремено радио у Народној библиотеци у Београду. Првобитно је за доцента изабран 1943, међутим, у новим послератним политичким условима, његов избор је поновљен 1947. године. Као доцент радио је до 1952, када је изабран за ванредног професора. Када је Богословски факултет издвојен из састава Универзитета у Београду и када га је преузела Српска православна црква, Милош Ердељан је, упркос примамљивим понудама које је добио од Универзитета, остао на факултету, али је, сходно тадашњим црквеним правилима, 1955. примио чин ђакона, а следеће године је унапређен за протођакона. Током своје наставничке каријере предавао је више наставних предмета: Свето писмо Старог завета, Библијску историју, Библијску археологију, Старојеврејски језик, Црквено појање, Црквена правила (Типик). На Богословском факултету обављао је и низ административних функција: био је продекан (1952/53, 1954/55) и декан у више наврата (1955/56, 1963/64. и 1969/70). Пензионисан је 1973, али је и даље, до смрти, хонорарно предавао своје предмете.

Научна делатност. Своју научноистраживачку делатност Милош Ердељан је усмерио углавном ка основама православља, проучавајући и тумачећи Свето писмо Старога завета, али и бавећи се интерпретацијама хришћанских материјалних трагова на овим просторима.

Докторска дисертација. Милош Ердељан је одбранио докторску дисертацију *Одељци о слузи Господњем у Ис.[аија] 40–55.* на Православном богословском факултету Универзитета у Београду 30. јануара 1941. године.[44]

Пробрана библиографија.[45] *Одељци о слузи Господњем у Ис.[аија] 40–55*, Београд 1941; „Новопронађени свитци старозаветних и других књига у близини Јерихона", *Зборник Православног богословског факултета* I (1950), стр. 193–198; „Супституција имена Божјег у Старом завету", *Зборник Православног богословског факултета* II (1951), стр. 393–412; *Увод у Свето писмо Старог*

---

[42] И. Томић, *Нав. дело*, стр. 45–52.

[43] Д. Бонџић, *Нав. дело*, стр. 90–107.

[44] Зборник радова научног скупа „Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати", приредио Богољуб Шијаковић, Београд, 2010.

[45] И. Томић, *Нав. дело*, стр. 45–52.

завета, Свети архијерејски синод, Београд 1958 (скрипта); „Martin Noth, Geschichte Israels, 4. Aufl., Göttingen 1959 (приказ)", *Богословље* XIX (1960), св. 1 и 2, стр. 86–87; „Његова Светост Патријарх Српски г. Герман на прослави хиљадугодишњице Свете горе атонске", *Гласник СПЦ*, авг.–септ. 1963, стр. 331–344; „Конференција представника православних богословских факултета у циљу припреме другог конгреса православног богословља у Букурешту", *Богословље* XXIII (1964), св. 1 и 2, стр. 133–138; *Општи увод у Свето писмо Старог завета*, Београд–Фоча 2000.

Чланство у научним и стручним организацијама. Свети архијерејски синод Српске православне цркве изабрао га је 1968. за рецензента и члана Комисије за превод *Новог завета*. Био је више пута члан делегације СПЦ у посетама и разговорима са иностраним црквеним великодостојницима, бранећи и штитећи интересе своје матичне цркве и државе. Заступао је Српску православну цркву и Богословски факултет на разним међународним конгресима и конференцијама.

Награде и признања. Парадоксално, иако је учинио много за Српску православну цркву и за православље уопште, Милош Ердељан није се окитио посебним наградама и признањима, ни у отаџбини, ни у иностранству. Напротив, „чврсто држећи се истине и правде, поштења и принципа, … свој послератни период проживео је у сасвим скромним, скоро сиромашним животним условима."[46]

Посебности. Осим матерњега српског, Милош Ердељан познавао је и неколико страних језика: руски, енглески, мађарски, немачки, бугарски, а такође и класичне језике: старојеврејски, грчки и латински. Пошто је имао изванредан глас и слух, заволео је, практиковао и преносио црквено појање, те је важио за најбољег познаваоца црквеног певања међу теолозима. Као доказ може послужити лонгплеј плоча у издању Продукције грамофонских плоча из Београда (PGP RTB – LPV 2406) на којој је снимљена *Литургија* Ст. Ст. Мокрањца, где пева хор „Колегијум музикум", диригује Војислав Илић, а бас партитуру изводи као солиста управо др Милош Ердељан.[47] Педесетих година XX века, др Милош Ердељан водио је мушки хор при Саборном храму у Београду, у којем је члан био и потоњи епископ шумадијски др Сава (Вуковић). Др Милош Ердељан је за овај хор саставио обраде српског црквеног певничког појања које до тада нису постојале у српској црквеној музици.[48] Своју обимну личну библиотеку поклонио је Библиотеци православног Богословског факултета Универзитета у Београду. Тематика књига илуструје правце његових научних интересовања: књиге су старозаветне, археолошке, философске, дидактичке, уз приручнике за учење страних језика које је познавао, али и вредне световне књиге. По подвлачењима

---

[46] Исто, стр. 52.

[47] https://www.discogs.com/St-St-Mokranjac-Hor-Kolegium-Muzikum-V-Ilić-Žiivadin-Đorđević-Dr-Miloš-Erdeljan-Liturgija-Litur/release/14056382

[48] Ненад Ристовић, „Епископ Сава Вуковић и српско црквено појање", *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 48, Нови Сад, 2013, стр. 222; https://inmemoriam.in/portfolio-item/episkop-sava-vukovic/

и коментарима написаним на белинама, закључује се да их је Милош Ердељан веома прецизно и студиозно користио.[49] О животу и активности Милоша Ердељана у Румунији су написана два прилога.[50] Како закључује др Илија Томић, један од најбољих познавалаца живота и дела др Милоша Ердељана, он је био човек по много чему „испред свога времена", човек који „није много написао, али од њега написано, показује га као великога истраживача".[51]

Емилијан ЧАРНИЋ

Основни биографски подаци. Емилијан Чарнић је рођен 28. новембра 1914. у Чакову (Румунија, Тамишка жупанија), од оца Михаила Чарнића, трговца, и матере Анке, рођ. Илијевић, домаћице, родом из Црепаје.[52] Након разграничења Румуније и Југославије, породица Чарнић се настанила 1921. у Југославији, у Црепаји, али већ 1924. прелази у оближње Панчево. Емилијан је био ожењен Радмилом Станисављевић, наставницом вероnауке, и с њом имао сина Душана, рођеног 1945. године.[53] Емилијан Чарнић се упокојио 5. августа 1994. у Београду и сахрањен је у породичној гробници на Православном гробљу у Ружиној улици у Панчеву.

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу завршио је у Црепаји, а Државну реалну гимназију у Панчеву, где је матурирао 1932. године. На Богословском факултету Универзитета у Београду дипломирао је 1936. и за дипломски рад наредне године добио је светосавску награду за најбољи успех у 1936. години. Паралелно је студирао и на Филозофском факултету Универзитета у Београду и дипломирао 1942. године.

Професионална и дидактичка каријера. У периоду 1939–1941, након одслужења војног рока, радио је као професор веронауке (вероучитељ) у Државној реалној гимназији у Панчеву. Године 1947. постаје асистент за грчки језик на Богословском факултету, али рад почиње, по одобрењу, тек 1949. Провео је годину дана на усавршавању у Берну (Швајцарска), али, 1952, као последица искључења Богословског факултета из оквира Београдског универзитета, Свети архијерејски синод СПЦ поставља Емилијана Чарнића за чиновника на Богословском факултету, иако је он имао дидактичко звање асистента. Након повратка из Берна, по сопственој молби, али и помоћу сти-

---

[49] Љиљана Башић, Маја Аћимовић, Легати и библиотеке целине у библиотеци Православног богословског факултета Универзитета у Београду, 2017, стр. 468–483.

[50] Стеван Бугарски, *Завичајна књижевност Срба из Румуније 1918–1947*, Темишвар 2007, стр. 69–70, 542; Стеван Бугарски, Живко Милин, *Лексикон Срба књижевника са данашње територије Румуније 1705–2015*, Темишвар 2016, стр. 59–60.

[51] И. Томић, *Нав. дело*, стр. 51.

[52] С. Бугарски, Ж. Милин, *Нав. дело*, стр. 220–221.

[53] Више података о Емилијану Чарнићу, вид. у раду: Владан Таталовић, „Емилијан Чарнић као професор Новог Завета на Богословском факултету у Београду, у: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 1 (ПБФ Београд, 26. октобар 2006), Београд, 2007, стр. 13–28.

пендије Екуменског савета у Женеви, послат је на годину дана у Атину да би усавршио познавање грчког језика и културе. Тамо је и докторирао. Са стеченом титулом доктора наука, по повратку је убрзо наименован за доцента на Богословском факултету СПЦ у Београду, за предмете Свето писмо Новог завета и Грчки језик. По тадашњим црквеним правилима, као наставник на Богословском факултету, морао је имати и извесно црквено достојанство, па је тако рукоположен у чин ђакона 31. августа 1958. године. Избор за ванредног професора уследио је 1959. а за редовног 1973. године. У том својству радио је до 1977, када је пензионисан, али је ефективно предавао до 1980. године. Обављао је и неке административне функције (декан факултета, почев од 1965).[54]

Научна делатност професора Емилијана Чарнића веома је обимна и стога је тешко направити селекцију његових радова. Његова научна делатност одвијала се у два главна правца: проучавање личности апостола Новог завета (углавном, истраживање Посланица апостола Павла, тема његове докторске дисертације) и преводилачки рад са старогрчког језика (преводи *Светог писма Новог завета*, *Литургије Светог Јована Златоуста*, преводи *Псалтира* и *Требника*, тумачења разних библијских текстова итд.).[55] Осим научног рада оставио је и видан дидактички траг својим вишедеценијским деловањем на Богословском факултету, укључујући и уџбенике за студенте. Многи његови научни радови доживели су по неколико издања.

Докторска дисертација. Емилијан Чарнић је 29. јануара 1954. одбранио докторску дисертацију *Ко је писац посланице Јеврејима* и стекао докторску титулу на Богословском факултету у Атини.

Пробрана библиографија.[56] „Учење Посланице Јеврејима о Старом завету", *Гласник Српске православне цркве*, XXXVII 1–2, 8–14 (1955); „Хипотеза о Аполосу као писцу Посланице Јеврејима", *Богословље*, XVI 2, 68–82 (1957); „Хипотеза о Варнави као писцу Посланице Јеврејима", *Богословље*, XVI I, 80–86 (1957); *Посланице апостола Павла. Уџбеник за V разред богословије*, Београд, 1967; *Увод у свето писмо Новога Завета*, Београд, 1970; *Библијска ерминевтика*, Београд, 1971; „Традиционални и нетрадиционални фактори у превођењу Светог писма", *Богословље*, XXXI 1–2, 31–41:37 (1972); *Нови Завет* (превео Др Емилијан Чарнић), Београд, 1973 (после те године бројна поновна издавања); „Нови Завјет – превод Вука Стеф. Караџића", *Православна мисао*, XVIII 22, 173–175 (1975).

Чланство у научним и стручним организацијама. Био је члан Комисије Светог архијерејског синода СПЦ за превод богослужбених књига, а много је допринео као представник СПЦ на разним међународним црквеним скуповима, семинарима и конференцијама. Био је члан Академског савета Екуменског института за више теолошке студије у Јерусалиму.

---

[54] В. Таталовић, *Нав. дело*, стр. 13–28.

[55] О другим преводима Емилијана Чарнића, вид. у чланку: Родољуб Кубат, „Путеви ширења речи Божије из писма", *Каленић*, 2, 2016, стр. 35–36.

[56] https://scholar.google.com/scholar?hl=ro&as_sdt=0%2C5&q=Emilijan+Carnic&btnG=; Комплетан списак радова Емилијана Чарнића, вид. у књизи: С. Бугарски, Ж. Милин, стр. 220–221.

Александар Бранко СТЕФАНОВИЋ Млађи

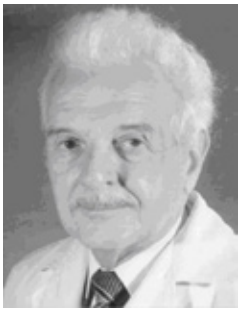

Основни биографски подаци. Александар Бранко Стефановић Млађи рођен је у Темишвару 30. августа 1921, од оца Миливоја, градског физикуса, и матере Катарине, зване Бела, рођ. Даниловић. Крштено име добио је по деди, Александру Бранку Стефановићу, такође лекару и угледној личности Срба у Банату и Темишвару, борцу за мањинска права, културном и друштвеном посленику овдашњих Срба, потомку чувене породице темишварских Стефановића.[57] Александар Бранко Мл. био је представник треће генерације темишварских Стефановића. Ожењен је био Јеленом рођ. Добаји, из Темишвара. У браку су имали ћерку Олгу, касније удату Петрашку, која је такође лекар, а са породицом живи у Немачкој.[58] Др Бранко Стефановић је, након дуге и тешке болести, преминуо у 74. години живота, крајем новембра 1995. у Немачкој.[59]

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу и Гимназију „К. Д. Лога" завршио је у Темишвару 1939. Уписао је Медицински факултет у Београду, али је, због ратних неприлика, 1941. морао да прекине студије и врати се у Темишвар. Наредне године наставио је студије на Медицинском факултету у Клужу, који је, опет због ратних неприлика, премештен у град Сибију. Апсолвирао је на Медицинском факултету 1945. године.

Професионална и дидактичка каријера. Одмах након апсолвирања Медицинског факултета, 1945, постао је приправник на тек основаном Медицинском факултету у Темишвару, на Катедри за анатомију, чији је шеф био реномирани професор др Залман Јагнов. Паралелно са радом у настави, Бранко Стефановић је радио и у болничком систему, најпре на Хируршком одељењу Железничарске болнице у Темишвару (1946–1948), а затим, у периоду 1948–1957, на Хируршкој клиници I, којом су руководили професори Поп и Даничко[60]. Почев од 1972, др Бранко Стефановић био је шеф Уролошке клинике у Темишвару и на том положају остао је до 1987. године. Дидактичку каријеру почео је као приправник, па асистент до 1964, када је промовисан за доцента. На том положају остао је до 1970, када је постао ванредни професор на Медицинском факултету у Темишвару. Редовни професор на овом факултету постао је 1976. године.[61] Ни поред своје интензивне стручне активности на клиници, др Александар Бранко Стефановић није заборавио своје српско порекло. Забележено је да су, када је ССКДУР 31. марта 1946. свечано

---

[57] Више о темишварским Стефановићима, вид. у чланку: Љубомир Степанов, „Александар Бранко Стефановић (1843–1896), лекар и друштвени радник", *Темишварски зборник* 3, Нови Сад, 2002, стр. 251–263.

[58] Љ. Степанов, *Нав. дело*, стр. 261.

[59] *Наша реч*, бр. 305, 8. децембар 1995, стр. 8.

[60] Проф. др Јоан Даничко (1899, Семлак, жуп. Арад – 1981, Темишвар) https://scoalasemlac.blogspot.com/2014/03/danicico.html

[61] Răzvan Bardan, Alin Cumpănaş, „In memoriam – Profesor Dr. Branco Ştefanovici", у: I. Sinescu, V. Tode, *File din istoria urologiei româneşti*, Edit. Universitară „Carol Davila", Bucureşti, 2017, стр. 113–115.

отворио „Народни универзитет", међу предавачима били адвокат Борислав Поповић и професор медицине Бранко Стефановић.[62] Такође, у периоду 1948–1949. године предавао је хигијену ученицима тада основаних школа у Темишвару: Српске мешовите гимназије и Српске педагошке школе.[63]

Научна делатност. Најзначајније дело проф. др Стефановића било је „хирургизирање" активности на Уролошкој клиници у Темишвару, путем увођења мноштва значајних хируршких интервенција (премијерно је обавио прве трансперитонеалне интервенције, операције бубрежног и надбубрежног рака и друге). Његовом заслугом организован је у Темишвару Национални симпозијум уролошке трансперитонеалне хирургије (1980). Такође, увео је и користио и друге значајне методе и поступке у уролошкој хирургији, на пример, аортографију, којом су се могли тачно одредити дијагноза и прецизан медицински поступак у случају бубрежног рака, бубрежне хипертензије и малформације. Своја медицинска знања и достигнућа несебично је пренео млађим колегама.

Докторска дисертација. Докторирао је на Медицинском и фармацеутском институту у Темишвару 1964, а ментор му је био академик Теодор Бургеле. Наслов дисертације гласи: *Флеботрафија доње шупље крвне вене и пелвеовенографија*.[64]

Пробрана библиографија. *Tromboza venoasă a membrelor inferioare*, [коаутор], Editura Medicală, Bucureşti, 1957; *Ghid terapeutic în nefrologie – urologie*, [коаутор], Editura Facla, Timişoara, 1977. Мноштво стручних радова представио је на конгресима Међународног уролошког друштва у Лондону 1964, Минхену 1967, Паризу 1979. и Сан Франциску (1982), а учествовао је и на уролошким конгресима и састанцима у Румунији, Југославији и Мађарској.

Чланство у организацијама. Проф. др Бранко Стефановић Мл. 23. јануара 1985. изабран је за члана Тамишког жупанијског савета радних људи српске националности, органа који је имао за циљ, између осталог, промовисање и афирмисање припадника националних мањина у политичком, економском, културном и грађанском животу Румуније.[65]

Мирко ЖИВКОВИЋ

Основни биографски подаци. Мирко Живковић је рођен 28. маја 1921. у Вењу (Румунија, Тамишка жупанија), од оца Драгомира, земљорадника, и матере Данице, домаћице. Био је ожењен Љубицом, рођеном Гаврилов, родом из Вења; имају сина Владимира Александра, по занимању инжењера. Др Мирко Живковић је преминуо 28. маја 2019; сахрањен је у Букурешту.[66]

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу похађао је у родном месту (1928–33), затим се уписао у први разред Учитељске школе у Темишвару

---

[62] А. Милин, М. Милин, Ц. Михајлов, *Нав. дело*, стр. 34.

[63] Д. Сабљић, *Нав. дело*, стр. 87, 124.

[64] Silvia Măruță (redactor responsabil), *Teze de doctorat 1948–1970*, Tipografia Universității București, 1973, стр. 318.

[65] Љ. Степанов, *Нав. дело*, стр. 47.

[66] *Наша реч*, бр. 1527, 2019, стр. 28–29.

(1933–34), али у њој није дипломирао. Наредних седам разреда (II–VIII разр.) похађао је у Српској секцији Учитељске школе у Темишвару (1934–41), где је дипломирао 1942. године.[67] Накнадно је дипломирао на Филолошком факултету Универзитета у Букурешту (1952).

Професионална и дидактичка каријера. По завршетку Учитељске школе радио је у Српској вероисповедној школи у Гаду (Тамишка жупанија, 1942–44) а затим био друштвенополитички активиста 1944–50. године. После дипломирања на Филолошком факултету Универзитета у Букурешту (1952) био је универзитетски наставник у Српској секцији истог факултета (1952–86); прешао је све наставне степене до звања редовног професора. У међувремену, био је и главни уредник Српске секције Државног издавачког предузећа у Букурешту 1950–68. године.

Научна делатност. Био је наставник и педагог, књижевник, лексикограф, аутор српско-румунских и румунско-српских речника и преводилац, историчар књижевности. Сарађивао је и објављивао књижевне расправе у књижевним часописима и стручне књиге у Румунији и иностранству. Био је један од предводника румунско-српске културне и књижевне сарадње.[68]

Докторска дисертација. Одбранио је докторску дисертацију из филологије 1971. године на Универзитету у Букурешту: *Доситеј Обрадовић у контексту српско-румунских односа*.

Пробрана библиографија.[69] *Доситеј Обрадовић у контексту српско-румунских односа*, Критерион, Букурешт, 1972; *Сведочанства о српско(југословенско)-румунским културним и књижевним односима*, Критерион, Букурешт, 1976; *Нама у аманет*, Критерион, Букурешт, 1991. Речници: *Dicţionar sârbocroat-român / Srpskohrvatsko-rumunski rečnik*, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti / Edit. Libertatea, Panciova, 1970; *Mic dicţionar român-sârbocroat*, Bucureşti, 1981; *Mic dicţionar sârbocroat-român*, Bucureşti, 1986; *Dicţionar român-sârbo(croat)*, Timişoara, 1994; *Dicţionar român-sârbo(croat)*, Timişoara, 1994; *Dicţionar sârb-român şi român-sârb*, Bucureşti, 1999. Преводи: Branislav Nušić, *Doamna ministru. Comedie în patru acte*, Bucureşti, 1954; Branislav Nušić, *Opere alese* [копреводилац], Bucureşti, 1957; Branimir Ćosić, *În vâltoare. Roman*, Bucureşti, 1961; Branislav Nušić, *Comedii. Un individ suspect. Doamna ministru. O familie îndoliată. Răposatul*, Bucureşti, 1964; Miroslav Krleža, *Hirotonisirea lui Aloiz Tiček. Trei domobrani. Marele maestru al ticăloşiei, Domnii Glembay*, Bucureşti, 1964; Antonije Isaković, *Ferigă şi foc. Nuvele şi povestiri*, Bucureşti, 1970. Остало: Аутор је или коаутор универзитетских уџбеника и студија на српском и румунском језику, као и десетак школских уџбеника за ученике српске гимназије.[70]

---

[67] Д. Сабљић, *Нав. дело*, стр. 297.

[68] Prof. dr. Octavia Nedelcu, *In memoriam: profesorul universitar dr. Mirco Jivcovici*, RTV 18. јуна 2019 (емисија на румунском језику); http://www.rtv.rs/ro/cronică/in-memoriam-profesorul-universitar-dr.-mirco-jivcovici_1026678.html

[69] Octavia Nedelcu, „Mirco Jivcovici la 85 de ani", *Romanoslavica*, XLI, Edit. Universităţii din Bucureşti, 2006, стр. 287–290; С. Бугарски, Ж. Милин, *Нав. дело*, стр. 61–64.

[70] Више о животу и активности проф. др. Мирка Живковића, вид. у: Octavia Nedelcu, Milena Jivcovici, „Profesorul Mirco Jivcovici la a 90-a aniversare", *Romanoslavica* XLVII, 3 (2011), стр. 5–7.

Чланство у научним и стручним организацијама. Био је члан Савеза писаца Румуније, члан Удружења слависта Румуније и члан Савеза новинара Румуније. Такође, био је члан Националног савета Румунске радио-телевизије (1971).[71]

Књижевне награде. Награду Савеза писаца Румуније добио је у Букурешту 1976. године.[72]

Борислав Д. КРСТИЋ

Основни биографски подаци. Борислав Д. Крстић рођен је 26. марта 1924. у Белобрешки (Румунија, Жупанија Караш-Северин). Његов отац Душан био је поштански чиновник, а мати Десанка, рођ. Станојевић, домаћица, била је из Крушчице (Србија). Борислав Д. Крстић имао је два брата: Чедомира Митровића, рођеног у Крушчици, по занимању лекара, и Петра Крстића, несталог на фронту за време Другог светског рата. У браку са Јелком Крстић, рођ. Мијатов, из Ченеја, професорком физике, има сина Душана, лекара онколога, и ћерку Десанку, информатичарку (обоје су рођени у Темишвару). Борислав Д. Крстић је преминуо 20. августа 2014; сахрањен је у Темишвару, на гробљу у улици Ступарилор.[73]

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу (I–IV разред) похађао је у оближњем селу Сушки, жупанија Караш-Северин (1931–35), а гимназију, са прекидима, због рата, почео је у Српској секцији Ниже гимназије „К. Ђ. Лога" у Темишвару (1935–36),[74] а наставио у гимназији у Петровграду (данашњем Зрењанину, 1935–43). Матурски испит положио је при крају рата, у Осијеку (1945). Образовање је наставио на Математичко-физичком факултету Универзитета „Виктор Бабеш" у Клужу (1946–50).

Професионална и дидактичка каријера. Већ при крају студија задржан је као асистент приправник на Катедри за математику матичног Универзитета „Виктор Бабеш" у Клужу (1949–50), али га родни крај више привлачи и он се, убрзо после апсолвирања на факултету, запошљава као професор математике у Српској мешовитој гимназији у Темишвару (1950–54). Најпре ради напоредно, затим прелази као наставник на Политехнички институт у Темишвару (садашњи Универзитет Политехника), где његова дидактичка каријера иде узлазном линијом. Промовисан је и ради као: асистент (1951–59), доцент (1959–64), ванредни професор (1964–71) и редовни професор (1971–86). У мировину је отишао 10. септембра 1986, после чега је радио као консултантни професор (1986–91). Био је шеф Катедре за математику, јединствене при целом Политехничком институту у Темишвару (1973–80), и једини ментор за докторске дисертације у домену математике на овом институту (1977–90).

---

[71] http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/23958

[72] http://www.uniuneascriitorilortm.ro/content/jivcovici-mirko

[73] Више о животу и раду проф. др. Бориславa Д. Крстића вид. у књизи: *Борислав Д. Крстић – математичар, педагог, есејиста* (Приредили: Стеван Бугарски и Божидар Панић), Темишвар, 2017.

[74] Д. Сабљић, *Нав. дело*, стр. 240.

Научна делатност. Научни домени у којима је истраживао и предавао били су: математичка анализа, геометрија, функционалне једначине, функционалне неједначине, теорија апроксимације, теорија бројева.

Докторска дисертација. Докторску дисертацију *Функционалне једначине које дефинишу полиноме* одбранио је 1969, на Факултету математике и механике Универзитета „Бабеш–Бојај" у Клужу, под менторством академика Тиберија Поповићуа.[75]

Пробрана библиографија.[76] *Geometrie Analitică şi Diferenţială* [коаутор], Edit. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1968; „Quelques considérations sur certaines équations fonctionnelles du troisième ordre" [коаутор], *Publikacije Elektrotehničkog fakulteta. Serija Matematika i fizika* 210–228 (1968): 75–79; „Quelques considérations à propos de l'équation fonctionelle de Binet-Cauchy" [коаутор], *Aequationes mathematicae* 3 (1969): 198–199; „Compleménts au traité de Mitrinović, II: sur quelques inégalités integrals" [коаутор], *Publikacije Elektrotehničkog fakulteta. Serija Matematika i fizika* 381–409 (1972): 9–12; *Matematici Speciale* [коаутор], Edit. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981; *Extensions of some finite difference equations for the case of distributions* [коаутор], *Mathematica-Revue d'analyse numérique et de théorie de l'approximation. L'analyse numérique et la théorie de l'approximation* (1982): 49–57; „General solution of the arctangent functional equation" [коаутор], *Mathematica-Revue d'analyse numérique et de théorie de l'approximation. L'analyse numérique et la théorie de l'approximation* 12.2 (1983): 113–123; „A note on Jensen's discrete inequality" [коаутор], *Publikacije Elektrotehničkog fakulteta. Serija Matematika* (1993): 29–35; *Handbook of Number Theory I* [коаутор], ed. I, Kluwer Acad. Publ., Dordrecht, 1995; ed. II, Springer, 2006; „A mapping associated to Chebyshev's inequality for integrals" [коаутор], *Publikacije Elektrotehničkog fakulteta, Serija Matematika* 10 (1999): 63–67; „On the log-quadratic functional equation" [коаутор], *Facta universitatis-series: Mathematics and Informatics* 15 (2000): 27–36; *Handbook of Number Theory II*, Kluwer Acad. Publ., Dordrecht, 2004; *Monografia Departamentului de Matematică al Universităţii „Politehnica" din Timişoara* [коаутор], Edit. Politehnica, Timişoara, 2009.

Чланство у научним и стручним организацијама. Члан Математичког друштва Румуније 1951–91; Члан математичког друштва „American Mathematical Society" (САД) од 1975; рецензент радова објављених у рефератским часописима *Mathematical Reviews* и *Zentralblatt für Mathematik*, почевши од 1965, непрекидно.

Награде и признања. Награда Министарства просвете за објављену књигу *Geometrie Analitică şi Diferenţială*, Bucureşti, 1968; Признање „Културна заслуга" („Meritul cultural") поводом прославе 50. годишњице постојања Политехничке школе у Темишвару, 1970. године.

Посебности. Био је главни уредник стручног часописа темишварског Политехничког института *Scientific Bulletin of the „Politehnica" University of*

---

[75] S. Măruţă, *Нав. дело,* стр. 75.

[76] Потпунији подаци у: *Борислав Д. Крстић – математичар, педагог, есејиста*, Темишвар, 2017, https://scholar.google.com/scholar?hl=ro&as_sdt=0%2C5&q=Crstici+Borislav&btnG=

Timişoara, Transactions on Mathematics and Physics, 1978–2014. Такође је био председавајући члан Симпозијума „Тиберију Поповићију" (Seminarul „Tiberiu Popoviciu" de Ecuatii Functionale, Aproximare si Convexitate), на којем је учествовао и као уредник анала тог симпозијума, упоредо са научним радовима. Био је сарадник у организовању и учесник са научним радовима симпозијума „Symposium of Mathematics and its Applications" у оквиру Политехничког института у Темишвару, 1985. године. Заједно са супругом, проф. Јелком Крстић, преводио је уџбенике математике са румунског на српски језик за школе из Румуније у којима се предавање одвија на српском. Преводио је уџбенике математике са српског на румунски језик за школе са предавањем на румунском језику из Војводине. Са проф. Драганом Стојановићем са Букурештанског универзитета превео је на српски за издавача „Нолит" из Београда књигу Соломона Маркуса *Математичка поетика* (Solomon Marcus, *Poetica Matematică*).

Изрека коју је као животну мудрост поштовао била је: „Labor omnia vincit improbus". Објављивао је есеје о разним културним, литерарним, филозофским и историјским темама, као и написе о савременим догађајима, у локалном српским гласилима из Румуније.

Момчило ЛУБУРИЋ

Основни биографски подаци. Момчило Лубурић је рођен 10. фебруара 1924. у месту Риоца, у близини Билеће, у Источној Херцеговини,[77] али је породица Лубурић пореклом из Црне Горе.[78] Његов деда Мрдак Лубурић био је у народу опевани Сердар од Билећа, један од јунака Херцеговачке буне 1875. године.[79] У младости, Момчило Лубурић је учествовао у Народноослободилачком покрету у Србији, у илегали. У време Информбироа, 1949, пошто се определио против Тита, емигрирао је у Румунију препливавши Дунав и стигао у Букурешт. Имао је два брата: старији Раде (који је, заједно са супругом Зором, такође емигрирао у Румунију) и млађи Срба (који је у то време био заточен на Голом отоку).[80] Иако су били под сталном и дугорочном присмотром безбедносних органа, многи од југословенских емиграната наставили су да живе и раде у Букурешту, а неки од њих обогатили су културни живот српске, али и румунске, заједнице, радећи у разним културним или просветним институцијама.[81] Момчило Лубурић је као „сумњив" извесно време био затворен (а такође и брат и снаха), а после изласка из затвора био је под сталном присмотром, са мањим прекидима, до 1987. године.[82]

---

[77] https://www.poreklo.rs/2012/06/21/bile%C4%87a-i-okolna-sela/

[78] https://prabook.com/web/momcilo.luburici/3209635

[79] https://www.politika.rs/scc/clanak/383845/Svet/Brzopotezno-resavanje-krize-u-Rumuniji#!

[80] http://www.politika.rs/scc/clanak/99682/Luburiceva-linija-zivota

[81] Октавија И. Неделку, Лидија В. Чолевић, „Срби у Букурешту. Општи приказ", *Исходишта*, 2 (2016), стр. 165.

[82] http://evz.ro/noapte-beciul-securitatii-luburici.html

Школовање, стручно усавршавање. Започео је да студира на Правном факултету Универзитета у Београду, али је због појаве Резолуције Информбироа, као декларисани противник Тита, морао да прекине студије. Након пуштања из једногодишњег затвора у Букурешту, једно време радио је као преводилац за лист *Скантеја*, а почев од 1952. ангажован је у Државном издавачком предузећу, где се доказао као један од најбољих преводилаца међу југословенским емигрантима.[83] Касније је наставио студије на Правном факултету Универзитета у Букурешту и дипломирао 1954. године. Ту ће касније постати асистент, докторирати и бити промовисан до звања редовног професора.

Професионална и дидактичка каријера. На Правном факултету Универзитета у Букурешту прешао је све дидактичке степене, од асистента до редовног професора.

Научна делатност. Његова научна делатност била је усмерена на истраживање и проучавање теоретских и практичних аспеката правних наука, како на државном тако и на међународном нивоу, на аспекте интеграције Румуније у европске структуре итд.

Докторска дисертација. Докторирао је 1959. на Факултету правних и административних наука Универзитета „К. Ј. Пархон" у Букурешту, одбранивши дисертацију *Прилози студирању општих проблема народног законодавства у Н. Р. Румунији*.[84]

Пробрана библиографија.[85] *Contributii la studiul legalitatii populare în RPR* [коаутор], Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961; *Teoria generală a statului şi a dreptului* [коаутор], Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1967; *Provocări ale aderării României la Uniunea Europeană* [коаутор], Editura Pro Universitaria, Bucureşti, 2007; *România – Uniunea Europeană – de la aderare la integrare* [коаутор], Editura Pro Universitaria, Bucureşti, 2008; *DEMOS.: Evoluţii în procesul integrării europene a României* [коаутор], Pro Universitaria, Bucureşti, 2009; „La început de drum – mesajul prof. univ. dr. Momcilo Luburici, Preşedintele Universităţii Creştine 'Dimitrie Cantemir'", *Revista Univers Strategic* 1.1 (2010): 11–13; „Proprietate, criză, responsabilitate", *Revista Univers Strategic* 1.2 (2010): 11–22; *Teoria generală a dreptului*, Ediţia a II-a, Editura Oscar Print, Bucureşti, 2010.

Чланство у научним и стручним организацијама. Био је председник и члан стручног одбора више националних и међународних научних конференција: International Conference on EU and Black Sea Regions, First Edition, Bucharest, 2012; International Conference „Current Issues in the Economic and Social Thinking, Science and Practise", Cluj-Napoca, 2013; A III-a Conferinţă Naţională „Turism şi dezvoltare durabilă", Timişoara, 2014. Био је члан руководећег одбора часописа *Analele Universităţii Creştine „Dimitrie Cantemir"*, Seria Istorie – Serie nouă. Хонорарни је члан уредништва стручног часописа *Quaestus* из Темишвара.

---

[83] M. Milin, A. Milin, *Sârbii din România – documentar şi studii despre remodelarea identităţii*, Târgovişte, 2017, стр. 156.

[84] S. Măruţă, *Нав. дело*, стр. 49.

[85] https://scholar.google.com/scholar?hl=ro&as_sdt=0%2C5&q=luburici+momcilo&btnG=

Награде и признања. Носилац је националног ордена – *Ordinul naţional Serviciul Credincios în grad de Cavaler*, који му је доделио председник државе декретом бр. 947 од 29. новембра 2002, за посебне заслуге у научној и дидактичкој активности, за модернизовање и промовисање реформе наставе.[86] Добитник је, такође, Плакете румунског Сената, као знак поштовања „за све што је урадио за универзитетски дух у Румунији". Од Западног универзитета „Василе Голдиш" из Арада добио је титулу почасног доктора и специјалну медаљу EURAS (Eurasian Universities Union). Био је и председник Удружења приватних универзитета Румуније.

Посебности. Године 1990, са колегиницом проф. др Корином Адријаном Думитреску, основао је први приватни универзитет у Румунији – Хришћански универзитет „Димитрије Кантемир" у Букурешту. Годинама је био први ректор овог универзитета, а касније је постао његов председник. Током три деценије, Хришћански универзитет је постао један од највећих приватних универзитета у Румунији, са филијалама у више градова (Клуж, Плојешти, Темишвар, Констанца).

Коста СТАНИСАВ

Основни биографски подаци. Коста Станисав рођен је 25. маја 1926. у селу Дежану (Румунија, општина Моравица, Тамишка жупанија). Његов отац Вељко, ратар, такође је рођен у Дежану, а мати Милица, рођ. Бакић, домаћица, пореклом је из Соке. Коста је имао брата Богољуба, који је по занимању био књиговођа, и сестру Јованку, уд. Барбулов, у Дежану, домаћицу. Оженио се Мартом Паулом, рођ. Бутнарју, родом из града Одорхеју Секујеск (жупанија Харгита), која је била професор хемије. Имају двоје деце: сина Косту, који је по занимању инжењер хемије и живи у Клуж-Напоки, и ћерку Делију, удату Куйбуш, која је такође инжењер хемије у Клуж-Напоки.[87]

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу завршио је у Дежану (1933–39), Српску секцију Ниже гимназије „К. Д. Лога" у Темишвару похађао је од 1939. до 1943, односно Српску секцију Више гимназије „К. Д. Лога" у Темишвару од 1943. до 1947, када је матурирао (био је апсолвент прве промоције Српске секције Више гимназије „К. Д. Лога" у Темишвару). Залагањем тадашњега Савеза словенских културно-демократских удружења у Румунији (ССКДУР), он и још неколико колега – Срба апсолвената, послати су у Београд да тамо стекну високо образовање и вратили су се у Српску секцију матичне гимназије као стручни професори. Коста Станисав одабрао је Природно-математички факултет на Универзитету у Београду. Тамо је успешно завршио прву годину студија (1947/48), међутим, због појаве

[86] Декрет је објављен у службеном листу *Monitorul oficial* (nr. 918 din 16 decembrie 2002).
[87] Основне податке о Кости Станисаву саопштио нам је његов син Коста Станисав Мл.

„Резолуције Имформбироа о стању у КП Југославије" 28. јуна 1948. и погоршања односа између две земље, морао се (као и остали студенти из Румуније) вратити са студија у Београду. Пошто им је призната прва година студија, могли су се уписати на факултете у Румунији. Коста Станисав се уписао на Факултет хемије „Виктор Бабеш" на Универзитету у Клужу и дипломирао је 1952. године.[88]

Професионална и дидактичка каријера. Већ почетком IV године студија (16. октобра 1950), због свог изванредног школског успеха, наименован је за приправника на Катедри органске и аналитичке хемије истог факултета. Почев од 1. октобра 1952, постаје асистент, а 1. децембра 1957. унапређен је у звање „шефа лабораторијских радова" (звање које је тада омогућавало наставнику да обавља само лабораторијске вежбе са студентима). Након две године, 1. децембра 1959. стиче звање доцента и предаје студентима IV године хемију координативних комбинација и неорганску анализу. Дидактички степен ванредног професора стиче 25. фебруара 1972. и на том положају остаје до пензионисања, 3. октобра 1991. године. Дакле, Коста Станисав је цео свој радни век провео као наставник на Факултету хемије у Клуж-Напоки.

Научна делатност. Осим наведених домена у којима је радио са студентима, научне области његовог интересовања биле су: квантитативна и квалитативна аналитичка хемија, хемија комплексних комбинација, неорганска микроанализа и неорганска хемијска технологија. У домену практичних примена, истраживао је употребу минерала гвожђе триоксида (Fe_2O_3), који настаје након производњења сумпорне киселине (H_2SO_4), у улози примарне материје за добијање сировог гвожђа и челика.

Докторска дисертација. Докторску дисертацију *Проучавање натријум полифосфата – Грахамове соли* одбранио је 18. децембра 1964. на Факултету хемије у Клуж-Напоки, а следеће године Сенат Универзитета „Бабеш-Бојај" из Клуж-Напоке доделио му је научну титулу доктора хемије. Ментор његове докторске дисертације била је академик Ралука Рипан.[89]

Пробрана библиографија.[90] „Le comportement des polyphosphates metalliques solubles envers les echangeurs dions. 3. la separation du titane (4) davec le cobalt (2) le nickel (2) et le cuivr (2) a laide des cationites", [коаутор] *Revue Roumaine de Chimie* 11, 7 823 (1966); „The behavior of soluble metallic polyphosphates in the presence of ion exchangers. IV. the separation of cerium (IV) from cobalt (II) and copper (II) with cationites", (in french), [коаутор] *Chim. Anal*. (Paris), 49, 469–472 (1967); „Behaviour of soluble metallic polyphosphates in presence of ion exchangers (4). separation of cerium (4) from cobalt (2) and copper (2) with cationites", [коаутор] *Chimie analytique* 49, 9 469 (1967); *Chimia combinaţiilor complexe*, Univ. Babeş-Bolyai Cluj-Npoca, 1975; „Cinetique et mecanisme de la reaction entre l'ion diaquotetramine-co (III) et l'ion polyphosphate", [коаутор] Stud. Univ. Babes-Bolyai, *Chem*., 20, 11–14 (1975); „Synthese de quelques nouveaux hexapolyphosphates metalliques et complexes", [коаутор] Stud. Univ. Babes-Bolyai,

---

[88] Д. Сабљић, *Нав. дело*, стр. 79, 243, 259.
[89] S. Măruţă, *Нав. дело*, стр. 133.
[90] https://scholar.google.com/scholar?hl=ro&as_sdt=0%2C5&q=Stanisav+C&btnG=

Chem., 22, 1, 53–57 (1977); „Die kinetik und der reaktionsmechanismus zwischen dem hexaaquochrom (III)-ion und trimetaphosphat-anion in wasseriger loesung", [коаутор] Stud. Univ. Babes-Bolyai, *Chem*., 23, 1, 65–69 (1978).

Посебности. Као наставник усмеравао је 320 дипломских радова студената са Факултета хемије, а био је члан у 57 комисија за одбрану докторских дисертација, од којих је на шест био председник, и то на универзитетима у Клуж-Напоки, Букурешту, Јашу и Темишвару. Био је научни секретар факултета (осам година) и шеф Катедре неорганске хемије (1989–1991). Боравио је, по неколико месеци, ради специјализације и сарадње, на одговарајућим факултетима у Будимпешти, Братислави и Љубљани. Био је коаутор у реализацији неких практичних примена (патената) у хемији: Уређај за одређивање влажности у фриготехничкој индустрији; Брзи метод одређивања слободне киселине путем електролизе; Метод добијања амонијака и кисеоника помоћу координативних једињења молекуларног азота и молекуларног кисеоника и других.

Мирко М. МИЛИЋ

Основни биографски подаци. Мирко М. Милић је рођен 21. априла 1932. Родно место му је град Галац, на истоку Румуније. Отац му је службовао као бродски пилот, па се тако објашњава његово место рођења. Преминуо је 6. септембра 1993. у Берну (Швајцарска), непосредно по завршетку једне стручне европске конференције.[91]

Школовање, стручно усавршавање.[92] Средњу школу с матуром завршио је у Београду 1950. године. Дипломирао је на Електротехничком факултету Универзитета у Београду, Одсек за телекомуникације. На истом факултету је, као електротехнички инжењер, наставио да се усавршава: магистарску титулу стекао је 1963, са магистарским радом *Примена теорије графова на анализу електричних мрежа са вишеприступним елементима*, а 1968. одбранио је докторску дисертацију.

Професионална и дидактичка каријера. Жељан усавршавања и примене теоретских сазнања у пракси, Мирко Милић је још као студент извесно време радио у Институту за нуклеарне науке „Борис Кидрич" у Винчи, надомак Београда. Као асистент 1957. ангажован је на матичном Електротехничком факултету, на предмету Теорија електричних кола. Његова дидактичка каријера се даље одвијала узлазном линијом: 1963. изабран је за доцента, 1973. за ванредног а 1980. за редовног професора. Сходно својој концепцији о вези теорије и праксе, истовремено је радио као спољни сарадник и у другим

---

[91] Д. Бонџић, *Нав. дело,* стр. 100–107.

[92] Више о професору Мирку М. Милићу у књизи *Наших 50 година (Електротехнички факултет 1948–1998)*, ЕТФ, Београд, 2003, стр. 55, и у *Енциклопедији српског народа*, Београд, 2008, стр. 653.

институцијама: на Институту „Никола Тесла" у Београду (1961–65) и на Математичком институту у Београду. Усавршавао се и у иностранству, на Imperial College of Science and Technology у Лондону (1965–67, и то као стипендиста Британског савета), затим на Калифорнијском универзитету у Берклију (University of California, Berkeley), једном од престижних светских универзитета (1977), где је боравио као позвани професор-истраживач.

Научна делатност. Научни домени у којима је предавао на факултету могу се сврстати у следеће правце електротехнике: теорија и пројектовање електричних кола, теоријска електротехника, теорија електричних мрежа. У истраживању је пажњу посветио такозваним „класичним" методама у електротехници (теорија и динамичке једначине електричних кола и система, квалитативна анализа стабилности електричних система), као и увођењу у електротехнику модерних математичких појмова и метода (теорија графова, као и најновије теорије неуралних мрежа, посебно целуларних неуралних мрежа). Његови радови, објављени у стручним часописима или саопштени на разним домаћим или страним конференцијама, наишли су на веома позитиван одјек међу стручњацима. Објавио је стотинак научних радова (од којих 30 у реномираним иностраним часописима), али иако је био претежно склон теорији, израдио је пет истраживачких студија, написао пет књига и има један патент.[93]

Докторска дисертација. Дисертацију *Тополошко динамичне особине модела стања нерецирочних мрежа* одбранио је 1968. на Електротехничком факултету Универзитета у Београду. У дисертацији је применио најмодерније (за то време) математичке теорије (теорију графова и динамичку топологију) у једном изразито практичном домену електротехнике.

Пробрана библиографија.[94] „Flow-Graph Evaluation of the Characteristic Polynomial of a Matrix", *IEEE Transactions on Circuit Theory* 11, 3, 423–424 (1964); *Zadaci iz teorije električnih kola*, Naučna knjiga, Beograd, 1970; *Teorija grafova i njene primene*, [коаутор] Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1971; „General passive networks-Solvability, degeneracies, and order of complexity", *IEEE Transactions on Circuits and Systems* 21, 2, 177–183 (1974); „The anti-Lagrangian equations: a missing network description", [коаутор] *Journal of the Franklin Institute* 307, 183–191 (1979); *Teorija električnih kola*, Naučna knjiga, Beograd, 1983; „Theorems on the bounds of solutions of semi-state models", [коаутор] *Int. J. of Control* 43, 3, 859–867 (1986); „Some properties of solutions of the semi-state model for nonlinear nonstationary systems", [коаутор] *Circuits, Systems and Signal Processing* 5, 1, 109–123 (1986); „Extended stability of motion of semi-state systems", [коаутор] *Int. J. of Control* 46, 6, 2183–2197 (1987); „Stability analysis of singular systems, Circuits", [коаутор] *Systems and Signal Processing* 8, 267–287 (1989); *Bounds on solutions of discrete singular systems*, [коаутор] 1990 IEEE International Symposium on Circuits and Systems (ISCAS), 1990 – ieeexplore.ieee.org; „Qualitative analysis of electronic linear programming neural

---

[93] http://nds.edu.rs/clanovi/prof-dr-mirko-milic/

[94] https://scholar.google.com/scholar?hl=ro&as_sdt=0%2C5&q=mirko+mili%C4%87&oq=Mirko+Mili

networks", [коаутор] *Int. J. of Electronics* 75, 3, 441–450 (1993); *Elektricno modelovanje fizickih procesa*, Bit inzenjering, Beograd, 2004. (ponovljeno izdanje).

Чланство у научним и стручним организацијама. Био је члан-сениор института IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers) и члан SEFI (Société Européene pour la formation des ingénieurs). Носилац је специјалног сведочанства IEEE за 1984. Представљао је Југославију у Међународном комитету за теоријску електротехнику и у Информационом комитету SEFI. Био је стални члан многих научних комитета великих међународних конференција (ECCTD, ISCAS и др.), на којима је председавао одређеним седницама. Добитник је награде ETAN за најбољи рад из електронике за 1967. Одржао је предавања по позиву на многим међународним скуповима и универзитетима. За дописног члана Српске академије наука и уметности (САНУ) изабран је 15. децембра 1988. (приступна беседа: „Приказ досадашњих најзначајнијих резултата научног рада").

На Електротехничком факултету Универзитета у Београду основана је „Фондација професора Мирка Милића", преко које се награђују најбољи студент завршне године на овом факултету и најбољи стручни рад из области Теорије електричних кола.

Војислава СТОЈАНОВИЋ

Основни биографски подаци. Војислава Стојановић је рођена 18. априла 1934. у селу Белобрешки (Румунија, жупанија Караш-Северин). Отац Ђока био је бачвар, а мати Смиља, рођ. Панић, домаћица. Војиславин брат Драган Стојановић апсолвент је Филозофског факултета Универзитета у Букурешту и редовни професор на истом факултету, а сестра Лепосава, удата Симић, инжењер агроном. Војиславин супруг Миливој Георгијевић био је универзитетски наставник и књижевни критичар. Преминула је 16. јуна 1989. у Букурешту; сахрањена је на гробљу са Липовског пута у Темишвару.[95]

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу (I–IV разред, 1941–45) почела је у Белобрешки, а наставила у Белој Цркви (V–VII разред 1945–48). Уписала се у Српску педагошку школу у Темишвару (1948), али је одустала 1951. Накнадно, као ванредна ученица исте школе, апсолвирала је 1953. године. Затим је студирала на Институту за стране језике, Смер српскохрватски језик и књижевност на Универзитету у Букурешту (1957–62), где је дипломирала 1962. године.

Професионална и дидактичка каријера. Најпре је радила као учитељица у родној Белобрешки (1953–56), а затим је постала наставник на Катедри за српскохрватски језик Универзитета у Букурешту; прешла је дидактичке

[95] С. Бугарски, Ж. Милин, *Нав. дело*, стр. 194–197.

степене од асистента до звања ванредног професора (1962–89). Кратко време (1956–57) била је уредник темишварског листа на српском језику *Правда*.

Научна делатност. Осим универзитетских обавеза, бавила се књижевним превођењем и књижевном критиком, како са теоретског тако и са практичног аспекта. Њени специјализовани стручни радови и расправе (педесетак) обухватају књижевну тематику из југословенске књижевности, књижевних румунско-српских односа и прожимања, као и из словенских књижевности.

Докторска дисертација. Докторску дисертацију *Савремени југословенски роман* одбранила је 1972. на Букурештанском универзитету, под менторством проф. др Константина Кицимије; дисертација није објављена.

Пробрана библиографија.[96] *Вук Стефановић Караџић. Лик и дело у контакту са румунском културом*, Критерион, Букурешт, 1967; *Историја југословенске књижевности. Епоха српског романтизма*, Букурешт, 1973; „Uticaj rumunskog jezika na književni srpskohrvatski jezik u SR Rumuniji (na osnovu publikacija *Banatske novine* i *Književni život*)", *Radovi Simpozijuma o jezičko-dijalektalnim interferencijama i filološkim paralelizmima* (Zrenjanin, 9–13. X 1974): 451–463; *Raporturi literare româno-slave*, [коаутор] Tipografia Universităţii din Bucureşti, 1976; *Dicţionar poliglot de termeni lingvistici*, [коаутор] Tipografia Universităţii Bucureşti, 1978; „Kalkovi prema rumunskim modelima u temišvarskim publikacijama na srpskohrvatskom jeziku", *Actele Simpozionului de raporturi culturale, literare şi lingvistice româno-iugoslave* (Bucureşti, 21–25. X 1976) (1979): 579–582; *Трајање: избор из поезије и прозе на српскохрватском језику у Румунији*, Ваљево, 1986. Преводи: Andrić, Ivo. *Povestea cu elefantul vizirului*, [копреводилац] ELU Bucureşti, 1966; Desnica, Vladan. *Primăverile lui Ivan Galeb (Jocurile primăverii şi ale morţii)*, [копреводилац] Editura Univers, Bucureşti, 1972; Hristić, Jovan, *Formele literaturii moderne*, Bucureşti: Editura Univers, 1973; Matošec, Milivoj, *Pe urmele jurnalului de bord* [копреводилац], Bucureşti: Editura Tineretului, 1965; Lalić, Mihajlo, *Nunta*, [копреводилац], Bucureşti: ELU, 1967; Marinković, Ranko. *Mîinile şi alte povestiri* [копреводилац], Bucureşti: ELU, 1968; Selimović, Meša. *Dervişul şi Moartea*, Bucureşti: Editura Univers, 1971; Pekić, Borislav. Pelerinajul lui Arsenie Njegovan, Bucureşti: Editura Univers, 1985; Lukić, Sveta. Flori de apă. [копреводилац], Bucureşti: Editura Univers, 1988.

Чланство у научним и стручним организацијама. Била је члан Савеза писаца Румуније, почасни члан Удружења књижевника Србије и члан Савеза слависта Румуније. Такође, била је члан редакцијског колегијума књижевног часописа *Књижевни живот* из Темишвара.

Награде и признања. Савез Срба у Румунији постхумно јој је доделио Велику базјашку повељу (2003).

Александар НИКИЋ

Основни биографски подаци. Александар Никић је рођен 29. маја 1935. у Иванди (Румунија, Тамишка жупанија), од оца Радована, трговца, и матере

---

[96] Потпуни списак књижевног опуса Војиславе Стојановић, вид. у књизи: *Војислава Стојановић, Додири и прожимања* (прир. Стеван Бугарски), Темишвар, 2009, стр. 194–197.

Катице, рођ. Станков, учитељице. Његов брат Милан је по занимању електроинжењер. Оженио се колегиницом са факултета Чечилијом, рођ. Баческу (по занимању електроинжењер), и с њом има двоје деце: Звездана, инжењера информатике, који живи у Немачкој, и Делију, машинског инжењера и доктора наука, која живи у Канади. Александар Никић је преминуо у Темишвару 22. јануара 2020; сахрањен је на гробљу с Липовског пута.[97]

Школовање, стручно усавршавање. Основну школу (1942–49) и Средњу електротехничку школу (1949–53) похађао је у Темишвару, а затим је дипломирао на Електротехничком факултету Политехничког института у Темишвару (1953–58) и стекао диплому електроинжењера.

Професионална и дидактичка каријера. Недуго по завршетку студија, 1959, запошљава се на матичном универзитету (тада, Политехнички институт), на Машинском факултету, где ће остати до пензионисања, најпре као асистент (1959–66), затим као доцент (1966–71), па ванредни професор (1971–80) и редовни професор, до пензионисања (1980–2000). Након тога радио је и даље као консултантни професор сарадник. Ефективан рад на Политехници у Темишвару прекинуо је једино у периоду 1974–76. године, када је као гостујући професор предавао на Националном универзитету Републике Заир (UNAZA).

Научна делатност. Предавао је разне научне дисциплине на Машинском факултету, углавном везане за технологију материјала, а главни домен његових научних истраживања био је прерада материјала путем неконвенционалних технологија, конкретно, помоћу електроерозије и ласера.

Докторска дисертација. Године 1970. одбранио је докторску дисертацију *Основне појаве при преради помоћу електричних варница са осцилаторном електродом*, а ментор му је био проф. др Аурел Карол Нану, са Политехничког института „Трајан Вуја" у Темишвару.[98]

Пробрана библиографија.[99] *Maşini unelte*, vol. 2 (1964); *Tehnologia materialelor şi maşini unelte*, vol. 1 (1974); *Tehnologia materialelor*, vol. 1 (1978); vol. 2 (1981); *Prelucrarea prin eroziune în construcţia de maşini*, Timişoara, Editura Facla, 1983; *Prelucrarea datelor experimentale: curs [mecanică]* (1996); *Lasers for material processing,* [коаутор] Proc. SPIE. 3405, ROMOPTO '97: Fifth Conference on Optics, Proceedings Paper | 2 July 1998; *Off-line multiresponse optimization of gas-jet-assisted CO_2 laser cutting of polymettacrylate*, [коаутор] Proc. SPIE. 3405, ROMOPTO '97: Fifth Conference on Optics, Proceedings Paper | 2 July 1998; *Formarea profesională în inginerie. Ieri, azi, mâine. Eseuri* Timişoara: Editura „Politehnica", 2004; „Through-transmission laser welding of polymers–temperature field modeling and infrared investigation", [коаутор] *Infrared Physics & Technology* 51, 73–79 (2007); „Laser beam scattering effects in non-absorbent

---

[97] https://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Nichici
[98] S. Măruţă, *Нав. дело*, стр. 375.
[99] https://scholar.google.com/scholar?start=10&q=nichici+alexandru&hl=ro&as_sdt=0,5

inhomogenous polymers", [коаутор] *Optics and lasers in Engineering* 45, 405–412 (2007); *Lucrări ştiinţifice: concepere, redactare, comunicare*, Timişoara: Editura „Politehnica", 2008, друго издање 2010; *„Factors Affecting the Energy Consumption in Pulsed Nd: YAG Laser Cutting of Glass Fiber/epoxy Composite*, [коаутор] Materiale plastice, 2012 – revmaterialeplastice.ro; *Şansă şi determinare* (memorialistică), Timişoara: Editura „Politehnica", 2014; *Искрено о свему. Моја животна прича* (на српски превео Светозар Живанов), Савез Срба у Румунији, 2017.

Чланство у научним и стручним организацијама. Изабран је за почасног члана Фондације Политехника у Темишвару, 2011.

Награде и признања. Добитник је Видовданске повеље Савеза Срба у Румунији (2006) и титуле „професор емеритус" (2014).

Посебности. Био је ментор докторских дисертација од 1990. године (укупно 11 урађених и одбрањених дисертација, од којих четири под заједничким међународним покровитељством). Био је декан Машинског факултета (1980–85), шеф Катедре машинске технологије (1985–90), ректор Универзитета Политехника у Темишвару (1992–96), научни секретар Сената Универзитета (1996–2000), координатор и предавач на програму савременог усавршавања докторанада Универзитета Политехника у Темишвару (2008–2011).

SÂRBI DIN ROMÂNIA – DOCTORI ÎN ŞTIINŢE (I)

Dušan J. Popov

Rezumat

Titlul de doctor în ştiinţe a fost considerat încă din Evul Mediu apogeul carierei ştiinţifice. De cele mai multe ori titlul este în strânsă legătură cu cariera academică, respectiv activitatea ştiinţifică şi de cercetare a persoanei în cauză. Un număr însemnat de sârbi de pe actualul teritoriu al României au obţinut de-a lungul vremii acest titlu, primul fiind Sava Popović Tekelija, în anul 1786. În lucrare sunt prezentaţi toţii sârbii – doctori în ştiinţe de pe acest teritoriu, indiferent de domeniu, de locul sau momentul la care au obţinut titlul. Datorită volumului mare de informaţii, lucrarea va fi publicată în părţi. Datele sunt grupate tematic, în fiecare grupă fiind prezentate cronologic, pe baza anului naşterii. Această primă parte cuprinde sârbii doctori în ştiinţe care şi-au susţinut teza de doctorat în sistemul tradiţional de învăţământ (până la Procesul de la Bologna) şi au lucrat în calitate de cadre didactice în învăţământul superior din România sau străinătate.

THE SERBS IN ROMANIA – DOCTORS OF PHILOSOPHY (I)

Dušan J. Popov

Summary

The title of Doctor of Philosophy has been considered ever since the Middle Ages the peak of the scientific career of an individual. It is most commonly linked to the academic career, as well as to the scientific research work of that person. A significant number of Serbs from today's territory of Romania has achieved the title of PhD, starting with

Sava Popović Tekelija, in 1786. The article presents all Serbs – doctors of philosophy from our area, regardless of their domain, place and time when they were granted the title. Due to the large amount of data, the information will be published in several parts, grouped accordingly, each group presenting data in chronological order, based on the year of birth. This first part comprises the local Serbs, doctors of philosophy, who have obtained their doctorate in the traditional system of education (before the Bologna Process), and have worked as academic staff in higher education institutions in Romania and abroad.

UDC 94(=163.41)(498)”1919”

Јована Касаш

ОДНОС ТЕМИШВАРСКИХ СРБА ПРЕМА МАЂАРИМА, НЕМЦИМА И ЈЕВРЕЈИМА ЗА ВРЕМЕ ПРОВИЗОРИЈУМА

САЖЕТАК: Судбина Темишвара се након завршетка Првог светског рата и победе Савезника решавала на Конференцији мира у Паризу. Међутим, није безначајно шта се дешавало у самом граду. Од око 74.000 становника, у Темишвару је живело око 4000 Срба, око 8000 Румуна, док је већинско становништво било немачко, мађарско и јеврејско. У раду је кроз архивске документе и литературу приказана политика српских војних и цивилних власти у Темишвару према овим групама народа, а однос српског становништва према својим суграђанима приказан је кроз написе из дневне штампе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Банат, Темишвар, Срби у Темишвару, Немци, Јевреји, Мађари, разграничење у Банату, 1919. година.

Престоница Баната Темишвар био је изразито мултиетничка средина. Услед велике различитости националног састава становништва, у Темишвару су се у време завршетка Великога рата и стварања нових држава сукобљавале различите политичке струје са различитим концепцијама коме овај град након разграничења треба да припадне.[1] Како се као решење територијалног питања наводио и принцип народне консултације, југословенска страна је размишљала у том правцу да мора придобити гласове темишварских Немаца, Мађара и Јевреја за своју опцију. Знало се да ће Срби на евентуалном плебисциту гласати да остану у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, а Румуни да се Темишвар припоји Румунији, али да би гласови других група народа, заједно узетих, могли бити пресудни. Политика генерала Ђорђа Ђорђевића носила је обрисе такве политике и почела је да се спроводи када је он као представник српских војних власти дошао у Темишвар. Међутим, приметићемо да је придобијање других група народа за српску опцију у Темишвару почело неколико дана раније, пре него што је Ђорђевић, задржавши се у Вршцу, дошао у град. Оно је почело на свечаном дочеку српске војске.

---

[1] Љубомирка Јудин, „О раду Народне управе за Банат, Бачку и Барању 1918–1919”, *Зборник за друштвене науке*, бр. 51, Нови Сад, 1968, 20.

Тадашњи потпредседник српског Народног већа Илија Белеслијин се на Лошонцијевом тргу (данашњи Трг уједињења) обратио и присутном несрпском народу речима: „Сабрао наше Војводине! Чујте глас Бога великога! Окови вам спадоше у које вас је Аустрија спутала била. Тамница се отворила у коју вас је Аустрија кроз три века затворене држала. Ево вам вашега ослободитеља, ево анђела хранитеља, ево српске војске!" Белеслијин се посебно обратио Мађарима, Немцима, Јеврејима и Румунима, све их називајући браћом српског народа. Мађарима је поручио да добро отворе очи и да виде свог правог пријатеља и ослободиоца, војску Србије. „Уђите с поверењем и одушевљењем у ону Србију, коју је ова ослободитељка на својим костима подигла и својом племенитом крвљу залила да буде уточиште свима народима који за слободом и демократијом жуде", рекао је. Обраћајући се потом присутним Немцима, Белеслијин је узвикнуо: „Ево вам добротворке. Населисте опустошену земљу и трудом и уметношћу покристе је зеленилом и плодом. Били сте учитељи цивилизације. Па шта вам је била плата? Вргоше вас у тамницу и везаше вам вредне руке. Не ја, него велики син ваш јаукнуо је лане; пошто вас је обишао и познао, он рече: Ужасно! Наишао сам на народ који говори немачки, али нема школе, нема културе, народ без историје и без будућности. Ето вам војске која вам је окове разбила. Сад сте слободни. Ево вам школа, ево вам културе, ево вам будућности." Јеврејима се Белеслијин обратио називајући их браћом, а рекао је: „Стекли сте неуморним радом новац и подигосте вредности. Ви пионири напретка и слободе подигосте благостање Угарске. И док су се угњетачи ваши обилато служили вашим тековинама, за леђа и у лице вас руже. Ево вам слободе, ево вам терена за рад. Развијајте, организујте се као нација. Дижите своје школе са својим језиком. Ширите слободњачке ваше идеје под заштитом најјаче силе: под заштитом српске војске." На крају, Белеслијин се обратио и румунском народу и рекао: „Румуни! Браћо најближа по вери и по страдањима у оковима и тамницама, Ликујте и развијајте се у слободној Великој Србији."[2]

У наредним данима предузимани су одређени поступци да се придобије несрпско грађанство Темишвара. Уредништво листа *Слоūа* је 25. децембра 1918. године честитало Божић „драгим сугрђанима" католичке и протестантске вероисповести. Лист је том приликом истакао тежњу Срба, Хрвата и Словенаца ка заједничкој и међусобној слози и жељу да се у свим крајевима „лепе, проширене и уједињене државе заоре усклици среће и усхићења" без обзира на веру и народност. „Овом приликом жеља нам је да потпуно уверимо сваког појединца, сваког брата и ближњег нашег друге вере и народности, да се заједно са њима обраћамо Свевишњем Творцу да им пружи и подари свој благодет и да богато излије своју милошту, те да у будућности постигну праву срећу и задовољство", писао је лист. Уредништво јединог политичког листа који је у овом граду излазио на српском језику пренело је својим читаоцима да сматра да ће Срби у Темишвару предстојеће празнике дочекати са радошћу само ако буду сведоци да су и њихови сугрђани Немци и Мађари своје провели у „већем расположењу" него раније. Овај лист је такође

[2] *Слоūа*, бр. 18, Темишвар, 1. јануар 1919. (19. децембар 1918), 2.

писао да је југословенска страна имала у виду и директне интересе њених суграђана друге вере и народности, јер је и њима желела да створи „безбрижну срећну будућност”.[3] Такође, лист *Слоīа* пожелео је свим становницима Темишвара да се заједно радују „великим, епохалним друштвеним променама” и да одбаце „сваки народносни егоизам као средство да се поново поједини народи подјармљују”. Поручивано је да би тиме несрби показали да су „без мржње и задњих мисли” ушли у „праву и искрену политичку заједницу” са Србима у Темишвару. Међутим, овај лист као пропагандни орган, указао је и на то да је несловенски живаљ у Темишвару требало да се у својим храмовима захвали „Небеском Творцу, што их је истргао из досадашње заблуде, пружио им могућности да нас, њину браћу, заиста разумеју и упознају”. Наравно, између редова је провучено и да је требало да несловенски народи у Темишвару схвате да су до тада „тешко грешили и да им се бацани камен враћа братским залогајима хлеба” и да би таквим размишљањем користили тадашњој заједници.[4]

Још на великом народном збору Срба Темишвараца одржаном 31. октобра 1918. године, епископ Георгије (Летић) поручио је да је свим народима дата слобода; „Унутрашњи мир и ред треба да се очува и сарадњом између свих народа у Темишвару, јер би друштвено расуло довело и сама та узвишена начела у опасност”, рекао је том приликом.[5] На народном збору одржаном 10. новембра 1919. године Младен Пилић, у то време пословођа-председник српског темишварског Народног већа, изнео је питање односа Срба Темишвараца према другим народима „када ово буде Југославија”. Једногласно је прихваћено да Срби „који су увек били либерални” ни убудуће неће желети да друге народе „у себе претапају” и изречено је да Срби „желећи себи слободе” исто желе дати и осталим народима с којима ће живети у једној земљи.[6]

На иницијативу Јаше Томића, на Великој народној скупштини у Новом Саду је, поред одлуке о присаједињењу, усвојена и одлука која је гласила: „Прикључујемо се Краљевини Србији, која својим досадашњим радом и развитком ујамчава слободу, равноправност, напредак у сваком правцу, не само нама, него и свима словенским па и несловенским народима, који с нама заједно живе.”[7] Зоран Јањетовић је указао на чињеницу да се само један посланик сетио да је у једној изразито вишенационалној средини требало водити рачуна и о правима несловенских народа.[8]

Београдска влада, имајући у виду да су се границе нове државе, у то време, повлачиле на Париској мировној конференцији, такође је саветовала попустљиву политику у Темишвару, и у Банату уопште, према Немцима, Мађарима и Јеврејима, да би их придобила за српску страну.[9] Краљевина СХС

---

[3] *Слоīа*, бр. 7, Темишвар, 18. (5.) децембар 1918, 1.

[4] „Срећан празник”, *Слоīа*, бр. 13, Темишвар, 25. (12.) децембар 1918, 1.

[5] „Записник темишварског Народног већа”, приредио Богумил Храбак, *Зборник Маӣице срӣске за друшӣвене науке*, св. 10, Нови Сад, 1955, 78–79.

[6] Исто, 87.

[7] *Сӣоменица ослобођења Војводине*, друго издање, Нови Сад, 2017, 253.

[8] Zoran Janjetović, *Deca careva*, *pastorčad kraljeva*, Beograd, 2005, 127.

[9] ВА, П 8 К 25/15

желела је сву територију коју је у Банату посела њена војска. Врховна команда тражила је од команданата Коњичке и Моравске дивизије да развију агитацију у Темишвару и његовој околини у циљу придобијања „богатих и утицајних Јевреја и Немаца". „Треба с Немцима и Мађарима тамошњим одржавати добре односе... а наше људе упућивати на достојанствено, мирно и коректно држање и указати им да је то једини начин да територија темишварског Баната остане српска", писало је у извештају Врховне команде који цитира Тома Миленковић.[10] Југословенска делегација, конкретно делагат Анте Трумбић, сматрала је да није неважно за будуће односе и за будући мир хоће ли мађарско-немачко становништво, које је било „јако по броју и јако по снази" у Банату, бити задовољно или не.[11] Министар Љуба Давидовић је послао у Темишвар Милана Петровића, повереника Народне управе за Банат, Бачку и Барању, са задатком да испита какви су просветни и у првом реду школски захтеви немачког становништва и да им одмах отвори школе које би тражили. „Немачко становништво имало би у случају плебисцита важну улогу за нашу ствар", закључио је на крају Љуба Давидовић.[12] Када је писао како ће се српске власти боље него румунске понашати према Немцима у Банату, новосадски лист *Заставa* објавио је да ће Немци добити немачку гимназију у Темишвару, реалку у Вршцу, а можда мушку препарандију у Жомбољу.[13]

Десет година након ових догађаја, лист *Време* је писао да је Темишвар са својим многобројним фабрикама и предузећима био у рукама социјалистички оријентисаних маса, организованих и дисциплинованих радника „који су отворено показали склоност да приме нов режим демократске Србије". Писано је и да су српске војне власти „својим хуманим, широкогрудим и тактичним понашањем према тамошњем немачко-јеврејском живљу" умеле да из дана у дан стекну „све више симпатија".[14] Међутим, из војних извештаја се сазнаје да је генерал Ђорђевић извештавао како се са своје стране трудио да не дође до несугласица између српског и несловенског становништва Темишвара, којих је, по томе, било, што сведочи о друкчијем стању у граду. Такође, Ђорђевић је Врховној команди писао и да понашање Срба „тешко пада осталим народностима".[15] Знамо и да је Рот, када је посетио генерала Ђорђевића 1. децембра 1918. године, изјавио да се не би примио никаквог положаја ван Баната јер је и он сâм био свестан, као и Ђорђевић, да је његова личност већ дуже време била копча између четири народа у Темишвару са којима је до тада могао да одржи „најбољу хармонију".[16]

Лист *Слоīа* је, у чланку под насловом „Наша Војводина", писао да је управо „наша Војводина" имала да „осети да њоме управља пријатељска,

---

[10] Тома Миленковић, „Банатска република и мађарски комесаријат у Банату (31. октобар 1918 – 20. фебруар 1919)", *Зборник Матице српске за историју*, бр. 32, 1985, 130.

[11] *Јединство*, бр. 119, Нови Сад, 8. октобар 1919, 1.

[12] Милан Петровић, „Банат", *Летопис Матице српске*, бр. 142, Нови Сад, 1952, 296.

[13] *Заставa*, бр. 35, Нови Сад, 26. фебруар 1919, 1–2.

[14] *Време*, бр. 2480, Београд, 17. новембар 1928, 2.

[15] Извештај Ђорђа Ђорђевића 30. (17.) новембра 1918. године (ВА, Београд, П 8 К 25/15).

[16] ВА, П 8 К 25/15.

рођена рука" и да нови сугрaђани, Мађари и Немци, не треба да се боје да ће „падати" под српском управом, јер српски народ „не може гледати робове око себе".[17] Међутим, српске власти биле су свесне, а исти лист је преносио њихове бојазни, да ће свака држава, која је своје границе проширила на „штету друге државе", имати потешкоћа док се не успоставе ред и свакодневни живот и да је чека велик посао око прилагођавања свих грађана себи. Различите људе, са разним темпераментом, са разним расположењима и са непознатим особинама требало је прилагодити новим околностима. Разлике између појединих народа морале су се брзо отклонити, „загладити и у склад довести" да би сви народи могли заједнички радити за свеопшти интерес. Уредништво листа писало је да је природно да је српски народ, који је проширио своју државу, имао жељу да је у тим границама и одржи, те да је из тог разлога употребљавао свако „човечанско средство" да би „нову браћу задовољио и нову државу им омилио". Такође, поручивано је да су српске власти другим несрпским народима пружале исте угодности као и свом становништву. Истицано је да је разлика сада била само у промени управе, а да су несрпски народи остали на „свом рођеном земљишту у вези са старим познаницима, старом браћом". Поново је изношено да је српска војска донела безусловну слободу за свакога, а да „нова браћа без разлике вере и матерњег језика" треба да науче да цене пружену им слободу, угодности, као и да забораве на прошлост.[18] На приговоре „иноверника" да ако хоће да „србују", нека иду у Србију, темишварски Срби су одговарали да ће ићи у Србију, али да ће са собом понети и „наш мили Банат, Бачку и Барању".[19]

Када је крајем децембра 1918. године обишао Темишвар, војвода Петар Бојовић, командант банатских трупа, нагласио је да ће под српском владавином свим народима и верама бити гарантована потпуна слобода.[20] Вративши се с пута, известио је своје претпостављене да су народности у Банату после претрпљеног страха од освете приликом доласка српске војске спокојне, али и да се Мађари надају да ће при закључењу мира припасти опет Мађарској, Румуни Румунији, а да су Немци пак, пошто није било наде да ће припасти Немачкој, били више склони да припадну Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца него Мађарској или Румунији.[21] Такође, у децембру 1918. године, Николи Пашићу у Париз јављено је да су Немци, Мађари и Јевреји „претпостављали српску владавину румунској" и да је понашање „српске окупационе војске... изврсно", што је доприносило њиховом „повољном расположењу према Србији".[22]

Тадашњи министар иностраних послова Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца Анте Трумбић, као делегат на Мировној конференцији у Паризу, тврдио

---

[17] „Наша Војводина", *Слоīа*, бр. 18, Темишвар, 1. јануар 1919. (19. децембар 1918), 1.

[18] *Слоīа*, бр. 53, Темишвар, 14. фебруар 1919, 2.

[19] Душан Попов, „Расположење међу Србима у данашњем румунском делу Баната у време присаједињења Војводине Србији", *Темишварски зборник*, бр. 2, Нови Сад, 2000, 116.

[20] *Срīски листī*, бр. 45, Нови Сад, 1. јануар 1919. (19. децембар 1918), 1.

[21] Т. Миленковић, *Нав. дело*, 131.

[22] Депеша 1. децембра (18. новембра) 1918. године (*Građa o stvaranju jugoslovenske države*, drugi tom, priredili Dragoslav Janković, Bogdan Krizman, Beograd, 1964, 673).

је да су банатски Немци и Мађари желели да припадну држави која је лежала западније, односно Југославији, и позвао је Конференцију мира да се у тачност његових речи увери путем плебисцита.[23] Трумбић је устврдио да ће Немци и Мађари темишварског краја радије остати у југословенској држави неголи у Румунији, јер су реке и железнице, као и сви њихови социјални и економски интереси, гравитирале ка југу према Србији, а никако према Румунији, од које је спорна територија одвојена Карпатима.[24] Из телеграма који је Врховна команда 18. априла 1919. године послала генералу Пешићу, а који је у Париз доспео 21. априла, сазнајемо да су Немци у Темишвару изјавили генералу Грујићу да не желе да Темишвар буде враћен Мађарској, а да при евентуалном плебисциту обећавају да ће бити уз Србију.[25] Чини се, намерно, да би умањио Румуне у очима представника Антанте, Миленко Веснић, југословенски делегат на Конференцији мира у Паризу, на једној од седница нагласио је да су банатски Немци и Мађари вероватно наклоњенији Румунији, јер је она дуго била савезница Централних сила. Међутим, као што смо већ напомињали, када је на истој седници реч узео Анте Трумбић, рекао је да су Немци и Мађари, који су колонисти и далеко од своје државе, више желели да остану у Краљевини СХС, а не у Румунији, јер су их на то наводили и географски и економски разлози.[26] Јосип Смодлака, хрватски делегат Краљевине СХС, међутим, сматрао је да Темишвар не треба да уђе у границе нове југословенске државе јер је сматрао да је несрпско становништво овог града било противно сједињењу с Југославијом, о чему је, такође, већ било речи.[27]

Агитациона српска темишварска штампа била је веома јака у периоду провизоријума између српске и румунске власти у Темишвару и у периоду одржавања Мировне конференције у Паризу. Чланком под насловом „Ипак увиђају" лист *Слоīа* је крајем априла 1919. године желео да покаже да су и грађани „стране вере и народности" у Темишвару најзад почели да увиђају да је и у њиховом интересу да се овај град присаједини Краљевини СХС. „Да им једино у нама лежи спас", писало је уредништво листа. Истицано је и да су „страна индустрија, трговина и економски развој овог града зависили од западних делова Војводине, њених питомих предела, богатих рудника и прастарих шума преко Саве и Дунава". Кованице попут „притајена жеља да постану наши" и „да се назову срећним грађанима моћне и уједињене државе Срба, Хрвата и Словенаца" нашле су се у овом чланку. Такође, уредништво је несрпским народима пожелело искрену добродошлицу у „нашу средину", а потом је изречено да ће српски народ с њима подједнако делити и добро и зло, да ће владати толерантност према сваком грађанину Темишвара и да ће му бити загарантована „беричетна будућност" само према томе

---

[23] Andrej Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919–1920*, Novi Sad, 1975, 62.

[24] *Јединство*, бр. 119, Нови Сад, 8. октобар 1919, 1.

[25] Записник са седнице 21. априла 1919. године (*Zapisnici sa sednica delegacije*, 115).

[26] Богдан Кризман, „Питање граница Војводине на Паришкој мировној конференцији", *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 24, Нови Сад, 1959, 43.

[27] *Zapisi Dra Josipa Smodlake*, Zemun, 2012, 130.

колико је радио и колико је био способан, а не према томе којој групи народа је припада.[28] Милан Николић, парох у Кнезу, након евакуације српске војске у једном писму упућеном Епархијској конзисторији у Темишвару сведочио је да ниједан Србин током присуства српске војске у Темишвару и околини није ни помишљао да понижава несрбина, него да је у свакој прилици настојао да покаже толерантност. „О томе сам више пута и у цркви проповедао и упозоравао Србе на дужност да своје треба чувати али и туђе поштовати, па тако исто подсетио сам их на речи − што не волиш да теби други чине, немој ни ти другима, а за све су ми парохијани сведоци", писао је Николић.[29]

Очекивано, лист *Слоīа*, који је као пропагандни орган радио за присаједињење Темишвара првој југословенској држави и за то да би присаједињење признала Конференција мира у Паризу, препоручио је темишварском становништву „другог језика" да би требало „у импозантној маси и са видним доказима" да искаже „своју радост и задовољство" што ће бити равноправни суграђани у новој југословенској држави. Алудирајући вероватно на Савезнике и на Конференцију мира у Паризу, уредништво је поручило: „Треба цео заинтересован свет да чује и види, да Темишварци сви, без разлике, желе да нам постану браћа. На тај начин би задужили унапред меродавне факторе, који ће доцније, у том случају, свесрдније деловати у њихову и општу корист."[30] Да би придобио остале народе у Темишвару за српску опцију, овај лист је писао да је у Краљевству СХС било „свега и свачега" и да ће трговац са Овчег Поља радо у Темишвар пренети вуну, а одатле понети потребне тканине и остало. „Темишвару предстоји да буде једна од првих вароши и индустријски центар краљевства", писало је уредништво листа *Слоīа*.[31]

Док је још војска Србије била у Темишвару, путем новина, у више наврата је тамошње становништво „друге вере и народности" опомињано да му је у личном интересу много „пробитачније" да се држи Срба и Југославије, јер ће им са Србима у друштву бити осигурана будућност, и то нарочито у економском погледу. А када је војска Србије напустила Темишвар, писало се да несрпски народи нису хтели да верују да ће Темишвар остати српски, па нису показивали „видне наклоности и жеље" да остану у заједници и да су до последњег часа веровали „да ће се над лепим Темишваром поново залепршати мађарска национална тробојка".[32] Федор Живковић је за лист *Слоīа* писао да су српске власти током „окупације" показале тамошњем живљу да је српски народ „културан, да нам је душа благородна и да имамо смисла за лепо и добро", док се новосадско *Јединсшво* надало да ће, „упркос песимистичким вестима из Париза", одлука о Темишвару пасти „у нашу корист", јер би таква одлука највише била у корист „самога Темишвара и његових грађана".[33]

---

[28] „Ипак увиђају", *Слоīа*, бр. 111, Темишвар, 25. април 1919, 1.

[29] Љубомир Степанов, *Милан Николић. Живош и дело*, Темишвар, 2003, 27–28.

[30] „Ипак увиђају", *Слоīа*, бр. 111, Темишвар, 25. април 1919, 1.

[31] *Исшо*.

[32] *Слоīа*, бр. 217, Велики Бечкерек, 19. септембар 1919, 2.

[33] Федор Живковић, „Сами су криви", *Слоīа*, бр. 178, Велики Бечкерек, 1. август 1919, 2; *Јединсшво*, бр. 1, Нови Сад, 20. април 1919, 1.

Међутим, суштину проблема придобијања Немаца, Мађара, Јевреја па чак и Румуна у Темишвару за српску опцију, изнело је уредништво новосадског листа *Застава* у априлу 1919. године. „Заузети својим бригама о уређењу државе, ми врло мало поклањамо пажње народностима које живе око нас. Оне, међутим, неодлучне и необавештене, чекају да од нас чују каква им се судбина спрема у новој отаџбини."[34] Када су банатски Немци француском генералу у Темишвару предали меморандум, у којем су наводно изнели своју жељу да се припоје Краљевини Румунији, вршачки лист *Нова зора* се питао како је уопште могло доћи до тога и шта су Срби учинили да до тога не дође. „Ништа, просто ништа! Ми смо уверени да је све до демаркационе линије српско и сад чекамо мировну конференцију да почнемо рад. Али ако баш мировна конференција донесе решење, да се и друге народности, рецимо баш Немци у Темишвару, питају којој држави желе да припадну... требамо отпочети и ми наш агитациони рад." Уредништво *Нове зоре* се жалило на такво стање у којем је српско становништво знало „да је боље у Југославији него у Румунији", али да су се само новине на српском језику бавиле том темом. „Некад, пре слома мађарске државе, излазиле су у пештанским и новосадским мађарским листовима разне изјаве наших политичара. Зашто данас тога нема, данас, кад је од нецењиве потребе? Зашто се то све, што се нама српски каже, не достави и Мађарима и Немцима на њиховом језику? Зашто они да немају чисту слику о будућности, која их чека у Србији или у Румунији? И верујте таке би изјаве и таки дописи и описи, више користи допринеле општој ствари, него оне изјаве пре слома. Такав и у томе правцу агитациони рад очекујемо од оних, који су и пре рата и за време рата били сарадници и дописници мађарских и немачких листова. А нарочито очекујемо рад у том правцу од пресбироа Народне Управе, који би требао да обавештава страну штампу о свему. Држимо да би било потребно издавати листове и на страним језицима, а нарочито би потребан био један немачки лист. Нека о томе размисле позвани", писало је уредништво листа *Нова зора*.[35]

Темишвар је, како пише и Бранко Бешлин, држао првенство у издавачкој делатности подунавских Шваба.[36] У документу из фонда Народне управе стајало је да је пре увођења нове администрације, само у Банату почетком 1919. године излазило шеснаест листова на мађарском, немачком и румунском језику, а у целој Војводини двадесет и пет. „Пошто су Немци склопили пакт са Мађарима, који су им законом осигурали неку автономију, сви ти листови пишу и агитују за интегритет – а против нас", стајало је у документу.[37] Свесни да је штампа моћно средство мађарске агитације, војвођански политичари су на то упозорили тадашњег министра унутрашњих послова. Подносећи документован извештај о броју листова који су излазили на мађарском, немачком и румунском језику на територији коју је „окупирала" српска војска, они су 14. фебруара предлагали смањење броја тих листова и осни-

[34] *Застава*, бр. 69, Нови Сад, 6. април 1919, 1.
[35] *Нова зора*, бр. 2, Вршац, 19. (6.) јануар 1919, 1–2.
[36] Бранко Бешлин, „Немци у Банату", *Банат кроз векове, слојеви култура Баната (зборник радова)*, Београд, 2010, 639.
[37] Љ. Јудин, *Нав. дело*, 20.

вање српске новинске агенције, која би својим радом паралисала, у националном погледу, по њиховом мишљењу, негативан, утицај мађарске војвођанске штампе. Списак листова који су излазили у Темишвару гласио је: „*Délmagyarországi Közlöny*, *Temesváry Hirlap*, *Der Morgen*, *Volkswille*, *Südungarische Reform*, *Temesvárer Zeitung*, *Temesvárer Volksblatt*, *Inainte*, organul Partidulni social-democrat român din Banat, *Слоīа*." У истом извештају је стајало и да је половину листова који су излазили на „окупираној територији" српска власт забранила зато што нису подржавали новонасталу ситуацију.[38] Љубивоје Церовић пише да је било забрањено и уношење листова на мађарском и немачком језику, а да су уведене посебне новинске цензуре, и то у Темишвару, Великом Семиклушу и Перјамошу.[39]

Поред листа који је на српском језику излазио у Темишвару, да би се, како је писано, паралисала румунска агитација и „негативан утицај" немачке и мађарске штампе, било је кључно да се у Темишвару оснује и пресбиро. Велики жупан и владин комесар Мартин Филипон је касније писао да је при преузимању империјума у Тамишкој и Крашо-северинској жупанији у име Владе Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, поверио Стевану Бенину[40] задатак да организује пресбиро „који ће целокупну штампу у Банату не само обавештавати, већ и утицати на исту у правцу који одговара интересима наше Отаџбине".[41] Бенин је тако постао шеф „Југословенског Пресбироа" у Темишвару, а од Народне управе за Банат, Бачку и Барању добио је одсуство од свог учитељског посла. Све припреме за организовање пресбироа извршене су крајем фебруара и он је 1. марта 1919. године отпочео са радом.[42] Од 28. фебруара 1919. године у згради жупаније у Темишвару, на плацу Принц Евгеније, где је била и жупанијска штампарија, налазили су се уредништво и администрација листа *Слоīа*. У истој згради, на другом спрату, налазио се и „Југословенски Пресбиро".[43]

У делокруг пресбироа пренета је и цензура штампе коју су до тада вршили војни органи, а његово особље радило је и на војној цензури поште и

---

[38] АВ, Фонд Народне управе, Ф. 76

[39] Љубивоје Церовић, *Срби у Румунији*, Нови Сад, 1997, 401.

[40] Стеван Бенин (23. јул 1885, Вршац – 31. децембар 1966, Вршац), шеф „Југословенског Пресбироа" у Темишвару а онда и у Великом Бечкереку до децембра 1920. године када је Одсек за штампу председништва Министарског савета Краљевине СХС 16. децембра 1920. године објавио да је „Југословенски Пресбиро" укинут. Бенин је у аутобиографији писао да су меродавни кругови у Београду били задовољни радом „Југословенског Пресбироа" у Темишвару. Велики жупан Мартин Филипон је, такође, писао да је Бенин своју „задаћу потпуно и успешно извршио" јер је рад Пресбироа под Бениновом управом показивао „најбоље резултате". У име Владе Краљевства СХС, чији је био заступник у Темишвару, Филипон је Бенину изјавио „пуно признање". Лист *Нова зора* је такође писао да је Пресбиро у Темишвару за кратко време „за свој агилан и успешан рад стекао признање свих меродавних кругова". Уредништво овог листа било је извештено да је Влада Краљевства СХС била спремна да темишварском Пресбироу на располагање стави сва средства да би он могао да успостави сталну везу са европском штампом путем темишварске бежичне телеграфије. „И тада ће све европске бежичне телеграфске станице примити извештаје о нама директно из наших извора и предавати их европској штампи, која је све досада црпела извештаје о нама из страних већином нама непријатељских извора", писао је лист *Нова зора* (*Нова зора*, бр. 28, Вршац, 24. април 1919, 2).

[41] РОМС, Аутобиографија Стевана Бенина, М. 12. 421.

[42] *Исīто*.

[43] *Слоīа*, бр. 65, Темишвар, 28. фебруар 1919, 1.

брзојава. Стеван Бенин пише да се у прво време налазио у веома тешком положају, јер је сва несрпска штампа, наводно, била повезана са својим дотадашњим изворима из Пеште, и да је она од „Југословенског Пресбироа" узимала углавном само службена саопштења великог жупана и војне команде, и то једино оне вести које су њој одговарале. По Бенину, на челу мађарске штампе стајао је дневни лист *Temesvári Hirlap*, а водећи немачки лист био је *Temesvarer Zeitung*. Социјалисти су имали свој орган *Volkswille*, а Румуни три недељна листа. Њихове редакције, како је писао Бенин, требало је придобити силом или милом. „Силу смо имали у рукама, а то је цензура", закључивао је.[44] По писању листа *Слоīа*, током маја 1919. године српска влада је, наводно, „забранила листове 'Erwache' и 'Ébredj' који су до тад излазили у Темишвару".[45]

Стеван Бенин, свестан да је румунска пропаганда имала утицај и међу банатским Немцима, а рачунајући на евентуални плебисцит у Банату, користио је „Југословенски Пресбиро" да врши пропаганду у корист југословенске стране. „Која страна придобије банатске Швабе, та је обезбедила већину при плебисциту", било је становиште шефа „Југословенског Пресбироа". Бенин је у аутобиографији записао и да су Југословени, у то време без нормалне комуникације, имали оригиналне материјале и велике новинарске вредности јер су располагали радио-станицом за примање, па су хватали вести и страних станица. Сав прикупљени материјал хитно су обрађивали па телефоном предавали Београду, одакле се он преносио даље.[46] Заиста, све вести из иностранства су током априла и маја 1919. године (у нпр. београдском листу *Епоха* и у новосадском листу *Слобода*) доношене преко „Југословенског Пресбироа" у Темишвару.[47]

Истовремено са политиком придобијања несрпских народа у Темишвару за југословенску опцију, путем штампе се саветовало на опрезну политику према представницима мађарске владе и мађарског народа.[48] Немцима је речено да их је угарска држава потпомагала да би их тиме што пре придобила на своју страну и помађарила, и то да би их употребила у културној и економској борби против Срба.[49] Новосадска *Заставa* је писала да су банатски Немци након уласка српске војске у Војводину, „када више није било мађарске власти", могли да се осећају слободнима и да је требало да се определе „куда ће, шта ће и с ким ће". Писано је да су „демократска природа српског народа, слободоумно и правично уређење југословенске државе" и најбољи економски услови могли потпуно да умире Немце и остале народе да ће у новој југословенској краљевини наћи праву, њима наклоњену отаџ-

---

[44] Међутим, Стеван Бенин је том приликом додао и да се сећао „своје муке и огорчења" на мађарску цензуру у Вршцу која је брисала по целе стране *Изложбе*, па је „постепено стезао и брисао пештанске алармантне вести", док страна штампа није „најзад увидела да треба да публикује вести нашег пресбироа" (РОМС, Аутобиографија Стевана Бенина, М. 12. 421).

[45] *Слоīа*, бр. 129, Темишвар, 19. мај 1919, 2.

[46] РОМС, Аутобиографија Стевана Бенина, М. 12. 421.

[47] Колекција листова *Епоха* и *Слобода* (БМС).

[48] ВА, П 8 К 25/15

[49] *Заставa*, бр. 69, Нови Сад, 6. април 1919, 1.

бину, и у њој срећан и миран живот повољан за стално напредовање.[50] Преко штампе, несрпски народи у Темишвару питани су да ли би се боље осећали као грађани једне државе која је тек из милости остала на карти Европе као слободна и независна, а у којој би имали сносити све терете побеђеног, осрамоћеног и презреног живља (мислило се на Угарску), или као грађани, како је писано, идеалне и срећне нове отаџбине (мислило се на Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца).[51]

Војвођанска штампа је писала да је „Мађарски Јавни Живот" почетком јануара 1919. године још увек проживљавао „дане неке сулуде агоније", јер по српској страни, Мађари не само да нису признавали своје грешке и грехе него су и даље грешили, заводећи и себе и друге празним обећањима. Наиме, мађарски листови су, наводно, били пуни „лажних гласова", којима су желели да „узнемире духове, изазову сумњу и сметају у реду и миру", пишући да ће територија Војводине поново, за неко кратко време, бити предана Мађарима. Забринути да други народи „не буду преварени таквим намерним и лажним вестима" и да онда они „доведу у сумњу и да се код њих ослаби вера" у српски империјум у Темишвару и у Банату, листови на српском језику су се у више наврата оглашавали поводом тог питања.[52] Након претходно изнетих оптужби на рачун мађарске политике *Ср̄ски лист̄* је писао: „Познато је да народ у поседнутим крајевима, без разлике вере и народности, с потпуним поверењем прати режим Српске Владе и војних власти, и уопште не мисли и не жели да се поврати стари, маџарски режим... Одлуком Велике Народне Скупштине ми смо се оцепили од бивше Угарске и прикључили Србији, и ми смо задовољни што смо се отресли ропства. С тим фактом нека буду једанпут начисто и господа мађарски новинари, и нека престану обмањивати свет којекаквим празним обећањима, јер су овде сви задовољни са овим приликама."[53]

Срби Темишварци су, такође, на једном од својих великих народних зборова изјавили да су Мађари били „доследно против народности" и уз бурно одобрење свих чланова темишварског српског Народног већа закључили да се према Мађарима „не могу с поверењем односити, нити могу са њима више икакве заједнице имати".[54]

Лист *Слоīа* је након разграничења писао да су Мађари у Темишвару могли бити придобијени јер су „нас много више волели него Румуне", који су им „својатали 26 жупанија и који су им одузели сво богатство у рудама и мајданима, колевку њихове слободе Ердељ и к томе још 2 милиона Мађара", док је српска страна добила „веома скромни део Мађарске и то саме равнице, које они исувише имају и једва две-три стотине хиљада Мађара". Такође, и да су Мађари били упућени на прву југословенску државу јер им је преко ње био најближи пут ка мору.[55]

---

[50] *Исто̄.*
[51] *Слоīа*, бр. 22, Темишвар, 7. јануар 1919. (25. децембар 1918.), 1.
[52] *Ср̄ски лист̄*, бр. 47, Нови Сад, 3. јануар 1919. (21. децембар 1918.), 1.
[53] *Исто̄.*
[54] *Зайисник шемишварскоī Народноī већа*, 87.
[55] *Слоīа*, бр. 259, Велики Бечкерек, 11. новембар 1919, 1.

Међутим, како пише и Зоран Јањетовић, суштина односа српских власти према мађарском становништву у темишварском Банату огледала се у њеној нетактичности. Јањетовић пише да су након уласка војске Србије уклоњени сви симболи мађарске власти, а да су постављени симболи српске власти, иако је било потребно да прође неколико година док „чиновници нису престали да у појединим кафанама или забитим угловима сеоских цркава престану да откривају слике хабзбурших владара, мађарске грбове или националне боје".[56] Такође, и да су Краљевина СХС и Краљевина Румунија контролисале делове територија, али да је угарска држава још увек „контролисала велики део умова и срца јужноугарских Шваба".[57] Поред тога, на територији темишварског Баната, као на „окупираној" области, уведена је цензура писама и штампе.[58] Међутим, и Јањетовић каже да она није била тако оштра и да су до Темишвара долазили мађарски и румунски листови, иако је то било забрањено.[59]

Након образовања Народне управе у Новом Саду, мађарски чиновници, железничари и учитељи морали су да положе заклетву верности новим властима, а одбијање исте повлачило је за собом отказ, а често и пребацивање преко демаркационе линије. Многи су одлазили сами због притиска нових власти, или због аверзије према њима, док је мађарска влада додатно подстицала њихов одлазак обећањима да ће им давати плате ако не положе заклетву Народној управи. Део несловенске интелигенције је одлазио и због бољих изгледа за каријеру у матичним државама.[60] Када пише о донетом закону о вршењу права самоодређења немачког народа у Угарској крајем јануара 1919. године, Зоран Јањетовић износи и свој став да властима прве југословенске државе тако нешто „није падало на памет" и да су се оне „делом излежавале на ловорикама коначног уједињења, а делом кувале у отровном сосу национализма, добро зачињеним страхом од ревизионизма".[61]

На подручју Темишвара, односно Темишвара (Града) и његових предграђа Мехале и Фабрике, живели су, како је наведено у меморандуму Темишварске епархије, „поред Мађара који су рат изгубили, и Швабе, Срби староседеоци, понемчени Чеси, помађарени Словаци, Јевреји и досељени Румуни".[62] Чињеница је да је у време стварања прве југословенске државе Темишвар, стара српска престоница Српске Војводине, био немачка варош.[63] Такође,

---

[56] Zoran Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, Beograd, 2009, 94.
[57] Z. Janjetović, *Nav. delo*, 96.
[58] Slobodan Bajić, *Marke izdate u Temišvaru u vreme srpske uprave 1919*, Beograd, 1998, 11.
[59] Z. Janjetović, *Deca careva*, *pastorčad kraljeva*, 126.
[60] Z. Janjetović, *Nav. delo*, 194.
[61] Z. Janjetović, *Deca careva*, *pastorčad kraljeva*, 100.
[62] *Слоūа*, бр. 145, Темишвар, 7. јун 1919, 1.
[63] Зоран Јањетовић, који се бавио Немцима у Војводини, писао је: „Први немачки насељеници су дошли у јужну Угарску још крајем 17. века и до средине 18. века већи део немачке колонизације ишао је ка Банату. По ослобођењу Баната од Турака, у његов западни део и у његов главни град, Темишвар, пристижу рудари, занатлије и сељаци из Крањске, Шлезије, Чешке, са средње Рајне и са горњег Дунава. Неки стижу 1712. године, а нешто већа група 1716–1718. године. Није била реч о сељацима већ о ислуженим војницима и војним занатлијама и припадницима сличних професија. Са изградњом града се одмах почело. Ни Румуни ни Срби нису били много омиљени код Немаца. Румуни су били на гласу као лењи, непоуздани, склони пљачки и претераној конзумацији

чињеница је да су се темишварски Немци налазили далеко од држава где су им сународници живели и да нису могли ни помишљати да са њима чине једну целину, као и да би у Темишвару остали колонисти било под српским, румунским или мађарским империјумом.[64] Овога су били свесни и темишварски Срби, што ће њихови представници: прота Милутин Јакшић и инжењер Младен Пилић, и изнети у меморандуму Темишварске епархије. Поред тога, у меморандуму је написано да се знало да су у „земљи матици Србији" постојале јаке струје које нису желеле да се Темишвар прикључи Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца. Као разлог наведено је то што би овај град „са својим иноплеменим становништвом и индустријом странога капитала" био „баласт" за нову југословенску државу. Међутим, Пилић и Јакшић су и том приликом истакли да се Мађари нису бојали да преузму управу „у своје доба" над целим Банатом без мађарског живља, а да су се Срби бојали да „шаку" страног разноврсног елемента приме у своје краљевство. Такође, истицано је да је од свих тих разноврсних страних елемената у Темишвару и околини управо само Немце требало узети у обзир при одређивању штетног утицаја, јер је њихов број био и највећи.[65]

Представници Епархије темишварске били су свесни и да је у Србији владало мишљење да би била „велика несрећа" добити Темишвар за прву југословенску државу и из тог разлога што се сматрало да су баш темишварски Немци били свесни свог национализма који су пропагирали и да би онда и остале југословенске Немце „бунили својом пропагандом".[66] Да би на неки начин испитао расположење немачког становништва, да ли оно нагиње више румунској или српској страни, и у случају плебисцита каквим би се уступцима – „осим оних који су садржани у одлукама Велике народне скупштине о равноправности свих народа који се буду затекли на нашој територији" – могли придобити да гласају за српску страну, и то нарочито у темишварској околини, где би њихови гласови одлучивали, Милан Петровић је крајем јануара или почетком фебруара 1919. године, по наређењу тадашњег министра просвете Љубе Давидовића, послат у Темишвар, а по потреби и у околину. Своју мисију описао је касније у белешци под насловом „Банат".[67] У Темишвару, Петровић се састао са вођом социјалдемократа др Отом Ротом. У овом граду су се у то време, како смо већ више пута наводили, максимално ангажовали социјалдемократи из редова Немаца на челу са Отом Ротом и, како пише Данило Кецић, „неколико претежно плаћених партијских функционера из редова Срба, Мађара и Румуна".[68] Ове снаге су у Банату

ракије. Ни о Србима није владало боље мишљење, изузев што су они сматрани за добре ратнике. Срби староседеоци су морали да се преселе, да би ослободили простор за насељавање Немаца, уступе део необрађене сеоске земље или да граде куће за Немце придошлице." (Z. Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 42–61).

[64] *Заштава*, бр. 69, Нови Сад, 6. април 1919, 1.

[65] АЈ, Делегација, Ф. 3, бр. 3264, 19. августа 1919. године, у Паризу.

[66] *Исто*.

[67] У селу Катарини, у сеоској крчми, Милан Петровић је слагао да је професор из Новог Сада и да по невремену путује у Темишвар да би посетио своју тешко болесну сестру (М. Петровић, „Банат", 295–311).

[68] Danilo Kecić, *Revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1917–1921*, Novi Sad, 1972, 132.

развиле политички рад и агитацију за Банат као аутономију, у којој би већи утицај имала мађарска влада, а не српске војне и политичке снаге. Политички циљеви др Рота сводили су се на очување Баната за будућу аутономну покрајину у оквирима Мађарске, у којој би ипак Немци имали доминантну улогу. Ови захтеви су се, међутим, косили са обећањима које су силе Антанте дале Румунима августа 1916. године, када је румунској држави обећан цео Банат, али и са одлукама донетим на Великој народној скупштини у Новом Саду.[69] Милан Петровић је поводом тога записао: „У Темишвару врло је активан социјалистички центар за Банат, који је ступио у акцију одмах првих дана после слома Монархије. За кога ради, за Мађарску или Румунију, још је нејасно, али се свом жестином окомио против наших народних одбора и против империјалистичких прохтева српске буржоазије. О њима знамо само толико, да траже јединство и самосталност Баната."[70] То је и била прва опција темишварских Немаца: да Темишвар буде у склопу Баната који ће остати аутономан.

Друга опција била је да се очува интегритет угарске државе са Темишваром у њој. Срби у темишварском Народном већу били су свесни тога да су немачки чланови Банатског већа желели да изазову такво решење, којим би се одржао интегритет угарске државе, што су и изјавили на седници Српског народног већа одржаној 7. новембра 1918. године. Тада је тадашњи потпредседник Младен Пилић изјавио да су представници Срба у Банатском народном већу из тог разлога одлучили да заузму став да српски народ у дотадашњим променама у политичком животу Угарске не види довољно гаранција да ће се начело народног самоодређења спровести према начелима која је поставио председник Сједињених Америчких Држава Вудро Вилсон и да су дотадашње промене биле „само ситнице".[71]

Међутим, на истој седници Пилић је рекао да су му се банатски Немци обратили за сарадњу између ова два народа путем „свога вође", професора Штигла (Stiegel). Како темишварски Срби у том тренутку нису имали сазнања да ли је судбина Темишвара и околине коначно одлучена и да ли ће она плебисцитом бити решена, Младен Пилић је сматрао за „политички оправдано" да не одбије њихову понуду. Међутим, преговори су вођени само у најопштијим цртама, без икакве обавезе по једну и по другу страну. Пилић је Штиглу дао усмено уверење да „Срби никад нису били и неће ни бити угњетачи националних услова осталих суграђана својих, нити би их, ако би они доминирали, хтели у себе претапати на силу". Из записника са седнице видимо да је Пилић сматрао да су и Срби и Немци у начелу против одржавања интегритета Угарске и да, уколико би дошло до плебисцита, ова два народа би се заједнички отргла евентуалном притиску из Будимпеште, и таква сарадња би српским тежњама обезбедила већину гласова. Остали чланови већа су овакву изјаву подржали, а одлучило се да ће коначну одлуку донети када се поуздано буде знало да ли ће судбина ових крајева бити решена плебисцитом

---

[69] *Исто.*

[70] М. Петровић, „Банат", 296.

[71] *Записник темишварског Народног већа*, 85.

или не.[72] Међутим, знамо да су две недеље раније, 20. октобра 1918. године, Немци у Темишвару одржали збор на којем су донели одлуку да Немци из Угарске, „као пропорционална већина становништва јужне Угарске, чврсто заступају територијални интегритет самосталне Угарске" и да желе „потпуну културну слободу народности и енергично остварење демокрације и социјалне правде, као и чување политичког и привредног јединства угарске државе".[73] Зоран Јањетовић за овај захтев каже да је био врло умерен и крајње лојалан и да је највероватније показивао жељу већине Шваба који су због деценија мађаризације, јако малог броја немачких школа и утицаја цркве, били и највећим делом промађарски оријентисани.[74] И на скупштини одржаној 8. децембра 1918. године у Темишвару подунавски Немци су заступали становиште о недељивости Бачке и Баната и аутономије на овом простору, а у склопу угарске државе.[75]

Великокикиндски *Срӣски ӣласник* донео је чланак под насловом „Нашим Немцима", у којем је његово уредништво напоменуло да им је било „доста чудно" што су се Немци тако резервисано држали. „Немци нису спасли мађарски интегритет, Мађари су га сами морали напустити... Остаје оно треће, што је од почетка било најприродније, јасно и евидентно, а то је да је Немцима место на нашој страни. Они треба то да увиде и да се поправе барем – у дванајестом часу. Ропство мађарско, треба да се отклони. На браћи Немцима је сада, да то увиде и да учине за своје добро и за добро наше заједничке отаџбине!", писало је уредништво *Срӣскоӣ ӣласника*. Овај чланак изашао је у два броја и био је упућен: „Нашим Немцима, или како они сами себе зову: 'Швабама' у Банату".[76] Вероватно се тада још увек полазило од тезе да ће се „борба" за Темишвар водити између мађарске и југословенске државе, па се посебно негативно писало о мађарском утицају на банатске Немце. „Ми ћемо с њима [Немцима прим. Ј. К.] заједно живети у заједничкој домовини. Не као робови мађарски, јер у то се ропство ми нећемо вратити. За нашим леђима је свих 14 милијона Југословена, та сила јамчи, да Српски Банат, једном ослобођен, неће више ни под чијим јармом доћи: ни под мађарски, а богме ни под икоји други, а најмање румунски. Ми ћемо са њима, са Немцима, живети у заједничкој отаџбини, у великој, уједињеној Србији и Југославији. У интересу је отаџбине, да у будући заједнички живот не уносимо горчину, срџбу и неспоразум. За то је потребно да рашчистимо неке појмове. Наши Немци отворено показују одлучно противничко расположење према нашој ствари, противни су нашем ослобођењу и народном уједињењу. Они теже Мађарској, експонују се за мађарски интегритет, мада тај интегритет значи ропство и тиранију не само за Србе, него и за све друге народе, који су живели у државној

---

[72] Записник са седнице 7. новембра (25. октобра) 1919. године (*Заӣисник ӣемишварскоӣ Народноӣ већа*, 86).

[73] Bogumil Hrabak, „Veliki politički štrajk u Vojvodini i na ugarskoj teritoriji pod okupacijom srpske vojske 21–22. februara 1919. godine", *Zbornik Historijskog instituta*, Slavonski Brod, 1965, 312.

[74] Z. Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 83–84.

[75] Јован Пејин, „Банат у 'Великом рату' 1914–1918. године и ослободилачки напор", *Банаӣ кроз векове, слојеви кулӣура Банаӣа (зборник радова)*, Београд, 2010, 217–246.

[76] „Нашим Немцима!", *Срӣски ӣласник*, бр. 25, Велика Кикинда, 13. април 1919, 1.

заједници са Мађарима, значи, дакле, ропство и тиранију и за њих, за Немце! Тешко је, заиста врло тешко разумети ту политику наших Немаца и баш ових овде у Банату. Шта су се они заљубили у Мађаре? Зашто они своју судбину, против свију разлога здравог разума, логике и правде, хоће да везују за судбину Мађара?!", писало је, такође, уредништво *Срӣскоӣ ӣласника*. Уредништво је сматрало и да Немци „нису никаква добра од Мађара имали". „Мађарима је Србин био: 'Vadrácz' (дивљи Србин), за Словаке је казао Мађар: 'Tót nem ember' (Словак није човек!), а о Немцу је било мађарско уверење: 'Mégis hunczut a német!' (И опет је Шваба обешењак!). Изгледа да су Банатски Немци сад схватили да су Швабе, и сад истичу свој 'немачки осећај', а до јуче су за време мађарског режима у политичком и јавном животу били 'Мађари и мађарони'... Шта су Немци имали од Мађара као народ; каква права? Никаква! Нас су Србе Мађари гонили, и ми смо се отимали, бранили колико смо могли. И ми смо, ипак, сачували своје српске народне вероисповедне школе, имали смо све до рата своје разне народне културне установе... Ми смо извојевали толико, да смо могли имати Српске Земљорадничке Задруге, Српске Банке и Српске Штедионице, Српске Читаонице, Српска Певачка Друштва, Српске Соколе... Наша црква се законито звала Српска православна црква, основне школе се ипак морале називати српске православне (грчко-источне) вероисповедне школе. Ми смо до краја одржали своју српску народно-црквену автономију, наше владике су српске владике, наш патријарх је Српски Патријарх био. Све су то, дакако, само јадни остаци наших права и правица, све је то бледа сенка истинитих, стварних права, све је то горка иронија на много хваљени мађарски закон о равноправности, с којим су Мађари увек пред Европом брилирали... Немачки народ је држао с Мађарима, а није хтео са народностима; није хтео никада узети учешћа у отпору, који су народности давале Мађарима, и главној тежњи мађарског племена, да од Угарске, од једне полиглотне државе, у којој више народа, разних језика живе у државној заједници, начини државу једног језика, да силом створе народ од 19 милијона, све самих 'коренитих' Мађара...", закључило се у поменутом чланку.[77]

Представници темишварских Срба су, такође, сматрали да је немачки народ за време мађарске владавине био миран и задовољан и да тада „пангерманска пропаганда" није имала никаквог успеха. За вођу пангермана у Темишвару творци поменутог меморандума Епархије темишварске сматрали су Виктора Оренди Хоменауа (Victor Orendi-Hommenau), наводећи за њега да је „неисправан човек" кога нико није узимао за озбиљно. Такође, Младен Пилић и Милутин Јакшић су навели да је много озбиљнија била вршачка и белоцркванска агитација. „Ако су Вршац и Бела Црква добри да припадну југословенској држави, зашто би онда било опасно да Темишвар такође припадне", питали су југословенске делегате Срби Темишварци. За немачку пропаганду, која се вршила преко шест листова који су излазили у овом граду, у меморандуму Епархије темишварске је стајало да је опстајала само зато што је била потребна српској страни и да би она престала када би српске

[77] *Исӣо.*

власти то зажелеле. Српској је власти, наводно, одговарало то што су листови на немачком језику заступали разне политичке струје које су биле „у најоштријој" супротности. Немачка пропаганда у Темишвару, по изасланицима Епархије темишварске, била је значајна и зато што је пробудила националну свест код Шваба који су били јако „мађарским духом напојени" и тако их удаљила од Мађара. „Мађарски иредентизам ће имати мање корена у тим крајевима, а Немци ће се брзо оријентирати према новом господару", стајало је у меморандуму темишварских Срба.[78]

Младен Пилић и Милутин Јакшић указали су на још једну важну ствар: „вође немачке очајавају због политичке несвести тамошњих Шваба, који за љубав материјалних пробитака изневеравају сваку сепаратистичку политику".[79] О овоме је писао и Милан Петровић, кад је испитивао тежњу Немаца у Темишвару и околини којој би се страни могли приклонити ако евентуално дође до плебисцита. Петровић пише да је пре Првог светског рата целокупно немачко становништво у Угарској било аморфно, аполитично и без икаквих културних или привредних организација. Пише и да се оно у градовима нагло „мађаризирало", док је на селу њихова национална свест била „без живота, без акција", а да су на изборима без икаквих размишљања гласали уз сваку владу. „Ја бих волео да видим такву владу за коју ми Немци не бисмо гласали!", рекао је Петровићу пре рата један банатски Немац, а Петровић записао у својим успоменама.[80] И лист *Застава* је писао да је немачка интелигенција „за љубав добрих положаја у државним, жупанијским и варошким звањима напустила своју народност и чинила притисак на народ да се и он што пре одроди".[81] Већ поменути Новак Грујић је за социјалдемократе у Темишвару и околини такође писао да су се водили само својим економским интересима и да их зато није било тешко придобити за југословенску опцију, „нарочито ако се знало да су радници били веома огорчени на бојерску Румунију и на Браћана [Brătianu], који је пре 16-17 год. приликом једног штрајка, кроз прозор првог спрата дао живе раденике бацати" и да се радништво увек радије окретало демократској држави, као што је била прва југословенска држава.[82] „Немци су вредно и одано радили своје пољопривредне послове, уредно плаћали порезе а друго их се није тицало", закључио је Милан Петровић.[83]

Уредништво новосадског листа *Застава* писало је за војвођанске Немце да су вредан, поштен, савестан и уредан народ.[84] Темишварски Срби нису сматрали Немце опасним елементом у новој држави, односно за нову државу, јер су били „узор мирних грађана" и били су свесни да се немачко становништво држало мирно и током смене власти у Угарској у октобру 1918. године, док су у румунским и српским селима владали немири.[85] Лист *Нова зора* је

---

[78] АЈ, Делегација, Ф. 3, бр. 3264, 19. августа 1919. године, у Паризу.
[79] *Исто*.
[80] М. Петровић, „Банат", 301–302.
[81] *Застава*, бр. 69, Нови Сад, 6. април 1919, 1.
[82] *Слога*, бр. 260, Велики Бечкерек, 12. новембар 1919, 1.
[83] М. Петровић, „Банат", 301–302.
[84] *Застава*, бр. 69, Нови Сад, 6. април 1919, 1.
[85] АЈ, Делегација, Ф. 3, бр. 3264, 19. августа 1919. године, у Паризу.

писао да су српске трупе „спасле мир и ред у Банату" и очувале живот и иметак свих грађана, па и банатских Немаца. Уласком у Банат и у Темишвар, војска Србије је и Немцима донела и „слободу кретања" и дала им „широко поље да се културно, национално и економски подижу".[86] Улазак војске Србије у крајеве насељене Немцима и у град Темишвар одвијао се, заиста, без инцидената. По неким изворима, понашање војске у Банату било је примереније него у самој Србији, а како пише Миле Бјелајац, ту чињеницу, уз добру војну дисциплину, треба објаснити и жељом српских политичких кругова да се у крајевима чију је коначну судбину тек требало решавати остави што бољи утисак.[87] Српске власти су имале деликатан задатак да успоставе ред, потисну још постојеће мађарске органе власти и неупадљиво припреме уједињење, не одбијајући већину етнички хетерогеног живља од себе, односно придобијајући по могућности симпатије немачког становништва. Зоран Јањетовић пише да су жртве пљачке, уз државну имовину и „омрзнуте Јевреје", били и Немци, али да је питање да ли се та чињеница може приписати антинемачком ставу пљачкаша, или је треба тумачити тиме да су Швабе у просеку биле имућније од припадника других народа.[88] Богумил Храбак пљачку тумачи као вид освете Немцима и Мађарима, мада је лист *Слоūа* писао да су Немци нарочито били ганути кад су видели како им се „варвари" Срби за њихове злочине и пљачке почињене у Србији не свете као што су очекивали, јер су се осећали „кривцима".[89]

Листови темишварских Немаца писали су да немачко становништво није могло „довољно да се надиви реду у српској војсци када је умарширала у Темишвар" и сматрали су да је управо та дисциплина војске „елеменат мира и мирног рада" у вароши, што знамо из извештаја које је пренео новосадски *Срūски листū*.[90] Како је немачки лист *Temesvarer Zeitung* извештавао, а *Срūски листū* преносио, Немци у Темишвару су прихватили да су рат изгубили, да „своју судбу сносе покорно", а краљевску српску војску дочекују са „осећајима искреног поштовања" и поздрављају њене команданте. Немци су били свесни да је српска војска „бескрајно много пропатила и упрос томе се јуначки умела борити држећи се својих идеала". Улазак војске темишварски Немци описивали су као ванредно свечан, импозантан и незабораван за сваког ко га је видео, а српске официре као „елегантне, мушки лепе појаве, у разговору врло љубазне". Српски војници описани су као „већином снажан људски сој, добро одевен и добро храњен, упркос томе шта је све преживео". Иако се у извештајима војска Србије назива окупационом, банатски Немци су изражавали наду да ће се обистинити речи српског команданта да је она у Банат дошла „као братска". По *Срūском листū*, темишварски Немци су након уласка војске Србије изјавили да желе да Темишвар „пође у сусрет лепој будућности".[91]

---

[86] *Нова зора*, бр. 1, Вршац, (14.) 1. јануар 1919, 2.

[87] Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba*, *Hrvata i Slovenaca 1918–1921*, Beograd, 1988, 213.

[88] Z. Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 91.

[89] Bogumil Hrabak, „Logoši, zeleni kadar i zbivanja pri prevratu u Vojvodini 1918", *Istraživanja*, br. 8, Novi Sad, 1979, 113–136; *Слоūа*, бр. 259, Велики Бечкерек, 11. новембар 1919, 1.

[90] *Срūски листū*, бр. 15, Нови Сад, 23. (10.) новембар 1918, 3.

[91] *Истūо.*

Немци у Темишвару су, поред изнетих ставова да овај град буде у оквиру аутономне државе у Банату или у оквиру мађарске државе, имали још две опције: да Темишвар остане у Краљевини СХС или да се додели румунској држави. Зоран Јањетовић пише да, по речима једног очевица, српске власти у Темишвару и околини нису ометале политичке активности тамошњих Немаца, а да су им неправде нанели врхови француске „окупационе" војске. Што се српских власти тиче, Јањетовић пише да оне нису ометале, али да су одбијале да помогну било какву њихову културну или другу иницијативу – са образложењем да нису желеле да унапред доносе одлуке које би обавезивале државу којој ће дотична територија припасти. Могуће и да је власт Беле Куна у Мађарској на неко време паралисала симпатије одређеног броја мађарофилских Немаца према Мађарској.[92]

Рајнхолд Хегн (Reinhold Heegn), Вршчанин, инжењер и немачки радикал, истакнути немачки национални политичар, представљао је струју Немаца у Банату која је заступала уједињење са Краљевином СХС. Био је вођа немачке странке у Вршцу. У групи око њега углавном су се налазили немачки политичари из Великог Бечкерека, Вршца и Панчева, односно из места у којима је живело више српског становништва него у другим. За разлику од планиране смене почетком децембра 1918. године, када је Народна управа из Новог Сада намеравала да уведе српски империјум у Темишвару, и Мартин Филипон је требало да преузме све функције у Темишвару, у смени 20. фебруара 1919. године за градоначелника Темишвара постављена је особа за коју се претпостављало да ће радити у интересу онога ко ју је поставио на власт. На Хегна се „полагала нада", како пише и Стеван Бенин у својој биографији. Наиме, надало се да ће Хегн темишварске и банатске Немце приближити идеји да се цео Банат прикључи Србији. Међутим, народности у Банату осетиле су се угроженим, па је сутрадан у више градова дошло до генералног штрајка са политичком позадином, а Хегн није оправдао очекивања српске стране. Као што смо већ поменули, Рајнхолд Хегн се разљутио када је избио штрајк у Темишвару.[93]

Новак Грујић, сарадник листа *Слоīа*, истакао је у једном свом чланку да се на место великог жупана и владиног комесара морао поставити човек који би у првом реду био дипломата, човек који би знао да као владин експонент представља Србе у Темишвару – „у граду где је живело толико странаца и где је било толико политичких струја и где су толики интереси били испреплитани". Човек који је морао да својом „умешношћу, знањем, агитацијом и неуморним радом" створи такво расположење међу странцима да они увиде „да им је немогуће натраг под Мађарску". Грујић је писао и да је то требало да се уради тако да несрпски народи „својевољно" одлуче да ће

---

[92] Z. Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 104. У Архиву Југославије чува се извештај у којем се каже да је Бела Кун, председник мађарске владе након Михаља Каролија, француском генералу Де Лобиту писао у априлу 1919. године да је мађарска страна радикално прекинула са политиком прошле владе у питању Баната и да се сада њена политика „не базира на принципу територијалног интегритета, те сматра то питање као интерну ствар самога Баната" (AJ, Делегација, Ф. 5, бр. 1082, 10. априла 1919. године, у Паризу).

[93] William Marin, *Kurze Geschichte der Banater Deutschen*, Temeswar, 1980, 123.

„код нас боље бити, него под Румунијом" и да их интереси вежу за Краљевину СХС, па да се онда изјасне за њу.[94] „Па када би се тај онамошњи народ за нас изјавио, волео бих ја видети ту Мировну Конференцију, која би против воље тог културног света, њихов крај доделити смела једној држави, коју они мрзе и којој неће да припадну", писао је, испоставиће се доста наивно, Новак Грујић.[95]

Новак Грујић је писао и да је требало узети у обзир и ту околност да су „сви" грађани „најзадовољнији били са лојалним и коректним поступањем српских војних власти" и да је такву повољну атмосферу један добар политичар могао да искористи; међутим, др Мартин Филипон „нам" је то „упропастио" и Темишвар је као индустријски и трговачки центар Баната припао Румунима.[96] Грујић је оптуживао Филипона и у следећем броју листа *Слоīа*. Када каже да је темишварски велики жупан пропустио да „остале народности убеди за српску ствар у Темишвару", Грујић ипак додаје да можда заиста ништа не би помогло и да је до плебисцита дошло. „Питање је би ли то респектовали у Паризу, али ко може доказати то, да таква акција, да је истрајно вођена не би заизвесно и успела?", писао је сарадник листа *Слоīа*.[97]

Четврта струја међу темишварским Немцима била је она која се залагала да се Темишвар припоји „Великој Румунији". Једна прорумунска немачка делегација посетила је француског генерала Анрија Бертлоа крајем 1918. године и предала му меморандум у којем је затражено да румунске снаге преузму власт у Банату. Видели смо да се ова вест провлачила и кроз српску штампу. У чланку под насловом „Наши Немци", вршачка *Нова зора* се трудила да озбиљно увиди проблематику и последице таквог догађаја. Уредништво листа дошло је до сазнања да је један будипештански немачки лист пренео да је „банатско Швапско Народно Веће" предало генералу Бертлоу поменути меморандум. У чланку се изражава чуђење како су банатски Немци тако брзо могли да промене своје дотадашње становиште, по којем су заступали целост и недељивост Угарске. Затим, сумња се у истинитост ове вести. И овом приликом истакнуто је да је Банат поседнут српским трупама, које су се према свим становницима понашале „најпоштеније", а насупрот Србији која је „позната целоме свету као најдемократскија држава на Балкану", стављена је румунска држава која је била „држава спахија и бојара". Уредништво пита банатске Немце какву економску будућност замишљају у склопу „велике Румуније" и шта би било са Темишваром и Вршцем да су румунске вароши „трећег и четвртог реда". „Увидеће да баш интереси немачког живља упућују их Србији а не Румунији јер сјајна будућност чека Темишвар као југословенски град", писало је у поменутом чланку. На крају, закључило се да оваквим вестима не треба придавати сувише важности јер је судбина Баната већ одређена доласком српске војске у Банат, али да је било потребно да се сазна искрено држање „наших Немаца". „Да убудуће будемо

---

[94] *Слоīа*, бр. 259, Велики Бечкерек, 11. новембар 1919, 1.
[95] *Исто.*
[96] *Слоīа*, бр. 260, Велики Бечкерек, 12. новембар 1919, 1.
[97] *Исто.*

начисто: с ким имамо посла", писало је уредништво вршачког листа.[98] Исти лист је јавио да је „банатско Швапско Народно Веће" демантовало тврдњу пештанске и арадске штампе и изјавило да Немци нису поднели никакав меморандум у којем би се банатски Немци изјаснили за припојење Баната Румунији – бар не у име већа.[99]

Најзначајнија личност једне немачке струје у Темишвару, по српским изворима, био је Немац Каспар Мут (Kaspar Muth).[100] У априлу 1919. године, новосадско *Јединство* је писало да је група Немаца, која је између Краљевине СХС и Румуније бирала југословенску краљевину, била група доктора Мута и Блашковића (Franc Blaskowits).[101] Као вођа „умерених" мађарона Каспар Мут био је за опстанак Бачке и Баната у оквиру Угарске или за аутономну банатску републику под француским или мађарским протекторатом уколико би до издвајања из Угарске ипак дошло. Зоран Јањетовић пише да је Мут средином априла 1919. године, чини се неочекивано, променио мишљење и изјаснио се за присаједињење Темишвара Србији и да су се зато појавиле приче да се „продао Србима". Међутим, у историографији се сматра да је он био сувише конзервативан и да је на његову одлуку утицало пре то што је у Мађарској власт преузео Бела Кун, као и чињеница да је велики број Немаца остао да живи у југословенском делу Баната и Бачке.[102] Овакав став може да потврди један интервју који смо пронашли у београдској српској штампи, а који је Каспар Мут дао савезничким новинарима који су у јеку борбе за плебисцит на Конференцији мира у Паризу дошли у Темишвар да се распитају о жељама група становништва. Лист *Епоха* донео је чланак под насловом „Швабе за Југославију" у којем је својим читаоцима изнео да су Темишвар 3. маја 1919. године посетили „многи дописници најугледнијих европских новина као 'Еђенси Јунајтед Прес', 'Ажанс Радио', 'Тан', 'Верите', 'Еко де Пари', 'Патри', 'Тајмс', 'Секоло'" да би се информисали о ондашњим приликама.[103] Главни циљ њихове мисије био је да ступе у везе са вођама појединих народа и политичких струја и да упознају њихова становишта поводом банатског питања. И *Банатски гласник* је известио о посети страних новинара, с тим што је чланак насловио „Италијанске сплетке". У овом чланку стоји да је приликом посете страних новинара у Темишвару „упало у очи злоупотребљавање гостопримства" од стране италијанских, а и неких француских новинара, који су, како се каже, отворено агитовали за Румунију. Ови новинари су, наводно, нарочито Немцима постављали сугестивна питања.

---

[98] Почетком 1920. године лист *Српски гласник* је писао: „Где је год била прилика, они (Немци додала Ј. К.) се изјашњавали против нас. Што је српско, то је њима било најгоре. Они су шуровали са Румунима против нас, били срцем и душом са Мађарима, а за 'свети интегритет' мађарски, све против нас! У лице су лепо говорили, правили се лојални, а њихови агенти су трчкали за Париз. А кад смо ми изгубили Темишвар... па су многе Немачке или добрим делом немачке општине потпале под Румуне, Немци су ликовали, као да је њихов Хинденбург и опет задобио велику битку на мазурским језерима." (*Српски гласник*, бр. 11, Велика Кикинда, 15. фебруар 1920, 1)

[99] „Наши Немци", *Нова зора*, бр. 1, Вршац, 14. (1.) јануар 1919, 2.

[100] Каспар Мут (Kaspar Muth), адвокат. У извештајима српске Врховне команде и у новинским чланцима војвођанске штампе називан је Гашпаром.

[101] *Јединство*, бр. 1, Нови Сад, 20. април 1919, 1.

[102] Z. Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 103.

[103] „Швабе за Југославију", *Епоха*, бр. 113, Београд, 6. мај 1919, 1.

Насупрот њима, зрењанински лист је истакао енглеске и америчке новинаре који су, како пише, сачували потпуну неутралност и ограничили се само на прикупљање информација.[104] Новинари су разговарали са председником, у то време већ распуштеног швапског Народног већа, др Каспаром, који им је рекао да су Немци желели да остану у Мађарској са одређеном аутономијом „ако би се одржала за живот способна и од бољшевика ослобођена Мађарска". Ако то не би било могуће, по Муту, друго решење би било да Бачка и Банат представљају „самосталну централну републику, као што је Швајцарска, са потпуном равноправношћу четири народности које у њој помешане живе". Ако и то не би било могуће, по мишљењу овог немачког политичара, треће решење би било такво да немачки народ остане заједно. Односно, Мут је истакао да, ако је већ одлучено да се Бачка, Торонталска жупанија и јужни део Тамишке жупаније прикључе Југославији (што би значило да је за две трећине Шваба судбина већ одређена), онда би и темишварски Немци захтевали да се прикључе Југославији. „У том случају сви ми желимо да припаднемо Југославији", изјавио је Мут. Када су новинари упитали Мута које би било његово гледиште ако се територија Бачке изузме и ако Банат као јединствена територија добије право да на основу самоопредељења бира између Србије и Румуније, он им је одговорио да не узети у обзир „Бачку са њених 200.000 Шваба" није могуће за Немце. „Ми сачињавамо са бачким Швабама једну народну, економску и културну јединицу", изјавио је.[105]

У случају да његови ставови не би били уважени, Каспар Мут је, свестан да су банатски Немци у питању припадности Баната били подељени, сматрао да би се као решење морала сазвати народна скупштина. „Али је једно извесно, а то је, да желимо да Банат, остане као јединствена област, па да се та област и у целини придода Југославији или у целини Румунији. По томе мишљењу и у овом би случају код нас Шваба преовлађивала жеља, да останемо у заједници са нашом браћом у Бачкој, Барањи и Срему", рекао је. Каспар Мут је и овом приликом инсистирао да се Немцима пружи могућност да пошаљу своје делегате на Конференцију мира у Париз.[106] Могуће је да се Мут вратио становишту о аутономији унутар Мађарске када је предлог југословенских делегата о плебисциту одбијен и када је видео прве знаке да се српске снаге спремају да напусте Темишвар. Међутим, у извештају Фрање Узума о плебисциту у Темишвару од 27. маја 1919. године изричито се каже „да је странка др Мута 'Швебише Фолкспресе' јака и да стоји за српску страну". За ову странку се и том приликом навело да је некада била „маџаронска странка", али да је „пошто је Маџарству одзвонило" више нагињала Краљевини СХС него Румунији.[107]

Након евакуације Темишвара, српска штампа је и даље писала да би темишварски Немци радије остали „српски поданици", него да буду прикљу-

---

[104] „Италијанске сплетке", *Банатски гласник*, бр. 91, Велики Бечкерек, 8. мај 1919, 1.
[105] „Швабе за Југославију", *Епоха*, бр. 113, Београд, 6. мај 1919, 1.
[106] АЈ, Делегација, Ф. 4.
[107] Телеграм упућен од Министарства иностраних послова делегацији 31. маја 1919. године (АЈ, Делегација, Ф. 4). Телеграм је у Париз доспео 7. јуна 1919. године (АЈ, Делегација, Ф. 5, 7. јуна 1919, бр. 2029, у Паризу).

чени Румунији.[108] Међутим, објективно гледано, то што је крајем јула Темишвар напустила војска Србије, утицало је на банатске Немце (који су се тада нашли у румунском делу Баната) да се одлуче на корак да траже и остатак Баната за Краљевину Румунију. Новосадски листови *Јединство* и *Застава*, вршачка *Нова зора* и београдска *Политика* писали су да је из Букурешта јављено да су банатске Швабе у Темишвару одржале збор, на којем је било присутно преко 10.000 банатских Немаца који су тражили припојење целога Баната Румунији.[109] Српски листови су указивали да на збору 10. августа 1919. године није присуствовало више од 200 Немаца, које су Румуни „једва могли да искупе", да је „швапско Народно веће" протестовало против резолуције донете на овом збору и да је оно град Темишвар тражило за мађарску државу, као и да су румунске власти гушиле протесте Немаца.[110] Називајући овај збор румунским уједурмама у Банату и румунским махинацијама, уредништва српских листова указивала су на то да су се Румуни тиме служили да би се „дочепали" целог Баната. Писано је и да је на збор у Темишвару „дотерано" 8000 сељака, који су се разбежали када су чули да су румунски говорници говорили о рату против Србије.[111] Било је вести и да је на збору донета резолуција за плебисцит у Банату и да су у Темишвар дошли и ердељски агитатори.[112]

Српска Врховна команда је Министарству иностраних послова проследила извештај команданта Коњичке дивизије који је јављао да је 10. августа 1919. године одржан велики протестни збор Румуна у Темишвару, на којем је тражена недељивост Баната. Окупљени су свој протест заснивали на историјском, етнографском и националном праву у Банату, а „поглавито на стеченим заслугама у овом рату на победом бољшевика". „Цела је темишварска штампа поткупљена и пише у прилог овог питања. Због свега овога код овдашњег становништва влада велика збуњеност", јављено је и југословенској делегацији у Паризу.[113] Шеф Политичког одељења М. В. Михаиловић је од полицијског комесара у Жомбољу добио шифровану депешу у којој је стајало да је на збору 10. августа 1919. године било присутно мало становништва из Темишвара, а укупно „око 6.000 душа, све сељака, свештеника и учитеља" и да је збор донео одлуку да се тражи извршење уговора и да границе румунског Баната буду Мориш, Тиса и Дунав.[114] У допуни извештаја који је Михаиловић послао влади у Београду стајало је да су банатски Немци на збору одржаном 10. августа донели одлуку коју је објавио и темишварски мађарски

---

[108] *Застава*, бр. 35, Нови Сад, 26. фебруар 1919, 1–2.

[109] „Румунске махинације", *Јединство*, бр. 106, Нови Сад, 3. септембар 1919, 1; *Застава*, бр. 185, Нови Сад, 3. септембар 1919, 3–4; *Нова зора*, бр. 69, Вршац, 3. септембар 1919, 1; *Политика*, бр. 41–59, Београд, 1. септембар 1919, 2.

[110] *Нова зора*, бр. 69, Вршац, 3. септембар 1919, 1; *Застава*, бр. 185, Нови Сад, 3. септембар 1919, 3.

[111] „Румунске уједурме у Банату", *Застава*, бр. 175, Нови Сад, 21. август 1919, 2; *Нова зора*, бр. 63, Вршац, 15. август 1919, 2.

[112] *Исто*.

[113] АЈ, Делегација, Ф. 4, 1. септембра 1919. године, 8. септембра 1919. године, у Паризу; *Велики рат Србије*, књ. 33, 583.

[114] АЈ, Делегација, Ф. 5, бр 3366, 27. августа 1919. године.

лист *Temesvári Hirlap*. Та резолуција је гласила: „У име свих банатских Шваба изјављујемо, да срећу свих банатских народа очекујемо само од јединственог, неподељеног Баната; да подељени Банат са својим противприродним границама значи економско упропашћивање сваког народа који ту живи; да би он био узрок вечитој завади и сталном незадовољству и да угрожава заједмчени мир. Ради тога, захтевамо неподељивост Баната. Како је пак Темишвар, тај центар друштвеног и економског живота, прикључен Румунији и како су владарска права Њ. В. Краља Румуније распростртa и на Банат, како пак даље у Ђула-Фехерварској, одлуци видимо јамчевину да ћемо у својој новој држави моћи слободно изржавати свој народни карактер, да ћемо свој матерњи језик моћи слободно употребљавати и да ћемо оба, свој народни какрактер и свој матерњи језик, на пољу политике, економије и друштва моћи слободно и несметано развијати, а тиме да ћемо моћи осигурати своју народну будућност, то желимо да се цео Банат јединствено и неподељиво присаједини Краљевству Великој Румунији. Ова се одлука има саопштити Мировној Конференцији. Одлуку су потписали: Ференц Ветел и К. Мелер као председници, Др Фрекот бележник, Јанош Тенглер и Ђула Најхаус." Михаиловић је сведочио да је са поуздане стране обавештен да су овај збор приредили Румуни уз помоћу ердељских Саса, а да је банатских Шваба на збору било врло мало. „Банатске Швабе, нарочито сада, више него пре, изјављују, да желе присаједињење Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца, јер имају вере у српску војску и српску управу, која их је за ово кратко време уверила и својој праведљивости и толераницији", писао је Михаиловић. Додао је и да су Румуни, наводно, купили све немачке листове у Темишвару, као и социјалистички лист *Volkswille*, који је почео да доноси чланке у којима је писано да ће сав Банат несумњиво припасти Румунији и да ће тада у Румунији бити преко милион Немаца који ће имати видан удео у државној управи, а на пољу трговине имаће главну улогу. „Распростирање тих листова међу Немце на нашој терироријиу наши административни органи спречавају", јављао је М. В. Михаиловић.[115]

У чланку под насловом „Недељивост Баната, лаж и обмана румунска" каже се да је поклич „Недељивост Баната!" као по команди прихваћен у Темишвару након румунске скупштине одржане одмах после „парадног" уласка румунске војске у Темишвар и чувене шампањерске наздравице румунског министра председника Јонела Брађануа. Лист *Сриски їласник* наводи и да се покличу прикључила и „командована" скупштина банатских Шваба. Банатских Шваба стоји под наводницима јер је уредништво листа сматрало да су такву политику водиле „познате саске продате мешине из Ердеља", које су одмах након недељу дана румунске владавине биле спремне да се „закуну на догму једиоспасавајуће недељивости Баната!"[116] Међутим, исти лист је следећег месеца писао да су уз подршку немачких политичара у Темишвару, који су желели да сачувају Банат као целину, румунске власти у Темишвару 10. августа 1919. године организовале велики прорумунски

[115] AJ, Делегација, Ф. 5, бр. 3451, 30. августа 1919, у Паризу
[116] *Сриски їласник*, бр. 64, Велика Кикинда, 4. септембар 1919, 1.

збор на којем је пред тридесет до четрдесет хиљада људи усвојена декларација којом се захтевало да целокупан Банат припадне Румунији. Наводно да су представници немачког народа подржали овај захтев и свој став аргументовали тиме да би деоба Баната била „пропаст" за тамошње Швабе. Писано је и да је том приликом решено да се у Париз на Конференцију пошаље делегација која ће предати меморандум у којем ће бити изнет овакав став. У исто време, лист *Јединство* је писао да је депутација банатских Немаца отпутовала у Париз да тражи да се отцепљени делови Баната припоје Краљевини СХС.[117] Преко румунске делегације захтев банатских Немаца је предат, али је 19. августа 1919. године само саслушан.[118] Представници великих сила нису намеравали да се више враћају на, за њих, тако тривијална питања. Тако су се војвођанске Швабе нашле у новој држави. Њихове жеље нису узете ни у разматрање, а камоли да буду услишене. Чињеница да ни огромну масу Јужних Словена њихови политичари нису питали да ли желе уједињење и, ако желе – какво, није могла да поправи расположење Немаца и других мањина.

Исто као у случају темишварских Немаца, у меморандуму Темишварске епархије Младен Пилић и Милутин Јакшић написали су да имају сазнања да се у Краљевини Србији мислило да би „много шкодило" прикључити велики број Јевреја који би са Темишваром дошли. У меморандуму се потом бранила теза да број, а наведена је цифра од 7000 темишварских Јевреја, не би неповољно утицао на развој нове државе. Састављачи меморандума тврдили су да, ако би Темишвар остао у Краљевини СХС, онда би се овај број Јевреја и задржао у самом граду. У супротном, они би се разбежали пред Румунима у друге градове Краљевства СХС, а да, када би Темишвар био њихов рофугијум, они би и Немце и Мађаре, који би остали без државне заштите, потиснули, а Србе трговце и индустријалце би свакао штитила нова власт („уосталом, Србе није потребно штитити, јер без икакове заштите одржавају конкуренцију, Србина није нужно штитити, само га не треба давити"). На крају, закључено је да Јевреји за Србе нису представљали никакву опасност, него да су се њихове везе у иностранству чак могле искористити.[119] Како је писала српска штампа, др Адолф Вертеш, вођа конзервативних Јевреја у Темишвару, изјавио је да Јевреји у Банату почињу да се сматрају за народност. За време мађарског режима говорили су о себи да су Мађари, а да су само по вери Јевреји. „Сада се у њих пробудила народна свест, те и они траже за себе права народносне мањине. Ционизам се шири међу њима", писао је лист *Застава*. Наглашавало се да се Срби у Темишвару „право демократски и предусретљиво понашају према Јеврејима" и да се из тог разлога др Вертеш

---

[117] *Јединство*, бр. 93, Нови Сад, 16. август 1919, 2.

[118] Зоран Јањетовић сматра да није случајно што је на чело петочлане делегације изабран темишварски адвокат Стефан Фрекот (Stefan Frecot), чије је презиме јасно указивало на његово француско порекло. Такође, да ни у меморандуму који је немачка делегација однела у Париз није пропустио да подсети на француско порекло Шваба. Међу аргументима наведено је и то да су се Швабе осећале повезано са Румунима и „пореклом многих својих синова заједничке римске расе" (Z. Janjetović, *Nemci u Vojvodini*, 104).

[119] АЈ, Делегација, Ф. 3, 19. августа 1919. године.

надао да ће се ционистички покрет проширити.[120] У меморандуму који је саставио Јован Радонић у Паризу 1919. године каже се да Јевреји, који су веома бројни у Темишвару, фаворизују Србе у односу на Румуне, јер у Краљевству СХС уживају потпуна грађанска и политичка права, док у Румунији то није случај.[121] У извештају Фрање Узума писало је да је „јеврејска странка" око листа *Temesvárer Volksblatt* стојала сасвим уз српску страну, иако се „силно" бојала румунске освете, али када би се плебисцитом коначна одлука донела, Јевреји би се изјаснили за Краљевину СХС.[122] Међутим, у листу *Слоūа* појављивали су се чланци у којима се наводило да кад „Чивути хоће неки посао да сврше, што не може да буде – он може да буде", а да кад Србин хоће неки посао са заврши „који може да буде – не може да буде".[123] Милош Црњански је писао да када би се неко од темишварских Срба желео оженити Јеврејком или „Влахињом" – „колико комичних драма у породицама..., гледали су га као робијаша". „Настала је општа жалост и глас о томе ширио се далеко. Писало се чак онима, који су били у бањи Мехадији на лечењу", писао је Црњански.[124]

У поменутом меморандуму који су саставили изасланици Темишварске епархије, да би аргументима убедили Конференцију мира да Темишвар додели Краљевини СХС, стајало је да би се овај град за тридесет година могао сматрати „српским градом" јер је у време разграничења са Румунијом имао 4000 чиновника и да би се то изменило када би железницу преузели Срби. Сматрали су да би тада у Темишвар „нагрнули" трговци и индустријалци српске националности. Такође, изасланици Епархије су писали: „ето вам српског града", ако би се ангажовао српски капитал код индустријских предузећа да „помогне Српство". Такође, да би тада и српска околина добила „маха", јер би снабдевање града било у рукама југословенске државе, што се до тада, како је речено, „од нас вештачким начином одузимало".[125] Генерал Пешић је још 21. марта 1919. године писао министру војном из Париза да би југословенској делегацији значило када би имали попис тадашњег становништва по народностима, па и према занимањима, јер би на основу тога видели ко би остао у Темишвару ако би се он присајединио Србији, а ко би отишао, мислећи на чиновнике, службенике, служитеље, чуваре железничких пруга, канала и остале.[126] Међутим, стварна слика била је другачија и догађаји су се другачије одвијали.

Као што је Милан Петровић писао у својим успоменама, питање Темишвара решила је Мировна конференција у Паризу не узимајући плебисцит у обзир као решење, и значај његове већ поменуте мисије је спласнуо – „постао је ситан и безначајан детаљ тадашњих историских збивања". Петровић пише да су његова сећања из Темишвара сведочила историјском времену када

---

[120] *Заст̄ава*, бр. 15, Нови Сад, 1. фебруар 1919, 3.
[121] Jovan Radonitch, *The Banat and the Serbo-Roumanian frontier problem*, Paris, 1919, 14.
[122] AJ, Делегација, Ф. 5, бр. 2029, 7. јуна 1919. године, у Паризу.
[123] *Слоūа*, бр. 129, Темишвар, 19. мај 1919, 1.
[124] Милош Црњански, „Наш Темишвар", *Полит̄ика*, бр. 6.001, 6, 7, 8. јануар 1925, 16.
[125] AJ, Делегација, Ф. 3, 19. августа 1919. године
[126] Б. Кризман, „Питање граница Војводине на Паришкој мировној конференцији", 70.

је све задесило велико изненађење након слома Двојне монархије и да Срби у својој дезоријентисаности нису умели да искористе углед који је „ситнопоседничка Србија уживала у редовима сељачких маса, а нарочито немачких сељачких маса које су биле гладне земље". „Да смо их умели искористити у своју корист, могли смо имати више успеха... и према Румунији у Банату", писао је Петровић.[127] Новак Грујић је писао да је требало, поред изношења чињеница са економског, трговинског, етнографског и географског гледишта, Швабама, Мађарима и социјалистима представљати њихов безусловни интерес ако се прикључе Краљевини СХС. Међутим, за то је требало „људи и новаца, а ми ни једно, ни друго нисмо имали". Грујић пише и да би се средстава још и нашло да жупан није био Мартин Филипон, и спомиње „милионе" Банатске републике и других разних фондова у Темишвару. Грујић сматра да је Филипон морао одмах по преузимању свог положаја повести преговоре са водећим круговима те три групације у Темишвару, нотирати њихове захтеве, молбе, примедбе и онда их предложити свом министру или Министарском савету, тражити упутства и пуномоћи да им нешто обећа – „да се ти људи заинтересују за нас". За Румуне, Грујић је писао да су обећавали „куле и градове" а „да неће испунити ништа, или врло мало". На крају, закључио је да није желео да каже да је друге народе у Темишвару требало „узалудно варати", али да су се Срби свакако морали више ангажовати да се страни елементи „што више приљубе".[128]

ATITUDINEA SÂRBILOR TIMIŞORENI FAŢĂ DE MAGHIARI, GERMANI ŞI EVREI ÎN TIMPUL PROVIZORATULUI

Jovana Kasaš

Rezumat

La sfârşitul Primului Război Mondial, în urma victoriei Aliaţilor, soarta Timişoarei era decisă la Conferinţa de Pace de la Paris. Nu este, totuşi, lipsit de importanţă ceea ce petrecea în oraşul propriu-zis. Din aproximativ 74000 de locuitori, în Timişoara trăiau în jur de 4000 de sârbi, în jur de 8000 de români, majoritatea populaţiei fiind alcătuită din germani, maghiari şi evrei. În lucrarea de faţă se prezintă pe baza documentelor de arhivă şi a literaturii de specialitate politica autorităţilor militare şi civile sârbe faţă de aceste grupuri etnice, iar atitudinea populaţiei sârbe faţă de concetăţenii lor este prezentată pe baza articolelor din presa cotidiană a vremii.

[127] М. Петровић, „Банат", 308–309.
[128] Новак Грујић, *Слоīа*, бр. 260, Велики Бечкерек, 12. новембар 1919, 1.

THE ATTITUDE OF THE SERBS IN TIMIŞOARA TOWARDS THE HUNGARIANS, GERMANS AND JEWS DURING THE PROVISORIUM

Jovana Kasaš

Summary

In the aftermath of the First World War, upon the victory of the Allies, the fate of Timişoara was being decided at the Paris Peace Conference. The events taking place in the city itself are not unsignificant, though. Out of approximately 74000 inhabitants, in Timişoara lived around 4000 Serbs, around 8000 Romanians, the majority of the population consisted of Germans, Hungarians and Jews. Based on archival documents and existing literature, the article presents the politics of the military and civil authorities towards these ethnical groups, while the attitude of the Serbian population towards their fellow citizens is presented based on articles from the daily newspapers of that time.

UDC 091(=163.41)(439 Szeged)”1711/1750”

Исидора Г. Бјелаковић[*]

О МОРФОЛОШКОЈ СТРУКТУРИ ЋИРИЛИЧНИХ ДОКУМЕНАТА НАЦИОНАЛНОГ АРХИВА *У* СЕГЕДИНУ (1711–1750)[**]

САЖЕТАК: У раду се анализирају морфолошке карактеристике језика ћириличних докумената Срба који се чувају у Националном архиву *у* Сегедину (Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szeged), а потичу из периода 1711–1750. године. У питању је рукописна грађа пословноправног карактера из Сегедина, Кањиже, Суботице, Сенте, Карловаца, Печварада, Варадина, Београда, Арада, Сентомаша, Феудвара, Мола, Темишвара. Истраживање се реализује како би се применом тзв. методе упитника описала морфолошка структура анализираних текстова и идентификовао њихов језик.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: XVIII век, српски језик, морфологија, славеносрпски језик

Увод

Анализа језика пословноправне преписке међу Србима током прве половине XVIII века један је од важнијих задатака српске дијахронијe будући да је реч о времену када долази до друштвених, политичких и културних промена оног дела српског страновништва које се трајно населило у области Јужне Угарске. Све наведене промене утицаће не само на статус књижевног језика (и замену српскословенског рускословенским језиком) него и на уплив нових жанрова, односно на структурну измену постојећих. Пошто говоримо о времену када се у српској средини још није прешло на типографску културу, рукописна грађа из прве половине XVIII века једини је извор за испитивања језика. Нажалост, оваквих истраживања нема довољно и слика која се полако формира у рецентнијим студијама још није у потпуности заокружена.[1] Како би се одговорило на питање (1) идентификације језика (језикâ) руко-

[*] isidora.bjelakovic@gmail.com

[**] Овај рад представља резултат истраживања у оквиру пројекта *Историја српског језика* (178001) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

[1] В. нпр. Младеновић 1972; 1973; 1977; 1977а; 1984–85; 1992; Унбегаун 1995: 32–33; Стефановић 2000; Стојановић 2011а; 2011б; 2012; Бјелаковић 2018а; 2018б; 2019а, 2019б; 2019в; 2019г; 2020; Белаковић – Нинковић 2020.

писне грађе овог доба, (2) временских оквира смене српскословенског рускословенским језиком, (3) односа жанра и језика, као и (4) дијатопијске раслојености, неопходна су још многа систематска истраживања репрезентативне грађе.

Предмет, корпус и задаци истраживања

Полазећи од премисе да је реч о периоду са низом прелазних језичких варијетета (од српског и српскословенског, преко мешовитог језика до рускословенског) у овом се раду − применом тзв. (дескриптивне) методе упитника[2] − анализира морфолошка структура језика рукописних текстова пословноправног профила (молбе, потврде, атестације, уговори, тужбе, извештаји и сл.), који се чувају у Националном архиву *у* Сегедину (Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szeged), а потичу из периода 1711−1750. године.

Анализиран је 21 рукопис из Сегедина, Кањиже, Суботице, Сенте, Карловаца, Печварада, Варадина, Београда, Арада, Сентомаша, Феудвара, Мола, Темишвара:[3]

- С 1711: *Потврда о дуговању*. Syeged varos T. l. IV A 1021. 1 стр.
- К 1725: *Писмо егзарха Никанора Павловића сегединском великом бирову*. Карловци. К[4]: IV a 1003 e. СВТ[5]. 1 стр.
- К 1725а: *Молба за наплату дуга кнеза Пеје Суботића сегединском бирову*. Карловци. К: IV a 1003 e. СВТ. 1 стр.
- С 1726: *Уговор*. Сегедин. К: IV a 1003. СВТ. 1 стр.
- Суб. 1727: *Тужба Јована Маркова*. Суботица. К: IV a 1003e. СВТ. 1 стр.
- Б 1728. *Писмо бирова Гаврила Рашковића сегединском великом бирову и ешкутима*. Београд. К: IV a 1003e. 2 стр.
- Б 1728а. *Писмо бирова Гаврила Рашковића сегединском великом бирову и ешкутима*. Београд. К: IV a 1003e. 2 стр.
- Б 1728б. *Писмо бирова Гаврила Рашковића сегединском великом бирову и ешкутима*. Београд. К: IV a 1003e. 1 стр.
- П 1730: *Извештај о издавању новца*. Печварад. К: IV a 1003e. 2 стр.
- С 1731: *Потврда Теодора Ињацевића о дуговању*. Сегедин. К: IV a 1003e. 1 стр.
- С 1732: *Потврда Недељка Јовановића о продатој имовини и примљеном новцу*. Сегедин. К: IV a 1003e. 1 стр.
- С 1734: *Уговор о ортаклуку*. Сегедин. К: IV a 1003e. 2 стр.
- В 1735: *Писмо Михаила Тиофиловића, царског префекта и прецептора непознатом господину*. Варадин. К: IV a 1003e. 2 стр.

---

[2] Више о наведеној методи и њеној примени у дијахронијским проучавањима језика в. у Суботић 2003; 2004.

[3] Анализа је спроведена на основу снимака оригинала. Фотографисање грађе реализовано је октобра 2016. г. у Сегедину и овом приликом најискреније захваљујем љубазном особљу Националног архива.

[4] К – кутија.

[5] СВТ − Szeged varos Tanacsanak iratai levelezesek.

- С 1736: *Потврда о пријему новца*. Сегедин. К: IV а 1003. 1 стр.
- Сен. 1739. *Писмо Јосифа Голуба бирову*. Сента. К: IV а 1003е. 1 стр.
- Сен. 1741: *Писмо Јосифа Голуба бирову*. Сента. К: IV а 1003е. 1 стр..
- М 1746: *Потврда о дугу*. Мол. К: IV а 1003. 1 стр.
- Ф 1748: *Атестација Петра Мучалова*. Феудвар. К: IV а 1003. 1 стр. ж
- Т 1748: *Молба затвореника магистрату*. Темишвар. К: IV а 1003. 3 стр.
- С 1749. *Потврда о позајмици новца од цркве*. Сегедин. К: IV а 1003. 1 стр.
- А 1750. *Молба*. Арад (?). К: IV а 1003. 1 стр.

Истраживање је спроведено како би се описала морфолошка структура анализираних текстова, те идентификовао језички тип којем грађа припада. Приликом анализе појединих морфолошких црта, наводе се само поједини илустративни примери из свих текстова корпуса.

Анализа

Именичка промена

а. Генитив једнине именица на -а. У анализираним документима народни наставак *-е* регистрован је у читавом анализираном периоду: иꙁруке (К 1725); од домаћице кȣꙁманове (Б 1728); кодъ кȣће (Б 1728а); старъца ћȣре сиромашътва (П 1730); еданъ ривъ мораcте чохе (П 1730); са своe стране (С 1734); съ четире стране (Ф 1748); иꙁ своe дȣше (Ф 1748); ѹꙁеⷭмо црковни новаца ѿ Єпітропа црковни, то ест гсдⷭ҇ров Савве Кертича [...] форнⷩтоⷡ (С 1749); на три годіне (С 1749); и др.

Књишки наставак посведочен је само у једном примеру, у завршном делу писма – у потврди о веродостојности: того ради Атестирȣемь, Лȣчшего вѣроıатїа ꙁа подписанїем рȣки Моеꙗ и приложенїемъ Печати (Ф 1748).

б. Датив и локатив једнине именица на -а. Анализирана грађа указује на доследну употребу народног наставка *-и*: їедно сада посла вами писмо поћȣри (К 1725); насlȣжби ѡстаемъ (К 1725а); ѹ ергели (Суб. 1727; Сен. 1739); помоћи мени колико своmѹ пониꙁномȣ слȣги (Суб. 1727); ѹ сенти (Сен. 1739); ȣ кръчми (М 1746); моиѡи сироти жени стаю на пȣть (Т 1748); и др.

в. Инструментал једнине именица женског рода на -а и на консонант. Посведочени примери указују на искључиву употребу народног наставка: приd вашомъ ецеленцномь (Суб. 1727); Слаћомъ (Б 1728); преⷣ нцоковоⷨъ женом (Ф 1748); С овом моиѡм інцшанцнѡм (Т 1748); и др.

Књишки наставак *-оју* (в. Ремнёва и др. 1999: 49) регистрован је у једном случају. У питању је завршни део писма, сведочанство о његовој веродостојности: Симъ ѹготованиемъ ꙁасведетелствȣемо Рȣкȣю (!) и печатомъ (С 1749).

Поред тога, у једном примеру забележен је и књишки наставак *-ију*, код именице на консонант *власт*: властию. светълаго. цесара (П 1730).

г. Инструментал једнине именице *име*. У неколико случајева регистрован је и стари наставак *-ем* код именице *име*: препорȣчȣемо ове наше варошане именемь миаила истевана (К 1725а); именемъ Копасъ Анталъ (Б 1728) и сл.

д. Локатив једнине именица мушког и средњег рода. У локативу једнине именица мушког и средњег рода народни наставак *-у* забележен је готово доследно у читавом анализираном периоду: ȣдућанȣ (С 1726); ȣсѣгѣдинȣ (С 1726);

на конакꙋ (Б 1728); ꙋ Белиградꙋ (Б 1728); на Аманетꙋ (Б 1728а); ꙋѣемерꙋ (Б 1728а); ꙋ Петъварꙋ (П 1730); на пощеномꙋ асталꙋ (С 1731); ꙋ винꙋ (С 1731); ꙋ дворꙋ (С 1732); ꙋ дꙋѣанꙋ (С 1734); ꙋ сегединꙋ (С 1734); ꙋ варадꙋ (В 1735); ꙋ сегединꙋ (С 1736); ꙋ мохолꙋ (М 1746); ѵ иштоковꙋ бирцаꙋзꙋ (Ф 1748); ѵ сегединꙋ (С 1749); ѵ племенитомь таначꙋ (А 1750); и др.

Књишки наставак *-ѣ/-и* (в. Ремнёва и др. 1999: 48) посведочен је само у једном примеру, приликом навођења податка о месту на крају писма: въ Сегеднѣ (С 1732).

ђ. Номинатив и акузатив множине именица женског рода на -а; акузатив множине именица мушког рода. Анализирана грађа указује на доследну употребу народног наставка *-е*: Тога ради имамь сꙋмнꙋ на чикоше сегединске (Суб. 1727); заиꙁкоѥ своѥ новце (Б 1728); даби таи Анталъ новце Платно (Б 1728); и нѥмꙋ дала ꙋрꙋке (Б 1728а); да се зна що иои дадо. по кꙋћа сꙋдове (П 1730); да тражи коне (Сен. 1739); за неке пак новине (Т 1748); тꙋ има ко такове люде на то ꙋчи (Т 1748); и чꙋди ме защо господари Примаю такове свакоꙗке беседе (Т 1748); понизно Молимо, гсна Бирова, и племените, Гсре танчнике (!) (А 1750); и др.

е. Генитив множине именица сва три рода. У анализираним писмима у високом степену посведочени су српски народни наставци *-а/-и*: Дасе има знати колико ꙋзесмо ѿкожꙋла новаца (С 1711); 14 дꙋката 25 грошића (С 1711); заеднꙋ годинꙋ дана (С 1726); сто форинти (С 1726); 68 дꙋката (П 1730); годинꙋ дана (С 1734); и сл.

Нулти наставак регистрован је у следећим случајевима: незнам ели вами писмо дошло дорꙋкъ (К 1725); ѵзесмо црковни новаца ѿ Епітропа црковни, то ест гсдров Савве Кертича и Нестора Моношанина Еднꙋ Стотинꙋ форинтов (С 1749).

ж. Датив, инструментал и локатив множине именица. Именице мушког рода потврђене су у дативу, инструменталу и локативу множине са наставцима *-и*[6] и *-ма* (у форми *људма*): ꙋкарловци (К 1725; 1725а); саостали поштени господари хешькꙋти (К 1725а); овимь нашимь людма (К 1725а); Саостали хешькꙋти (К 1725а); ћемеръ сновці (Б 1728); са ешкꙋти (Б 1728); Са ѡсталими господари Ешкꙋти (Б 1728а); мећꙋ нѥгови новци никаква дꙋката било ние (Б 1728а); щосꙋга тражили Сколи (Б 1728а). У грађи је посведочена једна именица женског рода у локативу множине. Употребљена је с наставком *-а*: да се зна що иои дадо. по кꙋћа сꙋдове (П 1730).

Поред тога, регистровани су и примери са наставном *-ом* код именица м. рода у дативу множине: какое дꙋжанъ ѡвимъ нашимъ варошаном (К 1725); као и са наставком *-ам* у дативу множине именица ж. рода: всемь пощенимъ Становитимъ сꙋдиꙗмъ (С 1732); те са наставком *-ами* у инструменталу множине именица женског рода: смилꙋите се нами с плачом и са сꙋзами (Т 1748);

Заменичко-придевска промена

а. У генитиву једнине мушког и средњег рода, као и у акузативу једнине мушког рода (уз именице са обележјем [+ живо]) народни наставци *-оī(а)/-еī(а)* посведочени су у читавом анализираном периоду: дае назнание

6 Наставак *-и* забележен је у инструменталу множ. именица м. и ср. рода и у ранијим истраживањима пословноправне писмености у Сентандреји почетком XVIII века (в. Младеновић 1992: 144) као и у савременим говорима Срба у Поморишју и околини Будимпеште (Степановић 1994: 137).

свакомꙋ добрꙋ госпо̑дрꙋ и судии или чина [...] трговачкога (С 1711); безречи иебсвакога суда (С 1711); довашега поцленога танача (К 1725а); дабисте наплатили ѡтога именоватога стоіана (К 1725а); код бирова сегединскога (Суб. 1727); Тога ради имамь сумиию (Суб. 1727); за моега брата петъра (С 1731); ѿ моегъ духара и фундамента дуѣанского: иподрумског (С 1732); що имамъ моега добра (С 1734); код Гдства вашег (В 1735); ѿ поцленог маѣистрата (Сен. 1741); код немешкога магистрата (Т 1748); да би га живога дерађ (Т 1748); Молимо племенитога Гна Бирова (А 1748); и др.

Рећи књишки наставци везују се или за устаљене спојеве: того ради (С 1711; Ф 1748); позаради некоего вашего чловека (Б1728а); Писма Сего указатель (В 1735, почетак писма); или за синтагме које се односе на особе при врху социјалне лествице: под властию. светълаго. цесара (П 1730); пресвѣтлаго царскаго суда (С 1732); титулатаго гдства вашего (почетак, В 1735).

б. У генитиву једнине заменичко-придевске промене женског рода регистрован је углавном народни наставак *-е*: по помоћи Ецеленције Ваше (Суб. 1727); велики бировъ Белградске Савске вароши (Б 1728); од домаћице кузманове (Б 1728); еданъ ривъ мора́сте чохе (П 1730); са свое стране (С 1734); од ваше милости (Сен. 1739); код поцленог танача сегединъске вароши (Сен. 1739); бировоу сегединске кралъ вароші (Сен. 1741); ѿ ваше милости (Сен. 1741); из свое душе (Ф 1748); Племените немеш Слободне кралиевске вароши (Т 1748); и др.

Једина књишка форма посведочена је у завршном делу писма из 1748. године, у којем је реч о потврди о веродостојности написаног: за подписанїем руки Моеа (Ф 1748).

в. У дативу/локативу једнине мушког и средњег рода бележе се наставци *-оме*, *-ому* и *-ом*: дае назнаније свакомꙋ добрꙋ госпо̑дрꙋ (С 1711); добро ѹпаномꙋ иплеменитомꙋ моемꙋ господарꙋ (К 1725); назнание творимо васакомꙋ добромꙋ господар (С 1726); писали тамошнемъ поцленом суду (Б 1728а); Даемо на знание свакоме доброме члкꙋ (П 1730); и др.

У једном примеру забележена је именичка промена: из негова сиромашътва (П 1730). Књишки наставци нису регистровани.

У истим падежима у женском роду регистроване су искључиво форме са домаћим наставком *-ој*: ѹвашои поценои вароши (К 1725а); нашао самь оу ергели сегединскои (Суб. 1727); ѹтамошнои долнѡи варошн (Б 1728); и др.

г. У инструменталу једнине женског рода посведочен је само народни наставак *-ом*: приd вашомъ ецеленцномь (Суб. 1727); С овом моиѡм інщанциѡм (Т 1748); и др.

д. У номинативу множине женског рода, као и у акузативу множине мушког и женског рода забележен је искључиво народни наставак *-е*: препорꙋчуемо ове наше варошане (К 1725а); Тога ради имамь сумиию на чикоше сегединске (Суб. 1727); занское свое новце (Б 1728); за неке пак новине (Т 1748); ту има ко такове люде на то ꙋчи (Т 1748); и чуди ме зашо господари Примаю такове свакоиаке беседе (Т 1748); понизно Молимо, гспна Бирова, и племените Гсре таничнике(!) (А 1750); и др.

ђ. Грађа потврђује ретке примере у дативу и инструменталу множине. У дативу се употребљава наставак *-им*: какое дужанъ ѡвимъ нашимъ варошаном (К 1725а); а у инструменталу наставак *-и* и *-ими*: саостали поштени господари хешькути (К 1725а); међу негови новци никаква дуката било није (Б 1728а); Са ѡсталими господари ешкути (Б 1728а).

е. Ретки примери компаратива придева и прилога указују на искључиво домаће творбене моделе: наимањі слꙋга Ѥцеленцие ваше (Суб. 1727); више ни маніє (Б 1728б).

ж. Личне заменице. У анализираној грађи доминантне су народне форме: како ѡстаемъ ꙗ кожулъ сава дужанъ 14 дꙋката (С 1711); иѡвама разꙋмети (К 1725); помоћи мени (Суб. 1727); и нієму дала ꙋрꙋке (Б 1728а); що нои дадо (П 1730); ꙗ се завезꙋемъ (С 1731); са миомъ (С 1734); Іа долꙋ подписатїи даемь Сїю Атестацїю (Ф 1748); онъ Ѥсте дѡиⷭта бїо Са миомь (Ф 1748); да би га живога дераѡ (Т 1748); и др.

Међутим, у извесном броју примера посведочени су и књишки наставци (в. Ремнёва и др. 1999: 48): желимъ вами лепо здравле (К 1725); дапреће есаⷨъ вами писаⷧъ (К 1725); Како Приходи Кнами (Б 1728б); преднами (Б 1728б); Ѥмꙋже (С 1732); Азъ долꙋ имѣновати (С 1732); код мне бꙋдꙋћи првомь сꙋседꙋ (С 1732); смилꙋите се нами (Т 1748); Ѥмꙋ же бꙋдет ѡ семъ ведети (С 1749). Форме личних заменица у генитиву једнине регистроване су и у посесивном значењу: даемь Сїю Атестацїю Ѥгѡ поттенннородїю Гдиꙋ Лазарꙋ дониꙋ (Ф 1748).

Глаголи

а. Инфинитив. У грађи су посведочене искључиво форме инфинитива на -*ти*: Дасе има знати (С 1711); датисе ꙋсегедииъ (К 1725); помоћи (Суб. 1727); вероватн и за истинꙋ држати (П 1730); и др.

б. Презент. У 1. лицу једнине презента претежно се употребљавају народни наставци: како ѡстаемъ ꙗ кожулъ сава дужанъ 14 дꙋката (С 1711); желимъ вами лепо здравле (К 1725); незнаⷨ ели вами писмо дошло (К 1725); Тога ради имамь сꙋмиꙋ (Суб. 1727); припорꙋчꙋемь се оу лиубав бозииекꙋ (Суб. 1727); ꙗ се завезꙋемъ (С 1731); печатомъ моимъ потверждꙋемъ и даемъ своеволно (С 1732); що имамъ моега добра (С 1734); Іа долꙋ подписатїи даемь Сїю Атестацїю (Ф 1748); покорнѡ и велико понизно молим се (Т 1748); и др.

Ретко, у устаљеним формулацијама краја писама бележе се и књишке форме на -*у* (в. Ремнёва и др. 1999: 72): Сведетелствꙋю семꙋ їиа їѡаⷩ бозитровиⷺ(С 1726; крај писма); Сотиⷨъ Саврꙋшꙋю и остаю Пощеноⷨ: танаⷱꙋ на слꙋжбꙋ готовъ (Б 1728); на слꙋжби остаю (Т 1748, крај писма).

У 2. лицу једнине посведочен је један пример и у њему се употребљава народни наставак: Іасамьга питао коимь узрокомь мореш ти то показати (К 1746).

У 3. л. једнине и множине доминирају народни наставци: Дасе има знати (С 1711); назнание творимо васакомꙋ добромꙋ гоⷭпода кои би ѡво пиⷭмо вѣдиѡ или прочатио даимаю вероватн изаиⷭтинꙋ држати (С 1726); незна (Б 1728б); да тражи коне (Сен. 1739); ако ли наⷨ: боуде за поⷮребоу (Сен. 1741); и чꙋди мⷷ защо гоⷭподари Примаю такове свакоꙗке беседе (Т 1748); знадꙋ (Т 1748); и др.

У неколико случајева забележене су и књишке форме: дасѣ подат снепиⷭмо (С 1726); да не бꙋдетъ (С 1732); негово естъ (С 1732); сие писмо да врꙋчит се (Т 1748); Ѥмꙋ же бꙋдет ѡ семъ ведети (С 1749).

У 1. л. множине регистровани су искључиво народни наставци: препорꙋчꙋемо ове наше варошане (К 1725а); назнание творимо (С 1726); исловоⷨ вѣлимо (С 1726); дами имамо (С 1726); изъвествꙋемо (Б 1728); Даемо на знаніє (П 1730); Сатвораемо (С 1736);

оѣемо се вамъ ꙗвити (Сен. 1741); Ꙗи ниже именовати Ꙁнано творимо (С 1749); понизно Ꙗолимо, г҃на Бирова, и племените, |6 Г҃ре танчнике(!) (А 1750); и др.

в. Футур I и II. Футур I гради се од енклитичких облика помоћног глагола *хтети* у презенту и инфинитива (модел типичан за српски народни језик): да ѣꙋ се и пре 12 година ѡпростити (Т 1748); иере дотле ꙗли ѣꙋ ꙋмрети иꙗли код славнога немеш магистрата милость добити (Т 1748); како ѣе намъ бо҃гъ дати (С 1734); и др.

Футур II забележен је у два примера: ꙋчемꙋ ꙁаповедалі бꙋдете (Б 1728); А када ꙋꙁмогаѡ бꙋдемь доћи самь (Ф 1748).

г. Перфекат. Гради се доминантно помоћу ненаглашеног облика помоћног глагола *јесам* и партиципа претерита: неꙁнам ели вами писмо дошло (К 1725); како смосе дороварали(!) (К 1725); хотно сам се приказати (Суб. 1727); нашао самь оу ергели сегединскои (Суб. 1727); ꙁанскоѥ своѥ новце (Б 1728); Какоѥ могаѡ ѿносити тꙋѣе (Б 1728); Кадѥ пошао (Б 1728); али е ишаѡ да тражи коне (Сен. 1735); ние платиѡ (М 1746); да сам говориѡ (Т 1748); ни помислиѡ-нисам (Т 1748); и др.

У извесном броју примера регистрован је и књишки модел грађења перфекта – са пуном формом помоћног глагола *јесам* и партиципом претерита (в. Ремнёва и др. 1999: 79–80), при чему су форме презента помоћног глагола са српским народним наставцима: дапреѣе есамъ вами писадъ (К 1725); Како ѥсмо саде трећи пꙋт писали (Б 1728а); онъ Єсте дѡиста бїо Са мномь (Ф 1748); саде фала господинꙋ богꙋ несам се Предигаѡ (Т 1748); ми есмо предъ г҃ном Бировомь простестирали (А 1750).

д. Аорист. Посведочени примери указују на употребу народних наставака у аористу: дадосмо макси николиѣꙋ (С 1726); састависмо (С 1734); примисмо (С 1736); како ꙋꙁесмо црковни новаца ѿ Єпітропа (С 1749); и др. Књишке форме нису забележене.

ђ. Потенцијал. У грађи су посведочене углавном домаће форме потенцијала: кои би ѡво пи҃смо вѣдиѡ или прочатно (С 1726); кои би ѡво. писмо. видиѡ или прочатиѡ (П 1730); да би га живога дерах (Т 1748).

Књишка форма је регистрована само у једном примеру: акоби б҃ъ далъ (К 1725).

е. Партиципи нису забележени у грађи.

Закључак

На основу добијених резултата сасвим је извесно да су анализирани текстови до тридесетих година писани на *срӣском народном језику*, уз ретке књишке наносе (С 1711; К 1725а; С 1726; Суб. 1727; Б 1728; Б 1728а; Б 1728б; П 1730). Нешто већи број књишких црта уочава се у *Писму еӣзарха Никанора Павловића сеӣединском великом бирову* (К 1725), што је и очекивано с обзиром на статус адресанта. Оваква језичка ситуација не изненађује с обзиром на то да је реч о свакодневној пословноправној преписци међу мирјанима (уз изузетак писма егзарха Никанора Павловића), што ни у жанровском ни социјалном смислу није захтевало узвишен стил и књижевни језик.

Од тридесетих година XVIII века уочава се, међутим, појава језичке неуједначености, те се у појединим текстовима и даље употребљава претежно

народни језик (С 1731; С 1734; В 1735; С 1736; Сен. 1739; Сен. 1741; М 1746; Т 1748; А 1750), а у другим – мешовити тип језика (са цртама из рускословенског/руског и српског народног језика − С 1732; Ф 1748; С 1749).[7]

У свим наведеним текстовима дистрибуција књишких форми није произвољна и везује се за следеће елементе:

(1) за крај писама (опроштајну или закључну потврдну формулу, податак о месту): Свєдєтєлствꙋю сємꙋ ї҃ѧ ї҆ѡ҃ан бозитровић (С 1726; крај писма); Сотнмъ Саврш҄ꙋю и остаю Пощеном: танаꙋ на слꙋжбꙋ готовъ (Б 1728); въ Сегединѣ (С 1732); того ради Атестирꙋємь, Лꙋчшєго вѣроятїа за подписанїєм рꙋки Моєя и приложенїємъ Печати (Ф 1748); на слꙋжби остаю (Т 1748); Симъ ꙋготованнємъ засведетелствꙋемо Рꙋкꙋю (!) и печатомъ (С 1749).

(2) за устаљене изразе и учтиве формулације: того ради (С 1711; Ф 1748); дасѣ подат снепис҃мо (С 1726); позаради некоюєго вашєго члѡвєка (Б1728а); Писма Сєго ꙋказтєль (В 1735, почетак писма); желимъ вами лепо здравле (К 1725); дапрѣћє есамъ вами писалъ (К 1725); Како Приходи Кнами (Б 1728б); преднами (Б 1728б); Ємꙋже (С 1732); Азъ долꙋ имѣновати (С 1732); код мнє бꙋдꙋћи првомь сꙋседꙋ (С 1732); смилꙋйте се нами (Т 1748); сие писмо да врꙋчит се (Т 1748); Ємꙋ же бꙋдет ѡ семъ ведети (С 1749).

(3) за тематске целине које се односе на представнике највишег социјалног сталежа: власьтию. светълаго. цесара (П 1730); пресвѣтлаго царскаго сꙋда (С 1732); титꙋлатаго гд҃ства вашего (почетак, В 1735); даємь Сїю Атестацїю Єгѡ почтеннородїю Гдꙋ Лазарꙋ донинꙋ (Ф 1748); ꙋзе҃мо црковни новаца ѿ Єпітропа црковни, то ест гсдаров Савве Кертича и Нестора Моношанина Єднꙋ Стотинꙋ форинтов (С 1749);

(4) за религиозну тематику: акоби б҃ъ далъ (К 1725).

(5) за изоловане лексичке или граматичке наносе: незнам єли вами писмо дошло дорꙋкъ (К 1725); Єднꙋ Стотинꙋ форинтов (С 1749).

У три писма са мешовитим језичком сликом (С 1732; Ф 1748; С 1749) реч је о славеносрпском језику будући да се у њима уочава веће присуство и српског и рускословенског језика. Оваква ситуација одговара резултатима ранијих истраживања (в. Бјелаковић 2018а; 2018б; 2019а, 2019б; 2019в; 2019г).

Коначно, у жанровском смислу, структура анализираних докумената одговара новијем (западноевропском) обрасцу пословноправне кореспонденције, што свакако указује на то да је почетак XVIII века време када услед интензивних контаката са новим цивилизационим тековинама бива усвајан не само низ нових жанрова него и нова структура постојећих, што би наредна истраживања, реализована на исцрпнијем корпусу, тек требало да потврде.[8]

ЛИТЕРАТУРА

Бјелаковић 2018а: И. Бјелаковић, Напомене о фонолошкој структури докумената Архива манастира Савина (18. век). *Доситејев врт*, Година VI, Број 6, 15–31.

Бјелаковић 2018б: И. Бјелаковић, Напомене о морфолошкој структури докумената Архива манастира Савина (18. век). *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XLIII/1, 407–422.

[7] Анализе фонолошких карактеристика ових текстова указују на исту ситуацију (в. Бјелаковић 2020).

[8] Више о обрасцима пословноправне преписке међу Србима у XVIII веку в. у Бјелаковић – Нинковић 2020.

Бјелаковић 2019а: И. Г. Бјелаковић, Језик докумената Архива манастира Савине (18. век). *Српско језичко и књижевно насљеђе на простору данашње Црне Горе. Српски језик и књижевност данас: зборник радова са Другог међународног научног скупа одржаног у Подгорици 26–28. маја 2017. године*, главни и одговорни уредник Ј. Стојановић, Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори; Нови Сад: Матица српска; Бања Лука: Матица српска – Друштво чланова Матице српске у Републици Српској, 515–526.

Бјелаковић 2019б: И. Г. Бјелаковић, Језик докумената *Архива* Српске православне епархије будимске у *Сентандреји* (прва половина 18. века). *Научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд. 48/1. У штампи.

Бјелаковић 2019в: И. Г. Бјелаковић, Напомене о фонолошкој структури докумената Архива Српске православне епархије будимске у Сентандреји (прва половина 18. века). *Октоих: Часопис Одјељења за српски језик и књижевност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори* IX/10, 23–36.

Бјелаковић 2019г: И. Г. Бјелаковић, Напомене о морфолошкој структури докумената Архива Српске православне епархије будимске у Сентандреји (прва половина 18. века). *Доситејев врт*. Годишњак Задужбине *Доситеј Обрадовић*. VII/7: 19–40.

Бјелаковић 2020: О фонолошкој структури ћириличних докумената националног архива у Сегедину (1711–1750). *Diachronie – Ethnos – Tradition: Studien zur slawischen Sprachgeschichte Festgabe für Anna Kretschmer.* Herausgegeben von Jasmina Grković-Major, Natalia B. Korina, Stefan Michael Newerkla, Fedor B. Poljakov, Svetlana M. Tolstaja 2020 BRNO TRIBUN EU, 219–230.

Бјелаковић – Нинковић 2020: И. Г. Бјелаковић, Исидора Г. Бјелаковић, Ненад Ђ. Нинковић, Пословноправна преписка српских капетана из Јужне Угарске (Национални архив у Сегедину, 1727–1746). *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 68/2: 455–482.

Младеновић 1972: А. Младеновић, Језик трију цеклинских писама из друге половине 18. вијека. *Зборник за језик и књижевност*. Књига 1, 1972, 45–58.

Младеновић 1973: А. Младеновић, *Језик владике Данила*. Нови Сад: Матица српска.

Младеновић 1977: А. Младеновић, Филолошки коментар уз једно писмо из Херцеговине упућено Дубровнику 1728. године. *Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Posebna izdanja. Knjiga XXXIV. Odeljenje društvenih nauka*. Knjiga 6. Sarajevo, 1977, 273–283.

Младеновић 1977а: А. Младеновић, Језик у писмима цетињског владике Висариона с краја XVII века. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XX/1, 1977, 1–49.

Младеновић 1984–1985: А. Младеновић, Неке филолошке напомене уз опис српских рукописа XVIII века. *Археографски прилози*, 6–7, 337–345.

Младеновић 1992: А. Младеновић, Језик трију сентандрејских писама из првих деценија XVIII века, *Сентандрејски зборник*, 2, 137–148.

Ремнёва, М. Л. и др. (1999). *Церковнославянский язык*. Москва: Издательство Московского университета.

Степановић 1994: П. Степановић, *Говор Срба и Хрвата у Мађарској. Шокавско наречје*. Студије о Србима. Београд – Нови Сад: Дечје новине – Вукова задужбина – Матица српска.

Стефановић 2000: Д. Е. Стефановић, О административном језику Сентандрејаца у другој половини XVIII века. *Јужнословенски филолог*, 56/3–4, 1111–1120.

Стојановић 2011а: Ј. Стојановић, Континуанти старог полугласника у Паштровским исправама. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/1, 263–278.

Стојановић 2011б: Ј. Стојановић, Морфолошке карактеристике генитива и локатива множине у Паштровским исправама: 16–19. вијек. *Српски језик, књижевност, умјетност: зборник радова са V међународног научног скупа*. Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности, Крагујевац, Књига 1, 371–385.

Стојановић 2012: Ј. Стојановић, Употреба предлошкопадежних конструкција са акузативом – локативом и инструменталом у значењу просторних односа у „Паштровским исправама" (16–19. вијек). *Наука и идентитет: филолошке науке*. Зборник радова. М. Ковачевић (ур.). Пале: Филозофски факултет, 229–244.

Суботић 2003: Љ. Суботић, Критички приступ проучавању историје (српског) књижевног језика. *Српски језик*, VIII/1–2, 99–110.

Суботић 2004: Љ. Суботић, Из историје књижевног језика: „питање језика". *Предавања из историје језика*. Нови Сад: Филозофски факултет, 142–191.

Унбегаун 1995: Б. Унбегаун, *Почеци књижевног језика код Срба*. Београд – Нови Сад, 1995.

STRUCTURA MORFOLOGICĂ A DOCUMENTELOR CHIRILICE DE LA ARHIVELE NAŢIONALE DIN SZEGED (1711–1750)

Isidora G. Bjelaković

Rezumat

Lucrarea analizează caracteristicile morfologice ale limbii utilizate în documentele chirilice ce sunt păstrate la Arhivele Naţionale din Szeged (Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szeged), provenind din perioada 1711–1750. Este vorba de un fond de manuscrise cu caracter legal din Szeged, Kanjiža, Subotica, Senta, Karlovci, Pécsvárad, Varadin, Belgrade, Arad, Sentomaš, Feudvar, Mol, Timişoara. Cercetările se realizează prin aplicarea metodei chestionării, cu scopul determinării structurii morfologice a textelor analizate şi a identificării limbii acestora. Penetrarea caracteristicilor fonologice ale slavonei bisericeşti de redacţie rusă a fost observată începând cu deceniul al patrulea al secolului al XVIII-lea.

THE MORPHOLOGICAL STRUCTURE OF THE CYRILLIC DOCUMENTS FROM THE NATIONAL ARCHIVE IN SZEGED (1711−1750)

Isidora G. Bjelaković

Summary

The paper analyzes the morphological structure in the language of the Cyrillic documents preserved at the National Archive in Szeged (Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szeged) dating back to the first half of 18th century (1711–1750). It concerns handwritten legal documents from Szeged, Kanjiža, Subotica, Senta, Karlovci, Pécsvárad, Varadin, Belgrade, Arad, Sentomaš, Feudvar, Mol, Timişoara. The research is being carried out in order to notice the time of penetration of Russian Church Slavonic phonological characteristics in them, indicating that these begin from the fourth decade of 18th century.

UDC 929.512TEKELIJA(498 Arad)

Божидар Панић

ПРИЛОГ РОДОСЛОВУ ПЛЕМИЋКЕ ПОРОДИЦЕ ТЕКЕЛИЈА

САЖЕТАК: Овај рад представља покушај да се, на основу података из матичних књига Петропавловске и Светојованске цркве похрањених у арадским архивима допуне сазнања о животу и основним биографским подацима чланова арадске племићке породице Текелија. У стручној литератури је прихваћено да је Алојзија Алка Текелија удата Путник најмлађе од троје одрасле деце Јована Текелије и Марте рођене Ненадовић. У ствари, Алка је била много старија од своје браће. Допуњени су и биографски подаци других чланова породице. Две одрасле женске особе, о којима се раније није знало, употпуњују родослов Текелија. Приложене су фотокопије изворних докумената, које, додатно, пружају увид у језик, писмо (графију) и, уопште, у начин вођења матичних књига у арадским православним црквама током друге половине XVIII и почетком XIX века.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Текелије, Арад, архиви, матичне књиге, Петропавловска и Светојованска црква.

Средином XVIII века Поморишје постаје поприште значајних историјских догађања. Приведено је крају развојачење Поморишке војне границе. Крећу сеобе Срба граничара из Поморишја у Русију и на нову Банатску војну границу. Од бројног мушког потомства обрштара Јована Поповића Текелије, родоначелника породице, остао је у Араду његов најстарији унук Јован, да са породицом продужи лозу Текелија у граду на Моришу. Јованова браћа или нису имала потомство, или су се одселила из Арада: Димитрије се замонашио, Петар се одселио у Русију и са собом одвео малолетног брата Лазара, Павле је умро око 1748. године, не оставивши потомство. Јованов брат од стрица Константин умро је млад. Његов малолетни син Јован се после очеве смрти, са мајком, такође, одселио у Русију.[1]

*

[1] Александар Форишковић, *Текелије. Војничко племство XVIII века*, Нови Сад, 1985, 268–269, 278, 286, 306, 348.

Јован Текелија и Марта рођена Ненадовић

Јован Текелија, син капетана Поморишке милиције Ранка и Алке, кћери оберкапетана Подунавске милиције Мојсија Рашковића, рођен је у Араду 1713. године. Као и већина мушких чланова породице определио се за војнички позив.[2] Учествовао је у Аустро-турском рату 1737–1739. и у Рату за аустријско наслеђе 1740–1748. После развојачења Поморишке крајине напустио је војничку службу и посветио се вођењу економије на породичном имању. Водио је вишегодишњу парницу око наследства, што је, бележи Сава, „у такву нужду и очајаније довело родитеље моје, да нису имали зашто свећу купити, но жижак горили. Двадесет шест година се морао терати процес, док је отац от девојака могао повратити пустаре".[3] Јован Текелија умро је у Араду 6. фебруара 1791. године. Погребен је у наосу Петропавловске (Текелијине) цркве, где почивају и други мушки чланови породице.[4]

Марта, супруга Јованова, рођена је и одрасла у Будиму, у грађанској породици Ненадовић. Била је синовица митрополита карловачког Павла (Ненадовића).[5] Није познато када се удајом из слободног краљевског града Будима доселила у провинцијски Арад. Њен живот у Араду није био лагодан. Породица је дуго живела у оскудици. Марта је поред бриге о деци, о њиховом одрастању, васпитању, школовању, помагала мужу у вођењу економије и у другим пословима. О својој мајци Сава каже: „она вредна жена која нас је с тешком муком отранила и удржала нам пустаре". После мужевљеве смрти Марта је, по свој прилици, уз помоћ кћери Алојзије Алке водила бригу о породичном имању све до Савиног повратка са службовања у Бечу 1798. године.[6] Умрла је у Араду 16. јануара 1800. године. Сахрањена је у припрати Петропавловске цркве.[7]

Деца рођена у браку Јована и Марте

У литератури се наводи да је „Марта у браку са Јованом родила шесторо деце. Најстарији је био син Петар, затим троје деце (две ћерке и син) која су рано помрла, па син Сава и кћи Алојзија".[8] С обзиром на то да се ова тврдња ничим не поткрепљује, на месту је посумњати у њену веродостојност, по-

---

[2] Сава Текелија, *Описније живота*, Београд, 1966, стр 42: „Јоан, отец Сави, младих својих лет между сербским војничеством бе хаднаћ илити поручник".

[3] С. Текелија, *Нав. дело*, 285. „Девојке" су Сара и Рокса, ћерке капетана Михајла Мишка, Савиног оца и сестре од стрица. О маратонској парници око наслеђа вид.: А. Форишковић, *Нав. дело*, 272–274.

[4] Архив Петропавловске цркве у Араду, *Протокол умирајушчих Церкве храма С. С. А. А. Петра и Павла в Араде сушчија, от љета 1779–1801.* инвентарски бр. 4.

[5] С. Текелија, *Нав. дело*, 42: „Ту, у суседном граду Араду, седамнаестог августа деветога часа ноћи 1761. родих се Сава, син Јоана Текели или Тјукули, а од матере Марте от Ненадович, синовице славного иногда митрополита Павла Ненадовича. Благородни родитељи! – иако тада из различитих узрока у оскудици бивши."

[6] С. Текелија, *Нав. дело*, 165: „ и тако 1798. дођем дома на утеху мајке своје."

[7] Архив Петропавловске цркве у Араду, Протокол умрлих, инвентарски бр. 4.

[8] А. Форишковић, *Нав. дело*, 277, 348.

готово кад за то постоји ваљан разлог. Описујући сусрет 1770. године са царем Јосифом Другим приликом царске посете Араду, Сава Текелија наводи чланове породице овим редом: „И ми, тј. отац, мати, *сестра, браћа и ја* [истакао Б. П.] доведени били пред њега".[9] Из овог Савиног казивања, које је прошло незапажено, следи да је Алојзија била старија од своје браће.

О деци рођеној у браку Јована и Марте веродостојни подаци налазе се у матичној књизи Петропавловске/Текелијине цркве за раздобље 1727–1774. година.[10] Реч је о најстаријој матичној књизи арадске цркве, првој откако је заведена пракса вођења матичних књига у Арадској епархији у саставу Карловачке митрополије.[11] При томе, треба имати у виду да у обновљеној матичној књизи недостају уписи крштених и умрлих од новембра 1734. до јануара 1754. године. Уписи венчаних на крају матичне књиге су, такође, са дужим временским прекидима.

Од 1754. до 1764. године, у сачуваном делу матичне књиге уведена су Јованова и Мартина деца овим редом:

- Петар, крштен 2. марта 1755. (лист 19);
- Јелисавета, без уписа крштења, датум смрти: 3. септембар 1756. (лист 22);
- Павел, крштен 3. септембра 1758. (лист 26 полеђина), умро 5. октобра 1758. (лист 26);
- Екатерина, крштена 28. маја 1760. (лист 32), умрла 1. јуна 1760. (лист 31 полеђина);
- Сава, крштен 23. августа 1761. (лист 35);
- Бранко, крштен 28. марта 1764. (лист 49 полеђина), умро 2. априла 1764. (лист 48 полеђина).[12]

Ваља обратити пажњу на детаљ, важан у даљим разматрањима, да је Јовановој и Мартиној деци кум на крштењу био Петар Васић.

После Бранка, у матичној књизи нема уписа крштења друге Јованове и Мартине деце, па ни крштења Алојзије Алке, што наводи на закључак да је она рођена пре 1754. године. То потврђује податак по коме је на неком крштењу 1763. године Алка била „восприjемница" – крштена кума:

---

[9] С. Текелија, *Нав. дело*, 57.

[10] Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale – Arad, Fond – Colecţia Registre de Stare Civilă, Oficiul Parohial Ortodox Sârb – Arad, Registrul nr. 85, botezaţi, decedaţi, căsătoriţi 1727–1774. (Арадска жупанијска служба државних архива, фонд Колекција матичних књига, Српско православно парохијско звање у Араду, протокол бр. 85, крштени, умрли, венчани, 1727–1774). Даље у тексту: SJANA – FCRSC – OPOSA.

[11] Педесетих година XX века, део матичних књига Текелијине цркве предат је Арадској филијали државних архива, укључујући и најстарију, знатно оштећену. Заузимањем арадског архива извршене су рестаурација и конзервација. Очувани листови и они делимично оштећени пресвучени су танком, прозирном пластичном фолијом. Тако обновљена матична књига садржи 134 листа (нумерисана оловком у горњем десном углу), са уписима: крштења, погребења и делимично венчања парохијана Текелијине цркве. Књига је укоричена новим, тврдим корицама. Праксу вођења матичних књига у двема арадским православним црквама увео је владика Викентије (Јовановић), епископ арадски (1726–1731: у Петропавловској цркви 1727, а у Светојованској саборној цркви 1730. године.

[12] Од 1754. године, матична књига је вођена тако што су на истој страни уписивана у једној колони крштења, а у другој сахране. Пошто су тада крштења (рађања) била бројнија од погребења, колона крштених се брже попуњавала, па је, код рано умрле деце, на једном листу упис погребења, а на неком од следећих – упис крштења, као у наведеним случајевима (Павел, Екатерина, Бранко).

1763, октомврија 19. крестисја и миром помазасја младенец Екатерина. Родители јеја Ђука Недељков, матери [име] Ана, *восп҃ријемница Алка ї҃о[сп҃одара] Јоана Текелича* [истакао Б. П.].[13]

Тада је Петар имао осам година, а Сава две године. Алка је, очигледно, била старија од своје браће.

На основу наведеног, изузимајући изгубљене податке од пре 1754. године, Марта је у браку са Јованом родила седморо деце, од којих је у животу остало троје, по годинама старости: Алка, Петар и Сава. Остала деца су помрла рано по рођењу.

Алојзија Алка Путник рођена Текелија

Мало је сазнања о животу Алке Текелије. Стиче се утисак да су родитељи поклањали више пажње синовима Петру и Сави, посебно њиховом школовању, јер је, после развојачења Поморишке крајине, војничка каријера постала мање привлачна. Нарочито је на школовање синова настојавала мати Марта.

Остало је непознато какво је образовање стекла Алка, да ли је похађала школу, с обзиром на то да је школовање женске деце у XVIII веку, не само код Срба него и код других народа, било реткост. У детињству Алка је повремено путовала са мајком у Будим, у посету родбини са мајчине стране.[14]

Следећи упис у матичној књизи отвара многе недоумице:

1764, фер[вара] 17го, престави се младенец именем Христофор, отрок г[оспо]д[а]ра Ивана и *ї҃осп҃оже Алке Текелич* [истакао Б. П.], и погребен бист у порти при храмје С[вја]тих Ап[осто]л Петра и Павла, с северније стране, при алтарје.[15]

Алка Текелија је мати умрлог детета. Није познато ко је „господар Иван", отац дететов. По свој прилици, био је трговац или занатлија из имућне грађанске породице. У делимично очуваној матичној књизи нема уписа дететовог крштења, нити венчања његових родитеља. Из наведеног уписа би се, бар приближно, могло проценити када је Алка рођена. Ако тада, 1764, није била млађа од 18 година, онда је рођена 1746, или неку годину раније. Према томе, Алка је од брата Петра била старија десетак, а од Саве чак петнаестак година.

Из следећег уписа две године касније:

Того, 10го [маја] 1766, крестисја и миром помазасја млад[е]н[е]ц мужеска пола на имја јему Василиј. Родитељије јего Ива и Алка. Воспријемник јему бист Василије, син Петра Васића. Крест[ивиј] јего аз јерej Мих[ајло] Јоан[ович].[16]

---

[13] SJANA – FCRSC – OPOSA, протокол бр. 85/1727–1774, Лист 47.
[14] А. Форишковић, *Нав. дело*, 277.
[15] SJANA – FCRSC – OPOSA, протокол бр. 85/1727 – 1774, Лист 49.
[16] SJANA – FCRSC – OPOSA, протокол бр. 85/1727 – 1774, Лист 62.

следи да су Иван и Алка добили и другог сина. Да је Алка Текелија мати дететова потврђује податак о наследном кумству. Петар Васић био је крштени кум Јованове и Мартине деце, а његови синови Василије и Јован били су кумови Алкине деце и деце њеног брата Петра и Катарине рођене Саплонцаи.

Не зна се како је даље текао Алкин живот. Тридесетак година касније живела је у родитељском дому заједно са оцем и мајком. У мемоарима Сава бележи да није затекао код куће родитеље и сестру у јесен 1788, када се са првог путовања по Русији вратио у Арад: „Ту не заста' ни оца, ни матер, ни сестру, сви били побегли од Турака уплашени, који су прешли били Дунав, преко Мехадије дошли до Лугоша, гди је била тако војска наша уплашена, да ноћом и сам [цар] Јосиф није знао куда [да] бежи... У Араду дакле нађо' брата [са] својим семејством, гди се отмори' месец дана, и тако после одо' у Будим родитељима мојим... У пролеће вратим се с родитељи' моји' у Арад."[17]

Деведесетих година XVIII века, Петар и Сава били су државни службеници: Петар – вицесолгабиров (заменик начелника) Чанадске вармеђе са средиштем у граду Мако,[18] а Сава, ступивши 1790. у државну службу, био је вицеишпан (подбележник) Чанадске вармеђе, а од 1792. до 1798. секретар Угарске дворске канцеларије у Бечу. Док су браћа службовала далеко од Арада, Алка је живела у родној кући заједно са остарелим родитељима.

После очеве смрти 1791, Алка се удаје за Аврама Путника, тада „обрштера" (пуковника) Панчевачке пешадијске граничарске регементе.[19] Венчање је обављено у Петропавловској цркви у Араду. Обред венчања обавио је протојерej Петар Грчић, парох Светојованске, саборне цркве Арадске епархије, а кумовала је „госпођа Сара", мати арадског епископа Павла (Авакумовића).[20]

Пада у очи да је венчање уследило само десетак дана после смрти Алкиног оца, што је само по себи необично. Треба имати на уму да је био у току рат, у којем је пуковник Аврам Путник командовао значајном војном јединицом. Ратне операције завршене су крајем 1790. године, али је мир закључен знатно касније (у Свиштову, 4. августа 1791). После венчања, због војних обавеза Аврам Путник се није могао дуже задржати у Араду. Учествовао је у организовању и указивању помоћи у рату страдалом становништву Банатске војне границе.

Шездесетједногодишњи Аврам Путник окончао је војну каријеру 1793. године. Нарушеног здравља (у рату је више пута рањаван) унапређен је у чин генерал-мајора и пензионисан. Проживео је још око две године. Умро

---

[17] С. Текелија, *Нав. дело*, 138–141. Догађај је из времена Аустријско-турског рата 1787–1791. године. Родитељи и сестра склонили су се код родбине у Будиму.

[18] Био је власник значајних земљишних поседа у Тамишкој вармеђи: Блументал (данашњи Машлок), Бузад, Бенчек, Фибиш и Шарлотенбург. Вид.: Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, књига трећа, Нови Сад, 1990, 22, 77. Наведена насеља постоје и данас у Тимишкој жупанији.

[19] Аврам Путник, рођен 1732. године у Новом Саду, брат карловачког митрополита Мојсија (Путника), остварио је успешну војничку каријеру у аустријској војсци. Напредовао је до чина пуковника 1788, када му је поверена команда над Панчевачком граничарском пешадијском регементом, и ту дужност је обављао све до 1793. године. Учествовао је у Аустријско-турском рату 1787–1791. Опширније код: Ђорђе Рајковић, „Генерал Путник и његово време", *Летопис Матице српске*, књига 130, свеска друга, Нови Сад, 1882, стр 1–11.

[20] SJANA – FCRSC – OPOSA, Registrul 95/1779–1805. *Протокол вјенчајемих отъ љета 1779го до 1805го Церкве Храма С.С. А. А. Петра и Павла*.

је у Араду 22. фебруара 1795. Сахрањен је у наосу Петропавловске цркве, поред гробног места мушких чланова породице Текелија.[21] Очигледно да је Алка одлучила о месту погребења свог супруга.

Године 1798, Сава Текелија подноси оставку на дужност секретара Угарске дворске канцеларије и враћа се у Арад. Исте године објављује свој велики пројекат о оснивању у Араду прве у Угарској фундације за школовање српске деце.[22] Међу првима спремним да подрже Савин пројекат је његова сестра Алка, иако је тада, због „лоше среће њене", живела у оскудици.[23] Стиче се утисак да Савине речи „лоша срећа њена", изречене у другом контексту, најсажетије одсликавају цео Алкин живот. Од ране младости до позних година, па ни тада, срећа јој није била наклоњена.

Још понегде, у разним списима и архивским документима, срећемо њено име. Из Русије, генерал Петар Текелија одређује братаницу Алку да надгледа испуњење његових завештања црквама и манастирима родног краја. Јавља јој се из Русије и стриц Лазар. Њој и браћи њеној намењује свој део прихода са пустара у Визешу и Кевермешу.[24] Прота Матеја Ненадовић помиње је у својим мемоарима.[25] У Будиму је 1814. године штампан превод романа Франсоа Фенелона *Прикључења Телемака сина Улисева*. Међу двадесет пет пренумераната из Арада: свештених лица, професора Препарандије арадске, учитеља, градских сенатора, чланова комунитета и других знаменитих личности (бургермајстер Сава Арсић, списатељица Еустахија Арсић, „јего високородије господин Сава Тјукели"), налази се и „Госпожа Генералица Алка Путник, рождена от Тјукели". Неколико уписа крштења у матичним књигама бележи да је Алка била „воспријемница" – крштена кума.

Алка је умрла 3. августа 1816. године. Као и друге жене из породице Текелија, погребена је у припрати Петропавловске цркве.[26] Сава се тада налазио на свом трећем путовању у Русији: „Кад сам дошао дома, сестра моја Генералица Путник, била умрла. 1. августа 1816. оставила тестаменту и брата мога за тутора". Поред детаља шта је ко од родбине добио од Алкине заоставштине, Сава наводи: „прочем, [Алка] многе фундације учини".[27] Можда би се у до сада неистраженим архивским фондовима могло пронаћи које су то фундације.

---

[21] Архив Петропавловске цркве у Араду, Протокол умрлих (1779–1801), инв. бр. 4.

[22] „Нека Арађани, хотја и најкрајни у Сербском народу, први буду који су се на овај начин почели за обште добро старати, који су први камен стене нерушиме метули, от ког ће се зраци на цео народ повраћати". Сава Текелија, *Једноīа Арађанина начерīаније основанија за обученије сербске деце*, Будим, 1798, 38.

[23] „Видјевши Генералица, љубезњејша сестра моја, усердствовање и охоту моју српском роду помоћи, не могла ни она утушити здавна чувствјушчу у сердцу своме ревност, и она жажди своме роду услужити и на помоћ бити, но лоша срећа њена, којој тако маћијски (маћехински) доходе премерила, да за живота ни најмању част отлучити не може, принуждава је с великом печалошћом њеном, сву помоћ коју дати жели (2000 форинти) до смрти своје отложити и по животу своме роду предати". С. Текелија, исто, 38–39.

[24] А. Форишковић, *Нав. дело*, 303, 314, 329.

[25] О Богојављењу 1805. године, на пропутовању кроз Арад при повратку из Русије, Прота је посетио Саву Текелију. Сусрет је био кратак. „Његова сестра дошла и много гостију има, одем скоро". Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, Београд, 1963, 117.

[26] SJANA – FCRSC – OPOSA, Registrul 98/1801–1820.

[27] С. Текелија, *Нав. дело*, 226.

Константин Текелија

О животу Константина, сина оберкапетана Јанка Текелије, мало је познато. Претпоставља се да је рођен „негде после 1725. године" и да је „први мушкарац из породице Текелија који каријеру није започео као граничарски официр".[28] Био је ожењен Аном Илић, и са њом је имао сина Јована. Ана Илић била је из угледне оберкапетанске куће Вулина Илића, заповедника Потиске милиције. Константин је умро 1755. године. Његова удовица Ана се преудала за руског официра Серезлију и заједно са сином Јованом одселила се у Русију.

На основу записа из матичне књиге Петропавловске цркве, овим оскудним подацима може се додати тачно датирање смрти и место погребења Константина Текелије. Умро је 23. јула 1755. године и погребен је дан касније, у порти Храма Свете Тројице у Будиму.[29] Нису познати разлози његовог боравка у Будиму, нити околности и узроци смрти. Био је млад човек, имао је око тридесет година. Вест о његовој смрти далеко од Арада забележена је у матичној књизи Петропавловске цркве као важан догађај у ктиторској породици Текелија.

Годину дана раније, 7. маја 1754. године, заведено је крштење Константиновог и Аниног сина Јована.[30] Испод уписа крштења су иницијали П. П. К. свештеника који је обавио крштење. По свој прилици, био је то презвитер Петар Крстич.

Марија Текелија, рођена Миливојевић

Марија Текелија, рођена Миливојевић, била је супруга капетана Михајла Мишка Текелије, команданта граничарске компаније у поморишком Сомбатхељу (румунски назив Sâmbăteni, удаљеном 25 км источно од Арада). У браку Михајла и Марије рођене су две ћерке: Сара и Рокса. Мишко је погинуо у Рату за аустријско наслеђе (1740–1748). У матичној књизи Петропавловске цркве, 23. децембра 1767. године, заведено је да је Марија умрла и да је погребена у припрати Петропавловске цркве.[31]

Јелисавета Текелијева

Шездесетшестогодишња Јелисавета Текелијева, како је записано у матичној књизи, умрла је у Араду, 26. јула 1785. године. Сахрањена је у црквеној порти.[32] У питању је особа из породице Текелија о којој се раније није знало. То сигурно није Јелисавета Чава, кћи Остоје и Ане рођене Давидовић, која је у

---

[28] А. Форишковић, *Нав. дело*, 268.
[29] SJANA – FCRSC – OPOSA Registrul nr. 85/1727–1774, лист 19 полеђина.
[30] SJANA – FCRSC – OPOSA Registrul nr. 85/1727–1774, лист 18.
[31] SJANA – FCRSC – OPOSA Registrul nr. 85/1727–1774, лист 75 полеђина.
[32] Архив Петропавловске цркве у Араду, Протокол умрлих (1779–1801), инве. бр. 4.

дубокој старости умрла у Будиму пре 1775. године.[33] Сем Јелисавете Чаве, у породици Текелија није позната друга одрасла женска особа истог имена. Ако је 1785. имала 66 година, Јелисавета Текелијева је рођена 1719. Година рођења и презиме Текелијева упућују на закључак да је она Ранкова кћи, или некога од његове браће: Јанка, Михајла, или Саве Себастијана. Јанко је у тестаменту за наследнике именовао своју малолетну децу Константина и Роксу, а Михајло и Себастијан били су дечачког узраста када је рођена Јелисавета.[34] Према томе, Јелисавета Текелијева је Ранкова кћи из брака са Алком Рашковић.

Остаје неразјашњено зашто, за разлику од других жена ктиторске породице, Јелисавета није погребена у цркви, него на гробљу у црквеној порти. Необично је и то што је опело служио и упис у матичну књигу Петропавловске цркве унео парох цркве тада арадског приградског насеља Сентмиклеуша[35], иако је у Петропавловској цркви служило више свештеника, а по потреби обреде су обављали и свештеници саборне Светојованске цркве.

Ранко (Бранко) Текелија

Тврди се да није познато када је умро капетан Ранко Текелија. У бурним историјским догађањима: развојачење Поморишке крајине и сеоба граничара у Русију и на друга станишта, „смрт капетана Ранка Текелије није имала неки нарочит одјек. Чак није тачно ни забележена".[36] На основу документа из 1750. године којим Петар Текелија, тада капетан руске војске, потражује свој део наследства после очеве смрти, тврди се „да је Петров отац Ранко умро 1750. године".[37]

Заиста, у сачуваном делу најстарије матичне књиге Петропавловске цркве нема записа о смрти Ранка Текелије, што је разумљиво, јер недостају сви уписи од 1734. до 1754. године. Ипак, писани белег постоји. Мада Ранко није био парохијанин арадске Светојованске саборне цркве, у њеној матичној књизи забележено је да је капетан Бранко Текелија умро 6. априла 1749. године и да је погребен „насред Цркве свјатих врховних апостол Петра и Павла".[38]

У литератури, скоро искључиво, најстарији син обрштара Јована Поповића Текелије познат је под именом Ранко. Према наведеном запису, он је за Арађане, вероватно и за чланове породице, био Бранко.

Две кћери Петра Текелије и Катарине рођене Саплонцаи

Састављачи родослова породице Текелија наводе да је Петар, Алкин и Савин брат, у браку са Катарином Саплонцаи имао два сина – Петра и Геор-

---

[33] С. Текелија, *Нав. дело*, 59–60; А. Форишковић, *Нав. дело*, 179.

[34] Себастијан је рођен после 1706, а Мишко само коју годину раније. Вид.: А. Форишковић, *Нав. дело*, 190–192.

[35] Sânmiclăuş – стари назив за Мали Семиклош – Sânicolaul Mic, данас арадски кварт.

[36] А. Форишковић, *Нав. дело*, 188.

[37] Исто, 287.

[38] SJANA – FCRSC – Oficiul Parohial Ortodox Român Arad, Registrul 25/1730–1764, лист 59.

гија, и кћер Јозефину, удату за Теодора Стратимировића.[39] Међутим, описујући шта је ко после Алкине смрти наследио од њене заоставштине, Сава Текелија дословно каже: „Сестра женске ствари све оставила *синовицама* [истакао Б. П.]... тако и беље оставила *синовицама* [истакао Б. П.]".[40] Јасно је да Петар није имао само једну кћер. Друга, по имену Алка (као тетка и прабака), била је удата за племића Јована Николића од Рудне. Венчање Петрове кћери Алке и Јована Николића обављено је 15. јануара 1817. године у Текелијиној цркви и заведено у матичну књигу венчаних.[41]

Забележено је да је венчању присуствовао Стефан (Стратимировић), митрополит карловачки, што је као догађај, сам по себи, вредан пажње. Била је то прилика да се у Араду сретну двојица тада најпознатијих Срба – митрополит Стефан (Стратимировић) и Сава Текелија. Ако је Сава присуствовао венчању своје братанице, онда су у цркви седели напоредо – митрополит Стефан на владичанском престолу и Сава у свом столу до владичанског престола. У мемоарима Сава не помиње митрополитово присуство у Араду. Двојица великана, стари знанци са школовања у Будиму и Бечу, нису били у добрим односима.

Петрова посета Русији

Из матичне књиге Петропавловске цркве наводимо податак о посети Русији двадесетчетворогодишњег Петра, старијег сина Јована Текелије:

> 1779 го[љета] походи с Божјеј помошчи Москвје племенитородног господара Јоана Текелића син именем Петр.[42]

Овако шкрт податак отвара простор за многа питања и нагађања. Путовање у далеку Русију предузето је, највероватније, на позив стрица Петра Текелије, чувеног руског генерала. С којим циљем? Да ли само посете ради? Десетак година касније, слично путовање предузео је Петров млађи брат Сава упркос противљењу родитеља, „ибо стриц мој генерал писао да ме пошаљу да он мене за наследника свога метнути жели, то се родитељи бојали да тамо не останем".[43]

*

На основу података из матичних књига Петропавловске и Светојованске цркве допуњен је родослов племићке породице Текелија. Допуне, у таблици, означене су болдованим словима: година смрти Ранка Текелије, Јелисавета – раније непозната Ранкова кћи, Алка удата Путник – приближно година рођења и Алка – друга кћи Петра Текелије.

---

[39] А. Форишковић, *Нав. дело*, 348.
[40] С. Текелија, *Нав. дело*, стр 226.
[41] SJANA – FCRSC – OPOSA, Registrul 96/1806–1832.
[42] SJANA – FCRSC – OPOSA Registrul nr. 85/1727–1774, лист 51 полеђина.
[43] С. Текелија, *Нав. дело*, стр 73.

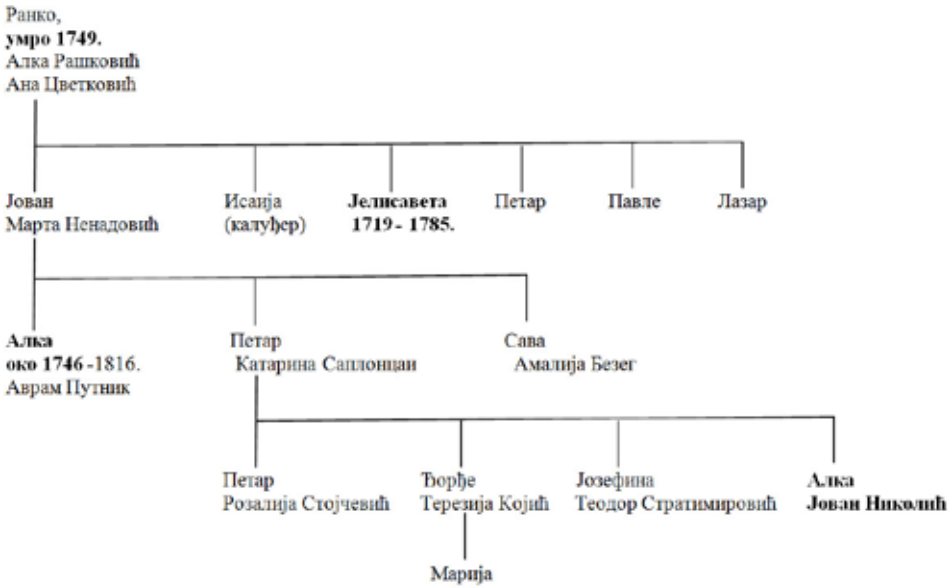

Допуна родослову Текелија

Грађа похрањена у арадским архивима ретко је коришћена у српској историографији. Поједина тада доступна документа Архива Текелијине цркве користили су: Алекса Ивић (око 1930. године), касније – Вукица Поповић, Миодраг Јовановић и Мирослав Тимотијевић.[44]

У Араду, сем Архива Текелијине цркве, значајни су, такође: Арадски жупанијски архив (служба Националног архива Румуније), Архив Арадске епархије Румунске православне цркве и Арадски жупанијски музеј (Complexul Muzeal Arad), који, осим музејских предмета, располаже и збирком архивских докумената. Такође, у појединим установама дуже традиције, школским, здравственим и другим, чувају се документи од значаја за проучавање прошлости Арада и његових житеља, укључујући и припаднике српске заједнице.

[44] До 2001. године, највећи део архивске грађе Текелијине цркве налазио се у звонику цркве и био је практично недоступан за проучавање. Тадашњи старешина храма прота Стеван Рајић покренуо је иницијативу за сређивање архива, а Павле Станојевић, тада директор Архива Војводине, и екипа стручњака обавили су главни део посла. Грађа је сврстана у два фонда, Фонд 1 – Арадски протопрезвитерат и Фонд 2 – Српска православна црквена општина у Араду. Урађен је попис докумената. Опширније код: Павле Станојевић, „Сређивање архивске грађе у цркви Св. Петра и Павла у Араду и сумарни попис докумената", *Темишварски зборник* 4, Матица српска, Нови Сад, 2006, 143–169.

Прилози

Из матичних књига Петропавловске и Светојованске цркве

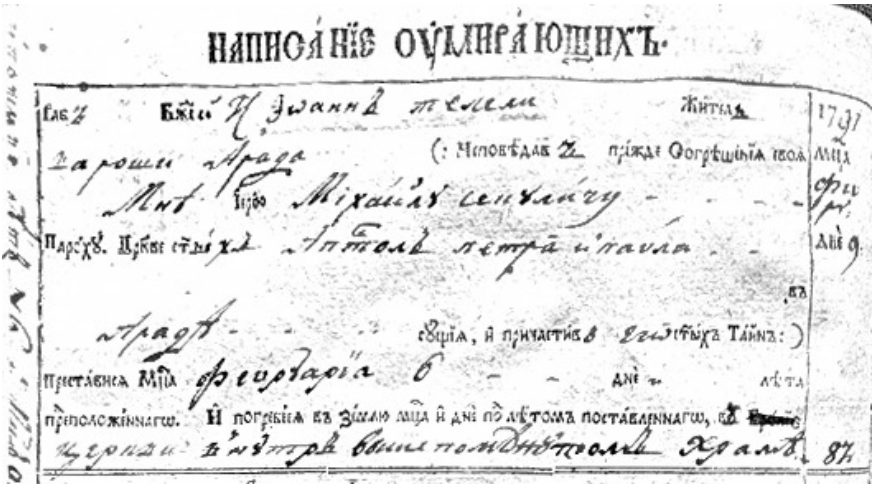

Матична књига Петропавловске цркве 4/1779–1801.
Упис смрти и погребења Јована Текелије.

Препис:

Раб Б[о]жиј г[о]с[подар] Јоан Текели, житељ вароши Арада исповједав прежде согрјешенија своја мње јерејy Михаилу Секуличу, пароху Церкве с[вја]тих ап[о]стол Петра и Павла, в Арадје сушчија, и причастив јего С[вја]тих Тајн, престависја м[есја]ца февруарија 6. Дне, љета предположенаго. И погребесја в земљу м[есја]ца и дне под љетом поставленаго, в церкви, внутр вишепомјанутом храмје.

1791. м[есја]ца февру[арија], дне 9. [Редни број] 82.

Матична књига Петропавловске цркве 4/1779–1801.
Упис смрти и погребења Марте Текелије.

Препис:

Раб[а] Б[о]жија Марта, супруга г[оспо]д[и]на Јоана от Текели, жительница арадскија вароши, исповједавша прежде согрјешенија своја, 1799. Месјаца декемврија дне 24го, мње јерају Михаилу Секуличу, пароху Церкве с[вја]тих и всехвалних ап[о]стол Петра и Павла, в Арадје сушчија, и причастившаја С[вја]тих Тајн, престависја м[есја]ца јануарија дне 16го, љета предположенаго. И погребесја в земљу м[есја]ца и дне под љетом поставленаго, в гробницје у вишеименоват[ом] храму, у женској препратје.

[Редни број] 363.

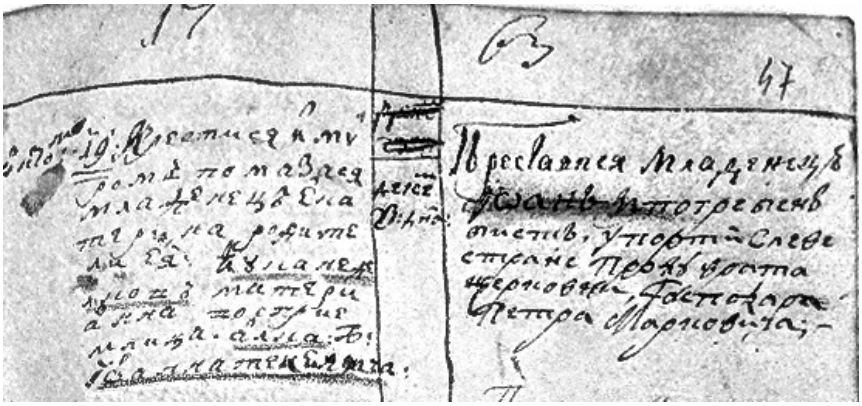

Матична књига Петропавловске цркве 85/1727–1774.
Лево: упис крштења 19. октобра 1763. Кумовала је Алка, кћи Јоана Текелича.

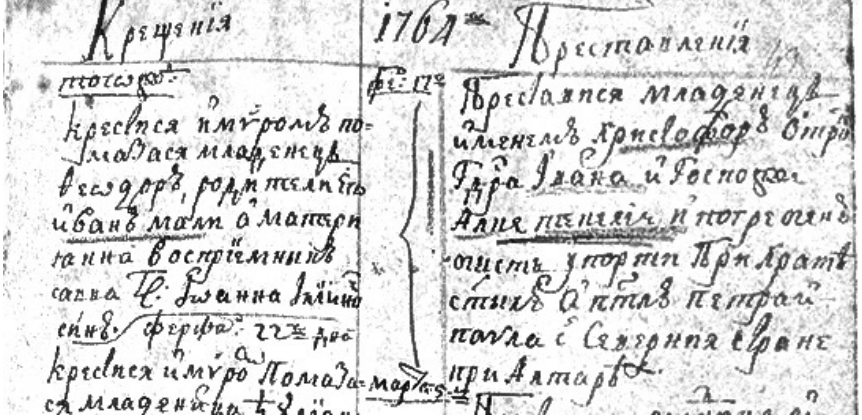

Матична књига Петропавловске цркве 85/1727–1774.
Упис смрти и погребења Христофора, сина Ивана и Алке Текелич.

Препис:

1764. Фе[вруарија] 17. Престависја младенец именем Христофор, отрок Г[оспо]д[а]ра Ивана и Госпожи Алке Текелич, и погребен бист у порти при храмје с[вја]тих ап[ос]т[о]л Петра и Павла с севернија стране при алтарје.

Матична књига Петропавловске цркве 85/1727–1774.
Упис крштења Василија, сина Иве и Алке.

Препис:

Тогo [маја] 10-го. Крестисја и миром помазасја мл[аде]н[е]ц мужеска пола на имја јему Василиј, родитељије јегo Ива и Алка, воспријемник јему бист Василије, син Петра Васича. Крестих јегo аз јерej [...]

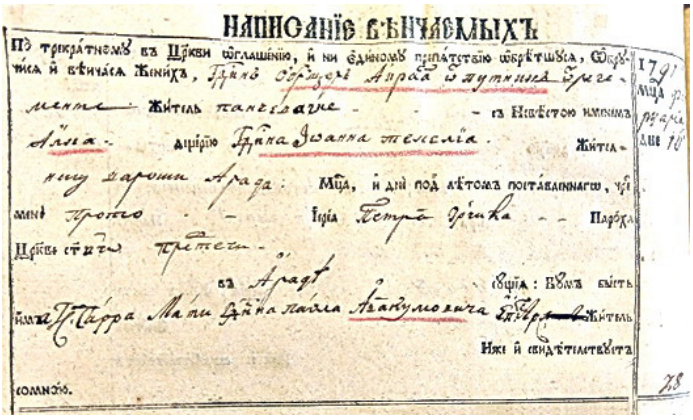

Матична књига Петропавловске цркве 4/1779–1801.
Упис венчања Аврама Путника и Алке Текелије.

Препис:

По трикратному в Церкви оглашенију, и ни јединому препјатствију обрјетшусја, обручисја и вјенчасја жених г[оспо]дин обрштер Аврам от Путник, от Регементе (житељ) панчевачке, с невјестоју именем Алка, дшчерију г[оспо]дина Јоана Текелија, житељницу вароши Арада, м[есја]ца и дне под љетом поставленаго, чрез мене прото[јереја] Петра Грчића, пароха Церкве С[вја]таго Предтечи в Арадје сушчија. Кум[а] бист им г[о]с[пожа] Сара, мати г[оспо]дина Павла Авакумовича, еп[и] с[копа] ар[адскаго], иже и свидјетељствујет со мнoју.

[Колона десно: датирање уписа венчања] 1791, м[есја]ца фебруарија, дне 16, [редни број уписа] – 28.

Матична књига Петропавловске цркве 4/1779–1801.
Упис смрти и погребења Аврама Путника.

Препис:

Раб Б[о]жиј Г[оспо]дин Аврам от Путник житељ от Илирическе ц[арске] регементе, исповједав прежде согрјешенија своја мње јерeју Михаилу Секуличу, пароху Церкве С[вја]тих апостол Петра и Павла в Арадје сушчија и причастивсја с[вја]тих тајн, престависја м[есја]ца февруари дне 22. Љета предположенаго. И погребесја в земљу м[есја]ца и дне под љетом поставленаго, во гробије, внутр Храма С[вја]тих апостол, с десне стране. Вјечнаја јему памјат буди.

[Колона десно: датирање уписа] 1795, м[есја]ца февруарија 25-го, [редни број уписа] – 187.

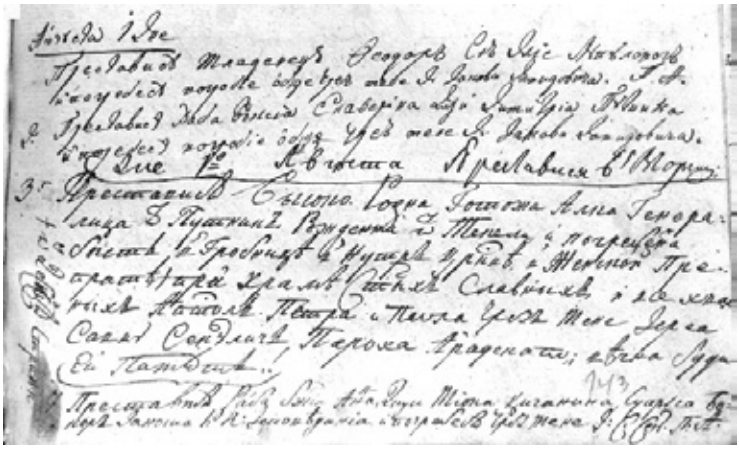

Матична књига Петропавловске цркве 98/1801–1820.
Упис смрти и погребења Алке Путник.

Препис:

3. августа 1816, престависја високородна госпожа Алка Генералица от Путник, рождена от Текели и погребена бист в гробниције внутр церквје в женској препратје от деснија страни, при храмје Свјатих Славних и Всехвалних апостол Петра и Павла, чрез мене јереја Саву Секулич, пароха арадскаго. Вјечна буди јој памјат.

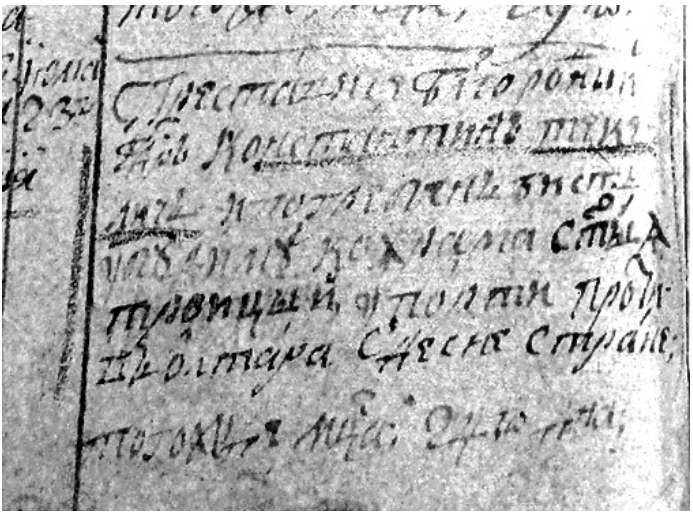

Матична књига Петропавловске цркве 85/1727–1774.
Упис смрти и погребења Константина Текелије.

Препис:

[1755] ијулија 23ro, престави се благороднїј г[оспо]д[а]р Константин Текелич и погребен бист у Будиму ко[д] Храма С[вја]тија Тројицић, у порти против олтара, с десне стране, тогожде м[есја]ца 24ro дна.

Матична књига Петропавловске цркве 85/1727–1774.
Упис крштења Јована Текелије, сина Константина и Ане.

Препис:

[1]754^{ro}љета, маја, дне 7ro, крести се и миром помаза се младенец мужеска полу именем Јоан. Родитељи јего Константин Текелич, матери [име] Ана. Восприємник бист Пет[а]р Грачанович. П.П.К.

Матична књига Петропавловсе цркве 85/1727–1774.
Упис смрти и погребења Марије Миливојевић, супруге Михајла Мишка.

Препис:

Престависја раба Б[о]жија Марија супруга г[о]с[подара] от племенитороднија фамилије Текелијеве и погребена бист во Храмје С[вја]тих Ап[осто]л у препрати с јужнија страни. Вјечна јој памјат буди.

Декемврија 3го, [1]767го.

Матична књига Петропавловске цркве 4/1779–1801.
Упис смрти и погребења Јелисавете Текелијеве.

Препис:

Раба Б[о]жија Јелисавета Текелијева пожив[е] 66 [љет], жителница вароши Арад, исповједав прежде согрешенија своја мње јерeју Петру, пароху Сентмиклеуш[ком], пароху церкве – в – сушчија, и причастив с[вја]тих Тајн, престависја м[есја]ца ијулија, дне 26го, љета предположенаго. И погребесја в земљу м[есја]ца и дне под љетом поставленаго, во гробије, у порти с восточнија страни олтара.

[Колона десно: датирање уписа] 1785, м[есја]ца ијулија 29, [редни број уписа] – 181.

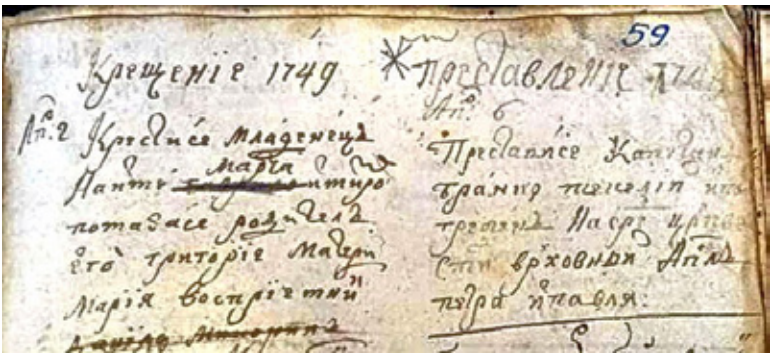

Матична књига Светојованске цркве 25/1730–1764.
Упис смрти и погребења капетана Бранка Текелије.

Препис:

1749. апр[илија] 6. престави се капетан Бранко Текелиј и погребен насред Цркве с[вја]тих врховних ап[осто]л Петра и Павла.

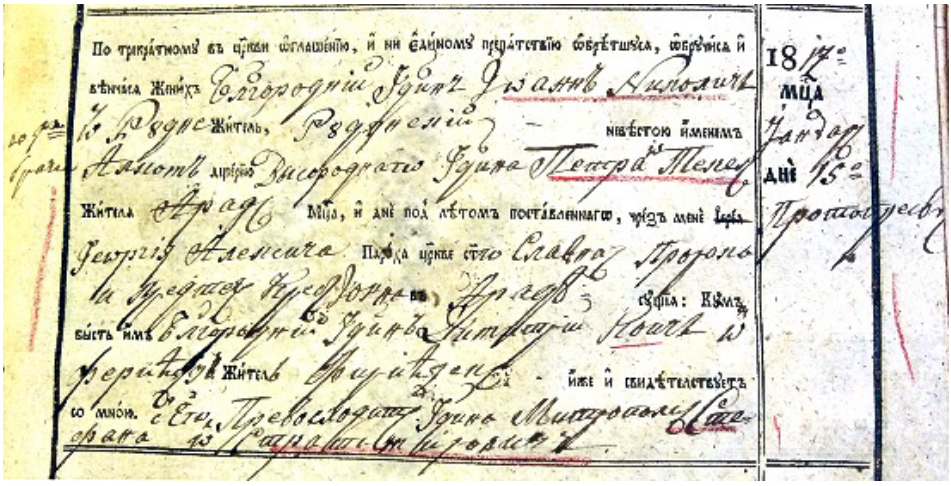

Матична књига Петропавловске црве 96/1806–1832.
Упис венчања Јоана Николича от Рудне и Алке, ћерке Петра Текелије.

Препис:

По трикратному в Церкви оглашенију, и ни јединому препјатствију обретшусја, обручисја и вјенчасја жених первобрачни благороднј г[оспо]дин Јоан Николич от Рудне, житељ рудњанскиј, невјестоју именем Алком, дшчерју високороднаго г[оспо]дина Петра Текел[ије], житеља Арад[а], м[есја]ца и дне под љетом поставленаго, чрез мене протопресв[итера] Георгија Алексича, пароха Церкве С[вја]таго Славна[го] Пророка и Предте[чи] Крест[ителја] Јоана в Арадје сушчија. Кум бист им благородни г[оспо]дин Димитриј Којич от Ферићхаз, житељ фирићјаски, иже и свидетелствујет со мнојү, с јего превосходит[елством] г[оспо]дина митрополи[та] Стефана от Стратимирович.

Колона десно: датирање уписа венчања 1817го, м[есја]ца јануар[ија], дне 15го.

CONTRIBUŢII LA GENEALOGIA FAMILIEI NOBILIARE TEKELIJA

Božidar Panić

Rezumat

În lucrare sunt prezentate date nepublicate înainte, referitoare la viaţa şi genealogia familiei nobiliare Tekelija, pe baza actelor de stare civilă păstrate la Arhiva Bisericii Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel din Arad şi la Serviciul Judeţean Arad al Arhivelor Naţionale: Registrele de stare civilă, sec. XVIII–XIX, ale Bisericii Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel şi ale Bisericii Sfântului Ioan Botezătorul. Se aduc corecţii unor inadvertenţe întâlnite în literatura de specialitate. De pildă, se afirmă că Alojzija – Alka Putnik, născută Tekelija, a fost cea mai mică dintre cei trei copii ai soţilor Jovan Tekelija şi Marta, născută Nenadović. De fapt, Alka a fost mult mai în vârstă decât fraţii ei Petar şi Sava. Sunt redate evenimente importante din viaţa Alojziei, inclusiv cununia ei cu generalul Avram Putnik, comandantul Regimentului de infanterie Pančevo al Graniţei militare bănăţene, la Biserica Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel. Referitor la căpitanul Ranko Tekelija, fostul comandant al companiei de grăniceri din Arad, în locul datei estimative se precizează data exacta a decesului.

Pe baza aceleiaşi surse documentare se dovedeşte că o parte din membrii familiei Tekelija au fost înmormântaţi în interiorul Bisericii Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel, bărbaţii în mijlocul naosului, iar femeile în pronaos, biserica fiind ctitoria întemeietorului familiei nobiliare, colonelul Jovan Popović Tekelija. Se scoate în evidenţă faptul puţin cunoscut că generalul Avram Putnik, decedat la Arad, a fost înhumat în naosul bisericii.

Arborele genealogic al familiei Tekelija este completat cu două persoane adulte: Jelisaveta Tekelijeva, fiica lui Ranko Tekelija şi Alka, fiica lui Petar Tekelija şi al Katarinei Szaplonczay, care nu sunt menţionate în lucrările de specialitate. De remarcat că la ceremonia de cununie dintre Alka şi nobilul Jovan Nikolić, oficiată la Biserica Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel, a fost prezent Stefan Stratimirović, mitropolitul de Karlowitz.

Sunt anexate lucrării fotocopiile actelor de stare civilă, care, în afara calităţii lor de documente de referinţă, oferă detalii suplimentare privind limba, grafia şi modul de întocmire a acestor documente în sec. XVIII–XIX, de către preoţii celor două biserici ortodoxe din Arad.

CONTRIBUTIONS TO THE GENEALOGY OF THE NOBLE FAMILY TEKELIJA

Božidar Panić

Summary

The article presents unpublished data regarding the life and the genealogy of the noble family Tekelija, based on the books of vital records kept in the Archive of the Church of Saint Apostles Peter and Paul in Arad, as well in the Arad County Service of the National Archives: the 18th–19th century vital records of the Church of Saint Apostles Peter and Paul and of the Church of Saint John the Baptist. Some corrections to the currently published data are made. For example, it is currently stated that Alojzija – Alka Putnik, born Tekelija, was the youngest of the three children of Jovan Tekelija and Marta, born Nenadović. In fact, Alka was much older than her two brothers Petar and Sava. Important events from Alka's life are presented, including her wedding to general Avram Putnik,

commander of the Pančevo Infantry Regiment of the Banat Military Border, in the Church of Saint Apostles Peter and Paul. Regarding captain Ranko Tekelija, the former commander of the border police in Arad, instead of the approximate date, the accurate date of his death is specified.

Based on the same documentary sources, it is proven that some members of the Tekelija have been buried inside the Church of Saint Apostles Peter and Paul; men in the middle of the naos, while women in the pronaos, the church being erected by the founder of this noble family, colonel Jovan Popović Tekelija. The less known fact that general Avram Putnik, who died in Arad, is also buried in the church naos, is highlighted.

The genealogy of Tekelija family is complemented with two adult persons: Jelisaveta Tekelijeva, daughter of Ranko Tekelija and Alka, daughter of Petar Tekelija and Katarina Szaplonczay, which are not mentioned in current literature. It is noted that at the wedding ceremony of Alka and noble Jovan Nikolić, that took place in the Church of Saint Apostles Peter and Paul, metropolitan of Karlovci Stefan Stratimirović was present.

Images of the vital records are also presented, which, apart from their quality as reference documents, provide additional details regarding the language, writing and the manner of filling out these 18th–19th century documents by the priests of the two Arad churches.

UDC 271.222(497.11)(498)”18”

Стеван Буїарски

О ЈЕДНОМ ПОРИВУ СРБА ИЗ ЛИПОВЕ СРЕДИНОМ XIX ВЕКА

САЖЕТАК: Црквена општина Липова сада је у саставу Арадске епархије, али је до средине XIX века припадала Темишварској епархији и била седиште Липовског протопрезвитерата.[1] У самој парохији верници су од давнине били Румуни и Срби. Имали су заједничку цркву и школу, а Румуни су бројчано преовладавали. Када је настала могућност раздвајања по националној основи, Срби су, како изгледа, проценили да је за њих то немогуће. А да је намера постојала сведочи допис који су 1867. године упутили српској јавности, иштући материјалну подршку.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Карловачка митрополија, Темишварска епархија, Арадска епархија, Липова, Православна српска парохија у Араду.

Када се средином XIX века, а особито после догађаја 1848/49. године, „закувала” помисао о јерархијској деоби у Карловачкој митрополији, па и када је деоба озваничена царским *Рескрипшом од 10. авїуспа 1868*, тешко да су учесници у поступку могли предвидети, тим мање просудити, колико ће све потрајати, а догађања су се отегла на више од пола века (примера ради, парнични спор за Хрњаково окончан је 1909, за Брестовац 1911, а пред почетак Великога рата парнице за Дубоки Надаш и за манастире још су биле у току).[2] Тим мање су иницијатори могли детаљно предвидети какве ће током деоба искрсавати несугласице, напетости, страсти и нежељене последице, које су се преплитале са самим током поделе, отежавајући решења, због чега су потезани и судски процеси. Погођене су биле нарочито епархије: Арадска, Вршачка и Темишварска.

Владика Антоније (Нако), епископ темишварски 1865–1872, упозорио је окружницом на тешкоће које ће неминовно уследети: раздвајање иметка, обавеза обештећења једне или друге стране, потреба за подизањем нових цркава и школа и за постављањем нових свештеника и учитеља, дакле, нагло повећање трошкова, уз шкоду по духовни живот. За све то је било потребно

---

[1] *Handbuch des Wojwodschaft Serbien und des Temeser Banates sammt der Militärgrenze für das Jahr 1854*, Temesvar, 206.

[2] *Рад Епархијске управе темишварске од 1909–1912. їод.*, Велика Кикинда 1912, 163–164.

обезбедити услове, како би подела заиста зависила само од разумне слободне воље заједнице.[3] А у Магнатској табли владика је о томе рекао:

> Нећу овом приликом да се упуштам у решетање и рашчлањавање да л је било целисходно, да ли и у колико се са духом хришћанске науке слаже, истоветног верозакона верне, с призрењем на језик оделити. Наш је позив, па и дужност, штетне последице дела што се сад збило, уколико се само може, отклонити.[4]

Као пример разумне воље могао би се навести случај Срба у Липови, некадањем седишту истоимене православне епархије (XVI век), из које су и настале Арадска и Темишварска епархија.[5]

Црквена општина Липова сада је у саставу Арадске епархије, али је до средине XIX века припадала Темишварској епархији и била седиште Липовског протопрезвитерата.[6] У самој парохији верници су од давнине били Румуни и Срби. Имали су заједничку цркву и школу, а Румуни су бројчано преовладавали: синовац Доситејев Григорије Обрадовић, који је живео у Липови од 1812. до 1857, тужио је 1834. новога липовског учитеља да предаје само на румунском, а запоставља српско „чтение, писание и пјение".[7]

Црква је велелепна, корени се у XV веку; током XVIII века дограђена је у барокном стилу, а у њој је радио зограф Недељко Поповић и за њим сликар Стефан Тенецки.[8]

Када је настала могућност раздвајања по националној основи, Срби су, како изгледа, проценили да је за њих то немогуће. А да је намера постојала сведочи допис који су 1867. упутили српској јавности, иштући материјалну подршку.

Препис тога дописа добио сам од покојнога протојереја Драгутина (Остојића), дугогодишњег пароха арадског; уз сам текст куцан машином он је ручно дописао: „Ова молба липовских Срба из 1867. године нађена је у списима проте Уроша Ковинчића, пароха арадског (умро је 1939. године). Одакле је преписао није познато".

Зашто покушај липовских (и иних) Срба није уродио плодом тема је за посебну расправу. Овога пута се као занимљива реткост објављује текст њиховога писма (уз задржавање свих посебности).

ЛИПОВСКИ СРБЉИ

Високопреосвећеним Митроносцем Српским, Архимандритима и Игуманима српски[9] *манастира, парохијалном свештенству и црквеним општи-*

---

[3] Стеван Бугарски, *Владика Антоније (Нако) епископ темишварски*, Темишвар 2010, 20–21.

[4] „Беседа Њег.[овог] Високопреосвештенства епископа Антонија коју је говорио у Горњем дому Угарског сабора 4. маја 1868", *Беседа*, Нови Сад, бр. 24, 31. 8. 1868.

[5] *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу*, Београд 1993.

[6] *Handbuch des Wojwodschaft Serbien und des Temeser Banates sammt der Militärgrenze für das Jahr 1854*, Temesvar, 206.

[7] АСАНУК МП Б, 1834 82/I.

[8] Ion S. Udrea, *Biserica greco-ortodoxă română din Lipova*, Timişoara 1930.

[9] Нигде у тексту се не користи крајње ***x***.

нама српске јерархије и наособ сваком члану православноī клира и народа српскоī,

Господи многоцјењеној, браћи љубезној

Јерархична деоба Србаља од Романа, као жеља народа једноī и другоī, формулована Светим синодом архијерејским, освећена је највишим одобрењем Њеīовоī Ц.[арскоī] и Кр.[аљевскоī] Апостол.[скоī] Величанства, најмилостивијеī нашеī Господара. Свачије туђе право и туђе светиње, у користи општеī напредка и узајамни односења поштујући, не може нам се замерити ни с које стране што ми, одани срцем и душом светињама своје рођене цркве и народа и исконском праву наше Општине у цркви и народу томе, ради смо да се, одељени од браће Романа, као једна општинска српска црква вратимо у српску јерархију натраī. Али како нас данас у Општини има једва 150 душа, не би ми никако с оним маленим делом који би нам допао на деоби били кадри за себе цркву, свештеника и учитеља издржавати.

Као што видите, мало нас је, и што нас је сиромаси смо, и īодине врло слабе. Не би, дакле, били кадри делити се од браће Романа, ако нам се са стране најпре не даде помоћ ил обећање таке помоћи, која би нам напред осигурала моīућност издржавања цркве, свештеника и учитеља.

Да узможемо доћи до те цели, овим се ми, са некадашње обале Јенопољске, неīдашње српске īранице, а последње страже српскоī језика и народности по ови крајеви, обраћамо с молбом рад помоћи, на вас, Господо и браћо наша.

Помозите нам како је коме помоīао Боī, у име крви и мајчиноī млека што тече по жилама и вашима и нашима, у име језика нашеī и народне побожности наше, што нас све једно за другоī повезане држи у једној породици Светоīа Саве; помозите нам у име оне солидарности за коју сте се изрекли на расправном Народном сабору.

Крајцара је мали дарак, ал велика задужбина, пак још кад се даде на олтар Божији.

Сваку крајцару примићемо ми са најпризнателнијом благодарности. Пак и īди није īотове крајцаре, за сада ћемо се задовољити и са обећањем да ће нам се положити кад је устребамо: да узможемо за сада барем преīлед имати од количине дане и обећане нам помоћи. По томе преīледу тек моћи ћемо ми решити себе да на деобу изиђемо или не. А иначе, не дао Боī и народ, ако од свакоīа будемо остављени себи сами, биħемо принуђени одступити од свакоī деобноī потраживања и без свакоī сидра и јадара, а с очајном душом, остати на сињем мору страноī елемента, које нас и без свакоī непријатељскоī намештаја, и без свакоī себичноī тлачења нашеīа повесноī права, по самоj нарави проīутати мора сасвим.

Прилоīе са исказима обећане помоћи примају на страни сва уредништва српски јавни листова, а овде Георī Јанковић, и биће сви у своје време оīлашени јавности преко наши јавни орīана.

Ви с нама, а Боī с вама.

У Липову у Банату о Св. Сави 1867.
Липовски Србљи
Православна општина српска

DESPRE UN DEMERS AL SÂRBILOR DIN LIPOVA LA MIJLOCUL SECOLULUI XIX

Stevan Bugarski

Rezumat

Comuna bisericească Lipova actualmente aparţine Arhiepiscopiei Aradukui, dar până la jumătatea secolului XIX, în componenţa Eparhiei Timişoarei, era sediul unui protopopiat. Parohia era compusă din credincioşi români şi sârbi, care aveau în comun biserica şi şcoala, cu menţiunea că românii erau preponderenţi.

În urma separării ierarhice în cadrul Mitropoliei din Karlovci, au început şi divizări în comune bisericeşti, pe baza de naţionalitate. Condiţia era ca avutul bisericesc să fie împărţit proporţional cu numărul credincioşilor. Relativ puţini, sârbii din Lipova au fost reţinuţi în privinţa posibiltăţii de a costrui o biserică aparte şi de a întreţine preot şi învăţător separat. Tatonând terenul, au emis solicitări pentru ajutor. Textul unei asemena solicitări, publicat aici, provine din Parohia Ortodoxă Sârbă Arad.

ABOUT AN ENDEAVOUR OF THE SERBS FROM LIPOVA AT THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY

Stevan Bugarski

Summary

The church community of Lipova currently belongs to the Archbishopric of Arad, but it used to be part of the Diocese of Timişoara until the half of the 19th century. The parish consisted of Romanian and Serbian believers, who shared the church and the school, the Romanians being far more numerous.

Following the hierarchical separation within the Metropolitanate of Karlovci, in different church communities nationality-based divisions commenced. The condition was that the church funds are divided proportionally with the number of believers. Being in a relatively small number, the Serbs of Lipova were reserved about the possibility of building their own church and supporting a separate priest and school teacher. Analyzing the possibilities, they sent out request for help. The text of such a request, found at the Serbian Orthodox Parish in Arad is published here.

UDC 726.82(=163.41)(498 București)

Арсеније Бујарски

ЈЕДАН СРПСКИ ГРОБ У БУКУРЕШТУ

САЖЕТАК: У раду је приказан и описан надгробни споменик једног српског детета, Милана Божића, рођеног у Београду 3. јануара, а преминулог у Букурешту 20. јула 1847. Споменик је уграђен у спољној фасади Владаркине цркве у Букурешту, а подигли су га родитељи преминулог детета. Натпис на споменику је двојезичан, на српском и румунском (ћириличним словима).

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Милан Божић, споменик, Владаркина црква, Букурешт.

У Букурешту има много омањих цркава; неке су служиле као квартовске, а неке су биле и власништво ктиторских породица, по којима носе и називе.

Овде ћемо поменути цркву храма Ваведења Пресвете Богородице, која се налази у строгом центру румунске престонице, у непосредној близини Универзитета, а недалеко и од Краљевског двора. Црква је изграђена 1683. године на месту старијег црквишта, а служила је као параклис тадањем владарском седишту, које се налазило у близини. Ктитор цркве била је Марија, друга супруга владара Шербана Кантакузина, који је владао Румунском земљом 1678–1688. године.

За означавање владара у румунском језику уобичајен је термин *Domn*, а за владареву супругу изводи се термин *Doamnă*, који у српском нема прикладан кореспондент, а могао би се, условно, преводити са *владарка*. По својој ктиторки, Марији, супрузи вла-

дара Шербана Кантакузина, црква је названа *Biserica Doamnei*, дакле, *Владаркина црква*, и по томе је касније улица у којој се налази прозвана *Владаркином улицом* (*Strada Doamnei*).

Црква је некада била окружена гробљем, Вероватно као остатак гробља, на спољном зиду јужне фасаде уграђена је надгробна плоча од црвенкастог камена, из 1847. године. При врху је извајан крст, а равни део плоче је уклесаним крстом подељен на две подједнаке површине; на левој је српски текст (тужбалица), тадањом српском ћирилицом, а на десној румунски текст, тадањом румунском ћирилицом.

У компјутерским фонтовима нема слова погодних за пресликавање овога старог текста (то се посебно односи на румунски део), а импровизације нити би биле лепе, нити умесне. Зато су овде оба текста, уз задржавање смисла и облика речи, преписана: савременом српском ћирилицом – српски текст, и савременом румунском латиницом – румунски текст, оба уз примену неопходне интерпункције.

Српски текст (уз покушај васпостављања стихованог облика) гласи:

Милан Божић. Рођен у Београду 3. јануара 1847. год. а преставио се у Букурешту 20. јулија 1847.
Овде саранище сина Милана
отац Јован и мати Смиљана;
у седмом месецу живота свог,
за свог анђела узе га Бог.
И овај жалостни овде камен
отац и мати дижу за спомен.

Румунски текст гласи:

Milan Bojici, născut în Beligrad la 3 ghenarie anul 847 a răposat în Bucureşti la 20 iulie anul 1847.
Tatăl Ioan şi muma Smileana
aici înmormântară fiul lor Milan
în a şaptea lună a vieţii,
care Dumnezeu l-a luat între îngerii săi.
Iar tatăl şi muma îi ridică
asta jalnică aici piatră spre pomenire.

Ово је један од трагова Срба у Букурешту у првој половини XIX столећа и подстицај, можда и путоказ, за истраживање српске колоније у румунској престоници током векова, чему до сада није поклањана пажња коју заслужује.

UN MORMÂNT SÂRBESC LA BUCUREŞTI

Arsenije Bugarski

Rezumat

În lucrare este prezentat şi descris monumentul funerar al unui copil sârb, Milan Bojici, născut la Beograd în 3 ianuarie şi decedat la Bucureşti în 20 iulie 1847. Monumentul se află încadrat în faţada exterioară a Bisericii Doamnei şi a fost ridicat de părinţii copilului. Inscripţia este bilingvă, în limba sârbă şi în limba română (cu litere chirilice).

A SERBIAN GRAVE IN BUCHAREST

Arsenije Bugarski

Summary

The article presents and describes the funerary monument of a Serbian child, Milan Božić, born in Belgrade on January 3rd and deceased in Bucharest on July 20th, 1847. The tombstone is integrated in the exterior façade of the Lady's Church (Biserica Doamnei) and was erected by the child's parents. The inscription on the tombstone is bilingual, in Serbian and Romanian (with Cyrillic letters).

UDC 783(0163.41)(498 Timişoara)”18”

Дејан Поп̄ов

НОВА САЗНАЊА О ПОЈАЊУ У ПРАВОСЛАВНОЈ (СРПСКОЈ) САБОРНОЈ ЦРКВИ У ТЕМИШВАРУ У ПРВИМ ДЕЦЕНИЈАМА XIX ВЕКА

САЖЕТАК: У раду су приказани поједини резултати истраживања у вези са певничким и хорским појањем у Православној (српској) саборној цркви у Темишвару у првим деценијама XIX века. Консултовани записници и платни спискови сведоче о константној бризи Темишварско-градског обшчества у вези са богослужбеним благољепијем, чији је неизоставни елемент црквено појање.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Темишвар, Град, Саборна црква, певничко појање, хорско појање.

Уводна разматрања

Темишвар је током XIX века играо значајну улогу у црквено-народном животу Срба у банатском делу Хабзбуршке монархије. Са верске тачке гледишта, у њему су се налазили седиште православног епископа и катедрални храм посвећен Вазнесењу Господњем, грађен између 1745. и 1748, а дограђиван 1791. године. Храм је и у првој половини XIX века доживео значајне обнове и улепшавања. Мада је у духовну надлежност епископа темишварског потпадало све становништво „неунитскаго восточнаго исповједанија” Епархије без обзира на националност (Срби, Румуни, Цинцари и Грци), жариште православља али и националне свести за Србе у Темишвару (а посебно оне који су живели у самом Граду[1] и непосредној околини), била је управо Саборна црква, на Главном тргу[2].

При цркви је деловало Темишварско градско обшчество[3], које је одлучивало у вези са зградама у власништву, особљем, али и самом црквом, односно у вези са свим оним што је потребно за правилно одвијање богослужења.

---

[1] Град је централни кварт модерног Темишвара, обликованог после 1716. године, након ослобођења Баната од Турака.

[2] Садашњи Трг уједињења (Piaţa Unirii).

[3] Обшчество је било управно тело при црквама (парохијама) Карловачке митрополије све до 1868. године, када је издата *Уредба о уређењу црквених, школских и фундационих дела Грчко-источне српске митрополије*, одобрена царским Рескриптом 10. августа 1868. године.

Црквено појање, као неизоставни део свих богослужења, било је у жижи пажње Обшчества, које је желело да у Саборној цркви она буду што лепша, складнија и узвишенија, онако како је и приличило катедралном храму простране епархије. Мада су, без сумње, одлуке у вези са црквеним појањем доношене још од оснивања Обшчества у XVIII веку, писани трагови о редовном делању (у виду записника седница) сачувани су тек почев са 1801. годином.

Због ограничености простора, али и чињенице да су почеци хорског појања при Саборној цркви у Темишвару знатним делом обрађени и објављени у засебном раду[4], у овом раду изнећемо податке који се односе на прве четири деценије XIX века (до 1840. године).

Певничко појање

Мада се не може поуздано устврдити који су се напеви појања могли чути у темишварском храму на почетку XIX века (управо у време када се одвијала реформа српског појања), сасвим је извесно да је Обшчество бринуло о начину на који се појање изводи на богослужењима. Већ у записнику прве седнице одржане 1801. године наишли смо на запис који се односи управо на појање, у контексту богослужбеног благољепија. Доносимо га у целини:

> Тојеже Обшчество разсудив, да за благољепије и благочиније церковноје; особито же при здјешњеј Катедралној церквје, идјеже трговци, и знаменитаја лица от разних стран собирајтсја, два способнија пјевчики необходимо нуждниј сут; таковиј так без иждивенија и потребнаго трошка изобрјетисја не могут; того ради:
>
> Закључено двум пристављеним пјевчикам, каждому по 30. fl- сирјеч обојим 60 форинти, под именем годишњија плати опредјелити, о сем же ново избранија тутори церковнија, да они от 1ro јануарија сего года заченша предназначенују плату више помјанутим двум пјевчикам на квиту уздадут, увједомити.[5]

Саборна црква у Темишвару била је најзначајнији православни верски објекат у Банату тога времена. Не чуди, дакле, што се Обшчество хтело најбоље показати пред многобројним страним „знаменитим лицима" која су цркву походила, обичним данима, односно током недељних или празничних богослужења. Са правом је установљено да се квалитетни појци могу задржати само уколико имају одговарајућа примања и услове за живот, па је одлука била сасвим на месту. Међутим, Град је малтене током целога XIX века био кварт у којем су староседеоци били малобројни. Углавном се у Град долазило и из Града одлазило; обилно се трговало и уопште пословало, учило, радило на одређено време, али се, изгледа, није дуго задржавало.

---

[4] Дејан Попов, „Хорско појање при Српској саборној цркви у Темишвару (1836–1844)", *Темишварски зборник* 7, Нови Сад, 2012, 87–102.

[5] Архив Православне српске епархије темишварске (у наставку текста: АПСЕТ), Фонд Парохије (у наставку текста: ФП), Парохија Темишвар (Град) (у наставку текста: ПТГ), Протокол собранија Обшчества темишварскаго восточнаго исповједанија (у наставку текста: Записник) 1801–1829, бр. 6 / 30. 3.1801, 3/a.

Констатујући (пет година касније) „да благочестивоје Обшчество под 30ем мартом [1]801. љета […] воздержаније двух пјевчиков при здјешњеј церкви градској установило јест, а таковых обаче ниње не имјејушче", темишварски протопрезвитер Константин Шубоњ је Обшчеству представио двојицу (својих) ђака, Георгија Станковића из Догњечке[6] и Михаила Гавриловића из Фенлака; њих ће Обшчество тада и запослити, под наведеним условима[7].

Обшчество је током следеће деценије увелико припремало градњу Обшчественог дома, што је захтевало значајне фондове. У том смислу, „пољеже да краснопјеније ко благољепију церковному правовјерних же побужденију на тепљејшија м[о]литви не мало приносит, того ради закључено јест: Хотја да би полезно и нуждно било и два пјевца при церкви сеј имјети, сматрајушче ничто менше, что церкве сеја годишњи приходи нису толики да би кромје прочих содержанија трошков два пјевца држатисја могла, о еже у капитал церкве и тако мали сушч некоснути, но иждивеније сицево токмо от кажде годишњаго прибитка поднести мошчи, за ниње јединаго токмо пјевчика приставити". Даље се предвиђа да се са дотичним јединим појцем састави уговор, да му се новац исплаћује тромесечно, узимајући четвртину прихода из црквене касе, а уколико новац не би пристигао, „всја правовјернија церкве члени" морали би да допуне своту из сопствених извора[8].

Мада нам име појца из тога времена није познато, сазнајемо да му је 1818. године месечна плата повећана на 15 форинти.[9]

У парохијском архиву сачувано је писмо датирано 22. марта 1820. упућено „Високоблагочестивому Обшчеству церкве здјешнија вароши Темишварској града свободнаго" од стране „всепокорњејшег слуге" Димитрија Јанковића, „жителља здјешнија вароши и катедралнија церкви пјевца", у којем „с глубочајшим страхопочитанијем" моли да му се продужи уговор:

> Пољеже да по отсуствију бившега пјевца на мјестје јего ступио јесам аз долу подписаниј рожден здјешнија вароши, и от того време до дњес во љевој страни здјешнија Церкви свјатаго пјенија, приљежно, во времја непресјечно и сердечно наблудавао јесам, како што Високоблагочестивому Обшчеству познато јест; того ради и усуждајуся понизно всепокорњејше молити Високоблагочестивоје Обшчество и Господаром ктитором, во јеже би мње при више реченој служби, то јест за пјевца здјешнија Церкве и у бу[ду]шчаја остати милостиво благоизволјели, за не како до дњес, такође и от сеље у будушче неизмјено обхождавати се будем, паки Високоблагочестивоје Обшчество всепо[ко]рњејше молом, да не бисте ме от сеју реченују службу отвергнули, но великоје благодјејаније со мноју учинили, да могу и аз за мој труд припадајушчеје плате моју дјецу у Богу препитати, за не како чтоби страни служио равним начином и аз могу аки овдашњи домовниј сорађанин Церков с[вја]тују служити, но аз надјејусја да милосердије ваше на мене мољашчемусја на совершенству мољенија мојего соблагоизволјети будете.[10]

---

[6] Село *Dognecea* (мађ. *Dognácska*), у данашњој Караш-Северинској жупанији.

[7] АПСЕТ, ФП, ПТГ, Записник 1801–1829, бр. 7 / 18. 3. 1806, 11/а–11/б.

[8] Исто, бр. 3 / 13. 12. 1817, стр 72/б–73/а.

[9] Исто, бр. 2 / 4. 11. 1818, 79/а.

[10] Архив Православне црквене општине Темишвар-Град (у наставку текста: АПСЦОТГ), Фонд дописи (у наставку текста: ФД), свежањ за 1820. годину.

Следеће, 1821. године, „Благочестивоје Обшчество сије темишварскоје више крат в разсужденије взјавше, да за благољепије и украшеније церковноје нарочње же при здјешњеј катедралњеј церкви и дјеже иного и знаменитаго сана лица от разних стран собирајутсја, два способна и умиљатого гласа пјевчика необходимо нуждна сут", на предлог месног школског управитеља Данила Петровића, бива запослен Стефан Дракулић, као „пјевчик", али и „с тим додатком […], да он училишчнују јуност в пјенији церковњем сирјеч каждој ден један час обучајет".[11] За целокупан посао, примао је месечно 16 форинти в. в.[12]

Поменути Димитрије Јанковић није, изгледа, наставио као појац, али се у Саборној цркви задржао као „церковниј син", то јест црквењак. Почетком 1825. године он се обратио Обшчеству са молбом за побољшање плате, „из призрјенија что он не токмо онија услуги иже от церковнаго сина взискујутсја приљежно творит, но всегда, јегда која страна пјевца снабдјенаго приличним пјетијем лишена јест, сам пјети отходит".[13] Слична ситуација забележена је и 1831. године, те је Јанковићу због његовог рада у цркви, и због честог замењивања редовног појца годишња плата повишена са 200 на 250 форинти.[14]

Поново констатујући да „краснопјеније ко благољепију церковному правовјерним […] служит", а истовремено и да је месечна плата од 6 ф. недовољна, Обшчество је одлучило да осам пута годишње (о Господњим празницима) у цркви иде и пети тас, те да се сакупљени приход додели појцу.[15] Вероватно је и то било недовољно, па је 1833. године појцу Гаврилу Милошевићу плата повећана са 6 на 8 ф. в. в.[16]

Милошевића је наследио Мехалчанин[17] Андрија Грујић, који је појачку службу у Граду започео 1. октобра 1833. године. Он се обратио Обшчеству „јеже би […] јего за пјевчика на упразњеноје мјесто при храмје с[вја]т[а]го Вознесенија Г[оспо]дња утолико болше воспримило, уколико он пјетија и правили церковнија, како что при храмје сушчем он себе више крат јавно дати услишат". Почетна плата му је такође била 8 форинти в. в.[18]

Исту плату је током 1834. и 1835. године уживао и појац Теодор Димитријевић.[19] Њега ће почев са 1. априлом 1835. заменити свршени богослов Василије Берар, са месечном платом од 10 ф. в. в.[20]

Сви су изгледи да дотична два појца нису задовољавали укус и жељу Темишвараца за лепшим појањем. Мада су се тих година у храму одвијали

---

[11] АПСЕТ, ФП, ПТГ, Записник 1801–1829, бр. 5 / 23. 2. 1821, 98/б–99/а.

[12] Све до 1857. године, 1 форинта званично се делила на 60 крајцара (новчића). У то време, своте су се рачунале било у сребру (са назнаком *C. M. – Conventionsmünze*), било у тзв. бечкој (аустријској) валути (назнака „в. в.", односно *W. W. – Wiener Währung*). Однос је био 1 : 2,5.

[13] АПСЕТ, ФП, ПТГ, Записник 1801–1829, бр. 7 / 8. 2. 1825, 132/а–132/б.

[14] АПСЕТ, ФП, ПТГ, Записник 1830–1835, бр. 63 / 23. 3. 1831, 46/б–47/а.

[15] Исто, бр. 67 / 23. 3. 1831, 47/б.

[16] Исто, бр. 153 / 30. 1. 1833, 92/б.

[17] У питању је Мехала, некадашње село, потоње предграђе, а данас кварт Темишвара.

[18] АПСЕТ, ФП, ПТГ, Записник 1830–1835, бр. 175 / 20. 10. 1833, 104/б.

[19] Исто, бр. 213 / 26. 6. 1834, 127/б.

[20] Исто, бр. 240 / 24–25. 3. 1835, 141/б.

важни послови (израда новог иконостаса и дрвенарије, сликање икона, позлата), Обшчество је установило да је потребно да се уведу шест, или бар четири појца при богослужењима, који треба да се снабдеју одговарајућом „дотацијом", а туторе је обавезало да приход обезбеде из добровољних прилога верника, или да, по потреби, уведу пети тас у цркви. Ова је одлука донета на основу констатације да:

> пјеније церковноје здје во темишварском градје, ден на ден умјесто побољшанија, больше оскудјевајет, и тјем не малоје во сердцах Обшчества здјешњаго в печатљеније сотворјајет; того ради в дњејшњем засједанији Обшчества вземши во зрјеније разсужденије, да пољепшаније во пјенији церковном јеже ко истиному сокрушенију благоговјенију и цјелаго богослуженија нашего украшенију највише приносити, не менше и к побужденију ко тепљејшим молитвам служити будет, не обходимо видитсја. [21]

Берара замењује Јован Поповић, „Карловачкој богословији II^го^ љета слишатељ", почев са 1. јануаром 1836. године. Занимљиво је да у свом „прошченију" за себе тврди да „у фрушкогорски с[вја]тији м[о]настири из дјетска неутрудимим упражњенијем от первих пјевец мнитсја бити"-[22]

Оснивање мушког хора при Саборној цркви августа 1836. године је у извесној мери олакшало посао запослених појаца, али су они ипак редовно деловали, а Обшчество је наставило да води редовну бригу о појцима и о њиховом плаћању. У том смислу, већ поменутим појцима Јовану Поповићу и Андрији Грујићу марта 1836. повећана је месечна плата са 10 на 12 ф. и 30 кр. в. в.[23] Крајем исте године, Андрија Грујић је себи издејствовао ново повећање плате за 3 форинте у сребру (стигавши тако на 8 ф. у сребру месечно), „что он не токмо обичноје пјеније каждија дњи совершено појит, но и на нотама учрежденоје пјеније учити, и предводити требујет".[24] Јована Поповића је августа 1836. епизодно заменио ученик Сигисмунд Јовановић.[25]

На основу платних спискова произлази да се Грујић задржао бар до краја 1840. године. Сазнајемо имена и месечну плату осталих „пјевчика": Живојин Костић[26] (1836–1837, 5 ф. С. М.), Јован Радовановић (1837–1840, најпре 5, затим 6 ф. у сребру[27]), Димитрије Петровић (1837–1840, 12 ф. и 30 кр. в. в.).

Сачувано је и писмо клирика Константина Георгијевића датирано 19. септембра 1837. године, у којем моли Обшчество да буде примљен за појца:

> […]
> Разсуждаја благомишљенија и доброхотности Благочестиваго Обшчества прјамо всјех питомцев просјашчих милости, в числе которој и аз долустављенић обрјетајусја; дерзнух прошеније моје поднести, моља покорњејше, да бисте

---

[21] Исто, бр. 257 / 25. 4. 1835, 150/а–150/б.
[22] Исто, бр. 283 / 13/25. 12. 1835, 167/а.
[23] АПСЕТ, ФП, ПТГ, Записник 1836–1837, бр. 304 / 10/22. 3. 1836, 5/б.
[24] Исто, бр. 329 / 1. 11. / 20. 10. 1836, 25/б.
[25] Исто, бр. 316 / 16. 8. 1836, 20/б.
[26] Током августа 1837. замењивао га је Петар Протић, певач у хору. (АПСЦОТГ, Фонд Финансијски акти (у наставку: ФА), Признаница б. б. / 1. 9. 1837).
[27] Вероватно је Георгијевић појао и у хору. На ту чињеницу указује потпис Александра Нусера (учитеља пјенија / управитеља лика) на појединим признаницама о примљеној плати.

милост имјели, мње званије пјевческо вручити, из сљедујушчих подвизателних причин, и убо:

1о. Что аз како Нормалнаја и Граматикалнаја училишча во Вершцје, тако первоје љето Человјеческија науки во Темишварје соверших с добрим успјехом;

2о. Јешче от младих ногтеј, ово желаније собственоје, овоже старших извољенију повиновеније, повод мње подало, во Клирикалном заведенији вершачком во удовољствије учитељеј, и с[вја]тују Богословију, аки средство к просјашчему ниње званију нуждњејше совершити;

3е. А повњегда аз от двух месјацеј Церков с[вја]тују в праздничних и недјељних дњех со всјаким приљежанијем достојно посвјешчах, и при том в њем взискујемаја пјенија отправљах, мољу јеже би честољубивоје Обшчество и сије призрјело.

Јаже всја сија, из здје пригнутих документов […] јасње увидисја могут, чтоже до плати и квартира касајетсја, покорњејше мољу за онују, јуже милостију вашему прежде мене бившиј пјевчик уживал. А, јелико должностеј мње належашчих касајетсј, таковија со всјаким приљежанијем во удовољствије всјех, вјерно и точно осјешчајусја исполњати. […]

Кандидат је примљен за појца почев с 1. фебруаром 1838, са месечном платом од 3 ф. у сребру.[28] И он је највероватније појао и у хору, те му је крајем 1838. месечна плата повишена на 5 форинти у сребру.[29] У Темишварској саборној цркви он ће се задржати до краја 1840. године.

Занимљива је и чињеница да су појци награђивани и мимо редовне плате. Примера ради, 1838. године је исплаћено 6 ф. у сребру као „ремунерација пјевцем који су без плате на Воскресе[није појали]" (вероватно је о Васкрсу те године за певницом, сем запослених, појало више појаца), односно 4 ф. „ремунерацију на Петровдан пјевцем".[30]

Хорско појање

Европски токови времена донели су не само промене на геополитичком плану већ и промене у наслеђеним културним и просветним моделима. Српски народни прваци али и црквени поглавари били су носиоци нових идеја. Упоредо са верском обновом путем образовања, одвијала се и обнова у градитељству, сликарству и другим видовима уметности. Угледајући се на хабзбуршку барокну културу у којој се кретало и живело, грађанство је спроводило промене, тежећи да, упркос свом источном наслеђу и својој источној вероисповести, не заостаје у односу на Запад.

У том времену позног барока и бидермајера, створени су услови за појаву вишегласне музике и међу православцима у градским срединама. Разумно је претпоставити да је „Заведеније музикалног пјенија" које је покренуо Сава Текелија још 1835. године у Араду[31] морало наћи одјека у широј околини, па и у Темишвару.

---

[28] АПСЦОТГ, ФД, бр. 417/1838.

[29] АПСЦОТГ, ФА, Признаница бр. 42 / 31. 12. 1838.

[30] АПСЦОТГ, ФА, бр. 81 / 1838.

[31] Према натпису Теодора Павловића, *Сербске народне новине*, Пешта, год. II, бр. 13 / 18. 2. 1839, 49–50.

Међу првим до сада нађеним писаним траговима у вези са увођењем „хармоническог пјенија" (то јест хорског појања) налази се поновљена констатација Градског обшчества фебруара 1834. године да „краснопјеније церковноје не токмо ко благољепију церковному, но правовјерним же к побужденију на тепљејшија м[о]литви служит", односно одлуке да сачини „депутацију" (комисију) која је требало да Обшчеству прикаже замисао о „успјеху краснопјенија церковнаго", односно о начину на који се замисао може спровести у дело. Комисију су сачињавале угледне особе: окружни прота Јован Васић, „благородни" српски племићи Антоније Дамаскин од Немета, Никола Маленица од Стаморе, Никола Ђуричко од Модоша, Илариона Влаховић (градски сенатор), црквени епитропи, итд. Мада се у предмету не помиње дословно хорско појање, релативно стабилно али ограничено стање певничког појања у Саборној цркви могло би указати да су Темишварци ипак желели да се црквено „краснопјеније" развије и у правцу вишегласја.[32] Међутим, исход рада „депутације" нам није познат, нити је (до сада) нађен писани траг у том смислу.

Две године касније, Александер Нусер, „басист родом из Ips. In byska oder Himberg" препоручује себе Обшчеству „во јеже би […] јего за пјевца при храмје сушчем С[вја]т[а]го Вознесенија Г[оспо]дња, из призрјенија чно он себе о прилици инштелације г[оспо]д[и]на дијецезалнаго еп[и]ск[о]па јавно дал услишати, за јежегодну плаћу од 500 f. вв. и квартир пријимити благоусердствовало". Пошто је у то време у Темишвару столовао епископ Максим (Мануиловић, 1833–1838), могло би се претпоставити да је Нусер певао управо на Мануиловићевом устоличењу, а да је од 1833. до 1836. године деловао као музичар на овом поднебљу и да је био у извесној мери познат; нисмо, међутим, до сада нашли у литератури никакве друге информације у вези са његовим животом и активношћу.

Обшчество је са одушевљењем „проситеља" примило, запосливши га „за перваго пјевца и управитеља церковнаго пјенија с плаћом годишњим од 500 f. в.в; такође му је доделило и „квартир" од једне собе у парохијалному дому, наченше од 1го априлија / 20. марта [1]836, с тим обаче извјестним условијем пријимити: да он не токмо каждија дни недјељни и празнични у хору на нотам управљенијем својим пјеније предводити, но и опредјелену јуност правилним пјенијем на нотама обучавати должен да будет".[33] Нађени податак вредан је по томе што недвосмислено сведочи о почецима хорског појања при Српској саборној цркви у Темишвару и међу Србима у Банату уопште.

У односу на до сада објављене чињенице о Нусеру и његовом хору – признанице о његовој плати, признанице о плати певача, уговор из 1839, и, најзначајније, да је за потребе свога мушкога хора саставио четворогласну *Литурџију* – нашли смо податак да је Обшчество убрзо по оснивању хора поново одредило комисију („дирекцију"), „да би в сљед закљученија Обшчествадње 10го марта [1]836. […] установљено церковноје пјеније на нотама Обшчества сего желанијам совершено соотвјетствовало, и како гјад болши,

[32] АПСЕТ, ФП, ПТГ, Записник 1830–1835, бр. 204 / 3. 2. 1834, 122/б–123/а.
[33] АПСЕТ, ФП, ПТГ, Записник 1836–1837, бр. 305 / 10/22. 3. 1836, 6/а.

и поразумјеније между пјевчиков, тако и согласни хор у пјенијам порјадочније обдержавано и руководимо било". Комисија је имала „обозрително око над пјевчиков и пјенијам церковним с тим боље имјети, да би во будушче је всјак болши порјадок и сладкопјеније согласноје обдержимо било". Даље се комисија упуномоћује „да она, к цјеломе постигнутисја имушчем цјелу у пјенију 6, а по нужди и виших пјевчиков ради совершенаго и согласнаго хора придобити, сверху сем, по соразмјерију их способностију опредјелитисја имушче плате, пријимити и установити может". Додатно је одлучено да се приход од четвртог таса користи за исплату певача.[34]

Првобитно је уговор са Нусером закључен на годину дана, а затим је годишње продужаван. Занимљиви су поједини детаљи у уговору који је ступио на снагу 10. марта 1837. Будући начелно задовољно постигнутим резултатима, Обшчество „которому краснопјеније на сердцу лежит" је за још годину дана продужило уговор са Нусером, постављајући му пак „условије" да „по нотам онима, и убо по примјеру бечкаго в росинској капели, и тријестанско в тамошњеј сербској церкви употребљајемаго на нотама пјенија, которе ноте јему Обшчество сије прибавити, и предложити будет; отлучно обаче од својих собствених либо иностранах законов театралних произносјашчих композицијах и ударенијах пјеније токмо к нашему закону својственоје обучавати, и управљати имат." Податак је значајан пошто временски тачно потврђује познато постојање вишегласја у Руској капели у Бечу, али и мање познато хармоническо пјеније у Трсту.[35] Да ли је Обшчество (очигледно незадовољно што појање Нусеровог хора није засновано у потпуности на хармонизацијама традиционалних певничких напева) накнадно набавило нотни материјал и да ли га је Нусер користио, односно да ли су у нађеној *Литурџији* већ обухваћене неке од набављених композиција или је дотична *Литурџија* искључиво Нусерово дело – остају, за сада, неразјашњена питања. Најзад, у решењу Обшчества се препоручује Нусеру „с јуностем јему причисленим пристојно и учтиво поступати, с тим угроженијем, да ашче би он во должности в призрјенији бољшег трудољубија и жељи Обшчества несоотвјествовал, предварително јему један месјац отказати и не чекајушчи совершеније контрактуалнаго времене јего конечно отпустити будет."[36] Ово указује да су између хороуправитеља и певача постојала извесна (можда и неминовна) неслагања.

Под Нусеровим руководством хор је деловао скоро четири године. Већ 20. јануара 1840. „из причини јеговаго слабаго здравија" он подноси писмену најаву о напуштању радног места градском Обшчеству, које усваја „резигнацију" и додељује му плату, по уговору, за отказни рок, све до 20. априла 1840. године.[37]

---

[34] Исто, бр. 322/ 27. 8. 1836, 22/б–23/а.

[35] Упор. Danica Petrović, „Duhovna muzika u Srpskoj crkvenoj opštini u Trstu", *Muzikološki zbornik* XXV, Ljubljana, 1989, 95–105.

[36] АПСЕТ, ФП, ПТГ, Записник 1836–1837, бр. 334 / 12/24. 1. 1837, 33/б.

[37] АСПЦОТГ, Фонд Протоколи, Записник 1840–1841, бр. 526/ 11. 2. 1840.

Закључци

Највећи део приказаних података о црквеном појању при Православној (српској) саборној цркви у Темишвару објављује се први пут. Уопште гледано, они сведоче о активном богослужбеном животу при најважнијем храму историјске Епархије темишварске, али и о непрестаној тежњи темишварског градског Обшчества ка богослужбеном благољепију (и) кроз црквено појање. Даље консултовање парохијског архива и иних извора (као што су старе богослужбене књиге, на чијим се маргинама могу наћи занимљиви записи, или пак колекције локалних листова из тога времена) могло би употпунити списак појаца из разматраног периода, а можда и обелоданити неке нове чињенице у вези са постојећим богослужбеним приликама у Саборној цркви.

У вези са хорском музиком нађени подаци употпуњују драгоцене информације о почецима хорског вишегласја међу Србима у Темишвару, али и целом Српству. Уз сада већ познате (али још увек штуре) податке о Александеру Нусеру – првом „управитељу лика", његовим певачима-аматерима и општим условима деловања хора, изазов за даља истраживања представља управо нађени нотни материјал. Поређење са нотном литературом тога времена, која је морала постојати и у другим српским срединама Хабзбуршке империје, пружиће без сумње јаснију слику у вези са почецима хорске делатности Срба са наших простора.

NOI INFORMAȚII DESPRE CÂNTUL BISERICESC LA CATEDRALA ORTODOXĂ (SÂRBĂ) DIN TIMIȘOARA ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XIX-LEA

Dejan Popov

Rezumat

În lucrare sunt prezentate unele rezultate ale cercetărilor cu privire la cântarea bisericească de strană şi corală de la Catedrala Ortodoxă (Sârbă) în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Procesele verbale şi documentele financiare consultate mărturisesc despre grija constantă a Comunităţii Ortodoxe din Timişoara (Cetate) cu privire la frumuseţea slujbelor, a căror parte nelipsită este şi cântarea bisericească.

NEW INFORMATION ON CHURCH CHANTING AT THE ORTHODOX (SERBIAN) CATHEDRAL IN TIMIȘOARA IN THE FIRST DECADES OF THE 19TH CENTURY

Dejan Popov

Summary

The article presents the results of the research regarding the stall and choral chanting in the Orthodox (Serbian) Cathedral in Timişoara during the first decades of the 19th century. The consulted minutes and financial documents testify the constant concern of the Orthodox Community of Timişoara (Citadel) about the embellishment of the church services, whose indispensable element is chanting.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

UDC 94(=163.41)(498.5)"17"(049.32)

Драгоцена збирка најстаријих матичних протокола у Темишвару

Стеван Бугарски, *Први српски матични протоколи у Темишвару*, Темпус, Темишвар 2020, 411 стр.

Године 2020. у издању Темпуса из Темишвара објављена је изузетно важна публикација – *Први матични протоколи у Темишвару*. Приређивач овог драгоценог рукописа, али и аутор текстова који прате издање, јесте Стеван Бугарски. Реч је о издању матичних протокола из 1727. и 1755. године, најстаријих познатих докумената овог профила из културне историје темишварских Срба. Публикација, уз фототипију, подразумева и пратећи транскрипт, уводна поглавља о културно-историјском миљеу Темишвара током XVIII века, транскриптивна начела примењивана у издању, као и низ регистара, датих на крају књиге.

Публикацију отвара поглавље „Приступ", иза чијег се скромног назива крије веома важан сегмент штива који читаоца уводи у епоху, оживљавајући – и илустрацијама и речју – живот Срба у Темишвару у XVIII веку. Стеван Бугарски, аутор ових текстова, веома живописно дочарава читаоцу осамнаестовековни портрет свог града, важног стратешког места још од средњег века које је било под турском влашћу од 1552. до 1716, када га освајају Аустријанци. Урбанистичке, демографске и цивилизационе промене које је донела нова западноевропска култура утицале су на развој Темишвара, а ново државно уређење са јасно постављеним захтевима о евидентирању становништва резултирало је појавом првих пописа домаћинстава, од када датирају и најстарији матични протоколи српског становништва – предмет истраживања у овој публикацији.

Уз податке о томе где се приређен рукопис налази, С. Бугарски га детаљно описује, наводећи садржај сваке тематске целине у њему. У питању је, наиме, „адлигат различитих докумената и записа из периода 1727–1838. године", који садржи 216 листова, неујединачено пагинираних, што је захтевало интервенцију приликом нумерације страница. Адлигат се састоји од две веће целине. У оба случаја реч је о матичним књигама, при чему је прва заведена 1727. г. при Цркви Светог Георгија, а друга 1755. г. – при Саборној цркви Вазнесења Господњег. Поред исцрпних података о хронолошким неправилностима, приређивач даје и податке о броју уписа крштених, венчаних, умрлих, преобраћених и др. Посебно потпоглавље посвећено је темишварским православним црквама, под чијим су окриљем заведени анализирани протоколи, али и митрополиту Мојсеју Петровићу и епископу Георгију Поповићу, по чијим је наређењима и почело вођење књига.

Приређен адлигат, до сада само фрагментарно објављиван, најдрагоценији је сегмент публикације јер, у виду објављених свих записа који се односе на крштења, венчања и умирања, постаје доступан најширем читалаштву, а својим садржајем нуди податке о различитим доменима живота српског становништва у Темишвару XVIII века. Пишући управо о овим вредностима, аутор каже да они „дочаравају слику тадањега православног живља у Темишвару: ономастику, занимања, друштвени положај, друштвени углед, распоред по кварговима и предграђима, прожимање са житељима иних народности, демографска кретања у самом граду, повремена досељавања из других крајева и из других држава, верске прелазе, црквену организованост, истрајност у православљу, спискове свештеника, савесност или несавесност свештеника у вођењу матичних протокола и слично" (стр. 23).

Уз детаљне напомене о маниру вођења приређених текстова, о подацима које они нуде и њиховим могућим интерпретацијама, приређивач даје и неопходна објашњења о начину приређивања и транскриптивним решењима примењеним у издању.

Посебну вредност овог поглавља представљају фотографије, мапа и графикони, који употпуњују доживљај читаоца, чинећи га динамичнијим и научно поткрепљенијим.

Наредна два поглавља – „Поглавље друго. Матични протокол заведен 1727. године" и „Поглавље треће. Матични протокол заведен 1755. године" – централни су део овог издања, у којем брижљиви читалац може пронаћи податке о свему оном на шта је приређивач скренуо пажњу у уводним текстовима. Приређивачки поступак, као што је речено, подразумевао је транскрипцију оригиналних текстова, при чему свакој страници транскрипта претходи читљива фотографија рукописа у оригиналу. На тај начин, читалац добија потпун увид у оригинална графијско-ортографска решења, а понекад тешка графематска прозирност рукописа бива превазиђена транскриптом.

Последње поглавље подразумева збирку речника и различитих регистара: „Речника страних и ретко употребљаваних речи" (нпр. муката, лазарет, пачаџија, камбијатурк-нехт, јефимер, зиле и сл.), те регистра (1) имена свештенства које је обављало требе или пак оних који су помињани у другим приликама, имена датих на крштењу (нпр. Агапија, Алимпије, Анђелија, Арсеније, Ђулијана, Деспа, Захарије, Игнат, Јевдокија, Ксантипа, Јоаникије, Михаило, Пелагија, Ружа, Сава, Софроније и сл.), (2) назива за занимања и титуле родитеља и кумова (нпр. абаџија, бириш, бирташ, ајваз, ковач, колар, путујаш, пушкаш, шнајдер, фурман, шупер, каплар и сл.) и (3) географских назива посведочених у рукопису (нпр. Брашов, Калача, Кладово, Крајова, Липова, Мехадија, Надлак, Печкерек, Рекаш, Сарида, Ченеј, и др.).

Приређивање рукописних текстова само по себи истовремено је и важан и захтеван задатак. Оно не подразумева само добро познавање графијско-ортографских начела традиционалне ћирилице него и језика на којем су дати текстови писани. Поред тога, без јасног увида у околности под којима су приређивани текстови настајали, те ширег културно-историјског миљеа, свака врста приређивачког посла остаје недоречена и неостварена у потпуности. Тек у заокруженој целини, попут оне која је дата у овом издању, реализују се два примарна задатка које приређивачи морају себи поставити – потпуна доступност оригинала уз приређено штиво, те јасан увид у све домене приређеног текста – и историјске, и културолошке, и садржинске.

Имајући све наведено у виду, право је задовољство читати књигу која иза себе има приређивача попут Стевана Бугарског будући да се у сваком њеном сегменту огледа изразита посвећеност послу и љубав коју овај човек осећа према свом граду.

Исидора Бјелаковић
Филозофски факултет
Нови Сад
isidora.bjelakovic@gmail.com

UDC 655.4:061(=163.41)(498)"1994/2018"(049.32)

Стеван Бугарски, *Издавачки подухват Савеза Срба у Румунији 1994–2018*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2020.

Пред нама је још један капитални издавачки подухват, од особите важности за нас, Србе из Румуније. Зашто капитални? Па, у времену када нас многи, и у Румунији (што, некако, није ни за чуђење), али и у Србији (што, у најмању руку, изазива нелагодан осећај) пренебрегавају или чак омаловажавају, што се стваралаштва тиче, појавила се ова знаменита књига, која аргументовано доказује на који се начин, последњих деценија, ширила штампана реч Срба у Румунији, као логични наставак вишевековне традиције књижевног стваралаштва. Сам наслов књиге, а истовремено и њен обим, сугерише да праћење активности једне издавачке куће (у ери свестраног коришћења компјутера), у нашем случају издавачке куће Савеза Срба у Румунији, за период од четврт века, није ни мали али ни лак подухват.

Аутор је (а ко би други) Стеван Бугарски, инжењер по професионалном образовању, али књигољубац, књигописац, вредни сакупљач књига и часописа по свом деловању (особито у познијим годинама, када је, након пензионисања, могао да располаже својим временом „до миле воље"). Стрпљиво је Стеван Бугарски годинама сакупљао све што се у

Румунији штампало и издавало на српском језику, сигурно имајући на уму идеју да ће једнога дана на ред стићи да напише и књигу такве врсте. Јер, Стеван Бугарски је човек који, што се ауторства књига тиче, никоме не верује на реч: за њега књига постоји тек ако је види, прелиста и о њој забележи основне податке. А доказ да су све те штампане јединице виђене („и прошле кроз ауторову руку") јесу и копије спољних корица (код монографских публикација и код годишњака), односно гранични типови насловних страница, код осталих периодичних публикација. У том смислу неки будући истраживач (можда и неки будући аутор писања критичке историје наше завичајне књижевности) или само неко заинтересован за поједину књигу, може бити сигуран да је књига одштампана те и те године, у тој и тој штампарији и да има толико и толико страница, да је уредник био тај и тај и да је (евентуално) предговор, приређивач или коментар написао тај и тај. Ту су и неки чисто технички подаци: формат књиге, број страница, број ознаке ISBN и/или број каталогизације CIP – малтене више података него у многим библиотекама, што све у свему даје комплетну информацију о дотичној књизи.

У првом поглављу – „Приступ", аутор „отвара" књигу „Општим прегледом", у којем је садржана врло сажета анализа српског издаваштва почев од разграничења 1919. па до 2018, уз илустративне квантитативне (по броју / године) и квалитативне (по доменима, у процентуалним вредностима) графичке приказе који дају тренутну и свеобухватну слику онога што се подразумева под појмом наведеним у наслову књиге. Следе затим објашњења побуде за израду дотичне библиографије, као и сам библиографски поступак коришћен у књизи, зависно од домена (монографске публикације, посебни отисци, периодичне публикације и таблични прегледи). То знатно олакшава читаоцу у „баратању" унутар иначе обимне (499 страница) књиге.

Књига је, у наставку, „инжењерски" осмишљена, по главним поглављима.

У другом поглављу, „Библиографија монографских публикација", представљене су, на по једној (или 1½ страници, према потреби), укупно 302 књиге различитих домена, са фотографијама корица и свим наведеним подацима, понеке и са садржајем. Није сврсисходно посебно навести ниједан наслов, јер ће сваки читалац, по свом укусу, пронаћи књигу која му је интересантна. Међутим, чак и само прелиставање овог поглавља указује на тематску разноврсност одштампаних књига, као доказ књижевних преокупација овдашњих аутора.

Треће поглавље обухвата библиографију посебних отисака, почев од 2012. до 2014. године, када су се, под покровитељством Савеза Срба у Румунији почели организовати, периодично или по поводу, локални научни скупови са темама од интереса за нашу мањину. У том контексту наилазимо и на радове неколицине аутора, држављана Србије, који су на тим скуповима учествовали ефективно или своје радове само послали ради објављивања. Неки од тих радова садрже и сажетке на румунском језику. Ово поглавље обухвата 71 наслов таквих отисака.

Четврто поглавље обухвата три наслова књига одштампаних у матичној земљи, али са овдашњом тематиком (*Арадска тврђава – Аустроугарски логор за истребљење Срба 1914–1918*; *Срби у Араду* и *Јован Стејић*), наших, односно аутора из Србије.

Поглавље пето бави се библиографијом периодичних публикација, назначавајући њихове одштампане бројеве по годинама: *Књижевни живот* (1957–2018), недељник *Наша реч* (1990–2018) и двојезичну српско-румунску публикацију *Огледало/Oglinda*, штампану у Сечњу (Војводина). Следи други интересантан подухват: 18 публикација из серије *Арад кроз време*, зборника радова са истоименог годишњег симпозијума у Араду, који доноси радове углавном са тематиком у вези са Поморишјем. После гласила (нажалост, јединог) младих Срба – *Прегород*, аутор идентификује све бројеве *Новог Темишварског весника* (1994–2018), а затим прелази на годишњак *Банатски алманах* (2011–2018), и на 4 броја *Исходишта* (2015–2018), заједничког пројекта Савеза Срба у Румунији и Филозофског факултета у Нишу, уједно назначивши и садржаје ових публикација.

Последње, шесто поглавље садржи преглед по именима аутора, преглед монографских публикација по годинама издања и преглед монографских публикација по означеним децималним целинама. И ови прегледи, веома корисни за читаоце, доказују још једном да је реч о веома озбиљном и корисном издавачком подухвату, који ће користити и као почетна информација за даље (можда и критичке) оцене српског издаваштва у Румунији последњих деценија.

На крају, прелиставање ове књиге наводи и на неколико размишљања. Последњих година, пошто је издавачка активност Савеза Срба у Румунији прилично узела маха (наравно, ово треба схватити у разумним оквирима), осетила се потреба увођења неког реда, односно сређивања гомиле информација које се тичу издавачке делатности. Овакво обимно дело

долази у прави час, да попуни ту празнину и уједно да укаже на структуру српског издаваштва у Румунији. Из практичних разлога, аутор се зауставио на години 2018, уз наду, како у „Приступу" сам каже, да ће се (ваљда) у будућности наћи неко да тај посао продужи, по принципу из Змајеве песме: „Где ја стадох – ти ћеш поћи, Што не могох – ти ћеш моћи". Затим, овако прецизно евидентирање издавачких подухвата указује на снагу и разноврсност ауторског потенцијала Срба у Румунији, што се писане речи тиче. То, као што је и на почетку речено, може бити снажан наш аргументат (да „и ми коња за трку имамо") не само пред званичним румунским властима већ и пред надлежнима у матичној земљи, када дође реч о остваривању неких права на пољу писане речи.

Уз све честитке аутору, сматрам да је задовољство имати такву књигу.

Душан Ј. Поп̄ов

UDC 930.85(498 Variaş)(049.32)

Мирослав Росић, *Варјаш̲ – кад п̄онест̄ану речи*, Савез Срба у Румунији, Темишвар 2020, 400 стр.

Крајем 2020. године појавила се из штампе књига Мирослава Росића, у ствари албум фотографија песнички наслovљен: *Варјаш̲ – кад п̄онест̄ану речи*. Ова књига појавила се као наставак добре традиције издаваштва Савеза Срба у Румунији да се с времена на време штампају књиге које одсликавају нашу прошлост, нашу свакидашњицу, као упозорење на оно што нас очекује у будућности. Ту превасходно мислимо на досадашње албуме, које је приредио за штампу вредни и ефикасни прегалац наше баштине Љубомир Степанов, чији се знатан део разгледница о Варјашу налази и у албуму Мирослава Росића. Свесни смо да је тај део у албуму и најспектакуларнији и заслужује сваку похвалу. И ми му на овај начин захваљујемо што је самопрегорним радом то непроцењиво културно благо сакупио и сачувао од заборава.

Албум је подељен на девет поглавља: „Гледам, гледам, разгледам", „На послу", „Сваштара о свакоме за свакога", „Црква и око ње", „Школа, колевка свега", „Песме и игре које смо наследили", „Фудбал", „Децембар 1989" и „...и после". То што је аутор своју књигу поделио на одређене одељке доприноси лакшем праћењу свега што ово дивно и непоновљиво наше насеље има да нам пружи. Варјаш заслужује и много више од онога што је овим албумом приказано. Мислимо превасходно на обиље вредних сељана овог богатог насеља, у материјалном али и у духовном опсегу, свеукупне стварности живота српског живља, на овим предивним просторима Баната, где обитава неколико националности, у потпуној хармонији. Та несебична складност одсликава хармоничан суживот нашег народа са другим народностима, на таласастом шароликом Банату. Судбине свију њих су се међусобно преплитале у свим сферама свакодневног битисања. Реципрочно су се додиривали интереси једних и других и из свега тога произлазили су невероватни успеси целокупне заједнице свих Варјашана. То се очитава најбоље кроз сијасет разгледница на више језика, које приказују економску и духовну моћ места. Примера ради, на првом месту, истакли бисмо, варјашког велепоседника, бродовласника и индустријалца Јована Форовића, рођака познатог лидера Срба у доба Аустроугарске монархије Светозара Милетића, који је приликом изласка из затвора и доласка у Нови Сад, преко Варјаша, боравио код њега, чијим је бродовима бесплатно сва оставштина Матице српске 1864. године пренета из Пеште у Нови Сад. Том приликом, Јован Јовановић Змај, чувени српски песник, поздравио је, заносно и опомињуће, овог великог Србина, овим стиховима: „Ох, дижите децу данас, / па им збор'те 'То је тај' / Таки људи нису за нас, / већ за бољи нараштај". Касније га је и сам кнез Михаило звао у Београд да изради пројекат српског паробродства. Од 1863. године Јован Форовић се преселио у Темишвар и наизменично живео у Бечу, Пешти, Темишвару и Варјашу. У Варјашу је подигао млин и имао кућу, а један млин је имао и у Перјамошу. Преминуо је 1901. године у Варјашу, а сахрањен је у Темишвару. Кућа Јована Форовића у Варјашу, у којој се Милетић опорављао, „с мртве страже Српства", постоји и данас. Она и данас чува сећање на овог изузетног српског родо-

љуба, а житеља и Варјаша. О овоме је обавештавала чувена *Застава*, 1879. године, чији је оснивач и директор био Светозар Милетић.

Наши Срби из Поморишја, и не само они него и сви остали из Темишвара и околине, знали су и надахњивали су се идејама Светозара Милетића. То се може веома добро сагледати и на фотографијама и разгледницама из Варјаша, на којима можемо сагледати сијасет певачких друштава, народних читаоница и народних штедионица. Под утицајем Милетићевог листа *Застава* и под утицајем Уједињене омладине српске и Српске народне слободоумне странке и живаљ са ових простора Поморишја почео је да нагло развија и свој духовни свет. Почињу и по селима да се оснивају певачка друштва, слави се редовно Св. Сава, оснивају се народне читаонице и народне штедионице, држе беседе и села. То се може видети и на фотографијама из тога периода, у Варјашу. Свуда се позива на славну прошлост и жуди за националном слободом. Свуда се, па и у Варјашу, изводе позоришна дела и декламују песме Косте Трифковића, Лазе Костића, Ђуре Јакшића, Јована Јовановића Змаја и других. Српска омладина и српски народ надахњује се народном историјом и народном поезијом. Аустроугарска монархија уочила је врло рано да политичке идеје Светозара Милетића представљају велику политичку опасност по саму државу. Отуда и толика репресија од стране државе, како би спречили ову активност.

Као што је наговестила у свом уводном делу Јаворка Марков Јоргован, говори нам да је ово књига заправо и албум фотографија из Варјаша, а уједно и прича житеља, кроз слике бурног и дугог бивствовања, на овим поморишким пространствима. Реч је о фотографијама и разгледницама које оцртавају живот и постојање Срба у Банату. А зна се да једна фотографија вреди више од хиљаду речи, па сходно томе радујемо се што нам је аутор овог предивног албума приказао свеукупни живот наших земљака. Дате су фотографије које приказују свакодневни живот на селу, сетву, жетву, косидбу, бербу грожђа, сеоске куће, надгробне споменике, спортске и културне активности, портрете људи, домаћина, где можемо уживати у сагледавању њихове народне ношње, радне и парадне, момке и девојке и њихове гиздаве парадне ношње и др. Изузетна је колекција фотографија сеоских споменика, а нарочито споменика руским војницима из борбе у Другом светском рату. Ту су и спомен-плоче јунацима из Првог и Другог светског рата и споменик депортирцима у Бараган 1951–1955. године. Ови споменици упозоравају да се овакви догађаји више никада не понове.

Веома значајна је колекција фотографија из школског живота. Приказане су фотографије разних генерација, поређане временски, на којима можемо пратити развојни пут српске школе у Варјашу и са дивљењем гледати колико су еманциповани били наши Срби у то доба, када су наше школе биле у повоју. Импресивно је погледати бројчани састав наших разреда на свим школским ступњевима и упоредити их са данашњим бројчаним стањем деце која данас изучава свој матерњи језик. Застрашујуће делују ови подаци. Ето, и због тога нас овај албум опомиње да се на том плану треба озбиљно позабавити.

И спортска активност Варјашана обилује дивним фотографијама и подсећа нас на много боља времена. Можемо пратити развој овог спорта, мислимо првенствено на фудбалску игру, а и на остале спортове, као што је стони тенис. Можда је аутор могао да нам приушти више фотографија из првог периода развоја фудбалске игре на овим просторима. Варјашани се поносе својим фудбалером Срђаном Лукиним, играчем румунске репрезентације.

Није мање приказана ни активност на културном пољу. Пратимо сијасет фотоса из живота певачких друштава, хорова, културних приредби, сеоских села, слава и обичаја, састанака књижевних кружока и др. Не треба заборавити да је у Варјашу излазио и лист *Недељне новости*, а да је директор и одговорни уредник био Милан Галетин. Веома је драгоцен запис патријарха Павла, 1995. године, приликом посете варјашкој цркви. У албуму постоји и фотографија бившег председника Румуније Николаја Чаушескуа, приликом посете Варјашу, 1979. године.

О Варјашу постоји и значајна монографија написана 1985. године, у издању издавачке куће Критерион из Букурешта, чији је аутор Арон Росић, отац Мирослављев. Из ове монографије сазнајемо да је српски живаљ био утемељивач овог поморишког насеља и помињу се као већинско становништво, све до колонизације Немаца у XVIII веку. У XIX веку Немци чине благу већину у Варјашу све до свршетка Другог светског рата, док је српско становништво чинило око 45%. Након рата румунско становништво сачињава апсолутну већину, иако у Варјашу и даље живе Срби, око 10%, Мађари, Роми, Украјинци, Аромуни и врло мали број Немаца. Ни у доба Другог светског рата у Варјашу нису избијали озбиљнији међуетнички сукоби. Све етничке заједнице су се међусобно уважавале и поштовале.

Фото-албум послужиће као драгоцен извор информација историчарима, научницима и истражитељима традиције нашег живља. Све љубитеље Баната и његове богате историје порадоваће многострукост података које нам пружа овај драгоцени албум. На свему овоме треба искрено захвалити аутору што је обелоданио ово непроцењиво богатство Срба из Варјаша.

Треба истаћи да је Мирослав Росић скупа са писцем Иваном Мунћаном написао вредне књиге о животу Варјаша и Варјашана и других места у Поморишју. Овај фото-албум састоји се од 399 страна, одштампаних на финој велур хартији формата Б5, са корицом, коју је урадио Сенадин Крстић, док је техноредактор књиге била Светлана Банду.

Први део обухвата тридесетак одабраних разгледница и можемо тврдити да је овај део и најдрагоценији за изучавање баштине места. Ту је аутор имао велику помоћ Љубомира Степанова и историчара Зорана Маркова из Музеја Баната у Темишвару, који су му несебично уступили велики део материјала. Остали већински део сакупљен је од мештана из породичних албума или приватне колекције аутора.

Овај нас фото-албум упозорава да се озбиљније позабавимо нашом прошлошћу и да никада не заборавимо ко смо били, шта желимо да будемо и шта ћемо оставити у аманет будућим нараштајима.

Светозар Марков

САРАДНИЦИ У ОВОМ БРОЈУ ЗБОРНИКА

Исидора Бјелаковић (рођ. Ченејац) рођена 1975. године у Новом Саду. Завршила основну школу *Иво Лола Рибар* (1989) и друштвено-језички смер гимназије *Јован Јовановић Змај* у Новом Саду (1994). Дипломирала (1999), магистрирала (2005) и докторирала (2012) на одсеку за Српски језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду. Током студија учествовала је у међународној размени студената (Краков, 1996; Москва, 1998). Добитник Награде Универзитета у Новом Саду за постигнут успех у школској 1998/99. години, Краљевске норвешке амбасаде у Београду (2002), једнократне стипендије фондације WUS из Аустрије (2001). Од 2000. године укључена је у наставу на Филозофском факултету у Новом Саду, где је од звања асистента приправника (2002–2006), асистента (2006–2012), доцента (2012–2017), напредовала до звања ванредног професора (2017) за ужу научну област Српски језик и лингвистика. На Филозофском факултету у Новом Саду држи предавања из следећих предмета: Историја књижевног језика (од 2013), Српски књижевнојезички идиоми у 18. и 19. веку (од 2017), Књижевни језици код Срба у 18. и 19. веку (од 2012), Стандардизација српског језика (од 2013), Развој српског језичког стандарда (од 2016), Српски језик 1 (мастерске студије, од 2015); Лексика предстандардног периода развоја српског књижевног језика (мастерске студије, од 2014); Историја српског књижевног језика: предстандардни период (докторске студије; од 2015). Од школске 2002. године ради у Центру за српски као страни језик на Филозофском факултету у Новом Саду. Говори енглески, а служи се немачким и руским језиком. Секретар је *Зборника Матице српске за књижевност и језик* од октобра 2012. године. Од 2017. г. члан је уредништва *Доситејевог врта*, годишњака Задужбине „Доситеј Обрадовић", Београд. Члан је Одбора Одељења за књижевност и језик Матице српске (од 2012), Комисије за историју језичког стандарда Одбора за стандардизацију српског језика (од 2015. године), Управног одбора Матице српске (од 2016). Стални је члан-сарадник Матице српске. Од октобра 2018. г. заменик је шефа Одсека за српски језик и лингвистику. Од октобра 2020. г. секретар је Одељења за књижевност и језик Матице српске.

Арсеније Бугарски, рођен 1971. у Темишвару, Румунија. Школовао се у Темишвару и на Богословском факултету Српске православне цркве у Београду. Био је машински бравар у Темишвару, потом преводилац. Сарађивао је у разној периодици: *Банатске новине*, *Светигора*, *Темишварски зборник* итд.

Преводи с румунског на српски црквено-религијску литературу – Старац Клеопа, Свети Јован Јаков Хозевит, Старац Пајсије (Олару), Старац Арсеније (Папачок), Јоаникије Балан, Старац Јоаникије (Мороj) и др., а са српског на румунски је превео књигу Владете Јеротића, *Само дела љубави остају* (*Numai faptele dragostei dăinuie*), 2003. Преводи и средњошколске уџбенике. Живи са породицом у Београду.

Стеван Бугарски, рођен 1939. у Српском Семартону, Тамишка жупанија у западној Румунији. Завршио је Српску гимназију у Темишвару (1956) и две године Факултета руског језика на Педагошком институту у Букурешту (1958). Осуђен је на 6 година поправног затвора због вербалног деликта, а робовао је до помиловања 1962. године. По повратку из затвора запослио се као физички радник и машинбравар и завршио Машински факултет на Техничком универзитету у Темишвару (1971). Радио је у струци и сарађивао у српској периодици и Српској емисији Радио Темишвара. Сада је пензионер, живи у Темишвару. Од првенца *По Семартону кроз простор и време* (1982) до књига *Монаштво Карловачке митрополије. Грађа за биографски речник* (коаутор Сава Вуковић, 2018) и *Гробна места свештеника и ђакона Српске православне цркве у Румунији* (2020), његово дело обухвата тридесетак томова из домена друштвене и културне историје Срба у Румунији.

Мирко Живковић (28. V 1921, Вењ – 28. V 2019, Букурешт). Завршио је Мушку педагошку школу (Темишвар 1934–1941); Филолошки факултет Универзитета у Букурешту (1951–1956); докторат одбранио на Универзитету у Букурешту 1971. Био је друштвено-политички активиста, затим главни уредник Српске редакције у Државном издавачком предузећу за књижевност (Букурешт 1950–1968); на Универзитету у Букурешту прешао све наставне степене до редовног професора 1952–1986. Члан Савеза писаца Румуније; члан Удружења слависта Румуније; члан Савеза новинара Румуније. Писао је о месту Доситеја Обрадовића у контексту српско-румунских односа и објавио неколико румунско-српских и српско-румунских речника. Преводио је класичну српску и хрватску књижевност на румунски и састављао уџбенике српског језика за факултет и за средњу школу.

Јована Касаш, рођена 1987. у Новом Саду. Историчарка, завршила је основне (2010), мастер (2011) и докторске (2021) академске студије на Одсеку за историју Филозофског факултета у Новом Саду. Од 2012. године је сарадник у настави на Одсеку за историју на Филозофском факултету у Новом Саду. Објавила више радова који се тичу историје Срба у Темишвару и добитница је награде „Академик Славко Гавриловић”. Мастер рад, одбрањен 2011, објављен је (у оквиру едиције „Мастер” Малог историјског друштва у Новом Саду) као књига *Кнез Павле Карађорђевић у вртлогу европских збивања уочи Другог светског рата*, 2013, а објавила је и књигу *Улога садашње општине Нови Бечеј у процесу присаједињења Баната Краљевини Србији*, 2018.

Адријана Сида Мањеа, рођена 1966. у Темишвару, Румунија. Завршила је Српску гимназију (1985) и Машински факултет на Политехничком универзитету „Трајан Вуја" (1990) у Темишвару, где је одбранила докторску дисертацију из области механике флуида (1999). Ванредни је професор на Политехничком универзитету у Темишвару и сарадник Српске емисије Радио Темишвара. Објавила је више радова из области механике флуида и хидрауличних машина и из културне историје Срба у стручној периодици и колективним збиркама у земљи и иностранству.

Наташа Марјановић, рођена 1984. у Новом Саду, је научни сарадник Музиколошког института САНУ. Завршила је студије музикологије на Факултету музичке уметности у Београду (2009), а докторирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду (2016). Њена истраживања усмерена су на српску музику 19. века, црквену музику, културну историју, везе музике и књижевности.

Учествује у раду на припреми првог критичког издања *Сабраних дела* Корнелија Станковића. Сарадник је Матице српске, на лексикографским и научноистраживачким пројектима. Учествовала је на домаћим и међународним научним скуповима (Србија, Грчка, Хрватска, Аустрија, Мађарска, Бугарска) и објавила радове у научним часописима, тематским зборницима, лексикографским издањима и дневним листовима, на српском, енглеском, немачком, руском и словеначком језику. Аутор је монографије *Музика у животу Срба у 19. веку – из мемоарске ризнице* (Матица српска – Музиколошки институт, Нови Сад – Београд 2019).

Као аутор програма и предавач учествује у припремама Летње школе црквеног појања „Корнелију у спомен", која се једном годишње одржава у Сремским Карловцима. Диригује мешовитим и дечијим хором при Храму Св. Тројице у Земуну.

Светозар Марков, рођен у Дињашу, Румунија 1943. Дипломирао на Одсеку за српски језик Филолошког факултета Универзитета у Букурешту 1966. Радио као наставник, затим као школски инспектор до пензионисања 2010. Написао монографију родног села, саставио двадесетак уџбеника за српску граматику и лектиру за српске разреде и шест томова зборника српске књижевности 2002–2007. Живи у Темишвару.

Снежана Мишић, историчарка уметности, музејска саветница и програмска директорка Галерије Матице српске. Основне студије историје уметности завршила је на Филозофском факултету Универзитета у Београду, након чега је на матичном факултету наставила усавршавање у области историје уметности и визуелне културе XIX века и стекла звање доктора наука историје уметности. Од 2006. године запослена је у Галерији Матице српске. Бави се истраживањем и проучавањем националне уметности и визуелне културе XIX века. Као аутор и сарадник приредила је велик број изложби и пратећих каталога, као и публикација и научних радова: *Ђура Јакшић. Између мита и стварности; Српска народна скупштина 1. маја 1848. 170 година*

после; Сава Текелија. Велики српски добротвор; *Култ Бранка Радичевића у српској визуелној култури крајем 19. века*, и др. Члан је Одбора Одељења за ликовне уметности Матице српске, Темишварског одбора Матице српске, Националног комитета ICOM-а Србије. Добитница је награде „Михаило Валтровић" (2020).

Божидар Панић, рођен 1941. у Белобрешки, жупанија Караш-Северин у западној Румунији. Завршио је Српску гимназију (1960) и Електротехнички факултет на Техничком универзитету (1965) у Темишвару. Ради као инжењер у Араду. Бави се историјом Срба у Поморишју. Објављене књиге: *Арадска тврђава – аустроугарски логор за истребљење Срба 1914–1918* (група аутора), 1994; *Три века Текелијине цркве – Арад* (група аутора), 2002; *Документи о умирању Срба заточеника у Арадском логору 1914–1915 (1916) године*, 1 (коаутор Стеван Бугарски), 2016.

Дејан Попов, рођен 1979. у Темишвару, Румунија. Завршио је Банатски национални колеџ (1998), дипломирао (2003) и мастер студије завршио (2005) на Факултету електронике и телекомуникација Универзитета „Политехника" у Темишвару. Ради у струци у Темишвару. Сарадник је недељника *Наша реч* и Српске емисије Радио Темишвара. Бави се историјом Срба на територији Баната у Румунији. Објавио је књиге *Хор Православне српске саборне цркве у Темишвару 1997–2007 (Монографске белешке)*, 2007 (друго, допуњено издање, 2017); *Православна српска парохија у Улбечу*, 2015; више радова из области културне историје Срба у Румунији, као и из области технике у стручној периодици.

Душан Ј. Попов, рођен 1948. у Нађвали, Арадска жупанија у западној Румунији. Завршио је гимназију у Араду (1966) и Факултет физике на Универзитету у Темишвару (1971). Докторску дисертацију из области физике одбранио је на Универзитету у Крајови (1987). Био је уредник за српске уџбенике у Дидактичкој и педагошкој издавачкој кући из Букурешта до 1977. године, а затим је прешао на Универзитет „Политехника" у Темишвару, где је од 2006. редовни професор. Вршио је дужност научног секретара и шефа Катедре за физику. Од 2011. године је члан Српске академије нелинеарних наука (САНН), са седиштем у Београду. У пензији је од 2013. године. Бави се проучавањем прошлости Срба у Поморишју. Објавио је неколико научних и дидактичких књига из области физике, а у стручној периодици и колективним зборницима у земљи и иностранству више прилога о историјском доприносу Срба развоју науке и културе (*Арад кроз време*, *Банатске новине*, *Бездински весник*, *Књижевни живот*, *Наша реч*, *Правда*, *Темишварски весник*); сарађивао је у Српској емисији Радио Темишвара.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

А

Авакумовић, Павле (епископ) 141, 149
Авакумовић, Сара 141, 149
Ајваз, Љубомир 57
Аксенте, Трајан 53–54, 58–59
Алдеа, Маријана 65
Александар I Карађорђевић 72
Александру, Јонел 66
Алексић (породица) 7, 9–10, 16
Алексић, Алекса 8, 16
Алексић, Георгије 153
Алексић, Грозда (рођ. Живановић) 9–10, 15, 17
Алексић, Душан 8–11, 16
Алексић, Иван 7–14, 15–20
Алексић, Јован Јоца 8–9, 16
Алексић, Корнелије 9
Алексић, Марија 9
Алексић, Марија (рођ. Новковић) 9–10
Алексић, Маријета (рођ. Станкић) 9
Алексић, Миша 8, 16
Алексић, Никола 8–9, 11–12, 15–18
Алексић, Стеван 8–18
Алексић, Стефанија 9, 18
Андреј, Викторија К. 65
Андрејевић, Милица 22, 48
Андрејић, Јован 65
Андрић, Иво 94
Антин, Иван 58–59
Антон Никулеску, Аурелија 54, 59
Антоније Дамаскин од Немета 171
Антоније Нако (владика) 157–158
Антохи, Елена 65
Аргир, Дорин 65
Арсењев, Алексеј 30, 33, 48
Арсић, Еустахија 142
Арсић, Сава 142
Арсу, Михаела 66
Асултанеј, Марија 65
Атанасов, Петар 63
Аћимов, Велинка 66
Аћимовић, Маја 80

Б

Бадер, Емилија 29, 48
Бајић, Слободан 110
Бакић, Миливој 65
Балабан, Кристијана 66
Баланика, Маријета 66
Балашоју, Тома 65
Балота, Антон Б. 51, 53
Балћану, Александра 65
Балуца, Ана 65
Банду, Светлана 180
Баранга, Викторија 66
Барачки, Ненад 22, 24–27, 35, 37, 47–48
Барбу Манолију, Елена 58–59
Барбулеску, Илије 51–52
Барбулов, Јованка (рођ. Станисав) 89
Бардан, Разван (Răzvan Bardan) 82
Барић, Х. 53
Барток, Бела 28
Барчук, Александру 65
Батањац, Драгомир М. 77
Бах, Себастијан 28
Бачију, Елена 66
Башић, Љиљана 80
Беклеану, Родика 66
Белеслијин, Илија 100
Белин, Милан 66
Белић, Александар 53, 57
Бенин, Стеван 107–108, 117
Берар, Василије 168
Берић, Бранко 58 –59
Беркару, Флорентина 66
Беркеси, Иштван 17–18
Берку, Петра 66
Берлиоз, Хектор 28
Бертло, Анри 118
Бетовен, Лудвиг ван 28
Бешлин, Бранко 106
Бикар, Радивој 23, 26–28, 32, 34, 45
Бинички, Станислав 25, 48
Бирта, Иван 66
Битеа, Јоан 75
Бјелајац, Миле 116

Бјелаковић, Исидора 127, 134–135, 136, 176, 181
Благојев, Милица 65
Благојев, Милорад 58–59
Блашковић, Франц 119
Богдан, Вадим 65
Богдан, Јоан 51–53
Богдан, Маргарета 65
Богдан, Стела 65
Богданов, Светомир 65
Богдановић, Лазар 11, 17
Бодрон, Северика 65
Божић, Јован 162
Божић, Милан 161–163
Божић, Смиљана 162
Бојовић, Петар 103
Бољарић, Гаврило 26, 28
Бонџић, Драгомир 70, 72, 78, 91
Бортњански, Дмитриј 22
Босанчану, Михај 65
Боцарић, Анастас 7
Боцарић, Спиридон (Шпиро) 7
Бошњак, Река 65
Браћану (Brătianu) 115
Браћану, Јонел 122
Брукнер, Антон 28
Брусин, Милојка 65
Бугарски, Арсеније 161, 163, 181
Бугарски, Стеван 8–11, 72, 76, 80–81, 84–85, 93–94, 157–158, 160, 175–177, 182
Бузак, Лукреција 65
Бујка, Родика 65
Букур, Ђеорђета 65
Бургеле, Теодор 83
Бусујочеану, Поликсенија 65

В

Ванку, Милан 63
Варна Родика, Елена 65
Варнава (патријарх српски) 30, 32, 47
Васиљев, Душан Ј. 64
Васић, Василије 140–141, 149
Васић, Јован 141, 171
Васић, Ненад А. 70
Васић, Петар 139–141, 149
Велемировић, Живко 65
Вертеш, Адолф 123
Веску, Виктор (Victor Vescu) 53–54, 57–60
Веснић, Миленко 104
Ветел, Ференц 122
Викентије Јовановић (епископ арадски) 139
Викол, Ана-Марија 65
Висарион (владика) 135
Влад, Георге 65
Влаховић, Иларион 171
Врховац, Радивој 18
Вудро, Вилсон 112
Вуја, Трајан 95

Г

Габура, Лучија 65
Гавриловић, Марко 7
Гавриловић, Михаило 167
Гавриловић, Никола 63
Газибара, Петра 66
Гал, Јозефина 65
Галан, Афтекла 65
Галеб, Иван 94
Галетин, Милан 179
Галмеану, Лидија 65
Гамулеску, Дорин (Dorin Gămulescu) 59–60, 65
Гардашевић, Благота 77
Гвозденовић, Славомир 66
Георгије Поповић (епископ) 175
Георгијевић, Константин 169
Георгијевић, Миливој 58–59, 93
Георгију, Кармен 65
Герман (патријарх српски) 79
Германеску, Михаил 75
Гионеа, Јонел 65
Гирда, Константин 66
Глушич, Хелга 63
Голуб, Јосиф 129
Гоне, Ђеорђета 66
Гошић, Невенка 63
Грачановић, Петар 151
Грекиловски, Виорика 66
Григорију, Дана 66
Грињков, Алексије Васиљевич 30
Грковић-Мејџор, Јасмина 135
Грос, Андроник 65
Грујић, Пантелија 104
Грујић, Андрија 168–169
Грујић, Верица 66
Грујић, Новак 115, 117–118, 125
Грујић, Радослав 158
Грчић, Петар 141, 149

Д

Дабић, Богдан 59, 63
Давид, Николае 65
Давидеску, Данијела 66
Давидовић, Љуба 102, 111
Давидовић, Сандра Р. 70
Данило (владика) 135
Даничко, Јоан 82
Дворжак, Антоњин 28
Де Лобиту (генерал) 117
Делију, Флорика 65
Деретић, Јован 63
Десница, Владан 94
Деспотовић, Станко 66
Дима, Феличиа 58
Димитријевић, Милош 34, 47
Димитријевић, Теодор 168
Димитријевић, Чедомир 31–33, 47

Димић, Наташа 24, 48
Динка, Петре 66
Дирна, Александру 65
Догареску, Лијана 66
Дору, Дојна 66
Доситеј (митрополит) 32
Драгич, Василе 65
Драгнеа, Констанца 65
Драгомир, Еминеску 65
Драгулеску, Кориолан 75
Дракулић, Стефан 168
Дугачки, Владимир 71
Думитреску, Корина Адријана 89
Дучић, Јован 53

Ђ

Ђаковић, Богдан 25, 48
Ђоковић, Предраг 22, 24, 27, 31, 48
Ђорђевић, Ђорђе 99, 102
Ђурић, Олга 57

Е

Ердељан, Александар 77
Ердељан, Ана (рођ. Кањижа) 77
Ердељан, Ангелина (рођ. Радоњић) 77
Ердељан, Боривој 77
Ердељан, Бранислава 77
Ердељан, Емилија 65
Ердељан, Милан (Емил) 77
Ердељан, Милорад 77
Ердељан, Милош (деда Е. Милоша) 77
Ердељан, Милош 23, 77–80
Еуменов, Пистимија 66

Ж

Живанов, Велинка 66
Живанов, Светозар 96
Живановић, Јован 10
Живковић, Александар 83
Живковић, Владимир 83
Живковић, Даница 83
Живковић, Драгиша 63
Живковић, Драгомир 83
Живковић, Јован 26, 28
Живковић, Љубица (рођ. Гаврилов) 83
Живковић, Милена 84
Живковић, Мирко (Mirco Jivcovici) 51, 57–59, 64, 67–68, 83–84, 182
Живковић, Федор 105
Жорж, Петар 32, 47

З

Заву, Вероника 66
Захарија, Еуџенија 66
Зилински, Елена 66
Зубан, Пера 23, 40–46

И

Ибровац, Миодраг 63
Ивањић, Радомир 63
Ивић, Алекса 146
Ивић, Павле 52–53
Игњацевић, Теодор 128
Илије, Штефанија 65
Илијеску, Јон 63
Илијеску, Константин 65
Илић, Војислав 29, 31, 64, 79
Илић, Вулин 143
Илић, Ђурђевка 66
Исајловић, Јован Млађи 7
Исајловић, Јован Старији 7
Исаковић, Антоније 84

J

Јагић, Ватрослав 52
Јагнов, Залман 82
Јакоми, Георге 65
Јакопин, Франце 63
Јакшић, Ђура 179
Јакшић, Милутин 111, 114–115, 123
Јанковић, Георг 159
Јанковић, Димитрије 167–168
Јанковић, Драгослав 103
Јанковић, Сава 58–59
Јаношев, Радослава 66
Јањетовић, Зоран 101, 110–111, 113, 116–117, 119, 123
Јефтић, Стефан 65
Јоан Еуџенија 63
Јова, Марија 66
Јован Георгијевић (митрополит) 26
Јованов, Ј. 8
Јовановић (Јоанович), Михајло 140
Јовановић, Јован Змај 178–179
Јовановић, М. 8
Јовановић, Милан 65
Јовановић, Миодраг 146
Јовановић, Недељко 128
Јовановић, Сигисмунд 169
Јоксимовић, Божидар 29
Јон, Петруца 66
Јонеску, Елена 66
Јонеску, Елисабета 65
Јонеску, Еуђенија 65
Јонеску, Илеана 65
Јонеску, Марија 65–66
Јонеску, Меланија 65
Јоника, Кармен 66
Јосиф II 139
Јудин, Љубомирка 99, 106

К

Казаку, Борис 54
Камбуреану, Ђеорђета 65
Кампеану, Јосиф 65
Кандеа, Николае 65
Кантемир, Димитрије 88–89
Канчел, Петре 53
Капитан, Рамона 66
Каравасиле, Аурора 66
Карановић, Вукосава 63
Караџић, Вук Стефановић 81, 94
Каролји, Михаљ 117
Карп, Мирча 65
Картувојану, Рада 65
Касаш, Јована 99, 125–126, 182
Кастаљски, Александар 30
Катринеску, Ђеорђета 66
Кашанин, Милан 10–11, 18
Керпенишан, Миодраг 65
Кертич, Сава 130, 134
Кецић, Данило 111
Кине, Едгар 52, 54
Кириак, Адријан 75
Киру, Андреј 66
Кићеску, Маријана 66
Кицимија, Јон К. 54
Кицимија, Константин 94
Кицулеаса, Октавија 66
Ковачевић, М. 135
Ковачец, Аугуст 59
Ковинчић, Урош 158
Кодреану, Јоана 65
Козобарић, Јован 26, 28
Којић, Димитрије 153
Константин (цар) 28
Константинеску, Габријела 66
Константинеску, Јонел 65
Коњовић, Петар 21, 28, 35–36
Копас, Антал 129–130
Корбеану, Кармина 66
Корина, Наталија И. 135
Коруновић, Станиша 29
Косак, Кристина 65
Костаке, Дојна 66
Костаке, Дору 66
Костаке, Штефанија 65
Костеа, Адријан 66
Костић, Живојин 169
Костић, Константин Т. 23, 48
Костић, Лаза 179
Костић, Слободан 60
Котпал, Р. Л. 74
Котур, Душан 22, 28, 48
Кошовеану, Маринела 66
Крецу, Јон 65
Кризман, Богдан 103–104, 124
Кристеа, Нона 65
Кристеа, Флорика 66
Кристеа, Штефанија 66
Кристеску, Матеј 54
Кркљуш, Љубомирка → видети: Јудин, Љубомирка
Крлежа, Мирослав 84
Кроитору, Елена 65
Крстеа, Јоника 65
Крстић, Борислав Д. 63, 85–86
Крстић, Десанка (рођ. Станојевић) 85
Крстић, Душан 85
Крстић, Јелка (рођ. Мијатов) 85, 87
Крстић, Петар 25, 30, 33, 47–48, 85
Крстић, Сенадин 180
Крстић, Цветко 65
Крстич, Петар 143
Кубат, Родољуб 81
Кујбуш, Делија (рођ. Станисав) 89
Куљбакин, Ст. 53
Кумпанаш, Алин (Alin Cumpănaş) 82
Кун, Бела 117–119

Л

Лазар Хребељановић (кнез) 27–28
Лазар, Александру 65
Лалеску, Михај 65
Лалић, Михајло 94
Ламбрин, Душан 31
Ландштајнер, Карл 70–71
Лера, Лаза К. 2–49
Лера, Мила 22
Лефтер, Панаит 65
Линца, Елена (Elena Linţă) 52
Литвиненко, Адријана 65
Ловас, Франциск 65
Лотић, Љубомир 16
Лубурић, Зора 87
Лубурић, Момчило 87–88
Лубурић, Мрдак 87
Лубурић, Раде 87
Лугоња, В. М. 33–34, 47
Лујанов, Милка 66
Лука, Николина 65
Лукин, Срђан 179
Лукић, Света 94
Лунгу, Петру 65
Лупу, Маријана 66
Лупуловић, Васа 70
Лускалов, Ћира 65
Луца, Николета 65

М

Максим Мануиловић (епископ) 171
Максимилијан Хајдин (епископ) 32
Максимовић, Јован 71
Малетин, Марко 16
Малетић, Благоје 65
Манојловић, Коста 27–28

Манолију Барбу, Елена 54
Мањеа, Адријана Сида 182
Мареш, Александру 65
Марија Кантакузин 161
Марин, Вилијам (William Marin) 117
Марин, Милица 66
Маринеску, Еуџен 63
Маринковић, Јосиф 30
Маринковић, К. Ђ. 40
Маринковић, Ранко 94
Марјановић, Наташа 21–22, 24–25, 48–49, 183
Марков Јоргован, Јаворка 179
Марков Светозар 66
Марков, Даница 66
Марков, Зоран 180
Марков, Јован 128
Марков, Миленко 65
Марков, Светозар 183
Марковић, Аксентије 7
Марковић, Арсеније 7
Марковић, Светозар 57, 63
Марковић, Слободан Ж. 63–64
Маркус, Соломон 87
Мартинов, Зорка 65
Маруца, Силвија 83, 86, 88, 95
Масути, Борислав 66
Матејану, Маринела 66
Матејевић, Душан 65
Матејеску, Флорентина 66
Матошец, Миливој 94
Мелер, К. 122
Менделсон, Феликс 28
Мергић, Анђелија 65
Мехадија (бања) 124, 141, 176
Мештровић, Иван 70
Мија, Јон 65
Микић, Олга 8–9
Миклау, Пул 63
Миланović, Биљана 25
Миленковић, Душица 65
Миленковић, Тома 102–103
Миленовић, Чедомир 65
Милетић, Светозар 178–179
Миливојевић, Марија 152
Миливојевић, Михајло 152
Милин, Андреј 74, 77, 83, 88
Милин, Жива 51, 80–81, 84, 93
Милин, Миодраг 74, 77, 83, 88
Милисавац, Живан 63
Милић, Мирко М. 91–93
Милованов, Стеван 70
Милојевић, Милоје 28–29
Милошевић, Гаврило 168
Милуровић, Светозар 22
Миодраг, Предраг 27, 48
Мирјанић, Драгомир 65
Мирјанић, Ђока 63, 65
Мирча, Маријета 65
Мискије, Еуџенија 66
Митровић, Андреј 104
Митровић, Чедомир 85
Митрофан Абрамов (епископ) 25, 33–34, 47
Мићић, Јован 71
Михаила, Георгије 52, 54
Михаило Обреновић (кнез) 178
Михаиловић, М. В. 121–122
Михај, Виолета 65
Михајлов, Цветко 74, 83
Михајловић, Велимир 63
Михеш, Лучан 65
Мицић, Драган Д. 71
Мишић, Снежана 7, 19, 183
Младеновић, А. 130, 135
Младеновић, Душица 29–30, 48
Мојсеј Петровић (митрополит) 175
Мојсије Путник (митрополит) 141
Мокрањац, Стеван 24–28, 30, 79
Моношанин, Нестор 130, 134
Морар, Станко 26, 28
Морковеску, Виктор 65
Моцарт, Амадеус 28
Мунћан, Иван 63, 66, 180
Мунћану, Ђорђе 63
Муратов, Сергије 30
Мут, Каспар 119–120
Мутић, Марија 66
Мутулеану, Аника 66
Мучалов, Петар 129

Н

Најхаус, Ђула 122
Нану, Аурел Карол 95
Направник, Едуард 28
Неагу, Михај 66
Неверкла, Стефан Михаел 135
Невренчан, Паја 65
Негреску, Маријана 66
Неделеску, Октавија И. 59, 84, 87
Недељков, Ана 140
Недељков, Душица 65
Недељков, Ђука 140
Недељков, Екатерина 140
Недељковић, Душан 63
Недић, Владан 63
Ненадовић, Матеја 142
Ненoју, Санда 66
Нидермајер, Рудолф 29, 21
Никанор (владика) 14
Никић, Александар 94–95
Никић, Делија 95
Никић, Звездан 95
Никић, Катица (рођ. Станков) 95
Никић, Милан 95
Никић, Радован 94
Никић, Чечилија (рођ. Баческу) 95
Никола Ђуричко од Модоша 171
Никола Маленица од Стаморе 171

Николај (Велимировић) 30, 53
Николајевић, М. 8
Николин, Крста 66
Николин, Мирослав 65
Николић од Рудне, Алка (рођ. Текелија) 145, 153
Николић од Рудне, Јован 145, 153
Николић, Милан 105
Никулеску, Теодора 66
Нинковић, Ненад Ђ. 134–135
Нистор, Аурел 65
Новаков, Душан 58–59
Нотнагел, Херман 70
Нусер, Александар 169, 171–173
Нушић, Бранислав 84

Њ

Његован, Арсеније 94

О

Обрадов, Миодраг 66
Обрадовић, Григорије 158
Обрадовић, Доситеј 59–60, 84, 135, 158
Одороаба, Габријела 66
Ожога, Василе 65
Оренди Хоменау, Виктор (Victor Orendi-Hommenau) 114
Орфелин, Захарија 7
Орфелин, Јаков 7
Освалд, Антоније 28
Остојић, Драгутин 158
Остојић, Тихомир 22, 26–28

П

Павле (патријарх српски) 28, 31, 48, 179
Павле Карађорђевић 18, 72
Павле Ненадовић (митрополит) 138
Павловић, Миливој 63
Павловић, Мирко 28
Павловић, Никанор 133
Павловић, Теодор 170
Пал, Ирина 66
Палковљевић-Бугарски, Тијана 10
Панић, Божидар 10, 85, 137, 153, 184
Панић, Златомир 66
Пантелије, Феличија 66
Парабућким, Ђорђе 31
Параскивеску, Виорика 65
Пауловић, Маринела 66
Паун, Титу 65
Пашић, Загорка 58–59
Пашић, Никола 103
Пеја, Михај 65
Пејин, Јован 113
Пејић, Константин 65
Пекић, Борислав 94
Пелимон, Маријана 66
Пено, Весна 24–25, 48
Перић, Ђорђе 21–22
Перовић, Иво 72
Петак, Драгољуб 65
Петар II Карађорђевић 29, 72
Петковић, Снежана 66
Петку, Костела 66
Петрашку, Олга (рођ. Стефановић) 82
Петреску, Георге 65
Петреску, Марија 65
Петровић, Вељко 10–11
Петровић, Видосава 65
Петровић, Герасим 23
Петровић, Данило 168
Петровић, Даница 22, 31, 48, 172
Петровић, Димитрије 169
Петровић, Емил 51–54
Петровић, Милан 102, 111–112, 115, 124–125
Петровић, Мирела 65
Петровић, Никола 63
Пецо, Асим 63–64
Пешић, Петар 104, 124
Пилић, Младен 101, 111–112, 114–115, 123
Пинку, Фрида 65
Писаров, Богољуб 53
Погир, Чичероне 63
Пољаков, Федор Б. 135
Поп Родика, Марија 65
Попа, Еуџенија 65
Попа, Лучан 65
Попеску, Виктор 66
Попеску, Флорин 66
Попов, Дејан 165–166, 173, 184
Попов, Душан Ј. 69, 96, 103, 178, 184
Поповић, Ана 66
Поповић, Атанасије 26
Поповић, Борислав 74–77, 83
Поповић, Вукица 146
Поповић, Душан Ј. 141
Поповић, Јован (појац у Саборној цркви у Темишвару) 169
Поповић, Јован (студент у Букурешту) 65
Поповић, Јован Стерија 60
Поповић, Јосиф 52
Поповић, Михаило 23, 26
Поповић, Недељко 158
Поповић, Олга 66
Поповићи, Тиберије 86–87
Прикопе, Ана 66
Приставу, Елена 65
Протић, Петар 169
Путин, Олга 66
Путник, Аврам 141, 149–150
Путник, Алојзија Алка (рођ. Текелија Поповић) 137–142, 148–150
Путник, Иван 141
Путник, Петар 141

Р

Рабиновић, Едит 65
Радан, Миља М. (Mihai Radan) 63, 65
Радан, Михај Н. (Mihai Radan) 66
Радин, Милина 66
Радован, Смиљана 65
Радовановић, Јован 169
Радонић, Јован 124
Радосављевић, Паја 34
Раду, Смаранда 66
Рајић, Стеван 146
Рајковић, Ђорђе 141
Рајковић, Срђан 66
Рандхартингер, Бенедикт 28
Рахоцки, Галина 66
Рашковић, Анка 138
Рашковић, Гаврило 128
Рашковић, Мојсије 138
Рашковић, Ранка 138
Ребецеа, Лазар 65
Ремњова, Марина Леонтјевна 129–130, 132–133, 135
Ретеган, Дана 66
Рипан, Ралука 90
Ристовић, Ненад 25, 79
Росић, Арон 179
Росић, Мирослав 178–180
Рот, Ото 102, 111–112
Руварац, Димитрије 16
Руксандоју, Павел 63
Руснак, Мирчеа (Mircea Rusnac) 77
Русу, Валерија 65

С

Сабљић, Георгије 65
Сабљић, Душан 75–76, 83–85, 90
Сава Вуковић (епископ) 79
Савина (манастир) 134–135
Савић, Жарко 66
Савић, Момчило 63
Саздов, Томо 63
Салаџеан, Василе 65
Сваткау, Јоан 65
Свети Сава 25, 28, 33
Секулић, Михаило 147–148, 150
Секулић, Сава 150
Селимовић, Меша 94
Серезлија, Ана (рођ. Илић) 143
Серезлија, Лазар (руски официр) 143
Сери, Исмина 66
Сима, Константин 65
Симеон Мироточиви (Стефан Немања) 24
Симеон Станковић (епископ) 32
Симић, Владимир 12
Симић, Лепосава (рођ. Стојановић) 93
Симић, Радоје 63
Синеску, И. (I. Sinescu) 82
Скоберца, Еуџенија 65
Скок, Петар 52
Скрипка, Петруца 65
Смаранда, Олтеа 66
Смодлака, Јосип 104
Соаре, Елеонора 65
Соаре, Флорентина 66
Собол, Алис 66
Спира, Константин 65
Сретеновић, Мирјана 77
Стајић, Васа 16–18
Стан, Елена 66
Станисав, Богољуб 89
Станисав, Вељко 89
Станисав, Коста 89–90
Станисав, Коста Мл. 89
Станисав, Марта Паула (рођ. Бутнарју) 89
Станисав, Милица (рођ. Бакић) 89
Станков, Меланија 66
Станковић, Георгије 167
Станковић, Даринка (рођ. Милованов) 70
Станковић, Зарија 70
Станковић, Корнелије 26–28, 35, 40
Станковић, Милана 70
Станковић, Раде 70
Станковић, Раденко 70–72
Станојевић, Павле 146
Статеску, Антонета 66
Стејић, Јован 70, 177
Степанов, Љубомир 11, 72, 76, 82–83, 105, 178, 180
Степановић, Предраг 130, 135
Стериоју, Сузета 66
Стефан Стратимировић (митрополит) 28, 145, 153
Стефановић, Александар Бранко Млађи 82
Стефановић, Александар Бранко Старији 82
Стефановић, Будимир 34, 47–48, 74, 83
Стефановић, Д. Е. 135
Стефановић, Димитрије 21–24, 30, 34–35, 42–44, 47–48
Стефановић, Јелена (рођ. Добаји) 82
Стефановић, Катарина (Бела) (рођ. Даниловић) 82
Стефановић, Миливој 82
Стојан, Маријана 65
Стојановић, Војислава 59–60, 62, 65, 93–94
Стојановић, Драган 87, 93
Стојановић, Ђока 93
Стојановић, Јелица Р. 135
Стојановић, Петар 25, 48
Стојановић, Смиља (рођ. Панић) 93
Стојка, Елена 66
Стојшић, Тома 65
Стратимировић, Јозефина (рођ. Текелија) 145
Стратимировић, Теодор 145
Субин, Јелена 66
Суботић, Љиљана 128, 135
Суботић, Пеја 128

Т

Тајчевић, Марко 28
Тајшановић, Никола 26
Таланџеску, Михаил 66
Тамченку, Александру 66
Танасе, Јон 65
Танаселеа, Дојна 65
Танасеску, Данијела 66
Тарасјев, Андреј 30, 48
Таталовић, Владан 80–81
Татару, Силвија 66
Татулеа, Корнелија 65
Таушановић, Оливера 29, 48
Текелија Поповић Јован (унук) 137
Текелија Поповић Лазар 142
Текелија Поповић, Алка (рођ. Рашковић) 144
Текелија Поповић, Алојзија Алка → видети: Путник, Алојзија Алка
Текелија Поповић, Ана (рођ. Давидовић) 143
Текелија Поповић, Ана (рођ. Илић) → видети: Серезлија, Ана (рођ. Илић)
Текелија Поповић, Бранко 139, 144, 153
Текелија Поповић, Василије 140, 149
Текелија Поповић, Георгије 144
Текелија Поповић, Димитрије 137
Текелија Поповић, Екатерина 139
Текелија Поповић, Јанко 143–144
Текелија Поповић Јелисавета, 143
Текелија Поповић Јелисавета, кћи Јована и Марте рођ. Ненадовић, 139, 146
Текелија Поповић Јелисавета, кћи Ранка и Алке рођ. Рашковић, 144, 145, 146, 152
Текелија Поповић Јелисавета, звана Чава, кћи Остоје и Ане рођ. Давидовић, 143, 144
Текелија Поповић, Јован 137–139, 141, 144–145, 147–149
Текелија Поповић, Јован К. 143, 151
Текелија Поповић, Јован 143
Текелија Поповић, Катарина (рођ. Саплонцаи) 141, 144
Текелија Поповић, Константин 137, 143–144, 151
Текелија Поповић, Лазар 137
Текелија Поповић, Марија (рођ. Миливојевић) 143
Текелија Поповић, Марта (рођ. Ненадовић) 137–141, 147–148
Текелија Поповић, Михајло 143–144
Текелија Поповић, Павел 139
Текелија Поповић, Петар 137–142, 144–145, 153
Текелија Поповић, Ранко (Бранко) 144–145
Текелија Поповић, Рокса М.143–144
Текелија Поповић, Сава 51, 69, 96–97, 138–142, 144–145, 170
Текелија Поповић, Сара М. 143
Текелија Поповић, Себастијан 144
Текелија Поповић, Христофор 140, 148
Теменски, Кармен 66
Тенглер, Јанош 122
Теодоровић, Арсеније Арса 18
Теодоровић, Радомир 65
Теодоровић, Сава 23
Тимотијевић, Мирослав 146
Тимуш Канчел, Марија 53
Тинџире, Корнелија 66
Тиофиловић, Михаило 128
Тирибеџеа, Иримија 65
Тичек Алојз 84
Тоде, Виорел 82
Тодоров, Миомир 66
Толингер, Роберт 29
Толстаја, Светлана М. 135
Томислав Карађорђевић 29
Томић, Илија 77–78, 80
Томић, Јаша 101
Томић, Миле 58 , 65
Тошић, Милева 66
Тошић, Олга 66
Травањ, Јован 28
Трандафир, Дијана 66
Трандафир, Јулијан 65
Танцу, Аурелија 65
Трбојевић, Петроније (архимандрит) 32–33, 47
Трентеа, Вероника 66
Триф, Раду 66
Трифковић, Коста 179
Трифуновић, Ђорђе 63
Трумбић, Анте 102–104
Тудор, Јонел 65
Турку, Елена 66

Ћ

Ћосић Горан 66
Ћосић, Бранимир 84

У

Узум, Фрања 120, 124
Унбегаун, Борис 135
Унгуреану, Виорика 65
Унгуреану, Марија 66
Урзичану, Александру 65

Ф

Фенелон, Франсо 142
Филиповић, Александар 58–59, 65
Филипон, Мартин 107, 117–118, 125
Флора, Раду 63
Фокша, Илеана 66
Форишковић, Александар 137–138, 140, 142–144
Формаџију, Кристина 63, 66
Форовић, Јован 178

Фрајт, Јован 29
Фрањић, Крунослав 63
Фрекот (бележник) 122
Фрекот, Стефан 123
Фрнку, Викторија 59–60, 66
Фукс, Роберт (Robert Fuchs) 25

Х

Хајдн, Јозеф 28
Харсулеску, Флоренца 66
Хаџи, Александар 72
Хаџи, Анка (рођ. Костић) 72
Хаџи, Душан 72
Хаџи, Ђурђица (рођ. Петровић) 72
Хаџи, Јован 72–74
Хаџи, Константин 72
Хаџи, Марија 72
Хаџи, Павле 72
Хаџи, Стеван 72
Хегн, Рајнхолд 117
Хендл, Герг Фридрих 28
Химлер, Регина 65
Хопиртеану, Сидонија 65
Храбак, Богумил 101, 113, 116
Христић, Јован 94
Христу, Александру 65
Хростицка, Нина 30

Ц

Царан, Јелица 65
Царан, Јованка 65
Цвејић, Бранко 26–28, 34, 47
Цветков, Мирко 71
Це, Јосиф 29
Цемлински, Александар фон 25
Цемлински, Р. Н. 25
Церовић, Љубивоје 107
Цирлеа, Каталин 66
Цоку, Јордаке 66
Црњански, Милош 64, 124

Ч

Чава, Остоја 143
Чајковски, Петар 30
Чарнић, Анка, рођ. Илијевић 80
Чарнић, Душан 80
Чарнић, Емилијан 80–81
Чарнић, Михаило 80
Чарнић, Радмила (рођ. Станисављевић) 80
Чаушеску, Николае 179
Чизмаш, Борица 66
Чиплић, Богдан 57
Чоканел, Лукреција 66
Чоков, Владимир 65
Чолаковић, Јован 65
Чолевић, Лидија В. 87
Чонка, Чедомир 57
Чортановић, Павле 7
Чука, Кармен 66
Чукан, Ана 65
Чурчић, Лазар 64

Џ

Џамо Дијаконица, Лучија 53–54

Ш

Шарошев, Даница 66
Шварц, Дорика 65
Шербан Кантакузин 161–162
Шербан, Јоана 66
Шијаковић, Богољуб 78
Широла, Божидар 28
Шољмошан, Јованка 66
Шрабец, Армин 29
Штефанеску, Ђеорђета 66
Штигл (Stiegel) 112
Шубоњ, Константин 167

ГЕОГРАФСКИ РЕГИСТАР

А

Арад 8, 10, 17, 61–62, 69–70, 89, 127–129, 136–139, 141–143, 145–146, 148–149, 152–154, 157–158, 160, 170, 177
Арадска жупанија 11, 82
Арадска тврђава 177
Арадско поморишје 8
Атина 81
Аустрија 72, 100
Аустроугарска 23, 178–179

Б

Бабуна (планина) 28
Балкан 28, 48, 118
Банат 8, 16, 28, 54, 58, 72, 77, 82, 99, 101–103, 106–114, 116–123, 125, 158–159, 165–166, 171, 178–180
Банатски Брестовац 11
Бањалука 29
Бараган 179
Барања 99, 102–103, 107, 120
Бачка 8, 28, 99, 102–103, 107, 113, 119–120
Бела Црква 70, 93, 114
Белобрешка (Румунија) 85, 93
Бенчеку (Румунија) 141
Београд 9, 14, 15, 18, 23, 29–31, 36, 38, 44, 47–48, 53, 59, 61–64, 70, 72, 77–82, 87–93, 107–108, 120–121, 127–128, 130–131, 136, 161–163, 178
Берн (Швајцарска) 80, 91
Беч 10, 25, 52–53, 70, 73–74, 141, 145, 172, 178
Билећа 87
Битољ 30
Бихаћ 77–78
Блументал → видети: Машлок
Болоња 69–70
Бољевци 11
Бон 78
Борово 32, 47
Босна и Херцеговина 135
Братислава 91
Брашов 176
Брестовац 157
Будим 69, 138, 140–145, 151
Будимпешта 70, 91, 112, 130
Бузад (Румунија) 141
Букурешт 51–54, 57, 60–65, 67–68, 79, 83–85, 87–89, 91, 93–94, 121, 161–163, 179

В

Варадин 127–128, 136
Варјаш 178–180
Варшава 73
Велика Кикинда 16, 113, 119, 122
Велики Бечкерек 105, 107, 109, 115, 117–118, 120, 125
Велики Семиклуш 10, 107
Велики Семпетар 10, 77
Вењ (Румунија) 83
Визеш (Румунија) 142
Винча 91
Високи Дечани (манастир) 32–33
Војводина 10–11, 34, 71, 87, 100–104, 106, 110–111, 113, 116–117, 119, 123–124, 141, 177
Врањево (Нови Бечеј) 16, 30
Врњачка Бања 23, 45
Врњци 23, 40
Вршац 63, 99, 102, 106–108, 114, 116–118, 121, 157, 170
Вршник (Словенија) 23, 43–46

Г

Гад (Тамишка жупанија) 84
Галац (Румунија) 91
Гетинген 79
Голи оток 87
Грац 52

Д

Дева (Румунија) 77
Дежан (Тамишка жупанија) 89
Деска (Мађарска) 8
Детроит 33, 47

Догњечка (Dognecea, Караш-Северин) 167
Доњи град (Земун) 29
Драва 28
Дубоки Надаш 157
Дубровник 135
Дунав 87, 104, 110, 121, 141

Е

Европа 64, 71, 109, 114
Енглеска 35
Ердељ → видети: Трансилванија

Ж

Женева 81
Жича (манастир) 32
Жомбољ 102, 121

З

Загреб 31, 52, 57, 59, 70, 72–74
Заир (Африка) 95
Земун 21, 25, 29–32, 47
Зрењанин 9, 12, 14, 15, 17–18, 63, 85, 94, 176

И

Иванда (Румунија) 94
Инзбрук 70
Источна Херцеговина 87
Истра 28

Ј

Јадранско море 28
Јаша Томић 8–10, 13–14, 16-17
Јаши 51–52, 91
Јерихон 78
Јерусалим 78, 81
Југоисточна Европа 64
Југославија 55, 57, 59–61, 63–64, 72–73, 80, 83, 90, 93, 101, 104–105, 113, 117, 119–120
Јужна Угарска 127, 135

К

Калача (Румунија) 176
Калифорнија 92
Канада 95
Кањижа 127–128
Караш Северин 61–62, 70, 85, 93, 107
Караш-северинска жупанија 167
Карловачка митрополија 10
Карлово 29
Карпати 104
Катарина (село) 111
Кевермеш (Мађарска) 142
Кијев 52
Кладово 176
Клуж 51–53, 54, 82, 85–86, 89–91
Кнежевина Србија 29, 48
Кнез (Румунија) 105
Козани (Македонија) 72
Констанца 89
Корушка 28
Крагујевац 135
Крајова 176
Краљевина Југославија 22, 29, 47, 72
Краљевина Румунија 72, 106, 121–122
Краљевина Србија 29, 48, 101, 123
Краљевина СХС 22, 78, 99, 101, 103–105, 107, 109–111, 116–1120, 122–125
Крањска 110
Крушчица (Банат) 85

Л

Лајпциг 52
Лесковица (Румунија) 70
Липова 157–160, 176
Лондон 83, 92
Лугош 141

Љ

Љубљана 72–74, 91

М

Мађарска 8, 72, 78, 83, 103–104, 112–113, 117, 119–120, 135
Мазурска језера 119
Мако 141
Мали Семиклош (арадски кварт) 177
Машлок (Банат) 141
Мехала (Темишвар) 16, 60, 72, 110, 168
Мехединц 61–62
Минхен 8–10, 13–14, 16, 83
Мичиген (САД) 33, 47
Модош → видети: Јаша Томић
Мол 127–130, 136
Моноштор 11
Морава 28
Моравица (општина) 89
Мориш 121, 137
Москва 145

Н

Надлак (Арад) 176
Негославци (Хрватска) 77
Немачка 29, 82, 95, 119
Ниш 177
Нови Сад 24, 59, 70, 72, 77–78, 101–102, 104–106, 108–112, 117, 121, 123–124, 134, 141, 176, 178

Њ

Њујорк 34, 71

О

Овче Поље 105
Одорхеј Секујеск (Odorheiu Secuiesc) 89
Оксфорд 35, 47
Осијек 72, 85

П

Панчево 28, 47, 60, 63, 80, 117
Париз 52, 83, 90, 99, 101, 103–105, 111, 115, 117–124
Паштровићи 135
Перјамош (Румунија) 107, 178
Петровград → видети: Зрењанин
Печварад (Мађарска) 127–128, 130, 136
Печкерек → видети: Зрењанин
Пешта 10, 108, 170, 178
Плашки 32
Плоешти 89
Поморишје 130, 137, 177, 179–180
Поморишка крајина 138, 140, 144
Праг 29, 53
Предеал (Румунија) 75

Р

Рајна 110
Раковица (манастир) 33
Рекаш (Банат) 176
Република Српска 135
Рим 52
Риоца (Билећа) 87
Румунија 8, 10–11, 16, 52–53, 58–64, 69–70, 74–76, 80, 83–91, 94, 96–97, 99, 103–104, 106–107, 110, 112, 115, 118–125, 146, 176–179
Русија 137, 141–145

С

Сава (река) 28, 104
Сан Франциско 83
Санкт Петербург 52
Саравола (Банат) 10
Сарајево 32, 57, 59
Сарида 176
Свиница (Мехединци) 58
Свиштов (Бугарска) 141
Сегедин 127–132, 135–136
Семлак (Румунија) 82
Сента 16, 127–130
Сентандреја (Мађарска) 78, 130, 135
Сентомаш 127–128, 136
Сечањ 177
Сибиу 82
Сједињене Америчке Државе 32–33, 112
Скопље 73
Словенија 23, 30
Сомбатхељ (Мађарска) 143
Сомбор 22–24, 27, 29, 32, 40–48
Софија 53
Соча (река) 23, 43–46
Сплит 32
Србија 21, 25, 27, 29, 33, 47–48, 70–71, 87, 94, 102–106, 109–111, 113, 116–121, 124, 127, 176–177
Срем 8, 120
Сремска Митровица 72
Сремски Карловци 10, 15, 17, 22, 24, 30, 32, 34, 47, 77–78, 127–128, 130, 136, 169
Стари Бечеј 8
Суботица 127–130, 136
Сушка (Караш-Северин) 85

Т

Тамиш (област) 61–62
Тамишка жупанија 74, 76, 80, 83–84, 89, 94, 107, 120, 141
Темишвар 10, 16–18, 30, 51, 57, 60, 67–68, 70, 72, 74–76, 80, 82–87, 89, 91, 93–96, 99–129 136 157–158, 160 165–168 170–171, 173, 175 178–180
Тиса 121
Торонталска жупанија 120
Трансилванија 52, 109, 121–122
Трст 172

У

Угарска 69, 100, 109–110, 112–115, 118–119, 127, 135

Ф

Фабрика (Темишвар) 72, 110
Фенлак (Румунија) 167
Феудвар (Мошорин) 127–129, 136
Фибиш (Румунија) 141
Фрушка гора 28, 32, 169

Х

Хабзбуршка монархија 70, 165, 173
Харгита (жупанија) 89
Херцеговина 87, 135
Хрватска 71, 77
Хрњаково (Румунија) 157
Хунедоара 60
Хунедоара (жупанија) 77

Ц

Цетиње 32
Црепаја 80

Црна Гора 87, 135
Црна Река 60
Црноморски регион 88

Ч

Чаково 22, 29–30, 74, 80
Ченеј 85, 176
Чехословачка 74
Чешка 110

Ш

Шаркад (Sarkad) 10
Шарлотенбург 141
Швајцарска 80, 91, 120
Шишатовац (манастир) 32–33, 47
Шлезија 110
Шумадија 32

Регистре сачинила
Владимир М. Николић

ТЕМИШВАРСКИ ЗБОРНИК 13

За издавача
Проф. др Драган Станић
Председник Матице српске

Стручни сарадник Одељења за друштвене науке
Др Јована Трбојевић Јоцић

Преводи на румунски
Дејан Попов

Преводи на енглески
Дејан Попов

Лектор
Татјана Пивнички Дринић

Коректор
мср Милена Кулић

Регистар
Владимир Николић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Компјутерски слог
Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

94(=163.41)(498)(082)

ТЕМИШВАРСКИ зборник = The Timisoara Review = Culegere de Studii – Timişoara / главни и одговорни уредник Стеван Бугарски. – 1994, 1– . – Нови Сад : Матица српска, Темишварски одбор, 1994– . – 25 cm

ISSN 0354-6721

COBISS.SR-ID 37976332